

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN MODERNİZASYONU:
TÜRKİYE, AVRUPA BİRLİĞİ VE BİRLEŞİK
KRALLIK İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR YOL
HARİTASI

Aslıhan YÖRDEM ATİK
2502120010

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Sevim BUDAK

İSTANBUL – 2020

ÖZ

GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN MODERNİZASYONU: TÜRKİYE, AVRUPA BİRLİĞİ VE BİRLEŞİK KRALLIK İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR YOL HARİTASI

Ashhan YÖRDEM ATİK

1963 tarihli Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması) ile başlayan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde 1995 yılının son gününde yürürlüğe giren Gümrük Birliği, Türkiye için pek çok açıdan kilometre taşı niteliğindedir. Avrupa Birliği ile güçlü ticaret ve yatırım bağlantılarının kurulması kadar Türkiye’nin siyasi entegrasyonu ve bu kapsamda gerçekleştirilen AB mevzuatına uyum çalışmalarında kayda değer bir paya sahiptir. Ancak aradan geçen süre zarfında küresel iktisadi yaklaşımların/eğilimlerin değişmesi, AB’nin daha iddialı bir ticaret politikası izlemeye başlaması ve bunun neticesinde görece önemli ekonomik partnerler ile daha derin ve kapsamlı anlaşmalar imzalaması gibi gelişmelerin Gümrük Birliği’nin yapısından kaynaklı sorunları da gün yüzüne çıkarması ile birlikte Türk dış ticareti için taşıdığı anlam dönüşmeye başlamıştır. Dışsal faktörler ve konjonktürel şartların da getirdiği yakınlaşmanın sonucunda, taraflar daha modern bir ticaret ilişkisinin geliştirilmesi ve bilhassa AB açısından bakıldığında ikili ticarete henüz kullanılmayan potansiyelin elde edilmesi türünden hedefler dahilinde mutabakat sağlamış, Aralık 2016’da resmi müzakereleri başlatmak üzere Avrupa Komisyonu tarafından Bakanlar Konsey’ine yetki teklifi sunulmuştur. Birliğin olağan karar alma prosedürleri dikkate alındığında, Komisyon’un teklifinin ardından birkaç ay gibi kısa bir sürede başlaması beklenen güncelleme müzakereleri henüz başlamamış, süreç uzadığı gibi taraflar arasındaki siyasi krizlerin gölgesinden de kurtulamamıştır. Bununla birlikte Türkiye, Gümrük Birliği’nden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm arayışına ve ilgili tüm platformlarda bunu dile getirmeye devam etmektedir.

Diğer taraftan AB’nin en büyük ikinci ekonomisine sahip Birleşik Krallık’ın Haziran 2016’da düzenlenen referandum sonucunda üyelikten ayrılma kararı AB ve

küresel ekonomik çevreler bakımından olduğu kadar Türkiye için de önemli bir belirsizlik alanı meydana getirmiştir. Zira Türkiye'nin uzun yıllardır en çok ihracat yaptığı ilk beş ülke arasında yer alan, ayrıyeten dış ticaret fazlası verdiği sayılı gelişmiş ülkelerden olan Birleşik Krallık'ın Birlik'ten ayrılması, iki ülke arasında Gümrük Birliği üzerinden uzun yıllardır devam eden ticaret rejiminin değişmesi anlamına gelmektedir. Çalışmamızın sonunda biri Birliğin müzakere sisteminde karşılaştığı engellere ve uyuşmazlıklara rağmen aday ülke perspektifini kaybetmek istemeyen, diğeri yaklaşık otuz dört aylık oldukça yoğun ve karmaşık bir sürecin sonucunda üyelikten ayrılmayı başaran, köklü ticaret bağlantısına sahip bu iki ülke arasında yakın zamanda kurulması hedeflenen ticaret iş birliği üzerinde odaklanılacaktır. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi görüşmelerine yönelik Türkiye'nin müzakere masasında hazır bekleyen konu ve başlıkların Türkiye ve Birleşik Krallık arasında akdedilmesi öngörülen ticaret anlaşmasına kılavuzluk edeceği akıl süzgecinden geçirilmiştir. Bu noktada 2019 yılında Birleşik Krallık'a en fazla ihracat yapan farklı sektörlerdeki Türk firmalarına yönelik düzenlediğimiz anket çalışmasının sonunda elde edilen bulgu ve yorumların bahse konu sürece ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Gümrük Birliği'nin modernizasyonu, Brexit, Türkiye, Avrupa Birliği, Birleşik Krallık.

ABSTRACT

A NEW ROADMAP FOR RELATIONS BETWEEN TURKEY, EUROPEAN UNION, AND THE UNITED KINGDOM WITHIN THE FRAMEWORK OF THE MODERNISATION OF THE EUROPEAN UNION-TURKEY CUSTOMS UNION

Ashhan YÖRDEM ATİK

The Customs Union between Turkey and the EU came into effect on the last day of 1995, has been a milestone for Turkey and the EU relationship that started with the 1963 Association Agreement (Ankara Agreement). This turning point has provided an extensive contribution to not only the establishment of strong trade and investment ties with the EU but also to the process of Turkey's political integration.

However, the Customs Union is at a critical stage for more than twenty years owing to the global economic approaches/trends have changed, the EU has pursued a more ambitious trade policy and signed more comprehensive agreements with relatively important economic partners and all these factors have raised problems arising from the structure of the Customs Union. In 2014, the parties reached the consensus within the objectives of developing a modern trade relationship and the acquisition of the potential not yet used in bilateral trade, especially according to the EU view. However, the proposal submitted by the European Commission to the Council in December 2016 to begin of the official negotiations has not been concluded. Considering the usual procedures in the EU, the decision for updating of the Customs Union, which is expected to start in two or three months, has been left in the shadow of political crises despite a long time passed.

On the other hand, the United Kingdom as being the EU's second-largest economy decided to withdraw from the EU membership with a referendum held in June 2016. The results of the referendum have caused an enormously significant impact and uncertainty throughout the EU and all global economic environments, and for Turkey as well. Withdrawing of the United Kingdom from the European Union,

which is one of Turkey's first five markets he has most exported for many years, and also being a unique developed country with a foreign trade surplus for Turkey, comes to mean that bilateral trade continuing through the Customs Union will replace by a new trade order. At the end of this study, it will be concentrated on the trade cooperation and/or economic integration model that will last between two trade partners, one of them is still waiting for the status of the candidate country to become a member of the Union whereas the other one succeeded to withdraw from the EU afterhand a rather complex and intensive process of about thirty-four months. If considered that it is a subject that has not been completed yet, the issues and its remedies caused by the Customs Union, and have pended in Turkey's negotiation agenda will guide the planned agreement between Turkey and the United Kingdom. At this point, the findings and its comments obtained at the end of the survey we conducted among Turkish companies in different sectors that export to the United Kingdom for the year 2019 will also shed light on the relations of two deep-rooted partners in the next term.

Keywords: The modernisation of the Customs Union, Brexit, Turkey, European Union, the United Kingdom.

ÖNSÖZ

Çalışmamın fikir aşamasından tamamlanma aşamasına kadar geçen sürede desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Sevim BUDAK başta olmak üzere tez izleme komitesinde yer alan hocalarıma gösterdikleri anlayış ve nezaketlerinden ötürü teşekkür ediyorum. Tez savunma jüri üyeliği isteğimi geri çevirmeyen aynı zamanda İktisadi Kalkınma Vakfı Genel Sekreteri Doç. Dr. Çiğdem NAS'a, değerli Prof. Dr. Veysel BOZKURT'a özel teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma kapsamında yürüttüğüm anket araştırmasına katılmayı kabul eden ihracatçı firmalarımıza ve temsilcilerine teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü araştırma görevlilerinden A. Damla ÜNLÜ'ye ve çalışmam sırasında yardımını esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

Son olarak tez çalışmam boyunca manevi desteğini asla eksik etmeyen kıymetli annem Muazzez Yördem, bugüne ve geleceğe dair yegâne motivasyon kaynağım sevgili çocuklarım İrfan Maruf ve Ali Hamza başta olmak üzere bütün aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Aslıhan YÖRDEM ATİK

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN MODERNİZASYON GEREKÇELERİ

1.1. Türkiye-Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliği	12
1.2. Gümrük Birliği’nin Modernizasyon Gerekçeleri	20
1.2.1. Dünya Ticaret Sistemindeki Değişikler.....	20
1.2.1.1. Artan Bölgesel ve İkili Serbest Ticaret Anlaşmaları	21
1.2.1.2. Türkiye’nin Yeni İhracat Stratejisi	24
1.2.1.3. Asya-Pasifik Bölgesi’nin Yükselen Konumu.....	26
1.2.1.4. ABD-Çin Ticaret Savaşları	28
1.2.2. Küresel Avrupa Stratejisi İle Hız Kazanan Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları	31
1.2.3. Gümrük Birliği’ne Ait Yapısal Sorunlar	39
1.2.3.1. Türkiye’nin AB Danışma ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı	44
1.2.3.2. Taşıma Kotaları	47
1.2.4. Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Süreci ve Son Gelişmeler	58
1.2.4.1. TTIP Süreci ve Türkiye	62

1.2.5. Ortaklık Anlaşması’nda Öngörülen Seviyeye Ulaşılamaması (Karşılanmamış Ticaret Potansiyeli)	69
1.2.5.1. Tarım.....	70
1.2.5.1.1. AB-Türkiye Tarım Ticareti İlişkisi.....	72
1.2.5.2. Hizmetler Ticareti	76
1.2.5.2. AB-Türkiye Hizmetler Ticareti	78
1.2.5.3. Kamu Alımları.....	83
1.2.5.3.1. AB’de Kamu Alımları.....	83
1.2.5.3.2. Türkiye’de Kamu Alımları	84

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN MODERNİZASYON SÜRECİ VE SEÇENEKLERİ

2.1. Gümrük Birliği’nin Modernizasyon Sürecinin Arka Planı	88
2.2. AB - Türkiye Gümrük Birliği’nin Modernizasyonuna Yönelik Çalışmalar ..	100
2.2.1. Gümrük Birliği’nin Modernizasyonuna Yönelik Avrupa Birliği’nin Seçenekleri	110
2.2.2. Gümrük Birliği’nin Modernizasyonuna Yönelik Türkiye’nin Seçenekleri	116
2.3. Örnek Vaka İncelemeleri: AB İle Ortaklık Anlaşmalarını Güncellemek Üzere Müzakere Yürüten Ülkeler.....	118
2.4. Türkiye İçin Değerlendirmeler	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-BİRLEŞİK KRALLIK İLİŞKİLERİNDE BREXIT SÜRECİNİN ETKİLERİ

3.1. Brexit Sürecinin Arka Planı	135
3.1.1. Brexit Süreci.....	142
3.1.1.1. Brexit Anlaşması’nın Onaylanması	148
3.1.2. Brexit’in Ekonomik Etkilerine İlişkin Yapılan Analizler	152

3.1.3. Brexit Süreci ve Sonrası Birleşik Krallık'ın Ticaret Diyalogları.....	159
3.1.3.1. AB Üyesi Olmayan Ülkelerle Ticaret Diyalogları	165
3.2. Türkiye-Birleşik Krallık Ticareti Genel Görünümü	170
3.2.1. Brexit Sonrası Türkiye - Birleşik Krallık Arasında Ticaret İlişkileri	180
3.3. Araştırma Metodolojisi	187
3.3.1. Araştırmanın Profili	190
3.3.2. AB İle Ticaret	192
3.3.3. Brexit Sürecine İlişkin Değerlendirmeler	198
3.3.4. Diğer Hipotezlere İlişkin Ki-Kare Analizleri	212
3.3.5. Sektörel Bulgular.....	214
SONUÇ	227
KAYNAKÇA	241
EKLER	265
Ek-1: Anket (Ön Yazı ve Sorular).....	265
ÖZGEÇMİŞ	270

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: AB-Türkiye İkili Tercihli Ticaret Çerçevesi	15
Tablo 1.2: GB Sonrası Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergelerindeki Değişim (1996-2019).....	18
Tablo 1.3: Küresel Akışlarda Asya'nın Payındaki Değişimler (%)	27
Tablo 1.4: Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) Politika Alanları.....	34
Tablo 1.5: AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	37
Tablo 1.6: Türk Taşımacılarına Tahsis Edilen Kota Sayıları.....	48
Tablo 1.7: AB-Türkiye Arasında Karayolu Taşımacılığının Serbestleştirilmesine İlişkin Senaryolar ve Etkileri	56
Tablo 1.8: Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinde İlk On Ülke (milyar dolar, %)	71
Tablo 1.9: AB ve Türkiye'nin Tarım Ticaretinde Uyguladıkları MFN Basit Ortalama Tarife Oranları (%).....	74
Tablo 1.10: Dünya Hizmetler Ticaretinde Lider Ülkeler, 2019 (milyar dolar, %)	77
Tablo 1.11: Yüklenici Uyruklarına Türkiye'de Kamu Alımları, 2019.....	85
Tablo 2.1: Gümrük Birliğı Modernizasyon Zaman Çizelgesi.....	95
Tablo 2.2: Tarım Sektörüne Yönelik Senaryolar	101
Tablo 2.3: AB'nin GB Modernizasyonuna İlişkin Seçenekleri.....	112
Tablo 2.4: 'B' Seçeneğinin Makroekonomik Etkileri	113
Tablo 2.5: 'C' Seçeneğinin Makroekonomik Etkileri	114
Tablo 2.6: AB Seçeneklerinin Taraflar Üzerinde Karşılaştırmalı Etkileri.....	116
Tablo 2.7: Türkiye Seçeneklerinin Taraflar Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkileri	118
Tablo 2.8: AB Seçeneklerinin AB ve Meksika Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkileri (2028 İtibarıyla)	121
Tablo 2.9: AB-Meksika STA Modernizasyonu Zaman Çizelgesi	122
Tablo 2.10: AB-şili STA Modernizasyonu Zaman Çizelgesi	125

Tablo 2.11: AB Seçeneklerinin AB ve Şili Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkileri (2025 İtibarıyla).....	128
Tablo 2.12: Toplam Mallar: Şili'nin Ticaret Partnerleri, 2019	131
Tablo 2.13: Toplam Mallar: Meksika'nın Ticaret Partnerleri, 2019	132
Tablo 2.14: Toplam Mallar: Türkiye'nin Ana Ticaret Partnerleri, 2019.....	133
Tablo 2.15: Toplam Mallar: AB-27'nin Ana Ticaret Partnerleri, 2019	134
Tablo 3.1: Brexit'in BK Ekonomisi Üzerindeki Etkilerine Yönelik Analizler	155
Tablo 3.2: Brexit'in AB Ülkeleri Üzerindeki Olası Etkileri, 2018.....	157
Tablo 3.3: AB-BK Ticaret Anlaşması İçin Üzerinde Durulan Seçenekler	161
Tablo 3.4: Türkiye ve Birleşik Krallık Ülke Künyeleri, 2019	169
Tablo 3.5: Türkiye-BK Dış Ticaret Genel Görünümü (milyar dolar, %)	172
Tablo 3.6: Türkiye'nin BK'ya Mal İhracatında İlk On Fasil (milyon dolar, %).....	175
Tablo 3.7: Türkiye'nin BK'dan Mal İthalatında İlk On Fasil (milyon dolar, %).....	176
Tablo 3.8: Türkiye-BK Karşılıklı Yatırımların Akışı (milyon dolar, %).....	177
Tablo 3.9: Sektörler İtibarıyla Türkiye'deki BK Sermayeli Firma Sayısı.....	178
Tablo 3.10: Türkiye-BK Arasında Turizm Akışı.....	179
Tablo 3.11: Anlaşmasız Brexit'in Etkileri, BK'ya İhracat Yapan Ülkelere Göre	185
Tablo 3.12: Firmaların Kanuni Merkezleri, Bölgelere Göre.....	190
Tablo 3.13: Firmaların Kanuni Merkezleri, İllere Göre.....	191
Tablo 3.14: Firmaların Çalışan Sayısı.....	192
Tablo 3.15: İhracat Yapılan AB Ülkeleri	193
Tablo 3.16: İthalat Yapılan AB Ülkeleri	194
Tablo 3.17: GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşler.....	195
Tablo 3.18: GB'nin Modernizasyonuna İlişkin Görüşler	197
Tablo 3.19: Firmaların 2019 Yılı İhracatında BK'nın Payı.....	198
Tablo 3.20: BK ile İhracata Başlama Tarihi	199

Tablo 3.21: BK'ya İhracatta En Yüksek Ciro Elde Edilen Sektörler	199
Tablo 3.22: BK ile Hizmet İhracatı.....	201
Tablo 3.23: Firmaların BK'da Yatırım Varlığı.....	201
Tablo 3.24: Firmaların 2019 Yılı İthalatında BK'nın Payı.....	202
Tablo 3.25: Firmaların BK'nın Brexit Kararına İlişkin Görüşleri.....	203
Tablo 3.26: Brexit Referandumundan Sonra BK'ya Yönelik İhracattaki Değişim..	203
Tablo 3.27: Firmaların Brexit Sonrası BK'ya Yönelik İhracatlarında Değişim Beklentisi	204
Tablo 3.28: Brexit Sonrası TR-BK Ticaret İlişkilerine Dair Bilgi Sahibi Olma Durumları	205
Tablo 3.29: Türkiye ve BK Arasında Yeni Ticaret Anlaşması Yapılmasını Destekleme Durumu.....	207
Tablo 3.30: Firmaların Brexit'in Etkilerine Yönelik Hazırlık Durumu	209
Tablo 3.31: Brexit Sonrası BK Pazarına Yönelik Yeni Politikalar Planlama Durumu	210
Tablo 3.32: Brexit Sürecinin BK'ya İhracattaki Etkisi ile GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi Arasındaki İlişkiye Ait Analiz	212
Tablo 3.33: Brexit Sonrası BK'ya İhracattaki Değişim Beklentisi ile GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi Arasındaki İlişkiye Ait Analiz	213
Tablo 3.34: Sektörlere Göre Brexit Kararına İlişkin Görüşler.....	214
Tablo 3.35: Sektörlere Göre Brexit Sonrası Türkiye ve BK Arasındaki İlişkiler Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumu.....	217
Tablo 3.36: Sektörlere Göre Brexit'in Etkilerine Dair Özel Bir Çalışma Yapma Durumu	219
Tablo 3.37: Sektörlere Göre GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Görüşler.....	221
Tablo 3.38: Sektörlere Göre GB'nin Modernizasyonuna İlişkin Görüşler.....	224

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Dünya'daki Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (1948-2019)	23
Grafik 1.2: AB'nin ABD ile Ticareti (milyar €)	59
Grafik 1.3: Türkiye-ABD Dış Ticaret Değerleri (milyar \$)	63
Grafik 1.4: AB-Türkiye Hizmetler Ticareti (milyar €)	81
Grafik 3.1: BK'nın AB Bütçesine Net Katkısı (milyar sterlin)	138
Grafik 3.2: Üye Ülkelere Göre AB Bütçesine Net Katkı (milyon euro), 2018	139
Grafik 3.3: AB-BK Ticaret Anlaşması İçin Yapılan Bir Anket	162

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Araştırmanın İllere Göre Coğrafi Dağılımı	192
Şekil 3.2: Paydaş Katılımı Süreç Akışı	209

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 3.1: AP Oturumundan Veda Sahneleri-I	149
Fotoğraf 3.2: AP Oturumundan Veda Sahneleri-II.....	150
Fotoğraf 3.3: AP Oturumundan Veda Sahneleri- III.....	150

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
Ar-Ge	Araştırma-Geliştirme
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations / Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ATO	Ankara Ticaret Odası
BK	Birleşik Krallık
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATS	General Agreement on Trade in Services / Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GB	Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
IMF	International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
ITC	International Trade Center
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NATO	North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik İttifakı Anlaşması
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ODTP	Ortak Dış Ticaret Politikası
s.	sayfa/sayfalar
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları

TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİM	Türkiye İhracatçıları Meclisi
TTIP	Transatlantic Trade and Investment Partnership / Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKONFED	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
t.y.	Tarihi yok
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development / Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
v.b.	ve benzeri
v.d.	ve devamı

GİRİŞ

“Türkler Batı’ya yönelmiş bir millettir.” (Atatürk)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten bu yana küresel ve bölgesel entegrasyon oluşumlarına ilgili ve istekli bir tutum sergilemiştir. OECD, NATO, G20 gibi günümüzün önde gelen uluslararası örgütlenmelerinde aktif bir şekilde yer almaya devam etmektedir. Bununla birlikte Türkiye’nin en çok önem verdiği bölgesel entegrasyon hareketi Avrupa bütünleşmesi olmuştur (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007: 288). *“Etrafımızdaki gelişmelere baktığınızda etnik ya da mezhebi çatışmaların bu kadar derinleştiği, fay hatlarının kesiştiği bir bölgede, Müslüman bir ülkede Avrupalı bir demokrasi olarak dünyada biricik bir yere sahiptir Türkiye. Dolayısıyla Türkiye’nin sadece jeopolitiği, sadece ordusu değil, var ettiği bu demokrasisi, ekonomik gücü, dış politika kapasitesi ve çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede Müslümanların ve gayrimüslimlerin barış içerisinde yaşadığı bir coğrafyada bir Avrupa demokrasisi olması, Türkiye’nin en büyük yumuşak güçlerindendir.”*(TC Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017: 16). Bu ve bu minvaldeki benzer argümanlar, kurulduğu günden itibaren çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda uluslararası gelişmeleri yakından takip eden Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne yönelik izlemiş olduğu politikanın da temelini oluşturmuştur. Bu paralelde 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’na kuruluşundan kısa bir süre sonra, 31 Temmuz 1959 tarihinde, ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Türkiye adına dönemin Demokrat Parti Lideri ve Başbakanı Adnan Menderes tarafından yapılan başvuru Türkiye’nin Avrupa’ya atılan ilk adımı olarak nitelendirilmiştir.

AET Bakanlar Konseyi Türkiye’nin yapmış olduğu başvuruyu kabul etmiş; ancak Türkiye’nin kalkınma düzeyinin tam üyelik ölçütlerini yerine getirmeye yeterli olmadığını bildirerek, üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, dönemin AET Komisyonu Başkanı Walter Hallstein’in (aynı zamanda Topluluk Komisyonu’nun ilk başkanı) ifadesi ile Türkiye’nin kaderini AB’ye bağlamış ve Türkiye’yi Avrupa’nın vazgeçilmez bir parçası yapmıştır. Böylelikle Anlaşma’ya imza atan dönemin

Başbakanı İsmet İnönü'nün “*Beşeriyet tarihi boyunca insan zekâsının vücuda getirdiği en cesur eser*” olarak tanımladığı Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin hukuki temeli atılmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020).

Ankara Anlaşması'nın 2. maddesine göre “*Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.*”¹

Anlaşma'nın ilkeleri ise giriş bölümünde şu şekilde sıralanmaktadır: (i) Türk halkı ile AET üyesi ülke vatandaşları arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmak, (ii) Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi ülke ekonomileri arasındaki açığı kapatmak, (iii) Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa tam üye olmasını kolaylaştırmak, (iv) Türk ekonomisinin kalkınmasının ortaya koyduğu özel sorunları göz önünde bulundurmak suretiyle belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmak, (v) Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek.

Ankara Anlaşması'nın en kritik maddelerinden olan 28. maddeye göre ise; “*Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.*” Anlaşma'nın bu maddesi Türkiye-AET ortaklık ilişkisinin nihai hedefinin Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik olduğu yönündeki savların kaynağını teşkil etmektedir.

Ana hatları ile belirtmek gerekirse dört yıl süren müzakerelerin ardından imzalanan Anlaşma ile taraflar arasında tarım ürünü dışındaki mal alışverişlerini

¹ Ankara Anlaşması'nın tam metni için bkz.: TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratın Anlaşma (Ankara Anlaşması), (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-.tr.mfa.

kapsayan bir gümrük birliğinin kurulması; buna ilaveten hizmet, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yaklaştırılması; ortaklık organlarının tesisi; Türkiye'nin tam üyelik imkânları ve ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır.² Ankara Anlaşması'nın 2 (2) maddesi ile Anlaşma'da tanımlanan amaçların gerçekleştirilmesi için Gümrük Birliği'nin “*gittikçe gelişen şekilde*” kurulması öngörülmüş ve taraflar arasındaki ortaklığın hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere üç dönemi olacağı ifade edilmiştir.³ 23 Kasım 1970'de imzalanan Katma Protokol, Türkiye'nin herhangi bir yükümlülük üstlenmediği hazırlık dönemini sona erdirmiş, on iki yıl olarak öngörülen geçiş dönemini başlatmıştır. Altmış dört maddelik Protokol'den doğan yükümlülüklerini döneme ait koşullar nedeniyle (1970 dünya petrol fiyatlarındaki fahiş artıştan tüm gelişmekte olan ülkeler gibi olumsuz etkilenmesi ve Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle uygulanan ambargo başta olmak üzere) yerine getiremeyince geçiş süresi yirmi iki yıl sonunda tamamlanabilmiştir.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra AET tarafından ortaklık ilişkisi askıya alınmış, yaklaşık yedi yıl süren bu sürecin ardından Türkiye 14 Nisan 1987'de, Ankara Anlaşması'nda tayin edilen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, ikinci kez tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, bu başvuru ile ilgili görüşünü 18 Aralık 1989'da açıklamış ve kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan Topluluğun yeni bir üye kabul edemeyeceğini vurgulamıştır.⁴ Anılan Görüş ekinde Türk ekonomisine ilişkin

² Anlaşmaya ek iki Protokol mevcuttur. 1 no'lu Protokol (Geçici Protokol), Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak AET'nin tanıdığı ayrıcalıklar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir. 2 no'lu Protokol (Mali Protokol) ise AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963'de Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU değerindeki kredi ile ilgilidir. Bu kredi hazırlık döneminde Türkiye'ye sağlanmıştır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, 2007, s. 289-290).

³ Türkiye'ye hazırlık döneminde 175 milyon ECU, geçiş döneminde 220 milyon ECU ve bu dönem AET'ye katılan üç üyenin (İngiltere, İrlanda ve Danimarka) de mali yardıma ortak edilmesi amacıyla ek olarak 47 milyon ECU tutarında ek bir kredi sağlanmıştır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **a.e.**, s.304). Akabinde III.Mali Protokol çerçevesinde 310 milyon ECULuk ve son IV. Mali Protokol kapsamında da 600 milyon ECULuk bir kredi tahsisi öngörülmüş; fakat 1981'de Yunanistan'ın vetosu nedeniyle hayata geçirilememiştir. Boğaz Köprüsü, Keban Barajı, Karakaya Barajı gibi önemli kamu projeleri bu krediler kapsamında gerçekleştirilmiştir (**A.e.**, s. 307).

⁴ Türkiye'nin Topluluğa üyelik başvurusuna yönelik Komisyon'un yanıtı için bkz.: Avrupa Toplulukları Komisyonu, Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community, December 20, 1989, (Çevrimiçi) <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>.

ayrıntılı bir incelemeye de yer verilmiştir.⁵ Böylelikle Türkiye'nin bu resmi üyelik başvurusu, Komisyon'a ait Görüş'te teklif edilen iş birliği mekanizmasının yürürlüğe girmesini sağlamak üzere hazırlanan Matutes Paketi adlı yeni bir program ile sonuçlanmıştır. Söz konusu Paket, Kıbrıs ve Ege'deki sorunları öne süren Yunanistan'ın vetosu yüzünden hayata geçirilememiştir (Akçay, 2016: 55).

Komisyon'un taraflar arasındaki ilişkilerin Ortaklık Anlaşması çerçevesinde geliştirilmesi önerisi Türkiye tarafından da olumlu değerlendirilmiş ve Gümrük Birliği'nin Katma Protokol'de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. İki yıl süren müzakereler sonucunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin “*son dönem*” ine geçilmiştir (TC Avrupa Birliği Bakanlığı, t.y.: 4).

Gümrük Birliği ile taraflar arasında sanayi mallarının ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, bununla beraber ithalatta ve ihracatta uygulanan miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin tamamen kaldırılması düzenlenmiştir. Bahse konu Karar, Topluluğun üçüncü ülkelere karşı uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'ne uyumun yanı sıra Türkiye'nin rekabet kuralları, devlet yardımları, ticari tekeller, fikri ve sınai mülkiyet hakları ve ortak ticaret politikası alanlarındaki Topluluk mevzuatına uyum yükümlülüklerini beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Türkiye'ye Ankara Anlaşması'nda tanımı yapılmış olan klasik gümrük birliğinin ötesinde sorumluluklar yüklemiştir (TC Avrupa Birliği Bakanlığı, t.y.: 13).

Avrupa Birliği ile tesis edilen gümrük birliği ve bunun ülke ekonomisi ve siyaseti üzerindeki etkileri her dönem Türkiye gündeminin önde gelen başlıkları arasında yer almıştır. Söz konusu entegrasyona yönelik eleştiriler günümüzde de güncelliğini korumakla birlikte özellikle o dönem muhtelif çevreler tarafından art arda

⁵ Katılım başvurusu, Türkiye'nin Topluluğun bütün üye ülkelerinden daha geniş bir coğrafyaya ve nüfusa sahip olması gibi sosyal; genel gelişmişlik düzeyinin yine Topluluğun genel ortalamasından büyük ölçüde düşük olması gibi ekonomik; 1980 askeri darbesi sonrası insan hakları, azınlıkların korunması gibi normların yerleşmemiş olmasının yanı sıra Yunanistan ile yaşanan sorunlar ve Kıbrıs konusu gibi siyasi gerekçeler öne sürülerek reddedilmiştir.

yapılan muhalif açıklamalar dikkat çekici niteliktedir. Örneğin, Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye'nin Avrupa'nın zencileri olduğunu savunan Korkut Özal'a göre Avrupa Birliği ile ortaklığa giden yol artık kapanmıştır. Mesut Yılmaz da *"Vatandaşları Avrupa ülkelerine vizeyle girebilen bir ülkenin başbakanı Avrupa fatihi olabilir mi?"* diyerek eleştirel ve sorgulayıcı bir tutum sergilemiştir. Bu ekseninde yer alan açıklamalar içinde öne çıkan bir diğer eleştiri de dönemin CHP milletvekili Mümtaz Soysal'a aittir. Soysal'a göre ortada sevindirici olmayı gerektirecek bir durum bulunmamaktadır, tam tersine Türkiye kötü bir pazarlıkla ve önemli ödünler vererek bu tür bir oluşumu kabul etmiştir. Yine bu alanda yürüttüğü çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Erol Manisalı da Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması'nın özellikle 52-62 arasında yer alan maddeleri okunduğu takdirde net bir biçimde Türkiye'nin vesayet altına alındığını, bunun üye ülkelerin kendi milli menfaatleri doğrultusunda döndürülen bir çarktan ibaret olduğunu, dolayısıyla Türkiye'nin kendi milli menfaatlerini Gümrük Birliği'ne yansıtamayacağını ifade etmiştir. Bilhassa o dönem bu minvaldeki eleştirilerin şiddetinin giderek arttığı görülmektedir. Örneğin, Brüksel'de okunan deklarasyonun Tanzimat Fermanı'ndan daha ağır olduğunu belirten dönemin CHP milletvekili Kamran İnan, Gümrük Birliği'ni Türkiye'ye verilen bir nevi ultiatom olarak tabir etmiştir. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) de -bir diğer meslek örgütü olan Ankara Ticaret Odası (ATO)'nın söylemlerine benzer biçimde- Gümrük Birliği'nin ilk yıllarda ithalat patlaması, işsizlik artışı, döviz rezervlerinde erime gibi olumsuz etkiler yaratabileceğine dair tespitlerde bulunmuştur. MÜSİAD ayrıca özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin olumsuz etkileneceğinin bilinmesine rağmen *"belki bir gün Türkiye'yi AB'ye tam üyeliğe alırlar"* beklentisi içinde Gümrük Birliği Kararı'nın imzalanmasını hayale atılan ve riskleri çok büyük olan bir imza olarak nitelendirmiştir (*"Gümrük Birliği Üzerine"*, 1995: 12).

Gümrük Birliği'ne dair sorgulamalar zamanla azalmamış, bilakis Karar'ın imzalanmasının ardından sekiz yıl geçtikten sonra dahi hukuksal boyutları tartışma konusu olmaya devam etmiş, bununla kalınmayıp yargıya intikal ettirilmiştir. Bu konuda 2003 yılının son günlerinde basına yansıyan, Gümrük Birliği'nin iptal edilmesini sağlamak üzere açılmış iki dava bulunmaktadır.

Bunlardan ilki ATO tarafından 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın yok hükmünde olduğunun tespiti amacıyla Danıştay'a yapılan başvurdur. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne çağ atlamak ve zenginleşmek için girdiği, ancak geline bu olumsuz durumdan ötürü hukuki dayanakta yoksun olan anlaşmanın şekil ve içerik bakımından yeniden tartışılması gerektiği savunulmuştur ("Gümrük Birliği'nin İptali", 2003). ATO, TC Anayasası'nın 87. ve 90. maddelerine aykırı olarak yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması'nın - yapısı itibarıyla "*milletlerarası anlaşma*" statüsünde olmasına rağmen Bakanlar Kurulu'nun herhangi bir kararı bulunmadığı gibi TBMM'nin onayına sunulmadığı ve Resmi Gazete'de yayımlanmadan yürürlüğe girdiği gerekçeleriyle- hukuksal yönden tespitini Danıştay'dan istemiştir.⁶ Açılan davanın ardından, Danıştay 10. Dairesi böyle bir tespit davasına bakma yetkisinin olmadığını beyan ederek, dosyanın görevli ve yetkili idare mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir. Dosya daha sonra Ankara 5. İdare Mahkemesinde görüşülmüş, ancak mahkemenin verdiği yetkisizlik kararı ile dava iptal edilmiştir (Başlar, 2004: 35).

İkinci dava ise otomotiv yan sanayi için rulman üreten YEDAŞ A.Ş. adlı firmanın Gümrük Birliği'nden dolayı zarar ettiği gerekçesiyle Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD)'na başvurusuyla gündeme gelmiştir. ATAD'ın başvuru kabul edip, taraflardan görüş istemesiyle birlikte Gümrük Birliği'ne ilişkin ilk dava böylelikle incelenmeye başlanmıştır. YEDAŞ A.Ş., uğradığı zararın tazmin edilmesi istemiyle yaptığı başvuru neticesinde savunmasını verse de İlk Derece Mahkemesi 30 Mart 2016 tarihinde yapılan başvuruyu esas yönünden reddetmiştir. Bununla beraber bahse konu dava ilk defa bir Türk şirketinin AB ilk derece mahkemelerinde tazminat davası açmış olması ve davalı tarafın itirazlarına rağmen taraf ehliyetine sahip olduğunun kabul edilmesi açısından önemlidir (Sarıbrahimoğlu, 2009: 141).

⁶ 2004 yılında "*Avrupa Birliği'nde Maskeli Balo Dayatmalar, Gerçekler*"; 2007 yılında "*Gümrük Kanburu*" adlı raporları yayımlayan ATO, Gümrük Birliği'ni en fazla eleştiren odaların başında yer alıyordu (Canan Balkır, "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği: İçerik ve Uygulama" **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri** içinde [ed. Sadık Rıdvan Karluk, Betül Yüce Dural], Anadolu Üniversitesi, Şubat 2019, s. 43.). Dönemin Oda Başkanı Sinan Aygün'e göre çözüm için serbest ticaret anlaşması yapılması gerekmektedir.

Gümrük Birliği'ne ilişkin eleştiriler günümüzde de devam etmekle birlikte, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik sürdürdüğü ortaklık ilişkisinde en önemli parametre olduğu gerçeği değişmemiştir. Evvela AB ile olan ticaret hacminde ve niteliğinde büyük gelişmeler kaydeden Türkiye bunun doğal bir uzantısı olarak küresel ölçekte de konumunu güçlendirmiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden kaynaklı uyumlaştırma sürecinde bilhassa sanayi ürünlerinde ortaya çıkan rekabet artırıcı etki sonucunda, orta ve uzun vadede imalat sanayi, katma değerli üretim ve istihdam niteliğinin gelişiminde elde ettiği kazanımlar su götürmezdir. Dış ticaretteki bu olumlu etkilerinin yanı sıra Gümrük Birliği için özellikle AB'den Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen artıştaki itici güç olarak bahsetmek yerinde olacaktır. Türkiye'nin AB'ye üyelik müzakerelerinde de destekleyici bir unsur olarak görev yapan Gümrük Birliği, açıkça ifade etmek gerekirse Türkiye-AB ilişkilerinin her dönem en güçlü ve sürdürülebilir yönünü teşkil etmiştir.

Diğer taraftan hazırlandığı dönemdeki konjonktüre bağlı olarak 1/95 sayılı Karar metninde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik perspektifinin netleşmemiş olması, Gümrük Birliği'nin öngörülenden daha uzun süre yürürlükte kalmasına sebep olmuştur. Açıkçası bu noktada müzakere sürecinde Türkiye'nin tam üyeliğinin yakın zamanda gerçekleşeceği, diğer bir deyişle Gümrük Birliği'nin yalnızca kısa bir geçiş fazı olacağı düşüncesi ile yeterince feraset gösterilmediği yönündeki değerlendirmelerin literatürde oldukça kabul gördüğünü eklemek gerekir. Örneğin Kabaalıoğlu (2010)'na göre Gümrük Birliği Kararı'nın kabul edildiği tarihte tam üyeliğin dört yıldan sekiz yıla kadar değişen oldukça kısa bir sürede gerçekleşmesi bekleniyordu (Kabaalıoğlu, 2010: 49). Ancak bu öngörü gerçekleşmediği gibi bahse konu entegrasyon aradan geçen zamanla küresel ekonomi politikte değişen dinamiklerin de etkisi ile Türkiye açısından sistematik sorunlar ihtiva eden bir ortaklık ilişkisine dönüşmüştür. Çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alınan bu değişimlerin neticesinde şiddetini iyice hissettiren Gümrük Birliği kaynaklı problemler, ilgili bütün tarafların ve bu taraflara ait beklentilerin aynı noktaya doğru evrilmesine/yakınlaşmasına neden olmuştur.

Ulusal düzeyde bu doğrultuda pek çok çalışma bulunmakla birlikte uluslararası platformda benzer görüşlerin savunulduğu en öncü çalışma Dünya Bankası'na ait Mart

2014 tarihli rapor olmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen rapora göre, Türkiye için önemli bir entegrasyon aracı olan AB-Türkiye Gümrük Birliği öncü ve benzersiz bir girişim olmakla birlikte değişen küresel ekonomi Gümrük Birliği'nde bazı tasarım kusurlarını ortaya çıkarmaktadır (Dünya Bankası, 2014). Dünya Bankası'nın raporunun ardından Avrupa Komisyonu tarafından 21 Aralık 2016 tarihinde yayımlanan “*Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi*” nde de yakın görüşler dile getirilmiştir. Söz konusu gelişmelerin akabinde taraflar, mevcut düzenin AB ve Türkiye arasında modern bir tercihli ticaret ilişkisinin geliştirilmesine daha fazla imkân sağlamayacağı için kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu hususunda mutabık kalmıştır.

Avrupa Komisyonu resmi müzakereleri başlatmak üzere Aralık 2016'da AB Konseyi'nden yetki talebinde bulunmuş, ancak Birliğin olağan prosedürü Türkiye için farklı işlemiştir. Zira 2016 Temmuz'unda Türkiye'de başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişiminin hemen akabinde iç siyasette tedbir amaçlı uygulamalara başvurulması, zaten yerinde sayan ilişkilerin yerini tamamen gergin bir sürecin almasına sebep olmuştur. Esasen Gümrük Birliği'nin modernleştirilmesi Türkiye için her fırsatta kullanılan adeta siyasi bir koz haline dönüşmüştür. Türkiye ise Gümrük Birliği'nin güncellenmesini kendilerine sunulmuş pozitif bir ayrıcalık yahut bir lütuf olarak görmemekle birlikte taraflar arasındaki ilişkileri canlandırma ve ekonomik kazanımlar yaratma potansiyeli taşımasından ötürü konuyu her platformda gündemde tutmaya devam etmektedir.

Bilhassa Avrupa Parlamentosu ve bazı üye ülkeler tarafından dönem dönem yapılan açıklamalardan AB içerisinde henüz tam bir mutabakat olmadığı bilinse de Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesinin yaratacağı etki ve sonuçlar taraflarca tetkik edilmiş olup, müzakerelerin hangi temeller üzerine gerçekleştirilebileceği hususunda muhtelif senaryolar hazırlanmıştır. Komisyon ve TC Ticaret Bakanlığı'na ait etki analizleri/kurgulanan senaryoların yanı sıra AB'nin Meksika ve Şili ile sahip olduğu ortaklık anlaşmalarını güncellemeye yönelik yürüttüğü müzakere süreçleri örnek vakalar olarak çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bir biçimde incelenmektedir.

Çalışmamızın son bölümü halihazırda evrimsel bir kırılma noktasında duran AB'nin gündemini Gümrük Birliği'nin modernleştirilmesinden şüphesiz daha fazla meşgul eden başka bir konuyu işlemektedir. Bundan on yıl önce demokratik açıklık, genişleme gibi yapısal sorunlar ile boğuşurken; yakın zamanda ekonomik kriz, bu krizin işsizlik ve göç gibi etkileri, aşırı sağın yükselişi, dünyada artan korumacılık eğilimleri ve ticaret savaşları gibi farklı meydan okumalarla karşı karşıya olan AB için son dört yıldır yeni bir sına söz konusudur. Üyeliğinden önce olduğu gibi sonrasında da Avrupa şüpheciliği ile öne çıkan Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma (Brexit) kararı Haziran 2016 referandumundan bu yana özelde AB genelde bütün küresel çevreler açısından endişe verici olmuştur. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 50. maddesinin işleme konulması ile 29 Mart 2017 tarihinde resmi olarak başlayan Brexit süreci yaklaşık otuz dört aylık süre zarfında iki kez ertelenmiş, ülkede iki başbakan ve pek çok üst düzey bürokratin istifasına yol açmış ve nihayetinde 31 Ocak 2020 itibarıyla Avrupa Birliği'nden ilk ülkenin resmi ayrılığı gerçekleşmiştir.

Ayrılık sonrası tanınan on bir aylık geçiş sürecinin sona ermesiyle birlikte Gümrük Birliği'nden de ayrılacak olan Birleşik Krallık'ın Türkiye'nin uzun yıllardır en büyük üç ihracat pazarından biri olma realitesi dikkate alındığında, iki ülkenin gelecek ilişkileri üzerinde Brexit'in potansiyel etkilerini algılamak güç olmayacaktır. Bahse konu geçiş sürecinin 31 Aralık 2020 tarihinde tamamlanması ile birlikte Ankara Anlaşması'ndan doğan Türkiye vatandaşlarının ilgili ülkede iş kurma ve yerleşik yaşama hakları da sona erecektir. 31 Ocak 2020 itibarıyla üyelikten ayrılan Birleşik Krallık ile Birlik arasında gelecek ticaret rejimini belirlemek üzere devam eden müzakerelerin aynı yılın sonunda sonuçlanması beklenmektedir. Diğer taraftan Birleşik Krallık bakımından Brexit sonrası serbest ticaret anlaşması imzalanacak öncelikli ülkeler arasında Türkiye'nin adı ön sıralarda yer almakta olup, her iki ülke de bu konuda oldukça istekli bir tutum sergilemektedir. Bu tutumunda haksız da sayılmayan Türkiye, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development/UNCTAD)'nın 2019 yılına ait bir çalışmasında da teyit edildiği üzere Birleşik Krallık ile AB arasında bir STA imzalanmaması durumunda AB'nin ardından en fazla kayba uğrayacak ikinci partner pozisyonundadır.

Brexit sürecinin arka planı ve ekonomik etkilerinin ele alındığı son bölümde üyelikten ayrılan Birleşik Krallık ve Türkiye arasında kurulması hedeflenen ticaret anlaşması üzerinde durulmaktadır. Bu noktada çalışmamızı anlamlı ve önemli kılan bileşenleri şu şekilde özetlemek mümkündür: (i) Geleneksel olarak ülkemizin çok önemli bir ticaret ortağı olan Birleşik Krallık, Türkiye'nin dış ticaretinde fazla verdiği gelişmiş ülkelerden biridir. Yalnız dış ticarete değil doğrudan yabancı yatırımlar ve turizm alanında da Türkiye ve Birleşik Krallık ilişkileri oldukça güvenilir ve güçlü bir yapıya sahiptir. (ii) İki ülke resmi yetkililerinin AB'den bağımsız bir anlaşma yapma yönünde istekli beyanları bulunmaktadır. Brexit sonrası bağımsız dış ticaret politikası izleyecek Birleşik Krallık için Türkiye, ticaret anlaşması yapılacak (ABD, Yeni Zelanda ve Japonya'dan sonra) öncelikli dört ülke arasında zikredilmektedir. (iii) AB üyesi olması itibarıyla Gümrük Birliği üzerinden ilişkileri devam eden Birleşik Krallık ve Türkiye arasında Brexit sonrası ticari ve ekonomik ilişkileri şekillendirecek dinamiklerin analizi; bu bağlamda taraflar arasında gündeme getirilmesi faydalı olacak temel hususların saptanması ve bunların potansiyel etkilerinin keşfedilmesi daha öngörülebilir ve başarılı bir proaktif politikanın sürdürülmesi adına büyük önem arz etmektedir. (iv) Türkiye ve Birleşik Krallık arasında kısa vadede mevcut pazara giriş avantajlarının korunması, orta ve uzun vadede ise daha kapsamlı ve modern bir serbest ticaret anlaşmanın yapılması, Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin de mevcut konjonktürde doğru yorumlanarak küresel şartlara uygun biçimde güncellenmesine şüphesiz kılavuzluk edecektir. İki ülke arasında imzalanacak bahse konu olası anlaşma, yalnızca Gümrük Birliği'nin modernizasyon müzakerelerinde değil Türkiye'nin yürüteceği yeni STA görüşmeleri için de önemli bir envanter kaynağı teşkil edecektir.

Yukarıda ana hatları ile ifade edilen bu asli hususların yanı sıra çalışmamızda incelenen olayların (Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin modernizasyonu, Brexit ve Brexit sonrası Türkiye-Birleşik Krallık ilişkileri) oldukça yeni ve henüz sonuçlanmamış olması çalışmamızı ayrıca değerli kılmaktadır. Konuya ilişkin yapılan geniş kapsamlı literatür araştırması, çalışmamızın ileri bölümlerinde sunulacak örnek vaka incelemeleri ve buna ek olarak 2019 yılı itibarıyla Birleşik Krallık'a en çok ihracat yapan ilk bin firmaya yönelik yürüttüğümüz anket çalışması ile

desteklenmeye/zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Yirmi yedi ihracat sektöründe faaliyet gösteren firma temsilcileri ile e-posta, telefon ve sosyal medya kanalları aracılığı ile kurulan iletişimde katılımın güvenli ve etkin bir biçimde sağlanması amacıyla kayda değer bir çaba sarfedildiğini belirtmek gerekir. Birleşik Krallık'a en fazla ihracat yapan ilk bin firmanın örneklem olarak ele alındığı araştırmada yüz otuz yedi yanıt alınmış olup, bu oran anketler için oldukça iyi bir sonuç olarak kabul edilmektedir. SPSS 24 programı yardımı ile her bir soru için hazırlanan frekans ve yüzde analizlerinin yanı sıra sektörel bulgulara erişmek için çapraz tablolar oluşturulmuş ve son olarak ki-kare tekniği (uygun yerlerde likelihood ratio testi) kullanılmak suretiyle çalışmamıza ait bazı hipotezlerin sınanması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular, Birleşik Krallık pazarında sürdürülebilir büyümesini korumak isteyen Türkiye'nin Brexit sonrası yeni ticaret anlaşmasına yönelik yol haritasına ışık tutacağı gibi Gümrük Birliği'nin modernizasyonu sürecinde izlenecek strateji ve eylem planlarının gözden geçirilmesine de yardımcı olabilecektir. Türk ihracatçıların öncelik ve eğilimlerinin ortaya çıkarılmasını hedeflediğimiz anket araştırmasına ait bulguların literatür için yararlı bir kaynak olması temenni edilmektedir. Son olarak belirtmeliyiz ki çalışmamızda geleneksel literatüre ek olarak, Dünya Bankası, IMF, OECD, UNCTAD gibi uluslararası örgütler başta olmak üzere alanında yetkin pek çok uluslararası think-tank kuruluşlarının güncel raporlarından sıkça faydalanılmış, ilgili istatistiksel verilere birincil kaynaktan ulaşılmasına ihtimam gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN MODERNİZASYON GEREKÇELERİ

1.1. Türkiye-Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliği

Ankara Anlaşması ile kurulan Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında alınan 1/95 sayılı Karar ile geçiş dönemi sona ermiş, Gümrük Birliği'nin son döneminin uygulamaya konulmasına ilişkin koşullar ve takvim belirlenmiştir. 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Gümrük Birliği (GB) yürürlüğe girmiştir.

Gümrük Birliği çerçevesinde AB ülkeleri ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımı sağlanarak, taraflar arasındaki anılan ürünlere ait gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Söz konusu entegrasyon kapsamında Türkiye Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'ni kabul etmiş, böylece üçüncü ülkeler ile gerçekleşen işlemlerde Avrupa Topluluğu'nun tarife oranlarını ve ticaret politikalarını uygulamaya başlamıştır. Bunlara ek olarak teknik mevzuat, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, devlet yardımları, ticari nitelikli devlet tekelleri ve rekabet hukuku alanlarındaki AB mevzuatı, Türkiye'nin de ihtiyaçları dikkate alınarak dış ticaret rejimine yansıtılmıştır. AB'deki gelişmelere bağlı olarak uyum çalışmaları devam etmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2018: 26).

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılında 23,2 milyar dolar olan Türkiye'nin toplam ihracatı 2019 yılı sonunda yaklaşık sekiz kat artış göstererek 180,9 milyar dolara yükselmiştir. Taraflar arasındaki karşılıklı dış ticaret hacmindeki artış ise Türkiye'nin toplam ihracatında ve ithalatında Avrupa Birliği'nin payını sanıldığından aksine sınırlı bir oranda artırmış; ancak bu durum Birlik pazarına bağımlı olmasını kalıcı hale getirmiştir. Şöyle ki Gümrük Birliği öncesi Türkiye'nin toplam ihracatında AB'nin payı yüzde 47,2 iken 2003 yılında yüzde 58,1'e yükselmiş; ancak bu yıldan sonra dengeli bir düşüş trendi izleyerek 2019 yılı itibarıyla yüzde 48,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine Birliğin Türkiye'nin toplam ithalatındaki payı da Gümrük Birliği sonrası yüzde 55,4'leri bulsa da 1999 yılı sonrası düzenli bir azalış göstererek, 2019 yılı itibarıyla yüzde 34,9'a kadar gerilemiştir. Diğer taraftan bahse konu

entegrasyon ikili ticarete sektörel payların dönüşmesinde etkin rol oynamıştır. Örneğin; Türkiye'nin AB'ye ihracatında tarım ürünlerinin payı 1996 yılına kadar yüzde 19-20 seviyelerinde iken Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinin ardından kademeli olarak düşüşe geçmek suretiyle 2019 yılı itibarıyla yüzde 6 olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz ki en önemli dönüşüm Türkiye'nin toplam ihracatında artan sanayi ürünleri için geçerlidir. Özellikle “84- Elektriksiz makineler, kazanlar; aksam ve parçaları”, “85- Elektrikli makine ve cihazlar” ve “87- Motorlu kara taşıtları; aksam ve parçaları” fasıllarında yapılan AB'ye ihracat Gümrük Birliği öncesi yüzde 8 ila yüzde 11 seviyelerinde seyrederken, Gümrük Birliği sonrası bu pay sürekli artış içerisindedir (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği [TÜSİAD], 2003: 80-85; Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]). Öyle ki Türkiye bilhassa otomotiv sektöründe önemli bir üs konumuna ulaşmıştır. Antrparantez, Türkiye'nin ihracatına konu ürünlerin ekseriyetle ara mal olması¹ AB-Türkiye arasında güçlü bir ara mal ticaretinin de oluşmasını sağlamış, bunun doğal uzantısı olarak Avrupa üretim zincirlerinde Türkiye'nin giderek daha önemli bir taraf konumuna yükselmesinde rol oynamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, 2019 yılı sonu itibarıyla taraflar arasındaki ticarete geline nokta bakıldığında Türkiye'nin hem ihracatta hem ithalatta AB'nin beşinci büyük ortağı (AB-28 için beşinci, AB-27 için altıncı), AB'nin ise Türkiye'nin açık ara birinci ticaret ortağı ve doğrudan yabancı yatırımlarının birinci kaynağı konumuna ulaştığı görülmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020a)

Gümrük Birliği taraflar arasında karşılıklı ticaret ilişkisini güçlendirdiği gibi AB'den Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırımların da hızlanmasında oldukça aktif rol oynamıştır. TCMB istatistikleri incelendiğinde, 2002 yılında 455 milyon dolar olan AB ülkelerinin Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım tutarının 2018 yılında 3,85 milyar dolara yükseldiği, 2019 yılında ise yaklaşık yüzde 22'lik düşüşle 2,99 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, 1984-2002 döneminde yalnızca 14,6 milyar dolar olan Türkiye'deki toplam doğrudan yabancı yatırımlarının 2003-2019 döneminde 160 milyar dolar seviyesine ulaşmasında

¹ TÜİK verilerine göre Türkiye ihracatında 2019 yılına göre ara mal oranı yüzde 46,7 iken, bu oran ithalatta yüzde 77,9'dur. Ayrıca bu durum sektörel farklılıklar arz etmekte olup, örneğin metal ve kimya sektörlerinde ara mal oranı yüksek iken otomotiv sektöründe nispeten daha az orandadır.

en büyük pay AB ülkelerine aittir. Dolayısıyla AB, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olmasının yanı sıra aynı zamanda en büyük yatırımcı partneri olma özelliğini kazanmıştır.²

Gümrük Birliği ile benimsenen yeni dış ticaret rejimi kapsamında malların ticareti ve Birliğin Ortak Dış Ticaret Politikası (ODTP)'na ilişkin düzenlemelerin yanı sıra uyumlaştırmanın gereği olarak teknik mevzuat, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, rekabet politikası alanlarında sağlanan gelişmeler de özellikle sanayi ürünlerinde rekabet artırıcı etki yaratmıştır. Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri³ Türkiye imalat sektörünün rekabet ve verimlilik düzeyine yansımış, ülke içinde üretilen ve ihraç edilen ürün yelpazesini genişlettiği gibi ürün kalitesi açısından global pazarlarda algı ve tercih edilirliliğini pozitif yönde değiştirmiştir (TC Avrupa Birliği Bakanlığı, 2014: 4). Bütün bu gelişmelerin neticesinde, son yıllarda dünya mal ticaretindeki gelişime paralel bir ihracat performansı sergileyen Türkiye'nin, Dünya Ticaret Örgütü verileri incelendiğinde, 2018 yılında yüzde 0,86 olan dünya toplam mal ihracatı içindeki payının 2019 yılında daha olumlu bir seyir izleyerek yüzde 0,96 düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Gümrük Birliği, yukarıda ifade edilen ekonomik bağlamdaki gelişmelerin yanı sıra, 1999 yılından günümüze kadar geçen sürede inişli yokuşlu devam eden Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine de katkıda bulunmuştur. Sözün kısası, Gümrük Birliği ortaklığı uzun zamandır birtakım yetersizlikler ve bunların doğurduğu problemler ile anılıyor olmakla birlikte, AB ve Türkiye arasında güçlü dış ticaret ve yatırım ortaklığının kurulmasına dayanak teşkil ettiği gibi siyasi arenada da taraflar arasındaki ilişkileri pozitif yönde etkilemiştir.

² Türkiye'nin 2000'li yıllardaki büyüme serüveninde atağa geçen doğrudan yabancı yatırımların tarihi anlamda 19,1 milyar dolar ile en yüksek değere ulaştığı 2007 yılından bu yana gelişimi incelendiğinde, Avrupa ülkelerinin bu alanda en büyük pay sahibi olduğu görülmektedir. Sonrasında gelen global krizin olumsuz etkileri nedeni ile düşüş sergilemiş olan AB kaynaklı doğrudan yabancı yatırım girişleri 2011 yılında toparlanma gösterse de bugüne kadar daha zayıf bir performans izlemeyi sürdürmüştür.

³ Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki statik ve dinamik etkilerini analiz eden çalışmalar için bkz.: Ertuğrul Yıldırım, Cihan Dura, Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007, s. 141-177.

Hali hazırda AB ve Türkiye arasındaki ticaret çerçevesi sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlayan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, kömür ve çelik ürünlerine ilişkin 1 Ağustos 1996'da yürürlüğe konan Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması ve üçüncü olarak 1998 yılında tarım ve balıkçılık alanlarını kapsayan taraflı tercihli imtiyazlarını içermektedir (Tablo 1.1).

Tablo 1.1: AB-Türkiye İkili Tercihli Ticaret Çerçevesi

Sanayi ürünleri	1995 Ortaklık Konseyi Kararı – tüm sanayi malları için gümrük birliği (kömür ve çelik hariç); işlenmiş tarım ürünleri dahil (tarımsal unsurları hariç) malların serbest dolaşımı (A.TR belgesi kullanımı ile).
Tarım ve balıkçılık ürünleri	1998 ikili imtiyazlı düzenlemeler (kısmi kapsam).
Kömür ve çelik ürünleri	1996 STA - İlgili tüm ürünleri kapsamakta; fakat STA niteliğindedir.
Gümrükler	Gümrük Birliği - Ortak gümrükler kodlaması ve mevzuatı.
Gümrük tarifesi dışı engeller	GB ile ilgili mevzuat - Ticaretin önündeki teknik engeller: Türkiye AB teknik mevzuatına uyum sağlamak zorundadır. (Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri kapsama dâhil değildir)
Ticaretin korunmasına yönelik tedbirler	Gümrük Birliği - Gerekçe sunulması durumunda, karşı tarafa karşı anti-damping tedbirlerin uygulanması mümkündür; iki taraflıdır.
Hizmetler ticareti ve kuruluş hakkı	Kapsam dışıdır (1970 Ek Protokol'teki standstill -geriye dönük kötüleştirme- maddesi haricinde)
Yatırım	Kapsam dışıdır (Türkiye ve AB-26 arasında ikili yatırım anlaşmaları)
Fikri mülkiyet hakları	Gümrük Birliği - Türkiye kendi mevzuatını, uygulamalar dahil olmak üzere AB ile yakınlaştırmak zorundadır.
Kamu ihaleleri	Kapsam dışıdır.
Düzenleyici iş birliği mekanizması	GB ile ilgili mevzuat - Türkiye'nin AB hukukuna uyum yükümlülüğü vardır. Diğer mevzuat kapsam dışıdır : Bununla birlikte aday ülke Türkiye siyasi olarak ekonomik fasıllar, sosyal haklar, çevre vb. tüm alanlarda AB müktesebatına uyum sağlamayı taahhüt etmiştir.

Kurallar (Ticaret ve sürdürülebilir kalkınma, enerji ve ham madde ticareti, KOBİ'ler, şeffaflık vb.).	<u>Kapsam dışıdır:</u> Bununla birlikte çeşitli alanlarda hem GB hem de katılım süreci çerçevesinde AB ve Türkiye arasında güçlü bir iş birliği bulunmaktadır.
---	---

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2016a: 5; Özcan, 2016: 10

Dünya ticareti üzerinde halihazırda benzeri olmayan en derin ekonomik bütünleşmelerden biri kabul edilen Gümrük Birliği vesilesi ile Türkiye AB'ye üyelik için gereken mevzuat uyumunun önemli bir kısmını dolaylı olarak gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Bu durum AB yetkilileri tarafından da çeşitli platformlarda dile getirilmiş olup, Gümrük Birliği nedeniyle bazı müzakere fasıllarında büyük ölçüde uyum sağlanmıştır. Örneğin, malların serbest dolaşımı (1. fasıl), şirketler hukuku (5. fasıl), rekabet (6. fasıl), tüketici hakları ve sağlığının korunması (23. fasıl), gümrük birliği (25. fasıl), dış ilişkiler (26. fasıl) ve kurumsal yapı (30. fasıl) gibi mevzuat başlıklarında sağlanan kazanımlar müzakere sürecinde önemli derecede kolaylık sağlamıştır (TÜSİAD, 2003: 73). Yukarıda örnekler ile izah edilen Gümrük Birliği kaynaklı bu dönüşüm süreci Türkiye ekonomisinin büyümesinde ve kalkınmasında bir nevi manivela görevi görmüş, bu durum ülkenin temel ekonomik göstergelerine de sirayet etmiştir (Tablo 1.2). Ancak küresel ekonomi ve ticaret sisteminin değişen bileşenlerinin yanı sıra AB'nin üçüncü ülkeler ile düzenlemeye başladığı ticaret anlaşmalarının Ortak Dış Ticaret Politikası'na taraf olması nedeniyle Türkiye'yi bağlaması, Gümrük Birliği'nin tasarımıyla kaynaklı sorunları daha belirgin hale getirmiştir. Türkiye'yi AB ile karşılıklı ticaretinde olduğu gibi küresel ticarete de fırsatlar açısından açıkça dezavantajlı bir pozisyona düşüren sorunlar Gümrük Birliği'nin varlığına ve geleceğine yönelik sorgulamaların gündemden düşmemesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak Gümrük Birliği ile ivme, hacim ve nitelik kazanan karşılıklı ticaret ve yatırım bağlantıları dikkate alındığı takdirde Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı ve yatırımcısı konumundaki AB ile ilişkilerinde yaşanmakta olan mevcut sorunların çözüme kavuşturulmasının ne denli büyük bir önem ve aciliyet arz ettiği anlaşılabacaktır. Gümrük Birliği'nin modernleştirilmesi münasebeti ile tarafların daha

yapıcı ve fırsatlarla dolu yeni bir ekonomik entegrasyon sürecine girmesi hem AB hem Türkiye'nin ekonomik performansı üzerinde olumlu etkiler yaratacağı gibi ikili ilişkilerin canlanmasında da yeni bir sayfa açabilecek potansiyeli içinde barındırmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde taraflar için bu derece öneme sahip Gümrük Birliği'nin, diğer bir ifade ile 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın, modernize edilmesi mevzusunun ısrarla gündemde yer bulmasının nedenlerine ayrıntılı bir biçimde yer verilecektir.

Tablo 1.2: GB Sonrası Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergelerindeki Değişim (1996-2019)

	Nüfus (milyon)	GSYİH Artışı (%)	Kişi Başına GSYİH (\$)	İhracat, ÖTS (milyon \$)	İthalat, ÖTS (milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	Küresel Mal İhracatındaki Payı (%)
1996	60.671			23.225	43.627	-20.402	
1997	61.582			26.261	48.559	-22.298	
1998	62.464		4.442	26.973	45.922	-18.949	
1999	63.364	-3,4	4.003	26.587	40.671	-14.084	
2000	64.269	6,6	4.229	27.775	54.503	-26.728	
2001	65.166	-6,0	3.084	31.334	41.399	-10.065	0.50
2002	66.003	6,4	3.581	36.059	51.554	-15.495	0.55
2003	66.795	5,6	4.698	47.253	69.340	-22.087	0.61
2004	67.599	9,6	5.961	63.167	97.540	-34.373	0.67
2005	68.435	9,0	7.304	73.476	116.774	-43.298	0.69
2006	69.295	7,1	7.906	85.535	139.576	-54.041	0.70
2007	70.158	5,0	9.656	107.272	170.063	-62.791	0.76
2008	71.052	0,8	10.931	132.028	201.964	-69.936	0.81
2009	72.039	-4,7	8.980	102.143	140.929	-38.786	0.81
2010	73.142	8,5	10.560	113.883	185.544	-71.661	0.74
2011	74.224	11,1	11.205	134.906	240.839	-105.933	0.73
2012	75.176	4,8	11.588	152.462	236.545	-84.083	0.82
2013	76.148	8,5	12.480	151.803	251.661	-99.858	0.80
2014	77.182	5,2	12.112	157.610	242.177	-84.567	0.83
2015	78.218	6,1	11.019	143.839	207.234	-63.395	0.87
2016	79.278	3,2	10.883	142.530	198.618	-56.088	0.89
2017	80.313	7,5	10.616	156.993	233.800	-76.807	0.89

2018	82.388	2,8	9.693	167.921	223.047	-55.126	0.86
2019	83.154	0,9	9.127	171.503	202.705	-31.202	0,96

Kaynak: TÜİK *ÖTS: Özel Ticaret Sistemi: Özel Ticaret Sistemi'nde serbest bölgeler ve gümrük antrepolarına giren ve çıkan mallar dış ticaret verilerine yansıtılmamaktadır. 2019 yılından önce yalnızca Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) üzerinden dış ticaret istatistiklerini yayımlayan Türkiye 2019 yılı itibarıyla hem Genel Ticaret Sistemi (GTS) hem ÖTS'ye göre ilgili verileri açıklamaktadır.

1.2. Gümrük Birliği'nin Modernizasyon Gerekçeleri

14 Nisan 1987'de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunu açıklayan dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın “*uzun ve ince bir yol*” olarak tasvir ettiği Türkiye-AB ilişkileri aradan geçen elli yedi yıl boyunca ekseriyetle ağır aksak seyretilse de tarafların menfaatleri uyarınca varlığını sürdürmüştür. Tam üyelik hedefi ile başlanan ancak tamamlanamayan bu yolda öngörülen bir hızda ilerleme sağlanamamış olmakla birlikte, bütün kronoloji ele alındığında taraflar arasındaki ilişkinin en güçlü ve sürdürülebilir boyutunun yine Gümrük Birliği üzerinden oluştuğu görülmektedir.

Şüphe yok ki Gümrük Birliği ile Türkiye'nin dış ticareti ve ilgili iş gücü de dahil olmak üzere üretim faktörlerinde verimlilik ve kalite altyapısında olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Üretim ve verimlilik odaklı sürdürülebilir ihracat anlayışının benimsenmesinde büyük rol oynayan bahse konu bütünleşme modeli, küresel ihracat pazarlarında rekabet edebilirlik seviyesinin yükselmesinde ve küresel değer zincirlerine entegrasyonun güçlenmesinde hatırı sayılır derecede rol oynamıştır. Bütün bu çıktılar Gümrük Birliği ile taraflar arasındaki ekonomik bütünleşmenin ciddi bir seviyeye ulaştığının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ancak bunun daha da ileri seviyelere ulaşmasının önünde aşılması gereken birtakım güncel ve ciddi engeller bulunduğu tartışma götürmezdir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015: 3).

Küresel sistemde meydana gelen yeni koşullar, AB'nin yeni ticaret anlaşmalarına hakim olan paradigma değişimleri, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'ndan kaynaklı ortaya çıkan yapısal sorunlar ve bütün bunların doğal sonucunda taraflar arasındaki mevcut ticari ilişkilerin potansiyelin altında seyretmesi başta olmak üzere Gümrük Birliği'nin modernizasyonunu gerekli kılan nedenler en güncel gelişmeler ve veriler yardımı ile aşağıda ele alınacaktır.

1.2.1. Dünya Ticaret Sistemindeki Değişiklikler

Son yüzyıl içerisinde ülkeler arası ekonomik ve siyasi bütünleşme davranışlarında yaşanan gelişmeler ticari ve finansal aktivitelerin de gelişmesine ivme kazandırmıştır. Özellikle dış ticaret alanında serbestleşme yönündeki artan tutum ve

eğilimler rekabet ortamına küresel bir nitelik kazandırmanın yanı sıra ülkelerin ekonomik büyüme elde etmek için uluslararası ticarete yoğunlaşmaları sonucunu doğurmuştur. 1953 yılında Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT)'nı imzalayarak küresel platformda ticari serbestleşme hareketine adım atan Türkiye için ise en geniş ölçekli bölgesel entegrasyon girişimi Gümrük Birliği olmuştur.

Dünya Bankası'nın “*AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi*” başlıklı raporuna göre Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği öncü bir girişim olup, halen bir benzeri bulunmamaktadır. Bu benzersizlik ise iki nedene dayanmaktadır: Evvela, AB'nin üye olmayan bir devlet ile gerçekleştirdiği ilk işleyen gümrük birliği özelliğine sahiptir. Buna ilave olarak, AB'nin hukuk sisteminin bir bölümünü başka bir ülke ile paylaşmak üzere gerçekleştirdiği ilk girişimlerden biridir. İkinci neden, Türkiye'nin aday ülke statüsüne kavuşmadan önce Birlik ile gümrük birliği kuran dört ülkeden biri olmasıdır.¹ Gümrük Birliği kapsamında çoğu sanayi ürünü ve tarımsal ürünlerin endüstriyel bileşenleri için AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) kabul edilmiş, aynı zamanda hem AB hem de Türkiye ikili ticaretlerinde denk bir etkiye sahip olacak şekilde tüm gümrük vergileri, miktar sınırlamaları ve harçların kaldırılmasını kararlaştırmıştır (Dünya Bankası, 2014: i). Ancak yürürlüğe girdiği tarihten günümüze dek geçen süre zarfında küresel ekonomi politikte meydana gelen önemli değişimler ve ortaya çıkan yeni koşullar ile baş etme konusunda Gümrük Birliği taraflar için daha az yeterli hale gelmiştir.

1.2.1.1. Artan Bölgesel ve İkili Serbest Ticaret Anlaşmaları

Bu başlık altında ilk olarak küresel ekonomi ve ticaretteki değişimlerin öncülerinden kabul edilen Doha Kalkınma Gündemi olarak da adlandırılan Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri'nden bahsedilmesi yerinde olacaktır. 9-14 Kasım 2001 tarihleri arasında Katar'ın başkenti Doha'da düzenlenen müzakereler Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün IV. Bakanlar Konferansı ile başlamıştır. Bahse konu ilk müzakere turlarında yakalanan liberalleşme düzeyinin ileri turlarda geliştirilememesi,

¹ AB'nin gümrük birliği anlaşması yaptığı diğer üç ülke Yunanistan, San Marino ve Andorra'dır. Yunanistan'ın Gümrük Birliği süreci üyelikle sonuçlanmıştır.

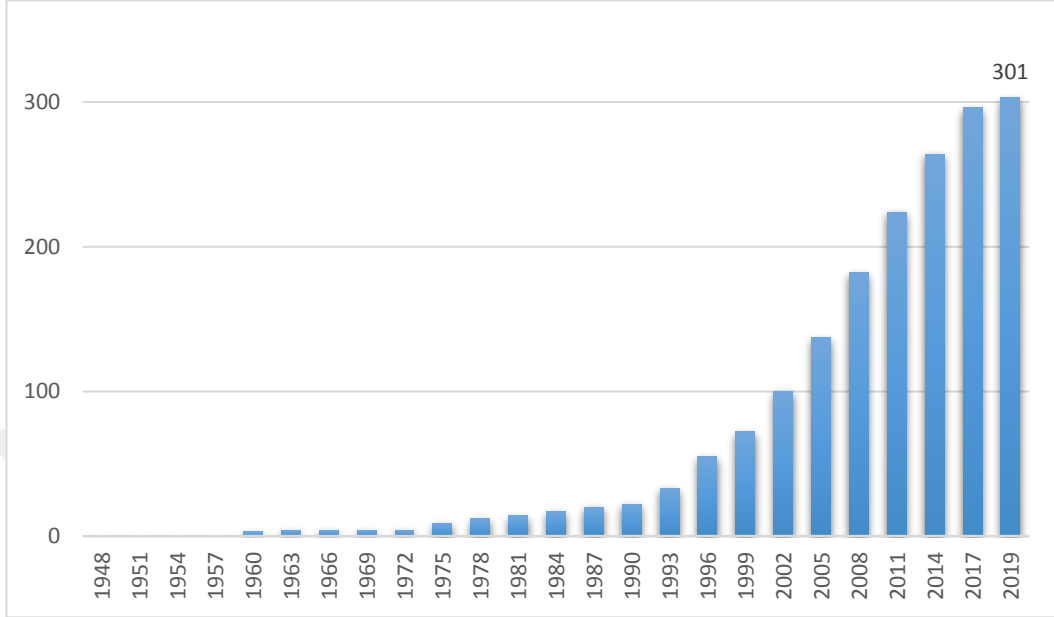
Örgüt'e ait düzenlemelerin günümüz ihtiyaçlarına cevap verememesi ve çok taraflı ticaret düzeninin yeni pazar açılımı konusunda yetersiz kalması ülkeleri ikili ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları yapmaya yönlendirmiştir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2018: 28).

Doha Turu ile belirlenen hedeflere -çok taraflı ticaret müzakerelerinin geniş gündemi ve güncel konulara çözüm bulmakta gecikmeler yaşanması nedeniyle- ulaşılamaması ve bunun neticesinde ticaret müzakereleri gündemine alınmayan konulara ilişkin beklentilerin devam etmesi bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısında önemli bir yükseliş meydana getirmiştir.² Bölgesel ticaret anlaşmalarına bağlı olarak ilgili alanlarda daha derin ve bağlayıcı hükümler içeren yeni düzenlemelerin yenilikçi ve kolay uygulanabilir bir tarzda ele alınması, DTÖ bağlamında beklentilerin elde edilmesini kolaylaştırdığı gibi küresel ticaretin serbestleşmesine de olumlu katkı sağlamıştır. Öte yandan söz konusu anlaşmalara yönelik eleştiriler de yok değildir. Bu yöndeki eleştiriler ekseriyetle anlaşmaların çok taraflı ticaret müzakereleri ile DTÖ sistemine karşı meydana getirebileceği tahribata yoğunlaşmaktadır. Zira bu yeni anlaşmalar, ticaret müzakerelerine taraf pek çok ülkenin daha marjinal davranmasının önünü açabileceği gibi ülkeler arasındaki güç dengesini de daha asimetrik hale getirebilecek potansiyele sahiptir (Akman, 2008: 44-45).

Bu gelişmelerin sonucunda DTÖ verilerine göre ilk kez 1958 yılı için kaydedilen bölgesel ticaret anlaşması yalnızca iki iken, bu sayı 2019 yılına gelindiğinde üç yüz bir olarak görülmektedir (Grafik 1.1). Bölgesel katılım durumuna göre incelendiğinde 2020 Mart ayı itibarıyla DTÖ'ye bildirilen ve yürürlükte olan toplam bölgesel ticaret anlaşmalarının sırası ile Avrupa (yüzde 19,5), Doğu Asya (yüzde 17,3), Güney Amerika (yüzde 12,8), Kuzey Amerika (yüzde 9,3), Bağımsız Devletler Topluluğu (yüzde 9,3), Orta Amerika (yüzde 7,8), Afrika (yüzde 6,8), Orta Doğu (yüzde 5,8), Okyanus ülkeleri (yüzde 4,9), Batı Asya (yüzde 4,5) ve Karayipler Topluluğu (yüzde 1,9) kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

² Bu artış trendi Doha Turu öncesinde 1990'lı yılların ortasından itibaren belirmiştir.

Grafik 1.1: Dünya'daki Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (1948-2019)

Kaynak: DTÖ, Regional Trade Agreements Database (Mart 2020 itibarıyla yürürlükte olan)

Avrupa Birliği özelinde benzer eğilim anlamlı bir biçimde ilk kez 2006 yılında oluşturulan *Küresel Avrupa Stratejisi* (Global Europe Strategy) ile başlamış olup, bu yeni yönelimin arkasında da yine küresel dinamikler etkili olmuştur. ABD’de mortgage krizi ile patlak veren ve kısa bir süre içinde Birlik ülkelerine sıçrayan 2008-2009 küresel krizi AB içinde ekonomik bunalımı giderek derinleştirmiş, dünya ticaret hacminde daralmalara yol açmıştır. Birliğin STA odaklı Küresel Avrupa Stratejisi çerçevesinde özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik yeni pazar arayışları bu dönemde hız kazanmıştır.

Avrupa Birliği’nde bu yaklaşım 3 Mart 2010 tarihinde Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso tarafından açıklanan *Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi* (Europe 2020)³’nde de tezahür etmiştir. Bahse konu Strateji ile 2000-2010 yılları arasında benimsenen Lizbon Stratejisi’nin rekabet gücü artışı ve istihdam alanlarındaki başarısızlığı kabul edilmiş,

³ Strateji belgesi için bkz.: Avrupa Komisyonu, Europe 2020 A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, March 3, 2010, (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLETE%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

ekonomik ve mali krizden daha güçlü bir Birlik olarak çıkmak için yeni öncelikler belirlenmiştir. Strateji metninde çok taraflı müzakereler kadar ikili anlaşmaların dış ticaret politikasında etkin bir araç olarak değerlendirildiği görülmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015: 4). AB’de meydana gelen paradigma değişikliği ve hemen ertesinde Türkiye üzerindeki yansımaları Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin güncellenme vaktinin geldiğinin ilk işaretlerinden kabul edilebilir. Zira AB tarafından benimsenen bu yeni anlayış, Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye için olumsuz sonuçlara -ayrı başlıklar altında aşağıda ayrıntılı biçimde ele alınacaktır- zemin oluşturacak türdendir. Şöyle ki AB üçüncü ülkeler ile ticaret görüşmelerinde bulunurken, hem üye olmaması hem 1/95 sayılı OKK’de bağlayıcı bir hükme yer verilmemiş olması sebebiyle Türkiye’nin ilgili müzakerelerde masada olmasına izin verilmemiştir. AB’nin Ortak Dış Ticaret Politikası’na taraf olunması; ancak bu politikanın belirlenmesinde ve sürdürülme şeklinde söz sahibi olunmaması Gümrük Birliği tasarımıyla kaynaklı asimetrilerin etkilerini Türkiye aleyhine daha fazla gün ışığına çıkarmıştır. Diğer bir ifade ile bu durum iki tarafın aynı ticaret ortaklarından aynı sonuçları elde etmesi noktasında sorun yaratmaktadır.

Küresel ekonomi politikte yaşanan gelişmeler ve bölgesel dinamikler çerçevesinde geçtiğimiz on yılda küresel olarak STA’larda yaşanan artışın yanı sıra ortaya çıkan bir diğer sonuç bu anlaşmaların giderek hizmetler ticareti, yatırımlar, kamu alımları, enerji, asgari çevre ve iş gücü standartları ile ilgili hükümler gibi “*derin ve kapsamlı entegrasyon*” alanlarını içermeye başlamasıdır. Tablo 1.1’de görüldüğü üzere Türkiye-AB arasındaki ikili tercihli ticaret çerçevesi tarım, kamu alımları, hizmetler ticareti, yatırımlar, ticaret ve sürdürülebilir kalkınma, enerji ve ham madde ticareti, KOBİ’ler, şeffaflık gibi başlıkları kapsamadığı gibi 21.yy politika alanları olarak da tanımlanan finans, yeşil dönüşüm, yapay-zeka gibi alanlarda da bir içeriğe sahip değildir.

1.2.1.2. Türkiye’nin Yeni İhracat Stratejisi

Geçen yıllar içerisinde yeni pazarlardan yararlanma konusunda giderek daha fazla arayış içerisinde olan Türkiye, bu alanda güçlü ve istikrarlı stratejiler geliştirme ve uygulama yolunda başarılı bir biçimde ilerlemektedir. Şüphesiz Gümrük

Birliği'nin de itici kuvvetiyle sahip olduğu yüksek kaliteli üretimin neticesinde alternatif pazarlara yönelmeye başlayan ülke diğer taraftan AB pazarına bağımlılığını daha düşük seviyelere çekmeyi hedeflemektedir. Bilhassa 2008 ekonomik krizi sonrasında AB ekonomisinin daralmaya başlaması ile birlikte bölgeye yönelik ihracatı olumsuz etkilenen Türkiye'nin bu dönemden sonra alternatif pazar girişimlerini yaygınlaştırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada TC Ekonomi Bakanlığı⁴ ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) iş birliği ile oluşturulan ve Yüksek Planlama Kurulu'ndan geçerek resmi devlet belgesi olarak Resmi Gazete'de yayımlanan 2023 Türkiye İhracat Stratejisi⁵ kapsamında belirlenen hedef ve eylem planları kilit rol oynamıştır. Türkiye ihracatı için oluşturulan temel hedefler ve 2019 yılı itibarıyla gerçekleştirmeler aşağıda yer almaktadır:

- Dünya ticaretinden alınan payın yüzde 1,46'ya yükseltilmesi (halihazırda yüzde 0,96' dır).
- İleri teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ürünleri ihracatındaki payının yüzde 15'e yükseltilmesi (halihazırda yüzde 3,6' dır).
- GSYİH verilerine göre dünyanın ilk on ekonomisi arasında yer alınması (halihazırda Türkiye, dünyanın 19. büyük ekonomisidir).
- Hem ihracat yapan firma sayısının 100 bin seviyesine getirilmesi, hem de bu firmalar arasında yıllık bir milyar dolar barajını aşan firma sayısının artırılması (TİM verilerine göre 2019 sonu itibarıyla ihracat yapan firma sayısı 90.617 olup, bunlar arasında 1 milyar dolar ve üzerinde ihracat yapmış olan on iki firma bulunmaktadır).

Bu temel hedeflere ulaşılması için dünya pazarlarını bilen, doğru stratejilere sahip ihracatçı sayısının artırılması; ihracatçıların hedef pazarlardaki alıcılara doğrudan ulaşmasını sağlayacak bir iletişim ve yönetim sisteminin kurulması; yenilikçi fikirler ve Ar-Ge'ye dayalı, katma değeri yüksek, markalı ürün ve hizmetlerin

⁴ 2018 yılından itibaren TC Ekonomi Bakanlığı'nın adı Ticaret Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

⁵ Dokuz ana eylem planı başlığı altında on dokuz stratejik hedef ve bu hedeflerle ilgili yetmiş dokuz adet eylem bulunmaktadır. Söz konusu Strateji, sorumlu ve ilgili paydaşlarla birlikte TC Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda yürütölmektedir.

üretim ve pazarlama süreçlerinin desteklenmesi gibi strateji araçlarının benimsenmesi giderek yaygınlık kazanmaktadır.

1.2.1.3. Asya-Pasifik Bölgesi'nin Yükselen Konumu

Yakın zaman küresel ticaret sistemi; ekonomik entegrasyon süreçlerinin derinleştiği, geniş ölçekte pazara giriş stratejilerinin yoğun şekilde uygulandığı ve ihracat pazarlarında rakip ülkelerin aktif stratejiler geliştirerek pazar paylarını artırmaya odaklandığı yoğun bir süreci ifade etmektedir. Dolayısı ile dünya ekonomisinde ve ticaretinde yaşanan tektonik değişimler uluslararası ticareti de şekillendirmektedir.

Örneğin, küresel ekonomide değişen rekabet koşullarının neticesinde dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındıran Asya-Pasifik Bölgesi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomik alanı konumuna ulaşmıştır. Öyle ki dünyanın yeni çekim merkezi olarak kabul gören bu bölge için zaman içerisinde yeni isimler türetilmiştir. 8-11 Kasım 2017'de Vietnam'da düzenlenen 25. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation/APEC) Zirvesi'nde ABD Başkanı Donald Trump'ın bölgeyi Hint-Pasifik Bölgesi olarak anması bu kavramı yeniden zirveye taşımıştır.⁶ Elbette anılan kavramın D.Trump tarafından yeniden gündeme getirilmesinin altında yatan en büyük neden ABD'nin ezeli ticari rakibi Çin'i itibarsızlaştırmak suretiyle bölgenin diğer yükselen ekonomisi Hindistan'ı öne çıkarma girişimidir (Bayram ve Arafat, 2018). Bunu süper güç ABD'nin dünya üzerinde kurmak istediği düzene yönelik izlediği bir strateji ve algı yönetimi aracı olarak değerlendirmek mümkündür.

Eylül 2019'da ABD merkezli bir araştırma kuruluşu tarafından yayımlanan raporda dünyanın en büyük bölgesel ekonomisine sahip olan Asya⁷'nin

⁶ Hint-Pasifik kavramı 2010 yılından itibaren ABD tarafından kullanılmasıyla birlikte yaygınlık kazanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Hawaii ziyaretinde yaptığı konuşmasında ilk kez bu kavrama vurgu yapmıştır (D. Çağla Bayram, Mohammad Arafat, "Hindistan-Çin-ABD Üçgeninde "Hint-Pasifik" Kavramlaştırılması", **Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, 2018, s.73).

⁷ İlgili raporda Asya dört kategori altında incelenmektedir. (i) Gelişmiş Asya: Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, Singapur, Güney Kore (ii) Çin (iii) Gelişen Asya: Butan, Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Moğolistan, Myanmar, Nepal, Filipinler, Tayland, Vietnam (iv) Uzak Asya ve Hindistan:

küreselleşmenin gelecek evresini başlatma ve şekillendirme potansiyeline sahip olduğuna dikkat çekilmektedir. Asya'nın bu denli küresel arenada sıçrama yapması, GSYH, tüketim, sermaye gibi makroekonomik; ayrıca insan, bilgi, ulaşım, çevre, kültür gibi diğer alanlardaki göstergelerine yansımaktadır (Tablo 1.3). Örneğin, 2000 yılında satın alma gücü paritesi açısından küresel GSYH'nın yüzde 32'sine sahip olan Asya, bu payı 2017'de yüzde 42 seviyesine yükseltmiştir. 2040 yılına kadar bölgenin yüzde 52'lik bir paya sahip olması öngörülmektedir. Buna karşılık 2000 ve 2017 yıllarına göre kıyaslandığında Avrupa'nın payının yüzde 26'dan 22'ye, Kuzey Amerika'nın ise yüzde 25'ten 18'e düştüğü görülmektedir. 2000 yılında küresel toplam tüketimin yüzde 23'ünü oluşturan Asya, 2017'de payını yüzde 28'e yükseltmiş olup, 2040 yılı itibarıyla yüzde 39 seviyesine ulaştırması tahmin edilmektedir (McKinsey Global Institute, 2019: 5).

Tablo 1.3: Küresel Akıflarda Asya'nın Payındaki Değişimler (%)

	2005-2007	2015-2017
Küresel mal ticaretinde	27	33
Küresel sermaye akışlarında (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)	13	23
Uluslararası öğrencilerde	43	48
Turist sayısında	33	40
Kayıtlı patent sayısında	52	65
Küresel konteyner trafiğinde	59	62
Küresel havayolu gelirlerinde	33	36
Küresel kargo trafiğinde	58	64
Fikri mülkiyet haklarına ilişkin harcamalarda	25	24
Küresel gişe gelirlerinde	25	38
Küresel atık akışlarında	71	70
Küresel enerji akışlarında	21	29

Kaynak: McKinsey Global Institute, 2019: 9

Afganistan, Bangladeş, Fiji, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Maldivler, Pakistan, Sri Lanka, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan.

Bölgeye ait yakın zamanda meydana gelen önemli bir gelişme olarak Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnership-RCEP) Anlaşması'na değinilerek bu başlık tamamlanacaktır. Bahse konu anlaşma yaklaşık sekiz yıl süren müzakerelerin ardından ASEAN'ın on üyesi ile Çin, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında 15 Kasım 2020 tarihinde imzalanmıştır. Tesis edilen bu yeni serbest ticaret bölgesi dünya nüfusunun yüzde 30'una, küresel GSYH'nın da yine yaklaşık yüzde 30'una denk gelmekte olup, anlaşmanın bölgeye ekonomik ve siyasi bağlamda çok büyük kazançlar sağlaması beklenmektedir (Association of Southeast Asian Nations [ASEAN], 2020: 1).

1.2.1.4. ABD-Çin Ticaret Savaşları

Bölgesel konjonktürde Asya'nın güçlü ve istikrarlı gelişim süreci, iç dinamikler çerçevesinde ise Başbakan Xi Jinping tarafından iç tüketim ve hizmetler odaklı yeni bir ekonomik modelini⁸ benimseyen Çin'in ulaştığı konum, ABD Başkanı Donald Trump döneminde küresel ticaret savaşlarının başlamasına yol açmıştır.⁹

Dünyanın en büyük üç ekonomisi arasında olan ABD ve Çin (diğeri AB-27) arasında 2018 ve 2019 yıllarında oldukça yoğun bir biçimde cereyan eden ticaret savaşları küresel gündemi meşgul eden ana konulardan biri olmuştur. Tartışmalı seçim kampanyalarında “Önce Amerika” söylemlerini kullanan ve göreve başladığı ilk günlerden itibaren Çin'in ticaret politikalarından şikayet eden ABD Başkanı Trump'ın kararıyla, çelik ithalatında (Arjantina, Avustralya, Brezilya ve Güney Kore hariç olmak üzere) yüzde 25, alüminyum ithalatında (Arjantina ve Avustralya hariç) yüzde 10 ek gümrük vergisi 23 Mart 2018 itibarıyla uygulanmaya başlamıştır. Bu, dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki ticaret savaşlarının ilk kurşunu olmuştur. Pekin

⁸ Çin 1990'lı yıllardan itibaren sürdürdüğü yatırımlar ve ihracat ağırlıklı büyüme modelini 2015 yılında iç tüketim ve hizmetler odaklı bir büyüme modeline bırakmıştır.

⁹ Düellodaki ilk hamlenin; ayrımcı lisans uygulamalarından ötürü Çin'e DTÖ davası açılması ile havacılık, bilgi iletişim teknolojileri ve makine gibi ürünlerde Çin'den ithal edilen ürünlere tarife uygulanmasını içeren, ABD Başkanı Donald Trump tarafından 22 Mart 2018 tarihinde imzalanan, bir karar olduğunu söylemek mümkündür (Dorcas Wong, Alexander Chipman, “The US-China Trade War: A Timeline”, **China Briefing Magazine**, July 22, 2020, [Çevrimiçi] <https://china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/>, 23 Temmuz 2020).

yönetimi ise bunun karşılığında ABD'yi ekonomi tarihindeki en büyük ticaret savaşını başlatmakla itham ederek, misillemeler olarak 2 Nisan 2018'de 3 milyar dolarlık 128 ABD ürününe yüzde 15 ila 25 aralığında tarife getirmiştir (Wong ve Koty, 2020). Bunun hemen akabinde Çin'in globalleşen teknoloji markaları arasında önde gelen Huawei'nin kurucusunun kızı -şirketin finans müdürü olan; ayrıca bir sonraki gün şirket yönetim kurulu başkanı olması beklenen- Sabrina Meng Wanzhou'nun Kanada'nın Vancouver Havaalanı'nda (Hong Kong'dan gelerek Meksika'ya gitmek üzere uçaktan indiği sırada) tutuklanması iki ülke arasında diplomatik krize neden olmuştur. Kanada'da gerçekleşen bu olayın ABD'nin talebi doğrultusunda, Ağustos 2018'de Trump tarafından yeniden yürürlüğe alınan İran'a yönelik ambargonun Huawei tarafından delindiği gerekçesi ile yapıldığı iddia edilmiştir. Tırmanan gerilim üzerine Başkan Trump, Çin ile ABD arasında kapsamlı ve tarihsel bir ticaret anlaşmasının yapılmasını kolaylaştıracaksa devreye girebileceğini beyan etmiştir (Yıldızoğlu, 2018).

O günden sonra başlayan ABD - Çin ticaret görüşmeleri sürecinde de karşılıklı misillemelerin devam etmesi, yürürlüğe giren tarifelerin ardı arkasının kesilmemesi küresel alanda ticaret savaşı gerilimini artırmıştır. Mart 2018-Aralık 2019 tarihleri arasında yoğun bir biçimde yaşanan ABD-Çin ticaret savaşı, kurallara dayalı küresel düzene ilişkin güvensizliğe yol açtığı gibi küresel ticaret politikalarında belirsizliğin derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Belirsizlik ortamı reel dayanaklara sahiptir. Zira bahse konu ek tarifelerin de etkisi ile Çin'de ekonomik büyümenin yavaşlamaya başlaması dünyanın geri kalanı için önemli bir yavaşlama ve dünya mal talebindeki artışın baskılanması anlamına gelmektedir. Yine Çin başta olmak üzere gelişen ülkelerde atıl kapasitelerde konsolidasyon ve yatırımlardaki herhangi bir yavaşlama da yatırım malı talebini ve ticaretini olumsuz etkilemektedir (Gürlel, 2017: 17). Öte yandan taraflar arasında süren görüşmelerin nihayetinde ilk ateşkes 15 Ocak 2020 tarihinde anlaşmanın ilk fazının imzalanmasıyla sağlanmıştır. İlk fazın gelişimine göre anlaşmanın ikinci faz müzakerelerinin başlanması öngörülse de konuya ilişkin belirsizlik varlığını sürdürmektedir.

Özetlemek gerekirse Trump'ın göreve gelmesi ile birlikte artan korumacılık tedbirleri küresel ticaret büyümesinde belirgin bir düşüşe neden olmuştur. Bank of

England'ın bir çalışmasına göre; ABD-Çin tarifeleri her iki ülkede ithal malların fiyatını artırdığı için ikili ticaretin keskin bir şekilde daralmasına neden olduğu gibi dünya ticaretindeki büyümenin de bir önceki yıla kıyasla yüzde 5,5 puan düşmesine yol açmıştır. Bu oranın yaklaşık yüzde 2,5'u ABD ve Çin'deki düşük ithalat artışı ile açıklanmaktadır. Küresel ticaret büyümesinin yanı sıra küresel GSYİH büyümesi de yüzde 1 seviyesinde azalma göstermiştir (Bank of England, 2019: 35).

Küresel ticarete ve yatırım ortamlarında korumacılık eğilimleri devam ederken, Fransız ekonomist Frédéric Bastiat'ın bundan bir buçuk asır önce söylediği *“Malların geçmesine izin verilmeyen sınırlardan askerler geçer”* sözü hatırlanması gereken türdendir. Gerçek şu ki ticaret ve karşılıklı yatırım ortamı çatışma olasılığını azaltırken; aksine ticaret ve yatırım yokluğu ülkelerin birbiriyle ekonomik ve ticari anlamda irtibatını azaltan, gerginlik yaratan bir durumdur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşmeye sarılan ülkelerin yeniden aynı acı süreçlerden geçmemek için zenginlik, refah, dinamizm ve barış eksenli bir dünya tesis etmek üzere serbest ticarete yönelmeleri, bunun ne denli doğru bir karar olduğunu günümüzde de teyit etmektedir (Acar, 2004: 21-22).

Bu bölümde yer alan bölgesel ekonomilerin yükselişi, küresel ticaret savaşları, korumacılık tedbirlerindeki yüksek artışın yanı sıra uzun vadeli küresel eğilimler de (genellikle küresel ekonomi, doğal kaynaklar, inovasyon ve teknoloji, nüfus ve tüketici davranışları gibi başlıklar altında toplanan) yakın zamandaki düzeni şekillendirmesi beklenen esas unsurlar arasında sayılmaktadır.

Çalışmamızın ana ekseninden uzaklaşmadan açıklanmaya çalışılan ABD'nin ticaretteki korumacılık eğilimleri, ABD-Çin ticaret savaşları, Asya-Pasifik gibi yükselen yeni ekonomilerin güç kazanmasının yanı sıra Brexit de bir diğer başlıca risk kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Birleşik Krallık ile AB arasındaki ayrılık sürecinde devam eden belirsizlik dünya ekonomisi ve ticaretinin bugünü ve geleceği bakımından önemli bir gündem maddesidir.

Son olarak henüz sona ermeyen Suriye savaşı, ABD tarafından İran'a yönelik yeniden başlatılan ambargo gibi birtakım jeopolitik gelişmeler ve tüm bunlara bağlı meydana gelecek küresel mali piyasalardaki dalgalanmalar daha sürdürülebilir bir

küresel ortamın oluşmasına engel teşkil etme potansiyeline sahip diğer başlıklar içinde öne çıkmaktadır.

1.2.2. Küresel Avrupa Stratejisi İle Hız Kazanan Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları

Lizbon Stratejisi kapsamında 2010 yılına kadar dünyanın en rekabetçi ve en dinamik bilgi ekonomisi olmayı hedefleyen Avrupa Birliği, genişlemenin ve küreselleşmenin getirdiği ekonomik baskılara bir yanıt olarak 4 Ekim 2006 tarihinde “*Küresel Avrupa: Dünya’da Rekabet Etmek* (Global Europe: Competing In The World)” başlıklı yeni bir stratejiye yönelmiştir.¹⁰ 2006-2010 yılları için tanımlanan söz konusu Strateji Birliğin büyüme ve istihdam artışına katkısını artıracak sekiz özel eylem planını içermektedir. Bunlar:

- Birlik içinde korumacılığın reddedilmesi,
- Dış pazarların açılmasında aktif davranılması,
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerle ikili ticaret anlaşmalarının imzalanması,
- Ticari koruma araçlarının kullanılmasına yönelik iyileştirmeler yapılması,
- Üçüncü ülkelerdeki - özellikle Çin- yasal çevrenin iyileştirilmesi,
- Enerji kaynakları dahil ham maddelere erişimin kolaylaştırılması,
- Üçüncü ülkelerde kamu ihaleleri piyasalarına erişimin sağlanması,
- Fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi (Avrupa Komisyonu, 2006: 12)

Bilhassa küresel ticaretin doğasının değiştiğine dikkat çekilen Strateji’de artık bu vakitten sonra AB için kilit kavramların **bilgi, inovasyon, fikri mülkiyet hakları, hizmetler ve kaynakların etkin kullanımı** olacağının altı çizilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2006: 3)

¹⁰ Belgenin tamamı için bkz.: Avrupa Komisyonu, Global Europe: Competing In The World, 2006, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:EN:PDF>.

Bahse konu belgede STA'lar ve STA'ların etkileri hususunda ipucu niteliğinde bilgiler verilmekte olup, çalışmamızın genel çerçevesinin belirmesine katkı sağlayacağı düşüncesi ile ana hatları ile aşağıda sunulmaktadır. Buna göre;

- (i) STA'lar çok taraflı müzakereler için yeterince hazır olmayan konuların ele alınması ve çok taraflı liberalleşmenin bir sonraki aşamasının altyapısının hazırlanmasında, şeffaflık ve entegrasyon gerektiren alanlarda daha kapsamlı ve hızlı hareket etmek suretiyle, DTÖ ve diğer uluslararası ticaret kurallarını geliştirebilme gücüne sahiptir.
- (ii) DTÖ'nün kapsam alanı dışında kalan yatırım, kamu alımları, rekabet, diğer düzenleyici kurallar ve fikri mülkiyet hakları dahil olmak üzere pek çok önemli konu STA'lar aracılığı ile ele alınabilir.
- (iii) Bununla birlikte STA'lar çok taraflı ticaret için birtakım riskleri de doğasında barındırmaktadır. Ticaretin karmaşık ve daha zor bir hale gelmesi, ayrımcılık yapmama (*the principle of non-discrimination*) ilkesinin zarar görmesi, zayıf ülke ekonomilerin dışarda bırakılması bu riskler arasında sıralanabilir.
- (iv) Olumlu etki oluşturacak bir STA geniş kapsamlı olmalı, ticaretin her alanında önemli ölçüde serbestleşmeyi sağlamalı ve DTÖ kurallarının ötesine geçebilmelidir.
- (v) AB için asla yeni bir enstrüman olmayan STA'lar komşu ülkeler ile AB arasında ekonomik ve düzenleyici bağları güçlendiren Komşuluk Politikası çerçevesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca; Afrika Karayip ve Pasifik ülkeleri ile imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları ile Orta Amerika ve ANDEAN Topluluğu (Güney Amerika ülkeleri olan Bolivya, Kolombiya, Ekvator ve Peru arasında kurulu bir gümrük birliği) ile gelecekteki ortaklık anlaşmalarına yönelik müzakerelerin bir parçasıdır. Ancak mevcutta dar kapsamlı olan bu anlaşmalar komşuluk ve kalkınma hedeflerini desteklerken, AB'nin asıl çıkarlarına daha az hizmet etmektedir.
- (vi) Yeni STA ortakları seçiminde temel kriterler neler olmalıdır? Hedef pazarların potansiyeli (ekonomik büyüklük ve büyüme oranı), Birliğin ihracat çıkarlarına

aykırı korumacılık seviyesi (tarife ve tarife dışı engeller), varsa AB rakibi ülkelerle ticaret müzakereleri, bunların AB pazarları ve ekonomileri üzerindeki muhtemel etkileri ve riskleri dikkate alınmalıdır.

(vii) Bu kriterler ışığında ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), Kore ve MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) ülkeleri öncelikli ortaklar olarak tanımlanmaktadır. Hindistan, Rusya ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri de pazar potansiyeli ve koruma seviyeleri bakımından AB için oldukça çekici konumdadır. Çin ise yukarıda verilen kriterlere sahip olmakla birlikte taşıdığı risklerden ötürü daha fazla dikkat edilmesi gereken bir pazardır (Avrupa Komisyonu, 2006: 8-9).

Sonuç olarak, 2006'dan önce sadece mal ticareti ve bazılarında aşamalı tarım ürünleri ticaretinin geçerli olduğu geleneksel STA'lar düzenleyen AB, Küresel Avrupa Stratejisi sonrasında yeni nesil STA görüşmelerine odaklanmış ve zamanla daha derin ve daha geniş anlaşmalara imza atmıştır. Bu konuda öncü çalışma kabul edilen Horn, Mavroidis ve Sapir (2009)'ın orijinal analizinde Ekim 2008 itibarıyla DTÖ'ye bildirilmiş olan AB ve ABD'nin imzaladığı anlaşmalar incelenmek suretiyle tercihli ticaret anlaşmalarına¹¹ ait temel politika alanları tanımlanmış, bunlar DTÖ+ ve DTÖ-X (ekstra) olarak kategorize edilmiştir. Aynı çalışmada AB'ye ait tercihli ticaret anlaşmalarının ABD'nin yaptığı anlaşmalardan neredeyse dört kat daha fazla DTÖ-X hükümleri içerdiği, ancak uygulanabilirlik açısından AB anlaşmalarının ABD anlaşmalarına nazaran daha az uygulanabilir DTÖ-X hükümlerinden oluştuğu sonucuna varılmıştır (Horn, Mavroidis ve Sapir, 2009: 5-6).

Aşağıdaki tabloda yer alan DTÖ+ (14 alan) terimi Dünya Ticaret Örgütü'nün mevcut yetkisi dahilindeki düzenlemeleri, DTÖ-X (38 alan) ise Dünya Ticaret Örgütü gündeminde ele alınmayan/düzenlenmeyen alanlara yönelik konuları göstermektedir.

¹¹ Dünyada bölgesel nitelikli anlaşmalarda meydana gelen artıştan ötürü literatürde tercihli ticaret anlaşmaları ve bölgesel ticaret anlaşmaları terimleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da günümüzde mevcut anlaşmaların çoğu serbest ticaret anlaşmaları türündedir.

Tablo 1.4: Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) Politika Alanları

DTÖ+	DTÖ-X (DTÖ+ 'ya ek olarak)
1- TTA: Sanayi ürünleri 2- TTA: Tarım ürünleri 3- Gümrük yönetimi 4- İhracat vergileri 5- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri 6- Devlet ticari işletmeleri 7- Ticaretle teknik engeller 8- Telafi edici vergiler 9- Anti-damping 10- Devlet yardımları 11- Kamu alımları 12- TRIMS (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması) 13- GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) 14- TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması)	1- Sermayenin dolaşımı 2- Tarım 3- Rüşvetle mücadele 4- Rekabet politikası 5- Çevre yasaları 6- Fikri mülkiyet hakları 7- Yatırım tedbirleri 8- İş gücü piyasası düzenlemeleri 9- Tüketici hakları 10- Veri güvenliği 11- Mevzuatın uyumlaştırılması 12- Görsel-işitsel 13- Sivil koruma 14- İnovasyon politikaları 15- Kültürel işbirliği 16- Enerji 17- Ekonomik diyalog 18- Eğitim ve öğretim 19- Finansal destek 20- Sağlık 21- İnsan hakları 22- Yasa dışı göç 23- Yasa dışı uyuşturucu 24- Endüstriyel iş birliği 25- Bilgi toplumu 26- Madencilik 27- Kara para aklama 28- Nükleer güvenlik 29- Siyasi diyalog 30- Kamu yönetimi 31- Bölgesel iş birliği 32- Araştırma ve teknoloji 33- KOBİ'ler 34- Sosyal konular 35- İstatistik 36- Vergilendirme 37- Terorizm 38- Vize ve iltica

Kaynak: DTÖ, 2011: 129

Nitekim Küresel Avrupa Stratejisi, Avrupa Birliği açısından daha derin ve kapsamlı ticaret işbirliklerine odaklanılmasında önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Strateji’de benimsenen yaklaşımla bağlantılı olarak, 2006 tarihinden sonra Birlik tarafından uygulanan anti-damping ve anti-sübvansiyon gibi önlemlerde azalmaya gidildiği gibi üçüncü ülkelere karşı korumacılık seviyelerinde de aşamalı bir biçimde düşüş yaşanmıştır (Balkır, 2006: 43). Böylelikle dünya pazarlarında yüksek rekabet gücü elde etmek amacı ile korumacılık kalkanını indiren AB aynı zamanda çoklu serbest ticaret ve ikili ticaret görüşmelerini hızlandırma başarısını elde etmiştir. Bütün bu gelişmelerin neticesinde AB -2008 küresel krizinin etkilerinin en şiddetli seviyede yaşandığı yıllar haricinde- dışa açıklık, yüksek büyüme ve istihdam oranları gibi göstergelerde kayda değer olumlu sonuçlara sahip olmuştur.

Buna ek olarak; 2007 yılında ABD ile Trans-Atlantik Ekonomi Konseyi’nin oluşturulması, Güney Kore, Hindistan ve ASEAN ile yapılacak STA’lara yönelik ilk görüşmelerin gerçekleştirilmesi, Çin ile AB-Çin Yüksek Düzey Ekonomi ve Ticaret Diyaloğu’nun başlatılması gibi anlamlı girişimler de yine bu döneme rastlamaktadır (Maes, 2011: 1-3). Bu örnekler AB’nin küresel entegrasyonda ve rekabette başarılı olmak adına attığı ilk büyük adımlar arasında yer almaktadır.

Burada yer verilmesi gereken bir diğer AB içi dinamik de ABD-AB arasında başlayan ancak şu an devam etmeyen TTIP müzakereleri başta olmak üzere AB’nin geniş çaplı ticaret politikaları üzerinde artan tartışmalara bir yanıt olarak hazırlanan “*Herkes İçin Ticaret: Daha Sorumlu Bir Ticaret ve Yatırım Politikasına Doğru*” (Trade for All: Towards a more responsible trade and investment policy) başlıklı stratejidir.¹² Strateji’nin ticaret ayağındaki temel öncelikleri; küresel değer zincirlerinin gözetilmesi, ticaret müzakerelerinde şeffaflığın artırılması (özellikle TTIP için), paydaşlara ait görüşlerin dikkate alınması, sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesi, insan hakları ve adil ticaretin teşvik edilmesi gibi hususlardan oluşmaktadır.

¹² Belgenin tamamı için bkz.: Avrupa Komisyonu, Trade for all: Towards a more responsible trade and investment policy, 2015a, (Çevrimiçi) https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf.

Avrupa Komisyonu'nun ticari ve yatırım ilişkilerinin gelişmesinde artık daha sorumluluk sahibi bir yaklaşım benimsemesini kabul eden Strateji'nin kilit kelimeleri **etkinlik, şeffaflık ve değerler** olarak belirlemektedir (Avrupa Komisyonu, 2015a).

Bahse konu **Strateji Belgesi Türkiye'ye de atıfta bulunmaktadır**. AB'nin bir önceki strateji belgesinde yer verilmezken, burada AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği ilişkisi ayrı bir başlık altında yer almaktadır. Buna göre;

- AB'ye en yakın gelişmekte olan ekonomiye sahip olan ve aynı zamanda önemli bir bölgesel oyuncu konumundaki Türkiye ile mevcut ticaret ve yatırım ilişkileri olması gerekenin altında seyretmektedir.
- 31 Aralık 1995'ten bu yana AB'ye Gümrük Birliği ile bağlanan Türkiye ile olan ticaret ilişkisi yalnızca mallarla sınırlı olup, anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasından da yoksundur.
- Bu çerçevede, modernize edilmiş bir Gümrük Birliği hizmetler, tarım ve kamu alımları alanlarında kullanılmayan potansiyeli ortaya çıkarmalıdır.
- Reform edilen bir Gümrük Birliği, aynı zamanda Türkiye'nin AB'nin gelecekteki STA'ları ile ortaklık kurabilmesi bakımından önemli bir destek olacaktır.
- Gümrük Birliği'nin güncelleştirilmesi aracılığı ile Türkiye ile daha iddialı ve yeni bir çerçeve geliştirilecektir (Avrupa Komisyonu, 2015a: 34).

Tablo 1.5: AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

Yürürlükte Olan STA'lar
1. Yeni Nesil STA'lar: Kanada Orta Amerika (Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama) Japonya Peru-Kolombiya-Ekvator Güney Kore
2. Birinci Nesil STA'lar: Şili EuroMed (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, İşgal Altındaki Filistin Toprakları, Tunus) Meksika Norveç İsviçre Türkiye Batı Balkanlar (Arnavutluk, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ, Kosova)
3. Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanları: Ukrayna, Moldova ve Gürcistan
4. Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları: Batı Afrika (Gana, Fil Dişi Sahili) CARIFORUM (14 Karayip ülkesi) Doğu ve Güney Afrika (Madagaskar, Mauritius, Seyşeller, Zimbabve) Pasifik ülkeleri (Fiji, Papua Yeni Gine) Orta Afrika (Kamerun)

İmzalanan STA'lar

1. Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları:

CARIFORUM (Haiti)

Doğu Afrika Topluluğu (Brundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya, Uganda)

Doğu ve Güney Afrika (Comoros)

Batı Afrika (Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Gambia, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Senegal, Sierra Leone, Togo)

MERCOSUR (Arjantina, Brezilya, Paraguay, Uruguay)

Singapur

Vietnam

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2019a: 56-57 (Temmuz 2019 itibarıyla)

Sonuç olarak geçirdiği bu dönüşüm süreci Avrupa Birliği'ni dünya üzerinde en fazla tercihli ticaret anlaşmaları ağına sahip ekonomi kılarken, aynı süreç Gümrük Birliği kapsamında Ortak Ticaret Politikası'nı kabul etmiş olan diğer bir partner Türkiye için büyük çapta sorunları beraberinde getirmiştir.

1.2.3. Gümrük Birliği'ne Ait Yapısal Sorunlar

Bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra ivme kazanan ekonomik entegrasyon eğilimleri günümüzde ekonomik düzene yön veren küreselleşmenin baskısı ile giderek artış göstermektedir. Uluslararası düzeyde yüksek rekabet edebilirlik seviyesini elinde tutmak isteyen ülkeler arasında tesis edilen entegrasyonlar literatürde farklı kategoriler altında ele alınmaktadır. Bunlardan daha yakın zamanlı çalışmaların sahibi Sudan doğumlu akademisyen El-Agraa (2001)'e göre ekonomik entegrasyon türleri (i) Serbest Ticaret Bölgeleri (ii) Gümrük Birliği (iii) Ortak Pazar (iv) Tam Ekonomik Birlik (Ortak pazar, ortak para ve maliye politikaları) ve (v) Tam Politik Birlik (tek ulus, ortak parlamento ve diğer gerekli kurumlar)'tir.²²

Gümrük birlikleri ve gümrük birliklerinin ekonomik etkilerini ayrıntıları ile sistematik tarzda ilk inceleyen 1950 yılında "The Customs Union Issue" adlı eseri ile Jacop Viner olmuştur. Gümrük Birliği teorisini geliştiren Viner, gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini incelemiş olup, ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden fazla olması durumunda dünya refahının artacağını; aksi durumda ise dünya refahının azalacağını iddia etmiştir. Gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalara öncülük etmiş olan Viner'e göre, gümrük birliğinin gerçekleştirilebilmesi için üç koşulun sağlanması gerekmektedir. Bunlar: (i) Üye ülkeler arasında varolan yerel gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması, (ii) Üye ülkeler arasında üçüncü ülkelere karşı uygulanacak ortak bir gümrük tarifesinin, ülkelerin sahip olduğu özellikler (coğrafi konum, politik ilişkiler vb.) çerçevesinde belirlenmesi, (iii) Gümrüklerden elde

²² Örneğin ekonomik entegrasyonlara ilişkin literatürün öncü isimlerinden kabul edilen Macar asıllı iktisatçı Bela Balassa'ya ait çalışmada entegrasyonların aşamaları beş grup altında incelenmektedir: (i) Serbest Ticaret Bölgeleri (ii) Gümrük Birliği (iii) Ortak Pazar (iv) Ekonomik Birlik (iv) Tam Ekonomik Birlik (Bela Balassa, **The Theory of Economic Integration**, London, Greenwood Press Publishers, 1961, s. 5).

edilecek gelirlerin üye ülkeler arasında -adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde- hangi oranda dağılacığının saptanmasıdır (Bakkalcı, 2002: 40).

Dünya ekonomisi üzerindeki ilk örnekleri yine Avrupa kıtasında görülen²³ gümrük birlikleri Roma Anlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yeniden gündeme gelmiş ve ilgi kaynağı olmuştur. Kurucu anlaşmalardan kabul edilen 1957 tarihli Roma Anlaşması'nın özellikle 8. ve 9. maddeleri incelendiği takdirde, Avrupa Birliği için de gümrük birliği temelli bir oluşum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği, 1963 tarihli Ankara Anlaşması ve 1973 tarihli Katma Protokol'e dayanılarak, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile yürürlüğe girmiştir. Anılan entegrasyonun sağlanması ile birlikte Türkiye üçüncü ülkeler ile ticaretinde AB'nin ortak gümrük tarifesi kabul etmiştir. Bununla bağlantılı olarak, Birliğin ticaret politikasına yönelik uyumun sağlanması için de Türk mevzuatının AB mevzuatına yakınlştırılması kararlaştırılmıştır. Aradan geçen zamanla Gümrük Birliği'nin işlemesi açısından yeknesak uygulamalar gerektiren; menşe, gümrük kıymeti, malların gümrük birliği bölgesine girişi, gümrük beyannamesi, serbest dolaşıma giriş, ekonomik etkili gümrük rejimleri, malların dolaşımı, gümrük borcu/yükümlülüğü, itiraz hakkı konularında mevzuatını yakınlştırmada Türkiye ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından bu yana sürdürülen uyum çalışmaları sonucunda bu alandaki mevzuat uyumunda oldukça ileri bir seviyeye ulaşılmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019).

İşte bu noktada Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'ni benzerlerinden farklılaştıran en önemli unsur, bahse konu entegrasyon ilişkisi kurulurken ve sonrasında Türkiye tarafından buna yüklenen anlam ile bağlantılıdır. 1959 yılında AB serüvenine başlayan Türkiye için Gümrük Birliği, her daim Birliğe üyeliği

²³ 1834 tarihinde birçok Alman bağımsız devletinin kurduğu Alman Gümrük Birliği (Zollverein), 1860 yılında Fransa ve İngiltere arasında karşılıklı ithalat vergilerini azaltmayı amaçlayan Cobden- Chevalier Anlaşması tarihindeki ilk gümrük birliği oluşumlarından kabul edilmektedir (A.G. Kenwood, A.L. Lougheed, **The Growth of the International Economy, 1820-1960: An Introductory Text**, State University of New York Press, 1971, s. 76-79).

hızlandıracak, kolaylaştıracak bir geçiş süreci, bir nevi basamak olarak değerlendirilmiştir. Bu argüman Türkiye'nin neredeyse bütün resmi merci ve ilgili platformlarında kullanıldığı gibi 2014 tarihli Dünya Bankası'nın AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi başlıklı raporunda da benzer şekilde yer almıştır. Döneme ait beklentilerin varlığından Banka'nın raporunda şu şekilde bahsedilmektedir:

“GB ile ilgili kararlarda Türkiye'nin katılım ve istişare sürecindeki asimetriler başlangıçtaki anlaşma tasarımıyla kaynaklanmaktadır; başlangıçta anlaşmanın Türkiye tam AB üyeliğine doğru ilerlerken geçici bir düzenleme olması bekleniyordu.” (Dünya Bankası, 2014: iii).

Bilindiği üzere, 1957 tarihli Roma Anlaşması'nın ilgili maddesine dayanarak Birliğe ortaklık başvurusunda bulunan ilk iki ülke Yunanistan ve Türkiye'dir. 1960'lı yılların başında her iki ülke ile iddialı ortaklık anlaşmaları imzalayan Birlik, bu ülkeler ile gümrük birliği kurulması ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasının yanı sıra uzun vadede iki komşu ülkenin tam üyeliğe hazırlanmalarını hedeflemiştir (Tezcan/İdriz, 2017: 8). Avrupa siyaseti alanındaki çalışmaları ile bilinen akademisyen David Phinnemore'nin sınıflandırmalarını baz almak suretiyle bahse konu ortaklık anlaşmalarını hukuki açıdan ele alan Tezcan'ın çalışmasında söz konusu ortaklık anlaşmaları beş ayrı gruba ayrılmıştır.²⁴ Bunların ilki Avrupa Birliği ile ilgili ülke arasında gümrük birliğinin kurulması ve bunun yanı sıra Birliğe katılımın açıkça öngörüldüğü ortaklık anlaşmalarıdır. Türkiye ve Yunanistan ile imzalanan anlaşmalara bakıldığında, Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ve Atina Anlaşması'nın 72. maddesinin benzer şekilde formüle edildiğini görmek mümkündür. Bu hükümler şöyledir:

“Ortaklık Anlaşmasının işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce (Yunanistan'ca) üstlenebileceği gösterildiğinde, Akit Tarafları, Türkiye'nin (Yunanistan'ın) Topluluğa katılması olanağını incelerler.”

²⁴ Bunlar; gümrük birliği anlaşmaları, muhtemel bir gümrük birliğinin kurulmasını asıl amaç olarak öngören ortaklık anlaşmaları, ortak pazar birliği, derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesi, serbest ticaret anlaşmalarıdır. Ayrıca bkz.: David Phinnemore, **Association: Stepping-Stone or Alternative to EU Membership?**, Sheffield Academic Press, 1999, s. 45-49.

Bu anlaşmaları AB'nin diğer ortaklık anlaşmalarından farklı kılan diğer bir husus da üyeliğin anlaşma metninde yer almasıdır. Oysa sonradan Birliğe üye olan ülkelerin olası katılımlarına ilişkin kullanılan ifadeler ya ilgili anlaşmaların dibacesinde zikredilmiştir ya da uluslararası platformlarda diplomatlar tarafından dile getirilmiştir (Begaj, 2016: 188-189).

Bununla birlikte Anlaşma'nın 28. maddesi ile adı geçirilen tam üyeliğin, yükümlülüklerin tümünün üstlenilmesine bağlanmış olması nedeniyle metnin hukuki bağlayıcılığının fazla güçlü olmadığı; bunun yerine aynı maddenin siyasi bir hedef olarak tanımlandığı yönündeki argümanlar tarafımızca daha makul kabul edilmektedir.²⁵

Özetlemek gerekirse Ankara Anlaşması ile başlayan Gümrük Birliği'nin kurulma süreci üyelik beklentisi ile üyeliğe doğru bir geçiş süreci olarak değerlendirilmiştir. Bundan mütevellit Türkiye'nin Topluluğun Ortak Dış Ticaret Politikası'na uyum sağlaması beklenirken, aynı politikanın karar alma süreçlerinde etkin olacağı bir düzenlemeye yer verilmesi noktasında bir şeylerin eksik bırakıldığı sonucuna varılmaktadır. Nitekim aynı ve tek bir gümrük birliğinin tarafları olmasına rağmen AB kendi çıkarları ile örtüşen üçüncü ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları müzakereleri başlatabilir ve yürütebilirken, Türkiye bunun için çok daha fazla çaba göstermek ve kaynak ayırmak zorunda bırakılmıştır.

Şöyle ki diğer üçüncü ülkeler, değişen dış ticaret politikaları sonucunda AB ile imzaladıkları STA'lar vesilesi ile Türkiye pazarına AB üzerinden ticaretin saptırılması yoluyla ücretsiz girebilme fırsatını elde etmeye başlamıştır (Karahana, 2014: 185). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, üçüncü ülkenin malları AB'ye düşük tarifeler ile girmekte, AB de o ülkeye aynı düşük tarifeler üzerinden mal satabilmektedir. Ancak ilgili üçüncü ülke AB üzerinden Türkiye'ye düşük tarifeli mal satabilirken, Türkiye için aynı durum söz konusu olamamaktadır. Bu hakkı elde eden ülkeler karşısında Türkiye aynı muafiyetlerden otomatik olarak yararlanamadığı için bunun doğal sonucu olarak haksız rekabete maruz kalmakta ve ekonomik kayıplar

²⁵ Örneğin bkz.: Hacı Can, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Güz 2003, Cilt:3, Sayı:1, s. 19-44.

yaşamaktadır. Bu konuda bağlayıcı bir hüküm bulunmaması da üçüncü ülkelerin Türkiye ile ayrı bir anlaşma yapma konusunda isteksiz bir tutum sergilemesine zemin hazırlamaktadır. AB'nin kendi ilgi ve menfaatleri doğrultusunda ticaret anlaşması yaptığı ülkeler ile her zaman paralel anlaşmalar yapamayan Türkiye'nin uluslararası ticaretteki konumu da böylelikle risk altına girmektedir.

AB'nin değişen STA politikası çerçevesinde özellikle Güney Kore, Kanada, Japonya gibi daha büyük ülkelerle Gümrük Birliği'ne kıyasla çok daha kapsamlı ve derin anlaşmalar yapması; buna ek olarak o dönem dünyanın en büyük ekonomik gücü konumundaki ABD²⁶ ile yeni nesil bir serbest ticaret anlaşması yapılmasına yönelik müzakerelerin gündeme gelmesi Türkiye için daha yüksek bir riske işaret eden gelişmeler arasında yer almaktadır.

AB açısından ele alındığında ise mevcut entegrasyon kapsamına girmeyen bilhassa tarım ve hizmetler alanında AB aleyhinde birtakım asimetrilerin var olduğu iddia edilmektedir. Örneğin, AB ile Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretinde her iki taraf da bazı ürünlerin ithalatına kısıtlamalar getirmiş olmasına rağmen birincil tarım ürünleri bakımından Türkiye AB pazarına önemli düzeyde bir erişim elde etmektedir. Dış ticaret koruma seviyelerinde belirgin benzersizlikler olması da taraflar arasında potansiyel olarak önemli fiyat farklılıklarına yol açmaktadır (Dünya Bankası, 2014: 57)

Son olarak, Komisyon tarafından 2016 yılında yayımlanan Gümrük Birliği Etki Analizi Çalışması'na göre Gümrük Birliği kapsamında kamu alım pazarlarına giriş ve hizmet ticaretine yönelik hükümlerin olmaması en fazla AB aleyhine bir asimetri oluşturmaktadır. Aynı çalışmada elde edilen bulgular tarım, kamu alımları ve hizmet ticaretinde sağlanacak olası bir serbestleşmenin AB üzerindeki pozitif etkilerine işaret etmekte olup, konuya ilişkin ayrıntılar çalışmanın ikinci bölümünde sunulmaktadır.

²⁶ Dünya Bankası 2020 verilerine göre 1990-2016 yılları arasında GSYİH açısından dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD 2017 yılı itibarıyla liderliğini Çin'e bırakmıştır.

1.2.3.1. Türkiye'nin AB Danışma ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı

Türkiye, Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı ile AB'nin özellikle Ortak Dış Ticaret Politikası (ODTP) ve diğer teknik mevzuatına²⁷ uyum sağlama yükümlülüğünü kabul ederken, Gümrük Birliği kapsamındaki politika alanlarına ait karar verme süreçlerinde söz sahibi bir pozisyon elde edememiştir. Zira AB, üçüncü ülkelere yönelik tercihli bir ticaret sistemi yürütmekte olup, Türkiye'nin bu alanda belirleyici yahut kendi önceliklerini gündeme taşıma hakkı mevcut değildir. Sistemin bu şekilde işleyişi Türkiye'nin herhangi bir etkisinin bulunmadığı bir uluslararası düzende ticaret yapmasına neden olmakta, aynı zamanda rakip ülkeler karşısındaki gücünü zayıflatmaktadır.

Gümrük Birliği'nde öngörülen istişare ve karar verme mekanizmaları ile ilgili süreçler 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK)'nın 52 ila 60'ıncı maddeleri arasında açıklanmaktadır. Karar metninin özellikle 52. ve 53. maddeleri ile kurumsal yapı bakımından gümrük birliğinin işleyişinden sorumlu ana organ mahiyetindeki Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) kurulması öngörülmekte olup, entegrasyonun işleyişine ilişkin konuları ele almak üzere her iki tarafın temsilcilerinin katılımlarıyla en az ayda bir kez olmak üzere bir araya gelinmesi hükmü yer almaktadır (TC Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

1/95 sayılı OKK'nin 55. maddesi ile Gümrük Birliği'nin işleyişine yönelik yeni bir mevzuat hazırlandığı takdirde Avrupa Komisyonu'nun üye devletlere danıştığı her durumda Türk mevkidaşlarına da resmi olmayan kanallar aracılığı ile danışılacağı belirtilmiş; ancak Türkiye lehine herhangi bir bağlayıcı ifadeye yer verilmemiştir.

Madde 55:

*"1. Avrupa Toplulukları Komisyonu Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili yeni mevzuat hazırladığı ve Topluluğa Üye Devletler'in uzmanlarına danıştığı her durumda, **Türk uzmanlara da gayri resmi olarak danışır.***

²⁷ Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlar; ticaret politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ve sanayi ürünleri itibarıyla ticari boyutu olan anlaşmalar, sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat, rekabet, sınai ve fikri mülkiyet hukuku ile gümrük mevzuatıdır.

2. Avrupa Toplulukları Komisyonu Avrupa Birliği Konseyi'ne teklif sunarken, bu tekliflerin suretlerini Türkiye'ye iletir.

3. Avrupa Birliği Konseyi'nin kararından önceki dönemde iki Taraftan birinin talebi üzerine Taraflar Gümrük Birliği Ortak Komitesi bünyesinde birbirlerine danışırlar.

4. Taraflar bilgilendirme ve danışma süreci boyunca, sonunda Gümrük Birliği'nin iyi işleyişi için en uygun kararın alınmasını kolaylaştırmak amacıyla iyi niyetle iş birliğine girerler.”

Taraflar arasında GBOK toplantıları öngörülen sıklıkta olmasa da düzenli olarak yılda bir ya da iki kez yapılmaktadır. TC Ticaret Bakanlığı kanalı ile ulaşılan toplantı notları incelendiğinde; **Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinden bağımsız olarak salt Gümrük Birliği'nin mevcut yapısı itibarıyla -Türkiye'nin AB mevzuatına uyum yükümlülüğü dikkate alınarak- AB'nin danışma ve karar alma mekanizmalarına katılımının büyük önem arz ettiği şeklindeki ifadelerin Türkiye heyeti tarafından defaatle dile getirildiği görülmektedir. Aynı toplantılarda devamla, 1/95 sayılı OKK'nın 59. maddesine göre, Komisyon'un taslak mevzuat hazırlık çalışmalarına mümkün olduğu ölçüde Türk uzmanların katılımını sağlama yükümlülüğü bulunduğu ve Türk uzmanların da üye ülke uzmanları ile aynı şekilde istişarelerde yer almasının öngörüldüğü bilgisi hatırlatılmaktadır. Bu kapsamda Gümrük Birliği'nin işleyişi ile doğrudan ilgili tüm komitelere, Ticaret Politikası Komitesi de dahil olmak üzere, katılımlarının sağlanmasının mütemadiyen talep edildiği anlaşılmaktadır. Türk heyetinin referans aldığı ilgili madde aşağıdaki gibidir:**

Madde 59:

“Gümrük Birliği'nin iyi işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Komisyonun yürütme yetkilerini kullanmasına yardımcı olan komitelere sunulacak önlem tasarılarının hazırlanmasında **Türk uzmanların da mümkün olduğu ölçüde yer almalarını sağlar. Avrupa Toplulukları Komisyonu, bu amaçla, teklif taslaklarını hazırlarken Topluluk Üye Devletlerinin uzmanlarına danıştığı esasın aynısıyla Türk uzmanlara danışır. Avrupa Birliği Konseyine götürülen konunun ilgili komitenin mahiyetine göre uygulanan usule uygun olması durumunda Avrupa Toplulukları Komisyonu Türk uzmanların görüşlerini Avrupa Birliği Konseyine iletir.**”

Yukarıdaki maddenin yanı sıra OKK’de kullanılması öngörülen istişare prosedürlerinin açıklandığı ikinci bir madde ise 60. maddedir.

Madde 60:

“Gümrük Birliği’nin iyi işleyişinin sağlanması için gerekli olan durumlarda, Türk uzmanlar, Avrupa Toplulukları Komisyonunun yürütme yetkilerini Gümrük Birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda kullanmasına yardımcı olan bir dizi teknik komitenin çalışmalarına katılırlar. Ortaklık Konseyi bu Kararın yürürlüğe girmesinden önce bu katılımın usullerini tespit eder. Komitelerin listesi 9 sayılı Ekte²⁸ verilmiştir. Taraflar bu katılımı başka Komitelere teşmil etmeyi gerekli görürlerse Gümrük Birliği Ortak Komitesi Ortaklık Konseyine karar alması için gerekli tavsiyelerde bulunabilir.”

Esasen 60. maddede yer aldığı gibi Türk uzmanların ilgili teknik komite çalışmalarına katılmaları uygulamada pek kolay olmamakta; bu yöndeki talepler tutarsız yanıtlarla bekletilmektedir. Örneğin 16-17 Mayıs 2018 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilen 35. Dönem GBOK Toplantısı’nda -o dönemki ismiyle Ekonomi Bakanlığı’nca hazırlanan toplantı notlarına göre- Türkiye, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) rejiminin oluşturulduğu AB komite ve çalışma gruplarına katılım sağlama talebini yinelemiştir. Bunun ancak Türkiye’nin Avrupa Birliği GTS rejimine uyumu karşılığında olabileceği ifade edilerek, konunun ilgili birimler ile sonradan tartışılmasına karar verilmiştir. Bolca muğlak ifadenin yer aldığı bu resmi dilin satır aralarından anlaşıldığı üzere önce Türkiye’nin GTS rejimine uyumu, ardından Türkiye’nin GTS rejimi ile ilgili komite toplantılarına katılabilmesi mümkündür. Doğrusunu söylemek gerekirse Gümrük Birliği’ne ilişkin düzenlemelere yönelik karar alma süreçlerinde yer almak isteyen Türkiye’nin talepleri muhtelif koşullar ileri sürülmek suretiyle bekletilmektedir.

Kısacası her platformda ve her fırsatta Türkiye tarafından gündeme getirilen, ancak iyi dilek temennilerinden öteye geçmeyen yanıtlar verilmek suretiyle sonuçsuz bırakılan diyalog ve istişare mekanizmalarındaki mevcut uyumsuzluklar ve bu

²⁸ Ek’te yer alan komiteler arasında iç pazar ile ilgili komitelerin yanında istişari nitelikteki komiteler de yer almaktadır. Ancak bu tam bir liste değildir ve Türkiye’nin katılabileceği komiteler ihtiyaç oldukça genişletilmiştir.

alandaki yorum farklılıkları acil çözüme kavuşturulması gereken sorunların başında yer almaktadır.

Sonuç olarak günümüz koşullarında Gümrük Birliği'nden elde edilen faydaların en üst düzeye çıkarılabilmesi, daha ileriki süreçte ise başlaması beklenen modernizasyon müzakerelerinde benzer sorunların tekrarlanmaması açısından taraflar arasındaki ilişki biçiminin hakkaniyetli ve dengeli bir temel üzerinde inşa edilmesi hayati ve vazgeçilmez bir kural olarak kabul edilmeli, bu hususta tarafların fikir birliğine erişmesi esas alınmalıdır.

1.2.3.2. Taşıma Kotaları

Gümrük Birliği'nin benzersiz statüsü ve tarafların elde ettiği karşılıklı kazanımlar bir tarafa küresel ticaretin artan önemi ve yükselen işlem hacmine rağmen Türk taşımacıların hedef pazarlarına ulaşma yolunda tarife dışı engellerle karşılaştığı bilinmektedir. Bizzat ihracatçı birliklerinden alınan bildirimlerden; transit geçişlerde ilk sırada yer alan kota sorununa ek olarak, hizmetle orantılı olmayan ücret ve zorunlu mod belirlemeleri gibi çeşitli kısıtlayıcı ve ayrımcı uygulamalara maruz kalındığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük partner konumunda olan AB pazarında Türk taşımacılarına kota uygulanması Türkiye'nin siyasi ve hukuki alanda vermiş olduğu mücadeleye rağmen çözülememektedir. Türkiye'nin AB'ye yönelik ticaretinin önemli bir payının karayolu taşımacılığı ile gerçekleştirildiği hesaba katıldığında, Gümrük Birliği'nin temelini oluşturan malların serbest dolaşımının bu şekilde tam anlamıyla sağlanamadığı sonucuna varılmaktadır.

Uluslararası Nakliyeciler Derneği'nden temin ettiğimiz tablodan da görüleceği üzere AB ülkelerinin yanı sıra Türkiye'ye kota uygulayan başka ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin Gürcistan ve Özbekistan ile her yıl Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantılarında kotalar belirlenmekte olup, aşağıdaki tabloda yalnızca bu iki ülkeye ait kota sayılarının 2018 yılına ait olduğunu belirtmek gerekir.

Tablo 1.6: Türk Taşımacılarına Tahsis Edilen Kota Sayıları

Ülke	Belge Türü	2019 Kotası
Almanya	Tek tip	37.500
	Yeşil Kamyon EURO 1	74.000
	Yeşil EURO 2	25.000
	Yeşil EURO 3	26.000
	Yeşil EURO 4	7.500
	Yeşil EURO 5 bir yıl süreli	50
Arnavutluk	Boş giriş/ 3. Ülke/ 3. Ülkeden Dönüş Yüğü	600
Avusturya	İkili/Transit/3. Ülke EURO3 ve üstü	18.000
	İkili/Transit/3. Ülke EURO4 ve üstü	3.000
	Yeşil (Bonus) (İkili/Transit)	
	Kabotaj	900
Azerbaycan	İkili/Transit/Boş giriş Dönüş Yüğü	35.000
	3. Ülke	2.000
Belçika	İkili/transit/3. Ülke	1.000
	İkili/transit/3. Ülke 1 yıl süreli	5.000
Belarus	İkili/transit	6.000
	Boş giriş dönüş yüğü	1.000
	3. Ülke	1.000
Bosna Hersek	3. Ülke	300
	Boş Giriş Dönüş Yüğü	150
Bulgaristan	İkili	32.000
	Boş Girip Yük Alma	17.500
	Transit	250.000
	3. Ülke	1.100
Çekya	İkili/transit	10.000
	İkili	10.000
	3. Ülke	1.500
Çin Cumhuriyeti	İkili/Transit	800
	3. Ülke	500
Danimarka	EURO-2 İkili-Transit	3.500
	EURO-2 3. Ülke	300
Estonya	İkili/Transit	400
	Boş giriş/3. Ülke/ikili/transit	100
Finlandiya	İkili/Transit	700
	3. Ülke	30
Fransa	Tek-Tip (EURO5 ve üstü)	30.000

	Çok Girişli (EURO5 ve üstü)	2.000
Gürcistan	İkili/Transit	150.000
	Boş Giriş Dönüş Yüğü	10.000
	3. Ülke	3.000
Hollanda	İkili/Transit	2.000
	3. Ülke	1.000
	İkili/Transit çok girişli	3.500
	3. Ülke çok girişli	350
Hırvatistan	İkili/Transit Tektip	2.000
	İkili/Transit EURO3	58.000
	3. Ülke	1.500
Birleşik Krallık	3. Ülke	600
İtalya	İkili/Transit EURO3 ve üstü	16.000
	İkili/Transit EURO5 ve üstü	19.000
	Limandan-Limana	5.000
	Limandan-Demiryolu ROLA	8.000
	Transit	6.000
	Çektirme	15.000
	Ödöl	
İspanya	İkili/ Transit	12.000
İsveç	İkili/transit EURO3	5.000
	İkili/transit EURO4	1.000
	3. Ülke EURO3	500
Karadağ	3. Ülke	50
	İkili/Transit/Boş giriş/Dönüş Yüğü	1.750
Kazakistan	Tektip	8.000
	Transit	2.000
	3. Ülke	1.500
Kırgızistan	İkili/Transit	2.000
	3. Ülke	500
	Boş giriş/Dönüş yüğü	400
Kosova	Boş giriş-Dönüş Yüğü/3. Ülke	500
Letonya	İkili/Transit	900
	Boş giriş/İkili/transit//3. Ülke	450
Litvanya	İkili/Transit	2.000
	3. Ülke (Türkiye'den)	250
	Dönüş Yüğü	500
Lüksemburg	İkili/ Transit	500
Macaristan	Transit (EURO3 ve üstü)	36.000
	3. Ülke	1.000

	İkili (EURO3 ve üstü)	3.000
Makedonya	Boş giriş/Dönüş yükü	3.150
	3. Ülke	1.300
Moğolistan	İkili / Transit/3. Ülke	250
Moldova	3. Ülke	825
	Boş giriş/ Dönüş Yükü	375
Norveç	İkili/ Transit	1.000
	3. Ülke	50
	Boş Giriş Dönüş Yükü	10
Özbekistan	İkili	6.000
	İkili/Transit	11.000
	Transit	500
	3. Ülke	500
Pakistan	İkili/ Transit (boş giriş dahil)	1.000
Polonya	Transit	10.000
	Boş giriş/3. Ülke	4.000
Portekiz	İkili/Transit	400
	3. Ülke	100
	İkili/transit çok girişli	25
Romanya	Transit Ücretsiz	48.000
	Transit Saat ücretli	23.000
	Transit EURO3 ücretsiz	7.000
	3. Ülke	750
Rusya	İkili	8.000
	Transit	6.000
	3. Ülke	1.500
	İkili/Frigorifik taşıtlar	1.000
Sırbistan	İkili/Transit	41.500
	Transit	50.000
	3. Ülke	1.000
Slovakya	3. Ülke ücretsiz	3.000
Slovenya	Transit EURO 3 taşıt	15.000
	Transit EURO 4 taşıt	5.000
	3. Ülke/Transit EURO 3 taşıt	1.000
	Bonus	
Tacikistan	İkili/Transit/Boş giriş-dönüş yükü	1.300
	3. Ülke	450
Tunus	İkili/Transit/3. Ülke/Boş giriş	250
Ukrayna	İkili	6.000
	Transit	4.000

	Transit EURO1 Yeşil	10.000
	Boş giriş-Dönüş Yüğü	5.000
	3. Ülke	3.500
Yunanistan	İkili ücretsiz	10.000
	İkili ücretli	10.000
	Transit ücretli	35.000
Toplam		1.323.415

Kaynak: Uluslararası Nakliyeciler Derneği, 2019

AB ve Türkiye arasında esasen malların serbest dolaşımına dayanan Gümrük Birliği kapsamında serbestiyet hakkına sahip malları taşıyan araçların kısıtlanmasını makul bir gerekçe ile açıklamak zordur. AB ülkelerince uygulanan bu sistem, Türk ihracatçısı tarafından Avrupa'ya taşınan malları serbest bırakırken, söz konusu malı taşıyan tır, yük ve sürücüye sınırlamalar getirmektedir. Bu noktada Lizbon Antlaşması²⁹ (75. madde) AB'ye üçüncü ülkeler ile anlaşma yapabilme gücü tanımış olsa da halihazırda ve pratikte uluslararası karayolu taşımacılık anlaşmalarını yapma yetkisinin üye devletlerin münhasır yetki alanında olması işi içinden çıkılmaz bir hale irca etmektedir.³⁰

Söz konusu uygulama dahilinde Türk plakalı araçlar bazı AB ülkelerinden yalnızca belirli bir kota miktarı dahilinde ücretsiz geçebilmektedir. Genel olarak yıllık bazda belirlenen kotaların aşılması durumunda ise Türk araçlarından değişik isimler altında transit geçiş ücretleri alınmakta olup, bu ise Gümrük Birliği'nin ana prensibi olan malların serbest dolaşımı ilkesinin ihlali olarak değerlendirilmektedir. Zira 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 4. maddesi; Topluluk ile Türkiye arasındaki ticarete gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin uygulanmamasına hükmetmiştir.

AB ülkeleri tarafından Türkiye'de kayıtlı taşımacılara uygulanan bahse konu transit kısıtlamaları aynı zamanda evrensel ticaret kurallarını içeren Dünya Ticaret Örgütü'nün ticaret ve tarifeler ile ilgili olan genel anlaşması konumundaki GATT'ın

²⁹ Anlaşmanın tamamı için bkz.: EUR-Lex, Treaty of Lisbon, 2007, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>.

³⁰ AB'nin şu ana kadar karayolu taşımacılığı alanında üye olmayan ülkelerle anlaşma yaptığı yalnızca iki istisnai durum bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn ile Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması'dır. İkincisi ise AB ile İsviçre arasında yapılan ve 2002 yılından beri taraflar arasındaki ticari karayolu taşımacılığını serbestleştiren anlaşmadır (Avrupa Komisyonu, "Mobility and Transport", 2020b, [Çevrimiçi] https://ec.europa.eu/transport/modes/road/non-eu-countries_en, 26 Temmuz 2020).

“Transit Serbestisi” başlıklı V. Maddesi’ne göre de hukuki değildir. GATT’ın bu maddesinde özetle;

- Transit serbestisinin esas olduğu,
- Sadece ikili taşımalarda değil; transit geçişlerde de transiter ülkenin transit yükler için gerekli kolaylıkları sağlaması gerektiği,
- Transit geçilen ülkelerin bu yükler için bir gümrük beyannamesi (TIR karnesi, T1 Belgesi vs) isteyebileceği; ancak bu taşımalar için hizmet bedelleri dışında bir vergi alamayacağı,
- Anılan ülkenin taşımayı yapan araçları gereksiz bekletmelere ve kısıtlamalara tabi tutamayacağı,
- Eğer her şeye rağmen bir transit vergisi (yol geçiş ücreti) belirlenmiş ise bu verginin tahsilinde ülkeler arasında farklı uygulamalara yer verilemeyeceği hükme bağlanmıştır (Soysal, 2019).

GATT’da yer alan bu hükümlere ilaveten, 22 Şubat 2017 tarihinde 112 ülkenin onayı ile³¹ küresel korumacılığın üst seviyelerde yaşandığı bir dönemde yürürlüğe giren “*Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması*”nın ayrı bir maddesinde de transit taşımaların serbest olması gerektiğine özellikle vurgu yapılmaktadır. Transit serbestisi hükmünün anlaşma metninde güçlü bir biçimde yer almasını sağlamak üzere Türkiye’nin yoğun bir çaba sarf ettiği bilinmektedir. Anlaşma’nın 11’inci maddesinin üçüncü fıkrası özellikle transit trafiği üzerinde halihazırda var olan kısıtlamaların dahi devam ettirilmeyeceğinin altını çizmektedir (TC Ticaret Bakanlığı, 2019).

³¹ Anlaşma, Aralık 2013’de 159 DTÖ üyesi tarafından müştereken kabul edilse de daha sonra bazı ülkelerin onaylamaması sonrasında 112 ülkenin onayı ile yürürlüğe girmiştir. DTÖ tarafından yapılan çalışmalarda, bahse konu anlaşmanın tam olarak uygulanmasıyla ortaya çıkması öngörülen ekonomik faydalardan bazıları şu şekildedir: (i) Anlaşmanın ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ticaret maliyetlerini yüzde 9,6 ila yüzde 23,1 arasında azaltması; (ii) Ortalama ihracat süresini yaklaşık 2 gün, ortalama ithalat süresini ise 1,5 gün kısaltması; (iii) Gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatını yıllık olarak 170 ila 730 milyar \$ arasında artırması; (iv) Küresel ölçekte ise ihracatın 750 milyar \$ ile 1 trilyon \$ arasında gerçekleşmesi (TC Ticaret Bakanlığı, DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması, 2019, [Çevrimiçi] <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-taraflı-ve-bolgesel-iliskiler/cok-taraflı-iliskiler/dunya-ticaret-orgutu-dto>, 3 Ekim 2019).

Madde 11: Transit Serbestisi

“1. Bir Üye tarafından transit trafik ile ilgili olarak uygulanan hiçbir düzenleme veya formalite;

(a) bunların kabul edilmesini gerektiren koşullar veya amaçlar ortadan kalkarsa veya değişen koşullar veya amaçlar ticareti daha az kısıtlayıcı şekilde ele alınabilirse muhafaza edilemez;

(b) transit trafik üzerinde örtülü bir kısıtlama teşkil edecek şekilde uygulanmaz.

2. Transit trafik; ulaştırma için alınan veya transit nedeniyle yapılan idari masraflar ya da sunulan hizmetlerin maliyetleriyle orantılı olan ücretler hariç olmak üzere, transite ilişkin ücret veya harçların tahsilatı şartına bağlanamaz.

3. Üyeler transit trafik üzerinde herhangi bir gönüllü kısıtlama veya benzeri önlemi talep etmeyecek, almayacak veya var olanları muhafaza etmeyecektir. Bu, DTÖ kuralları ile uyumlu, ulaştırma alanının düzenlenmesi ile ilgili mevcut ve gelecekteki ulusal mevzuat ile ikili ve çok taraflı düzenlemelere hâlel getirmez.”

Dünya Bankası’nın “AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi” başlıklı çalışmada da benzer şekilde karayolu kotaları ve özellikle de transit izinlerinin malların serbest dolaşımı önünde engeller oluşturduğu ve transit trafiğini aksatarak Gümrük Birliği’nin tam anlamıyla işleyişini sektöre uğrattığı net bir biçimde ifade edilmektedir.

Konuya ilişkin Uluslararası Nakliyeciler Deneği (UND) başta olmak üzere ilgili meslek örgütlerine Türk ihracatçıları/taşımacıları tarafından iletilen bildirimlerde; AB taşımacılarının Türkiye varışlı mal taşımalarında yeterli sayıda geçiş izni elde edebilirken, Türk taşımacıları için ücretsiz geçiş izninin belli bir kotaya tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Türk taşımacıları kendilerine verilen ücretsiz geçiş izni tükendikten sonra doğal olarak fazla ücret ödemek suretiyle yeni geçiş izinleri almak zorunda kalmaktadır. Bu durumun navlun adı verilen taşıma maliyetlerine yansımından ötürü ise Türkiye’nin AB bölgesine yönelik taşıma maliyetleri arttığı gibi bunun doğal bir uzantısı olarak, dünya toplam ihracatındaki performansı da olumsuz etkilenmektedir. Daha önceki yıllarda tanınan kota verileri incelendiğinde, Türkiye’nin itirazları sonrasında son yıllarda bazı ülkelere karayolu kota sayısının artırıldığı görülmektedir. Bu kısa vadeli iyileştirmelerin yanı sıra yeterli ücretsiz geçiş izninin tükenmesi karşısında çözüm arayışlarını sürdüren ihracatçılar mallarını Romanya, Bulgaristan gibi üye ülkelere ait lojistik firmaları aracılığı ile hedef ülkelere

taşıma yoluna başvurmaktadır. Bu ise başka bir sorunu, Türkiye lojistik sektörünün gücünü zayıflatma riskini ortaya çıkarmaktadır.

Bütün bu sorunların neticesinde yaşanan sıkıntılar Türk iş dünyası temsilcileri ve sorumlu bakanlıkların desteğiyle Avrupa Komisyonu'na bir şikayet dosyası ile arz edilmiştir (Özcan, 2017). Bunun üzerine Avrupa Komisyonu tarafından Londra merkezli ICF International adlı bir kuruluşa “*Türkiye-AB Karayolu Yük Taşımacılığı Anlaşması Etki Analizi*” başlıklı bir çalışma hazırlanmış, Ekim 2014'te yayımlanmıştır. Söz konusu çalışmada ortaya çıkan bulgular Türk taşımacılık sektörünün karşı karşıya olduğu sorunun büyüklüğünü sergileyen türdendir. Bulgulardan bazıları ana hatları ile aşağıda sunulmaktadır:

- (i) İkili hükümetlerarası anlaşmalar AB ülkeleri ile Türkiye arasındaki karayolu taşımacılık hizmetlerine sınırlamalar ve maliyet yükü getirmektedir.
- (ii) Yapılan analizler, AB taşımacılarının geçiş izinlerine yeterli biçimde eriştiklerini; ancak Türk yetkililerin yerel seviyede yeni kurallar getirmesiyle sürekli olarak uygulama sorunlarıyla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Türk taşımacıları tarafından da benzer şekilde transit geçiş ve ikili geçiş izni yetersizliğine dair sorunlar beyan edilmektedir.
- (iii) Bu kısıtlamalara rağmen AB-Türkiye ticareti son on yıl içinde hızlı biçimde büyümüştür.
- (iv) Çoğunlukla doğulu üye devletlerdeki AB taşımacılık şirketleri, AB-Türkiye karayolu taşımacılık pazarının üçte birini ele geçirmişlerdir.
- (v) Türkiye karayolu taşımacılığında AB müktesebatına uyum konusunda kayda değer ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, halen yerine getirilmesi gereken eksiklikler bulunmaktadır (ICF International, 2014).

Avrupa Komisyonu adına Ulaştırma ve Hareketlilik Genel Müdürlüğü'nün finanse ettiği bu çalışmada AB ve Türkiye arasındaki karayolu taşımacılığının serbestleştirilmesine yönelik dört senaryo kurgulanmıştır. Bu senaryolar üzerinden yapılan modelleme çalışması sonucunda olası bir serbestleşmenin hem AB hem

Türkiye'nin dış ticaret, ekonomik verimlilik ve istihdam alanlarında pozitif etki oluşturacağı öngörülmektedir (Tablo 1.7).

Birinci senaryoya (transit geçişlerin serbestleştirilmesi) göre; AB-Türkiye karşılıklı ticareti yılda yaklaşık 3,2 milyar euro artacak olup, bunun 1,8 milyar eurosu Türkiye'den yapılan ithalata ve 1,5 milyar eurosu ise Türkiye'ye yapılacak ihracata eklenecektir. “Transit artı ek kota sağlanması” ile “Geçiş izinlerinin AB tarafından yönetilmesi” senaryoları incelendiğinde ise taşımacılar ve nihai tüketiciler açısından daha az maliyet tasarrufu getirmesi dışında bahse konu her iki durumda ortaya çıkacak etkiler, “tam serbestleştirme” senaryosundan beklenen etkiler ile eşdeğer bulunmuştur. Nitekim taraflar arasında karayolu taşımacılığında tamamen serbestleşme sağlanması durumunda AB-Türkiye dış ticaret hacmi yaklaşık 3,5 milyar euro değerinde büyürken, Türkiye GSYİH’ı üzerinde yüzde 0,15 oranında bir artış beklenmektedir. Burada AB ekonomisi için benzer bir artışın yansımadağı görülmektedir.

Tablo 1.7: AB-Türkiye Arasında Karayolu Taşımacılığının Serbestleştirilmesine İlişkin Senaryolar ve Etkileri

AB İçin Etkiler	Transit Geçişlerin Serbestleştirilmesi	Ek Kota Sağlanması	Geçiş İzninin AB Tarafından Yönetilmesi	Tam Serbestleştirme
Türkiye'ye AB karayolu ihracatı (milyon €)	1.466	1.566	1.566	1.566
Yüzdelik değişim (%)	4,6	4,6	4,6	4,9
Türkiye'den AB karayolu ihracatı (milyon €)	1.781	1.841	1.841	1.894
Yüzdelik değişim (%)	7,4	7,7	7,7	7,9
İstihdam (bin)	13,2	14,1	14,1	14,1
Nihai tüketici maliyet tasarrufu (milyon €)	136	143	143	143
Türkiye İçin Seçilen Etkiler				
Verim artışı (milyon €)	2.122	2.193	2.193	2.257
Yüzdelik değişim	0,20	0,20	0,20	0,21
AB-çoğunluklu firmalardaki ekstra verim (milyon €)	148	153	153	158
İstihdam (bin)	23,4	24,2	24,2	24,9
GSYİH etkisi (%)	0,14	0,15	0,15	0,15
İlave sera gazı emisyonları (Gg CO2/yıl)	61	64	64	67

Kaynak: ICF International, 2014: 46

Etki analiz raporları ve sürdürülen görüşmeler aracılığıyla yaşanan mağduriyetin ilan edilmesinin yanı sıra Türkiye taşımacıları haklarını uluslararası hukuk yolu ile arama yoluna gitmeyi ihmal etmemiştir. Türk ihracatçıları yakın zamanda UND ve TİM öncülüğünde³² Macaristan ve Avusturya'ya yönelik taşıma kotalarının kaldırılması konusunda yerel mahkemelerde dava açmış, yerel idare mahkemelerinin incelemesinin ardından dosya Avrupa Adalet Divanı'na aksettirilmiştir. Macaristan'daki kota engelleri ve tarife dışı uygulamalar için Ekim 2017'de Türkiye lehine karar verilmiştir. Avusturya sürecinde³³ ise İdari Mahkeme, prosedüre tabi malların taşınmasının kota iznine tabi olduğunu ve gerekli izinler olmaksızın gerçekleştirilen taşımalara yönelik itirazın temelsiz olduğunu gerekçe göstererek, davayı reddetmiştir.

UND uzmanları ile yaptığımız görüşmeler neticesinde, yukarıda anılan iki Birlik ülkesinin yanı sıra Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'da da Macaristan davasına konu ücretler ile benzer uygulamalarla karşılaşıldığı bilgisi edinilmiştir.

Sonuç olarak Türk mallarının AB üyesi ülkelere geçişine yönelik karşılaşılan kota kısıtlamaları ve bunun beraberinde ortaya çıkan ek maliyetler Türkiye'nin AB ile ticaretinde aksamalara sebebiyet verdiği gibi karşılıklı ticaret hacminde de potansiyel kayıplara neden olmaktadır. Bu konuda daha fazla geç kalınmaması adına yoğun ve istikrarlı politikaların tercih edilmesi önemli olduğu gibi AB ile ticarete farklı ulaşım modlarının değerlendirilmesi yahut AB ile ayrıca bir karayolu ticaret anlaşması yapılması türünden alternatif politika önerilerinin oluşturulması ve bunlara yönelik hazırlıkların yürütülmesinin sürecin çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

³² İstanbul Lojistik Hizmetleri adlı bir firma aracılığıyla.

³³ UND uzmanları ile görüşmelerimizden elde edilen bilgiye göre; Avusturya İdari Mahkemesi, İ.L. adlı sürücünün 2 Nisan 2015 tarihinde tekstil ürünleri ile Türkiye'den Almanya'ya Avusturya üzerinden transit geçiş belgesi olmadan geçmek istediğini belirtmiştir. Transit geçiş belgesi olmadan geçiş yaptığından dolayı da 17 Haziran 2015 tarihinde 1.453 euro para cezası kesilmiş ve anılan cezanın tahsilatı yapılana kadar (67 saat) araç gözetim altında tutulmuştur. Avusturya tarafından az sayıda tedarik edilen geçiş belgeleri göz önüne alınarak, bu belgelerin yetersiz olmasına istinaden temyiz davası açılmıştır. Açılan temyiz davasında sınırlı sayıda geçiş belgesinin verildiği ve Türk taşımacılarına karşı ayrımcılık yapıldığı dile getirilmiştir.

1.2.4. Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Süreci ve Son Gelişmeler

Halihazırda dünyanın en büyük ilk üç ekonomisi arasında olan AB ve ABD arasında³⁴ ilk tur görüşmeleri 08-12 Temmuz 2013'de gerçekleştirilen STA müzakereleri esas olarak Atlantığın iki yakasını ticaret açısından daha cazip bir konuma ulaştırmayı amaçlıyordu. On beş tur devam eden görüşmelerin ardından Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi ile birlikte 2016 sonunda müzakereler sonuçlanmadan durdurulmuştur. Seçim kampanyaları sırasında küresel ticareti kısıtlayıcı vaatleri oldukça dikkat çeken ABD Başkanı, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement/NAFTA)'nı bir facia olarak nitelendirmiş, Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması³⁵ (Trans-Pacific Partnership Agreement/TPP) için ise daha kötü sonuçlara yol açacağı gerekçesiyle anlaşmaya son vereceğini açıklamıştır. Şaibeli seçim sonuçları ile uzun süre dünya gündemini meşgul eden ABD Başkanı göreve gelişinin ilk günlerinde TPP'den çekilmiş, Çin ve AB'nin rekabetine karşı oluşturulan ve 1994 yılından beri yürürlükte olan NAFTA'yı yeniden müzakereye açmak istemiştir. Trump'ın insanlık tarihinin en kötü anlaşmalarından biri olarak tanımladığı NAFTA'nın yerini alan ABD-Meksika-Kanada Anlaşması adlı yeni anlaşma 1 Temmuz 2020 itibarıyla yürürlüğe girmiş bulunmaktadır ("Trump: NAFTA", 2020).

ABD Başkanı'nın küresel ticareti etkileyen korumacı girişimleri TTIP³⁶ sürecinin de sekteye uğramasına yol açmıştır. Küresel ekonomide ve ticarete egemen pozisyonda olan bu iki bloğun mevcut dünya düzenini değiştirebilme potansiyelinin etkisiyle olsa gerek TTIP, dünya gündeminin ana konu başlıkları arasında kalmaya devam etmiştir. Temmuz 2018'de AB Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker ile D.Trump'ın Washington'da bir araya gelmesi dünyanın en büyük ekonomik ilişkisinin

³⁴ DTÖ'nün kişi başına GSYİH (Satınalma Gücü Paritesi) verilerine göre 2019 yılında dünyanın en büyük ekonomisi olan Çin 23,5 trilyon dolar ile küresel GSYİH'ın yüzde 17,3'ünü; ABD 21,4 trilyon dolar ile yüzde 15,8'ini meydana getirmektedir. Üçüncü sırada yer alan AB ise 20,8 trilyon dolar ile yüzde 15,3 oranında küresel GSYİH'ye katkı sağlamıştır.

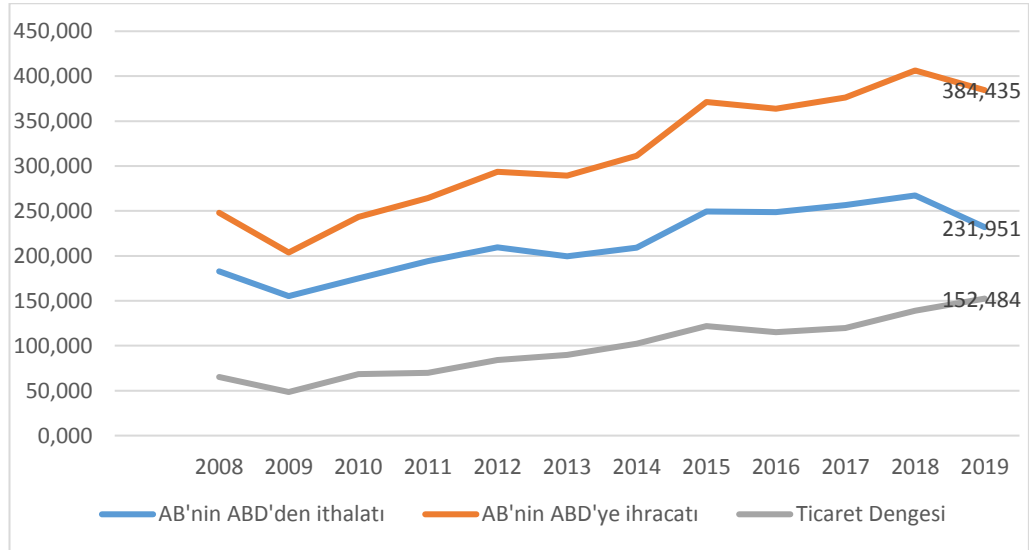
³⁵ TPP; Avustralya, Bruney, Kanada, Şili, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur, Vietnam ve ABD arasında 2016 Şubat ayında imzalanmış; ama yürürlüğe girememiştir.

³⁶ TAFTA (Transatlantic Free Trade Agreement) olarak da ifade edilmektedir.

kurulmasına yönelik yeni bir adım olarak değerlendirilmiştir. 2016 yılında sona erdirilen müzakerelerin yaklaşık iki yıl ardından gerçekleşen bu toplantı yeniden dikkatleri bu ortaklığın üzerinde toplamıştır. Bu girişimlere rağmen 15 Nisan 2019 tarihli Konsey Kararı ile TTIP müzakereleri artık eski ve geçersiz olarak ilan edilmiştir.

O dönem koşulları incelendiğinde; küresel üretim ve ticaret ağlarındaki değişimin ülkelerin ekonomik büyümesinde giderek artan bir öneme sahip olması, Uzak Doğu Asya örneğinde olduğu gibi dünyada yükselen yeni ekonomilerin ortaya çıkması, 2008 yılında önce ABD’de baş göstermiş olan hemen sonrasında hızlı bir biçimde Avrupa’ya sıçrayan ekonomik kriz ve bunun beraberinde ortaya çıkan durgunluğun etkilerinin tarafların bu yöneliminde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim anılan krizin etkileri yakın zamana kadar ticaretteki büyüme oranlarına doğrudan yansımıştır (Grafik 1.2). Öyle ki 2009 yılında AB’nin ABD’ye ihracatındaki değişim eksi yüzde 15,1’i; AB’nin ABD’den ithalatı ise eksi yüzde 17,9’u görmüştür.

Grafik 1.2: AB'nin ABD ile Ticareti (milyar €)

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2020c: 3

Küresel krizin karşılıklı ticaretteki olumsuz etkilerinin o dönem gerek ABD gerek AB tarafından benimsenen ticaret stratejilerine yansıdığı görülmektedir. 2020

yılı Avrupa sosyal piyasa ekonomisi vizyonu için akıllı, sürdürülebilir ve kapsamlı bir büyümeyi öncelik tayin eden “Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi” (Europe 2020) ile bu strateji kapsamında ticaret ve yatırım alanlarında eylem planlarının yer aldığı “Ticaret, Büyüme ve Dünya İlişkileri”³⁷ başlıklı belgede bu açıkça ifade edilmektedir. Hakeza ABD Başkanı’na bağlı Ticaret Temsilciliği’nin “2013-2017 Strateji Belgesi”’nde temel hedef olarak ihracat piyasalarına yönelmek suretiyle daha iyi istihdam imkanlarının sağlanması hususuna atıfta bulunmaktadır. Özetle o dönem hem ABD hem AB ekonomilerinde istihdam ve büyüme sağlayacak, bununla beraber taraflar arasındaki ticaret ve yatırım olanaklarını genişletecek politika önerilerinin belirlenmesi üzerinde durulmuştur (Akman, 2013: 5-6).

2008 küresel krizini en şiddetli seviyede hisseden Avrupa Birliği’nde ne Avrupa Merkez Bankası tarafından başlatılan parasal genişleme programının ne de başta Yunanistan olmak üzere İrlanda, İtalya, İspanya ve Portekiz’de sürdürülen kemer sıkma programlarının sağlıklı bir ekonomik büyüme aşamasına geçmekte başarılı olduğu söylenemez. O dönemde kârlılık ve küresel güncel trendleri yakalama konusunda AB şirketlerine mukayeseli bir avantajı olan ABD’den kaynaklı rekabetin ve ABD kaynaklı artan yatırımların AB şirketlerini dönüştürecek bir etki yaratma potansiyeli ayrı bir anlam ifade etmektedir. Zira ABD şirketleri ile artan iş birliği ve ortaklıkların AB şirketlerinin 90’lı yıllardan itibaren eksikliğini kabul ettikleri teknoloji geliştirme ve kârlılık sacayaklarını kuvvetlendireceği, transatlantiğin iki yakasına büyük yatırımların ve refahın yolunu açacağı düşünülmüştür (Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu [TÜRKONFED], 2016: 5-6).

ABD açısından ise TTIP’nin en büyük getirisi yeni blokların yükseldiği yakın dönemde ABD’nin dünya üzerindeki mevcut siyasi ve ekonomik liderliğini koruyabilme girişimi şeklinde değerlendirilebilir. Zira AB ile iş birliği dışında hiçbir yöntem, ABD açısından kural koyucu bir sonuç meydana getirmemektedir. TTIP boyutları ve derinliği göz önünde bulundurulduğunda, ABD ve AB tarafından

³⁷ Belgenin tamamı için bkz.: Avrupa Komisyonu, Trade, Growth and World Affairs Trade Policy as a core component of the EU’s 2020 strategy, December 2011, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0612:FIN:EN:PDF>.

müzakere edilecek ve belirlenecek standart ve kurallar - DTÖ Genel Direktörü Pascal Lamy tarafından da ifade edildiği üzere- küresel bir eşik olacak ve yayılma etkileri ile dünya ekonomisini kökünden değiştirebilecektir (TÜRKONFED, 2016: 6).

TTIP kapsam bakımından incelendiğinde, müzakerelerin dört temel başlık altında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunlar; pazara erişim (mal ve hizmet ticareti, kamu alımları), düzenleyici alanda iş birliği (ticarette teknik engeller, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı, sektöre ilişkin düzenlemeler), kurallar (sürdürülebilir kalkınma, enerji ve ham maddeler, gümrükler ve ticaretin kolaylaştırılması, KOBİ'ler, yatırımcıların korunması, fikri mülkiyet ve coğrafi işaretler) ve son olarak kurumsal hükümlerdir (Avrupa Komisyonu, 2016b). Halihazırda sanayi mallarında karşılıklı uygulanan gümrük tarifelerinin düşük seviyelerde -yüzde üçün altında- olduğu bilinen taraflar arasında o dönem hedeflenmiş olan müzakerelerde daha ziyade tarife dışı engeller üzerinde odaklanıldığını sonucuna varılmaktadır.

Her ne kadar Nisan 2019 tarihli Konsey Kararı ile TTIP müzakerelerinin geçersiz olduğu duyurulmuş olsa da taraflar arasında yeni oluşum girişimleri söz konusudur. Yukarıda belirtildiği üzere Temmuz 2018'de bir araya gelen ABD Başkanı Trump ve AB Komisyonu Başkanı Juncker'ın görüşmeleri sonrasında taraflar arasında ticareti kolaylaştırmak, bürokratik engelleri ve maliyetleri azaltmak üzere otomotiv sektörü dışındaki sanayi ürünlerine ilişkin gümrük vergileri ve tarife dışı kısıtlamaları sıfıra indirmeye yönelik yakın bir diyalog başlatılması kararlaştırılmıştır. Yapılan ortak açıklamada; Komisyon Başkanı Juncker, küresel GSYİH'nın yaklaşık yarısını, küresel ticaret akışlarının yaklaşık üçte birini meydana getiren ve ayrıca 830 milyondan fazla nüfusa sahip olan ABD ve AB'nin bir araya gelmesi durumunda dünyayı daha iyi, daha güvenli ve daha müreffeh bir yer haline getirebileceklerini ifade etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018a).

Nisan 2019'da ise AB Konseyi, ABD ile sanayi ürünlerindeki gümrük vergilerini kaldırmak üzere ticaret müzakerelerinin başlaması için Komisyon'un yetki talebine onay verdiğini açıklamıştır. İki yıl aradan sonra sınırlı bir ticaret anlaşmasına yönelik müzakerelerin başlaması ile yeniden canlanan AB-ABD diyalogunun potansiyel etkileri her ne kadar TTIP kadar geniş kapsamlı olmasa da tarafların birlikte

kural koyma gücüne erişerek, çok taraflı DTÖ sisteminde halihazırda kabul ettiremedikleri bazı alanlarda kendi belirledikleri norm ve standartları üçüncü ülkelere karşı dolaylı yoldan kabul ettirebilme olasılığını yeniden gündeme getirmiştir (Akman, 2013: 12). Bu ise bir süredir rotasını ABD pazarına çeviren ve burada kayda değer başarılar elde eden Türk ihracatçısı için düşündürücü bir gelişme olarak tanımlamaya yetmektedir.

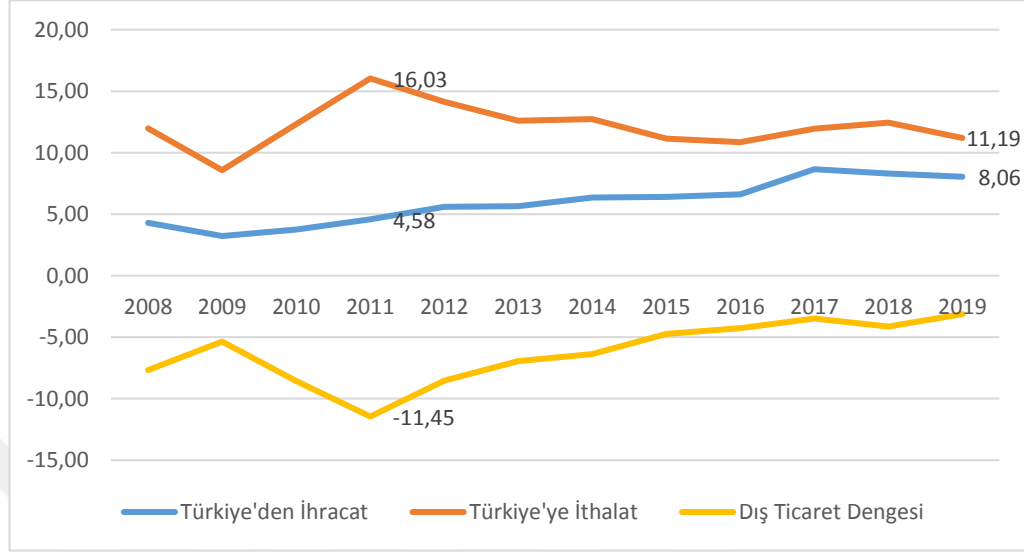
1.2.4.1. TTIP Süreci ve Türkiye

“Başlangıcı kaçırsan sonu asla yakalayamazsın.” (Osho)

Gümrük Birliği kapsamında AB ile mevcut dış ticaret hacmi, diğer taraftan resmi olarak öncelikli yeni pazarlar arasına dahil ettiği ABD’de giderek artan ihracatı ve ikili ticaretteki yüksek potansiyel göz önünde tutulduğunda, Türkiye bu gelişmelerden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır. 2023 İhracat Stratejisi çerçevesinde Cumhuriyetin 100. yıl dönümünde dünyanın ilk on ekonomisi arasında olmayı hedefleyen Türkiye’nin ABD gibi daha büyük ve istikrarlı pazarlarda (yakın diğer dış pazarlara nispeten) varlığını ve gücünü artırmak istemesi anlaşılabilir bir stratejidir. Bu kapsamda 330 milyona yakın nüfusu ve 21 trilyon doları aşan GSYİH’ı ile dünyanın en büyük ithalatçısı konumundaki ABD, 2010 yılından itibaren TC Ticaret Bakanlığı’nın hedef ve öncelikli ülkeler listesinin ön sıralarında bulunmaktadır. Benimsenen strateji ve politikalar doğrultusunda yürütülen eylemler karşısında Türkiye’nin ABD ile toplam ticareti (2019 yılında 19,24 milyar dolar) ise küresel ölçekte sınırlı kalmaktadır.

ABD ile son yıllardaki ticaret akışı incelendiğinde, Türkiye’nin ABD’ye ihracatının genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2000 yılında yalnızca 3,1 milyar dolar olan Türkiye’nin ABD’ye mal ihracatı 2019 yılında 8,06 milyar dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte Türkiye aleyhine dış ticaret açığı söz konusudur. En yüksek seviyesine ulaştığı 2011 yılından bu yana düzenli olarak azalış gösteren Türkiye’nin ABD karşısındaki dış ticaret açığı 2019 yılında 3,13 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin 2019 yılında ABD’den gerçekleştirdiği ithalat bir önceki yıla göre yüzde 10 düşüş göstererek, 11,19 milyar dolar kaydedilmiştir (Grafik 1.3).

Grafik 1.3: Türkiye-ABD Dış Ticaret Değerleri (milyar \$)

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin ABD ile halihazırda bir serbest ticaret anlaşması ya da tercihli ticaret düzenlemesi gibi tek taraflı ya da karşılıklı ticaretteki gümrük vergilerinin kaldırılmasını/kademeli olarak düşürülmesini düzenleyen herhangi bir anlaşması bulunmamaktadır. 1975 yılından 17 Mayıs 2019 tarihine kadar Türk ihracatçılarının ve Türk ürünlerinin ABD pazarına girişinde kullandığı tek sistem; aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 126 gelişmekte olan ve en az gelişmiş olan ülkelere ve yaklaşık beş bin ürüne ABD'nin uygulamakta olduğu Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) olmuştur.³⁸ Ancak 4 Mart 2019'da ABD Başkanı Donald Trump, GTS programından yararlanmasını mümkün kılan ekonomik seviyenin artık üstüne çıktığı, bir diğer ifade ile “ekonomik açıdan gelişmiş bir ülke” olması, gerekçesi ile Türkiye'nin söz konusu sistemden çıkarılacağını duyurmuştur. Türkiye'nin yanı sıra Hindistan için de geçerli olduğu duyurulan değişiklik önerisi ABD Başkanı'nın mart ayında Kongre'ye sunduğu mektubunda şu şekilde izah edilmiştir:

“Türkiye'nin ekonomik durumu göz önünde bulundurularak artık GTS'den yararlanan gelişmekte olan ülkeler listesinde olmaması gerektiğini düşündüğüm için

³⁸ 1974 yılında ABD'de yürürlüğe giren söz konusu sistem çerçevesinde belirli bazı ürünlerin, belirlenen limitlerin aşılması kaydıyla ABD'ye ithalatlarındaki gümrük vergisi sıfırdır. ABD tarafından uygulanmakta olan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi her yılın sonunda ABD Temsilciler Meclisi ve Senato'su tarafından kabul edilen ve ABD Başkanınca imzalanan bir Kanun'la uzatılmaktadır.

bu adımı atıyorum. Türkiye, güçlü ekonomisi sayesinde ve yaptığı karşılıklı anlaşmalarla gelişmiş ülkelerin seviyesine gelerek diğer ülkelerin GTS programlarından da geçmiştir.” (“ABD Türkiye’yi”, 2019).

Söz konusu açıklama ile daha önce Türkiye’den ithal edilen çelik ürünlerine uygulanan yüzde elli oranındaki gümrük vergisinin yeniden yüzde yirmi beş seviyesine çekilmesi de açıklanmıştır.

Antrparantez, Soğuk Savaş’tan bu yana müttefik kabul edilen Türkiye-ABD ilişkilerinin pek çok alanda sınındığı bir dönemde ticarete ilişkin bu kararın alınması elbette rastlantı değildir. Kısaca değinmek gerekirse; NATO üyesi Türkiye’nin Rusya’dan S-400 hava savunma sistemi satın alma anlaşması girişiminde bulunması, Suriye Savaşı’nda terör örgütü PKK’ya bağlı milislerin kurmuş olduğu PYD’ye yönelik ABD yaklaşımının Türkiye’nin milli güvenliği açısından tehdit oluşturması, 15 Temmuz kalkışması sonrası Türkiye’nin hassasiyetlerinin ABD yönetimince dikkate alınmaması gibi ikili ilişkileri kırılma noktasına yakınlaştıran gelişmelerin yaşandığı bir dönem söz konusudur.

Bütün bu olumsuz hadiselerin arasında Washington’da *"Together Towards Tomorrow: Empowering Business Through Partnerships"* temasıyla gerçekleştirilen Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) / Türkiye-ABD İş Konseyi (TAİK) ve American-Turkish Council (ATC) 36. Ortak Yıllık Konferansı’nda ortaya konan görüş ve fikirler ülkeler arası ilişkilerin geleceğini şekillendirmesi bakımından anlamlıdır. Bahse konu etkinlikte iki ülke temsilcilerince üzerinde durulan temel hususlar aşağıdaki gibidir:

- (i) Türkiye, ABD’nin bölgedeki uzun vadeli planları için kritik bir müttefiktir. İki ülke arasında son zamanlarda yaşanan ayrılıklar medya tarafından fazla büyütülmüştür. Oysa Afganistan ve Suriye’de olduğu gibi terörle mücadele alanlarında sergilenen ortak tutumlar medya tarafından ihmal edilmektedir.
- (ii) Güçlü yönler: Türkiye, Avrupa’yı Asya ve Orta Doğu’ya bağlayan; bunun sonucunda firmaların geniş pazarlara ulaşmasını sağlayan iyi bir coğrafi konuma sahiptir. Firmalara finansal hizmet sağlayacak oldukça güçlü bir

bankacılık ağı bulunmaktadır. Buna ilaveten, uluslararası iş yasalarında yapılan değişiklikler Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımların artışını kolaylaştırmaktadır.

(iii) Güçlendirilecek Yönler: Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı yüzde otuzlarda olup, bu dünya ortalamasının altındadır.³⁹ Bunun gibi hükümet tarafından sağlanan teşviklere rağmen yeterli ilerleme kaydedilmeyen diğer bir alan da inovasyondur.

(iv) Potansiyel sektörler: Hem Amerikan hem Türk firmaları için havaalanı, hastane, liman gibi alanlarda özel-kamu ortaklıkları ile organik tarım gibi sektörler büyük ölçüde dış ticaret potansiyeli arz etmektedir.

(v) Son zamanlarda yapılan çalışmalar sonucunda, ABD'nin Türk yatırımcılar için en cazip pazar olduğu tespit edilmiştir. ABD'yi Türk şirketler nazarında cazip bir yatırım ortamı yapan nitelikler; Amerika'nın yüksek alım gücü, ucuz enerji maliyetleri, mevcut altyapı olanakları, nitelikli istihdam yapısı ve sermayeye erişim şeklinde sıralanabilir (American Turkish Council [ATC], 2017).

2016 yılında ilerleme sağlanamadığı gerekçesi ile durdurulan TTIP görüşmelerinin geçtiğimiz yıl yeniden sınırlı kapsamda başlatılması kararı küresel platformlarda duyulan kaygıyı kısmen azaltmış olsa bile Türkiye için stres kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir. Zira ABD ile AB arasında yürürlüğe girecek muhtemel bir STA, Türk ihrac ürünlerinin ABD pazarında tarife vb. uygulamalar ile karşılaşmaya devam etmesi, bunun karşılığında ABD mallarının AB üzerinden Türkiye'ye doğrudan gümrüksüz erişim imkanı elde etmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Türkiye'nin ABD pazarında AB menşeli ürünler karşısında rekabet avantajını kaybedecek olup, bu ise Türkiye'nin her iki pazarda rekabet gücünün zayıflamasına ve dolayısıyla ihracat kayıplarına yol açacaktır.

³⁹ 2019 yılı itibarıyla Türkiye'deki erkek iş gücü katılım oranı yüzde 72, kadın iş gücü katılım oranı yüzde 34,3 olarak gerçekleşmiştir (International Labour Organization, "Country Profiles", <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>, 19 Ağustos 2020)

Olası bir anlaşmanın varyansları ve etkileri Dünya Bankası tarafından dört senaryo üzerinden kurgulanmıştır. Bunlar:

- (1) **AB-ABD STA'sı, Türkiye'ye kapalı:** AB ile ABD'nin ikili ticaretteki tüm tarifelerini kaldırdığı (yani “sıg” TTIP); ancak Türkiye'nin ABD pazarında sınırlamalara tabi olduğu gibi aynı şekilde ABD'den ithalat için de tarife uygulamaya devam ettiği senaryoda Türkiye 130 milyon dolara varan bir refah kaybı ile karşılaşacaktır.
- (2) **AB-ABD STA'sı, Türkiye'ye açık:** Türkiye'nin ABD'li üreticiler üzerindeki ithalat tarifelerini kaldırması (veya ABD ticareti AB üzerinden saptırılır ve Türkiye'ye gümrüksüz bir şekilde girerse) durumunda Türkiye için refah kaybı 160 milyon dolara yükselmektedir. AB ve ABD bir STA yapar; ancak Türkiye yapmaz ise, en büyük ihracat kaybının motorlu araçlar ve aksamaları sektöründe meydana geleceği öngörülmektedir.
- (3) **ABD-Türkiye STA'sı:** Türkiye'nin ABD ile bir STA imzalaması, ancak AB'nin imzalamaması halinde ise Türkiye'nin refah kazanımının 60 milyon dolara yükselmesi beklenmektedir.
- (4) **AB-ABD-Türkiye STA'sı:** Türkiye ve AB'nin ABD ile bir STA imzalaması durumunda; Türkiye'nin 130 milyon dolar düzeyinde bir refah kazanımı elde edeceği, ayrıca ihracatındaki en yüksek artışın tekstil ve hazır giyim sektörlerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Dünya Bankası, 2014: 27).

Almanya Federal Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından Almanya'da yerleşik Institute for Economic Research (IFO) adlı kuruluşa hazırlatılan diğer bir araştırmada ise TTIP sonrası Türkiye'nin olası ekonomik kaybının milli gelirinin yüzde iki buçuğuna tekabül edeceği ifade edilmektedir (Ülgen ve Dilek, 2015: 121).

TCMB tarafından yapılan bir çalışma da ABD-AB arasındaki serbest ticaret anlaşmasına katılmaması durumunda Türkiye'nin GSYİH'ında 4 milyar dolarlık bir zarar oluşacağını; anlaşmaya taraf olması durumunda ise 31 milyar dolarlık bir GSYİH artışı sağlanacağını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, Türkiye ABD'ye gümrüksüz

mal satabilme fırsatını elde etmesi ile birlikte yüzde 7 oranında bir ihracat artışı ile karşılanacaktır (Güneş, Mavuş ve Oduncu, 2013: 3).

Bütün bu risk ve etki analizleri çerçevesinde ele alındığı takdirde öncelikle Türkiye'nin ABD ile ayrı bir STA sürecine bir an evvel başlaması en anlamlı seçenekler arasında yer almaktadır. Eğer Türkiye ABD ile bir STA imzalayabilirse, bu Türkiye'nin AB ile -ABD ile olandan- daha derin bir ticaret anlaşması imzalama yönündeki beklentisini ve motivasyonunu yükseltecektir. Dolayısıyla ABD ve AB arasındaki bir ticaret anlaşması - Türkiye ABD ile yapılacak olan hizmet ticareti, tarım, yatırımların korunması ve diğer alanları kapsayan bir STA yoluyla sürece dahil edilebilirse- Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi sürecinde de çıpa görevi görebilecektir (Dünya Bankası, 2014: 28).

Bu bağlamda Türkiye birtakım teşebbüslerde bulunsa da henüz somut bir sonuç elde etmiş değildir. İlk olarak, 16 Mayıs 2013'de dönemin Başbakanı R.Tayyip Erdoğan'ın ABD'ye yaptığı resmi ziyarette TTIP'nin Türkiye'ye olan etkileri üzerinde durulmuş, doğabilecek olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi, ekonomik ve ticari ilişkilerin stratejik seviyeye çıkarılması amacıyla ABD ve AB arasında yürütülen görüşmelere paralel olarak Türkiye'nin ABD ile STA müzakere etme isteği dile getirilmiştir (Köten, 2015: 41-42). O dönem iki ülke arasındaki siyasi konjonktür ve Amerikan şirketlerinin özellikle fikri ve sınai haklara ilişkin şikayetlerinin etkisi ile beklentiler tam olarak karşılanmasa da aynı görüşmede TTIP'nin muhtemel etkileri dikkate alınarak, Türkiye ile ABD arasında ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi nihai hedefiyle bir "Üst Düzey Komite" kurulması kararlaştırılmıştır. Bunu müteakip Beyaz Saray Ticaret Bakanı Penny Pritzker'in 30 Eylül- 2 Ekim 2014 tarihleri arasında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında "Türkiye-ABD Ekonomik ve Ticari Stratejik İşbirliği Çerçevesi" nin kurulmasında mutabık kalınmıştır (Kirişçi, 2015: 10). Bahse konu her iki oluşum da Türkiye-ABD ilişkilerinde Türkiye'nin beklentilerine uygun platformlar tesis etmesi açısından anlamlı olsa da yeterli seviyede bir gelişme kaydedilmesini sağlayamamıştır.

Türkiye'nin bütün istekliliğine karşın müspet bir neticenin alınamamasının başlıca nedenleri arasında; Türkiye pazarının ABD dış ticareti bakımından nispeten

hayati bir paya sahip olmaması kadar ticaret politika yetkisini elinde bulunduran ABD Kongresi'nde Türkiye lehine bir onayın pek de kolay çıkacak görünmemesi (bilhassa ekonomik anlaşmaların karar ve onay süreçlerinde lobi çalışmalarının belirleyici gücü dikkate alındığında) yer almaktadır. Bilindiği üzere, ABD karar alma süreçlerinde kamuoyu belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin, bugüne kadar pek çok STA'nın Kongre, Beyaz Saray ve Ticaret Temsilciliği nezdinde savuculuğunu toplu olarak iş insanları ve meslek örgütlerinin yaptığı bilinmektedir. Bu bağlamda, muhtemel bir ABD-Türkiye STA'sına yönelik ABD iş dünyasının yaklaşımını şekillendirmek üzere Türk iş dünyasının koordinasyonu, kamu otoriteleri ile gereken iş birliğinin sağlanması ve ilgili merciler nezdinde ortak girişimlerde (lobicilik) bulunulması oldukça önem taşımaktadır (Köten, 2015: 42-43).

AB ile ya da AB'siz her koşulda ABD-Türkiye arasında meydana gelecek bir STA, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinde katalizör görevi üstleneceği gibi diğer ülkelerle yeni ticari iş birliklerinin de tesisinde Türkiye lehine mutlak avantaj sağlayacaktır. Peeny Pritz'in "*laundry list*" olarak adlandırdığı oldukça uzun bir listede beklemeye devam eden muhtemel bir Türkiye-ABD STA müzakerelerinde üzerinde durulması gereken öncelikli hususları ana hatları ile belirtmek faydalı olacaktır (Kirişçi, 2015: 11). Bunlar; tarife-dışı engellerde uyum, bazı sektörlerin rekabetçiliğine katkıda bulunabilmek amacı ile kademeli geçiş döneminin sağlanması, mevcut anlaşmaların avantajlarından yararlanma fırsatının güvence altına alınması, Türkiye için zorlayıcı alanlar olarak düşünülen düşük katma değerli üretim ve ihracat, yüksek lojistik maliyetleri kabilinden hususlar olarak sıralanabilir.

Orta vadede ise Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik yürüteceği hazırlık çalışmaları, olası bir ABD-AB STA sürecinde Türkiye'nin karşılaşabileceği güçlüklerin de doğal olarak daha kolay ve kısa sürede atlatılmasına yardımcı olacaktır. Hakeza Gümrük Birliği'nin modernizasyon müzakereleri ile hedeflenen tarım, hizmet ticareti, yatırımlar ve fikri mülkiyet gibi alanlarda AB ile sağlanacak bir yakınlaşma, Türkiye ve ABD arasındaki muhtemel bir serbest ticaret anlaşması için de teknik açıdan daha elverişli ve güçlü bir zemin oluşturacaktır. Ancak

bunun ABD-AB anlaşması öncesinde tamamlanma ihtimali çok yakın ve gerçekçi görünmemektedir (TÜRKONFED, 2016: 15).

Son olarak, kısa vadede yapılması uygun olan ise Türkiye'nin katma değeri yüksek üretim ve ihracat ile dengeli ve kaliteli büyüme ivmesini sürdürmek olmalıdır. ABD ve AB gibi devasa ekonomiler ile arasındaki büyük farklar kabul edilse de Türkiye'nin yakın zamanda elde ettiği ekonomik gelişmeler yadsınamazdır. Halihazırda elde edilen büyüme ve kalkınma hamlesinin üretim ve ihracatta geleneksel ürünlerden ileri teknoloji ürünlerine kaydırılmasına yönelik her kesimi kapsayan etkin ve bilinçli bir mücadele giderek önem ve yaygınlık kazanmaktadır. Bu kapsamda potansiyel büyümeyi ortaya çıkaracak ve ekonomide yapısal dönüşümü sağlayacak türden araçların (örneğin sektörler arası entegrasyonun sağlanması, kamu-özel sektör iş birliğinin özendirilmesi v.b.) kullanılması, 2023 İhracat Stratejisi'nde dört ana parametre olarak kabul edilen Ar-Ge, inovasyon, tasarım ve markalaşmanın rehberliğinde küresel talep ve eğilimlerin saptanması ve bunun neticesinde küresel pazarlara uygun yüksek katma değerli üretim ve ihracatın gerçekleştirilmesi öncelik arz eden maddeler arasında sıralanabilir.

Yukarıda sunulan öneriler ışığında, ABD-AB ticaret diyalogunun yakından takip edilmesi ve taraflar arasında gündeme gelebilecek teknik düzenleme, ticari kural ve standartlar için ulusal düzeyde gerekli hazırlıklara başlanmasının Türkiye'ye her aşamada büyük katkı sağlayacağına şüphe yoktur.

1.2.5. Ortaklık Anlaşması'nda Öngörülen Seviyeye Ulaşılamaması (Karşılanmamış Ticaret Potansiyeli)

1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği o zaman kararlaştırıldığı şekli ile günümüzde varlığını sürdürmektedir. Diğer bir ifade ile AB'nin tamamladığı veya görüşmelerini sürdürdüğü STA'lar gibi derin ve kapsamlı ticaret iş birliğinden yoksun bir şekilde devam etmektedir. Elbette Gümrük Birliği, Türkiye'nin STA politikasında önemli bir motivasyon unsuru olmuş, Türkiye'nin bilhassa Akdeniz ülkeleri ile gerçekleştirdiği STA süreçlerinde olumlu etkilerde bulunmuştur. Halihazırda ise ikili ticarete birtakım temel başlıkları karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bunlar:

- ✓ Hizmetlerin serbest dolaşımı ve hizmet sağlayıcılarının yerleşme hakkı,
- ✓ Tarım ürünlerinde serbest ya da serbestleştirilmiş ticaret,
- ✓ Kamu ihaleleri pazarlarının karşılıklı açılması,
- ✓ Dış ticaret politikasında daha yüksek uyum,
- ✓ Rekabet politikasının devlet yardımlarının denetimi rejimi ile güçlendirilmesi,
- ✓ Son olarak anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasının revizyonu⁴⁰ (Ülgen ve Dilek, 2015: 33).

Tarım, hizmetler ticareti ve kamu alımlarının yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarının olmazsa olmaz ana başlıkları arasında yer aldığı dikkate alınırsa Gümrük Birliği'nin modernizasyon müzakerelerinde taraflar arasında ele alınacak öncelikli konuların da hangileri olacağı ortaya çıkmaktadır.

1.2.5.1. Tarım

Tarım sektörü yüksek ticaret engelleri, ulusal düzeyde sağlanan teşvik mekanizmaları ve ihracata yönelik sübvansiyonlar nedeni ile dünyadaki en düzensiz sektör olarak tanımlanmaktadır. Dünya mal ihracatının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; 2019 yılına ait verilere göre yüzde 70,2 ile imalat sektörü açık ara birinci sırada yer alırken, onu yüzde 15,8 ile madencilik ve taş ocakçılığı, yüzde 9,7 pay ile de tarım sektörünün izlediği görülmektedir (DTÖ, 2020: 78). Yapısına ait sorunlara rağmen dünya mal ticaretinde yirmi birinci yüzyılın başından itibaren önemli ölçüde ilerleme kaydeden tarım ticareti birçok ülkede genel ekonomik faaliyetin önemli bir parçası olmaya, ulusal üretim ve istihdamda rol oynamaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerdeki güçlü ekonomik performans ve yeni

⁴⁰ Ankara Anlaşması'nın 25. maddesinde yer alan sürece ilave olarak, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 61. ve 62. maddeleri ile korunma hükümlerinin uygulanmasına ilişkin sınırlı bir hakemlik müessesesi getirilmiştir (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **a.g.e.**, s. 319).

ekonomilerin ortaya çıkması, küresel ölçekte tarım ürünlerine olan talebin yakın dönemde artmasına neden olan başlıca faktörler arasındadır.

Tablo 1.8: Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinde İlk On Ülke (milyar dolar, %)

	Değer	Dünya ihracat / ithalatındaki payı			
	2019	2000	2005	2010	2019
İhracatçılar					
Avrupa Birliği	639	38,9	41,9	37,4	35,9
- AB dışı ihracat	224	12,6	13,0	11,9	12,6
ABD	165	13,0	9,8	10,5	9,3
Brezilya	89	2,8	4,1	5,1	5,0
Çin	82	3,0	3,4	3,8	4,6
Kanada	65	6,3	4,9	3,8	3,7
Tayland	43	2,2	2,1	2,6	2,4
Endonezya	42	1,4	1,7	2,7	2,4
Arjantina	40	2,2	2,3	2,6	2,2
Hindistan	37	1,1	1,2	1,7	2,1
Meksika	36	1,7	1,5	1,4	2,0
İthalatçılar					
Avrupa Birliği	595	36,3	39,2	35,7	33,3
- AB dışı ithalat	180	13,0	12,5	11,1	10,1
Çin	199	3,3	5,0	7,8	11,2
ABD	181	11,6	10,7	8,4	10,1
Japonya	83	10,5	7,3	5,6	4,6
Birleşik Krallık	71	5,8	5,9	4,6	4,0
Kanada (*)	41	2,6	2,4	2,3	2,3
Kore Cumhuriyeti	37	2,2	1,9	1,9	2,1
Rusya Federasyonu (*)	31	1,3	1,9	2,6	1,7
Meksika (*)	28	1,9	1,8	1,7	1,6
Hong Kong, Çin	28	-	-	-	-
Dağıtılmamış ithalat (retained imports)	19	1,1	0,8	1,0	1,1

Kaynak: DTÖ, 2020: 92 * İthalat fob değerindedir.

Dünya tarım ürünleri ticaretinde ilk on ülkenin yer aldığı Tablo 1.8 incelendiğinde Hollanda ve Almanya'nın başını çektiği Avrupa Birliği, ABD, Brezilya, Çin, Kanada, Endonezya, Tayland, Hindistan ve Meksika'nın dünyanın en büyük tarım ihracatçıları olduğu görülmektedir. 2019 yılındaki dünya tarım ürünleri

ihracatında AB yüzde 35,9 pay ile lider konumdadır. Dünyanın en büyük tarım ithalatçısı ise benzer şekilde Almanya ve Fransa'nın ön sırada yer aldığı AB olurken, onu Çin, ABD, Japonya, Birlik'ten yeni ayrılan Birleşik Krallık, Kanada, Güney Kore, Rusya, Meksika ve Hong Kong izlemektedir. Bir önceki yıl dünya toplam tarım ithalatının yüzde 37,2'sini gerçekleştiren AB'nin 2019 yılındaki payının yüzde 33,3'e denk geldiği görülmektedir.

Dünya ticaretinde sahip olduğu düşük paya rağmen tarım ürünleri her türlü dış ticaret müzakerelerinin temel konuları arasında yer almayı sürdürmektedir. Bu Türkiye-AB Gümrük Birliği modernizasyon süreci için de geçerlidir.

1.2.5.1.1. AB-Türkiye Tarım Ticareti İlişkisi

Türkiye'nin tarım ihracatında en önemli pazar konumunda olan Avrupa Birliği ile tarım alanındaki ilişkiler Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Anlaşma'nın ekinde yer alan geçici protokolde sayılan ham tütün, kuru incir, üzüm ve fındık için tarife kontenjanları belirlenmiş olup, AB ilk kez bazı tarım ürünlerinde Türkiye'ye tek taraflı taviz tanımıştır. AB ile Türkiye arasındaki gıda ve tarım ürünleri tercihli ticaret rejimi, bu uygulama temeline dayanmaktadır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile ise söz konusu tercihli rejimlerin aşamalı olarak ve karşılıklı avantajlar yaratacak biçimde geliştirilmesi hükmüne bağlanmaktadır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007: 362). Diğer bir anlatımla, AB ile Türkiye arasındaki gıda ve tarım ürünleri ticareti tercihli ticaret uygulamaları⁴¹ ile düzenlenmiştir. İşlenmiş tarım ürünlerinin sanayi payı Gümrük Birliği kapsamında yer aldığından, temel tarım ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin düzenlemeler farklılık göstermektedir.

AB'nin genişleme sürecinin dolaylı sonucunda Türkiye ile yeni üye devletler arasında daha önce imzalanmış olan STA'ların mevcut tercihli ticaret rejimine uyarlanması ve Türk sektörlerinden gelen talepler doğrultusunda yeni düzenlemelere

⁴¹ İşlenmiş tarım ürünleri için uygulanan tercihli rejim, söz konusu ürünler için uygulanan gümrük korumalarında sanayi ve tarım payının ayrı ayrı hesaplanması ve söz konusu ürünlerin ithalatında uygulanan sanayi payı gümrük koruması sıfırlanırken ürün içerisinde yer alan temel tarım ürünlerine yönelik tarım payının korunması esasına dayanmaktadır (Zafer Özgü Tetik, **Avrupa Birliği'nin Gıda ve Tarım Ürünleri Ticaretine İlişkin Değerlendirmeler**, TC Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 72).

gerek duyulmuştur. Bu gereksinimlerin bir sonucu olarak, Avrupa Komisyonu ile Türkiye arasında 2004 yılında işlenmiş tarım ürünleri tercihli ticaret uygulamalarının geliştirilmesi amacıyla müzakerelere başlanmıştır. Yürütülen müzakereler sonucunda alınan karar uyarınca 1/2007 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı⁴² 01 Temmuz 2007 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, bahse konu OKK, 1/95 sayılı OKK'ye ek niteliğindedir (Tetik, 2015: 73).

Tarım ticareti verileri incelendiğinde; 2019 yılında Avrupa Birliği'nin en fazla gıda ve tarım ürünleri ihracatı gerçekleştirdiği ülkeler listesinde Türkiye'nin onuncu sırada yer aldığı görülmektedir. Listede başı çeken ilk ülke yüzde 22,7 pay ile Birleşik Krallık olurken, onu sırası ile ABD (%12), Çin (%8), İsviçre (%4,6), Japonya (%4) ve Rusya (%3,9) izlemektedir (Avrupa Komisyonu, 2020d: 2). Türkiye'ye yönelik yapılan ihracatta yer alan başlıca ürünler buğday ve pirinç dışındaki tahıllar, pamuk, keten ve kenevir, örme materyalleri, başka yerde tanımlanmamış gıda müstahzarları, canlı hayvanlar, tütün ve sigara, buğday, kakao ezmesi ve kakao tozudur (Avrupa Komisyonu, 2020d: 5).

2019 yılında AB'nin en fazla gıda ve tarım ürünleri ithalatı gerçekleştirdiği ülkeler listesinde ise Türkiye yüzde 3,5 pay ile sekizinci sırada yer almaktadır. Listede başı çeken ülkeler sırası ile Birleşik Krallık (%13,8), Brezilya (%8,8), ABD (%8,4), Ukrayna (%5,8), Çin (%4,4), İsviçre (%3,8) ve Arjantin (%3,6) olarak kaydedilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020d: 2). AB'nin Türkiye'den yaptığı ithalatı yer alan başlıca ürünler ise sebze, meyve ya da kuruyemiş müstahzarları, taze ve kuru tropikal meyve, kuruyemiş ve baharatlar, narenciye ve tropikal meyve dışındaki taze veya kuru meyveler, taze, kuru ve dondurulmuş sebzeler, narenciye, tanımlanmayan gıda müstahzarlarıdır (Avrupa Komisyonu, 2020d: 6).

Yukarıdaki veriler ışığında, mevcut uygulamalar dahilinde tarım ticaretinde AB ve Türkiye'nin, taraflar arasında işlenmemiş tarım ürünleri ticareti liberalizasyonu

⁴² 1/2007 sayılı OKK ile işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı tarife kontenjanı kapsamında vergi muafiyeti şeklinde taviz alışverişi yapılmaktadır. Bu durumun tek istisnasını, 1/97 sayılı OKK kapsamında Türk menşeli 190911 ve 190219 tarife pozisyonlarında bulunan makarnalar teşkil etmektedir. 1/2007 sayılı OKK ile ayrıca bu ürünlerde AB'nin Türkiye'ye daha önce 2 milyon euroluk gümrük vergisi indirimi şeklinde sağlanan değer kotası yürürlükten kaldırılmıştır (A.e., s. 73).

bulunmamasına karşın, önemli partnerler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısı ile tarım sektörünü tamamen kapsayacak bir ekonomik ortaklık ilişkisi taraflar arasında henüz kullanılamayan potansiyeli ortaya çıkarabilecek niteliktedir. İkili ticarete konu olan ürünler özelinde bakıldığında ise Türkiye'nin sebze ve meyve kategorisinde rekabet avantajı ön plana çıkarken, canlı hayvan, hububat, tütün ve tütün ürünlerindeki dezavantajlı pozisyonu dikkat çekmektedir.

Dünya Bankası ve Avrupa Komisyonu'na ait ilgili raporlarda Gümrük Birliği'nin modernizasyonu ile ortaya çıkacak refah artışının en önemli kaynağının tarım sektöründeki açılımlar ile sağlanacağı öngörülmektedir. Bu öngörü şu öğeler ile izah edilebilir: İlk olarak, Türkiye'nin tarımsal ürünlerdeki ortalama MFN (Most Favoured Nation/en fazla gözetilen ülke) tarifesi AB ortalamasının oldukça üzerindedir. DTÖ'ye göre 2010 yılında yüzde 43,4 olan Türkiye'nin tarımsal ithalat tarifelerinin ortalaması 2018 yılında yüzde 41,8'dir. Bu oran 2019 yılında tekrar artarak yüzde 42,3 olarak uygulanmıştır. Her ne kadar yıllar içerisinde sınırlı indirimler yapılmış olsa da Türkiye tarafından uygulanan oranlar dünya ortalamasının üzerindedir. 2019 yılında AB'nin tarımsal ürünlerde uyguladığı tarife oranı ise yüzde 11,4'dür. Oysa Türkiye'nin tarım dışı ürünlerdeki MFN ortalamasına bakıldığında 2019 yılı için yalnızca yüzde 4,5 şeklinde düzenlendiği görülmektedir (DTÖ Data).

Karşılıklı ticarete tarımsal ürünlerde uygulanan tarife oranları incelendiğinde; Türkiye tarafından ithalat korumasının en fazla açık ara farkla hayvansal ürünler (%101,1) ve süt ürünleri (%131,6) üzerinde geçerli olurken, AB'nin en yüksek tarifeleri süt ürünleri (%37,5), şeker ve şekerlemeler (%24,5), içecekler ve tütün (%19,3) için uyguladığı görülmektedir (Tablo 1.9).

Tablo 1.9: AB ve Türkiye'nin Tarım Ticaretinde Uyguladıkları MFN Basit Ortalama Tarife Oranları (%)

Ürün Grubu	Türkiye'nin AB'den İthalatında		AB'nin Türkiye'den İthalatında	
	2018	2019	2018	2019
Hayvansal ürünler	100,5	101,1	17,9	16,3
Süt ürünleri	136,3	131,6	43,6	37,5
Meyve, sebze ve bitkiler	33,2	33,8	10,7	10,9

Kahve, ay	37,9	32,8	5,9	5,9
Tahıllar ve müstahzarları	35,1	36,8	14,9	13,9
Yağlı tohumlar ve yağlar	14,3	13,5	5,5	5,3
Şeker ve şekerlemeler	94,2	94,6	27,5	24,5
İçecekler ve tütün	37,9	37,6	19,8	19,3
Pamuk	0	0	0	0
Diğer tarım rnleri	10,8	11,1	3,3	3,1
Balık ve balık rnleri	34,5	40	11,6	11,6

Kaynak: DT Data

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere AB'nin de tarım ürünleri ithalatında kısıtlamaları var olmakla birlikte iki tarafın dış ticaret koruma düzeyi bariz farklılık göstermektedir ve bu durum iki ekonomi arasında potansiyel olarak önemli fiyat farklılıklarına yol açmaktadır. Bu noktada taraflar arasındaki tarım ürünleri ticaretinde mevcut olan sistemin bilhassa ve daha fazla AB aleyhine iŐledięini söylemek gerekir. Zira tarımsal üretim yapılan alan büyüklüğü ve tarımda istihdam edilen çalışan sayısı bakımından AB daha ileri seviyededir. Daha tesinde Türkiye'nin AB'ye yönelik gerçekleştirdiği işlenmiş tarım ürünleri ticareti zaten Gümrük Birliği kapsamında yer almaktadır. İkinci olarak, ikili tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi ve/veya tarım için AB'nin ortak gümrük tarifesinin kabul edilmesi; Türkiye'nin bazı ürünlerdeki ithalat korumasında önemli bir azalmaya ve tarımsal istihdamında ise düşüşe yol açabilecektir (Dünya Bankası, 2014: ii). Sözü edilen bu muhtemel değişimlere bağlı olarak sektörel üretim farklılıklarının da yüksek olması beklenmektedir. Örneğin, 2014 yılı Dünya Bankası'na ait değerlendirmede Türkiye'nin buğday ithalatının toplamda, mevcut buğday ithalatı kadar artabileceği; diğer taraftan süt ve süt ürünleri ithalatında artışın bir milyar dolara kadar çıkabileceği ifade edilmektedir. Aynı alıŐmada Türkiye'den AB'ye yönelik ihracat artışının en çok meyve ve sebze, tahıl ve őekerde meydana geleceği öngörülmektedir (lgen ve Dilek, 2015: 16). Bunun yanı sıra domates ve zeytinyağı söz konusu olduğunda, Türkiye'nin bilhassa Akdeniz lkeleri karşısında AB pazarında yeni bir rekabet sahası yaratabilecek güce sahip olduğu düşünülmektedir.

Antparantez, AB standartlarının uygulanması durumunda Türkiye'de faaliyet gösteren birçok besihane ve kanatlı et iŐletmesi kapatılmak ile karşı karşıya

kalabileceği gibi hayvancılık sektöründe kendi kendine yeterli bir ülke olmayan Türkiye'nin AB ülkeleri nezdinde açık pazar haline dönüşebileceği düşünülmektedir. İşte bu noktada coğrafi açıdan avantajlı konuma sahip Kuzey ülkelerinin aksine İtalya, İspanya, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinin AB üyeliğinden sonra hayvancılık ürünlerindeki ithalat artışını önleyemedikleri bilgisini hatırlatmak yerinde olacaktır. Hakeza Polonya geçiş döneminde aldığı tüm tavizlere rağmen tam üye olmasının ardından beş yüz civarında büyük hayvancılık işletmesinin rekabet güclüğü yüzünden kapanmasına tanıklık etmiştir (Türkiye Ziraatçılar Derneği, 2008).

Potansiyel kazanımlardan ziyade riskler barındıran tarım sektörünün Gümrük Birliği'ne dahil edilmesindeki yaklaşımda mutlak suretle dikkat edilmesi gereken başlıca husus, üyesi olmadan dolayısı ile Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ile desteklenmeden Türkiye'nin kendi tarım sektörünü Gümrük Birliği çatısı altında güncelleme görüşmelerinde oldukça titiz hareket etmesi gerektiğidir. Muhtemel olumsuz etkilerden korunmak amacıyla hassas ürünlerde geçiş dönemleri talep edilebileceği gibi üretimi düşmesi öngörülen ürünlerde kalite, inovasyon ve nihayetinde uluslararası değeri artırıcı önlemler üzerinde yoğunlaşılması ihmal edilmemelidir. Son olarak Türkiye ile AB arasında tarımsal ürün hareketindeki değişimin (artış veya azalış yönlü) gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı gibi alanlardaki AB düzenlemelerinin Türkiye tarafından uyumlaştırılma hızına ve seviyesine bağlı olacağını eklemek gerekir.

1.2.5.2. Hizmetler Ticareti

Ticari hizmetlerden, haberleşme, müteahhitlik, dağıtım, eğitim, çevresel hizmetler, finans, sağlık, turizm, kültürel ve sportif faaliyetler ile taşımaya kadar insan hayatını doğrudan etkileyen hemen hemen her alanı kapsayan hizmetler ticareti, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin ekonomisinde önemli bir yere sahiptir (Köten, 2015: 8-9). Yakın zamanda teknolojik gelişmelerin giderek artması ve yaygınlık kazanması sınırlar ötesi hizmet ticaretinin sunulmasını kolaylaştırmış olup, ulusal ekonomiler ve bireyler için yeni uygun koşullar oluşturmuştur.

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşmadır. Söz konusu anlaşma ile hizmet sunumunun tüm DTÖ üyelerinin hizmet sunucularına eşit muamele sağlanacak, yerli ve yabancı hizmet sunucuları arasında ayrımcı muamele yapılmayacak şekilde gerçekleştirilmesi ilke olarak benimsenmektedir (TC Ticaret Bakanlığı, 2018a).

Tablo 1.10: Dünya Hizmetler Ticaretinde Lider Ülkeler, 2019 (milyar dolar, %)

İhracatçılar				İthalatçılar			
		Değer	Pay			Değer	Pay
	Dünya*	5.007	100		Dünya*	4.728	100
1	AB	1.123	22,4	1	AB	1.010	21,4
2	ABD	853	17,0	2	ABD	564	11,9
3	Birleşik Krallık	412	8,2	3	Çin	497	10,5
4	Çin	282	5,6	4	Birleşik Krallık	279	5,9
5	Hindistan	214	4,3	5	Japonya	202	4,3
6	Singapur	205	4,1	6	Singapur	199	4,2
7	Japonya	201	4,0	7	Hindistan	178	3,8
8	İsviçre	120	2,4	8	Kore Cumh.	125	2,6
9	Kore Cumh.	101	2,0	9	Kanada	114	2,4
10	Hong Kong, Çin	101	2,0	10	İsviçre	104	2,2
15	Türkiye	64	1,3	28	Türkiye	27	0,6

Kaynak: DTÖ, 2020: 85 *AB içi ticaret dışlanmıştır.

2008-2018 yılları arasında dünya hizmet ihracatına bakıldığında; yıllık ortalama yüzde 3,9 artış hızı ile yüzde 46 oranında bir artış gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. 2019 yılında ise dünya hizmet ihracatı bir önceki yıla kıyasla yüzde 2’lik oranda ağır bir artışla 6.066 milyar dolar gerçekleşmiştir ⁴³ (DTÖ, 2020).

2019 yılı dünya hizmet ticaretinin yaklaşık yüzde 54,2’sini gerçekleştiren ilk on ülkenin yer aldığı Tablo 1.10 incelendiğinde; Almanya, Fransa, Hollanda ve İrlanda’nın başını çektiği Avrupa Birliği yüzde 22,4’lük pay ile birinci sırada yer alırken; onu sırası ile ABD, Birleşik Krallık, Çin, Hindistan, Singapur, Japonya gibi

⁴³ Bu AB içi hizmet ticaretinin de eklenmesi sonucu yapılan hesaplamalara dayanmaktadır. AB içi hizmet ticaretinin dışlanması durumunda 2019 yılı toplam küresel hizmet ihracatı Tablo 1.10’da da yer aldığı üzere 5.007 milyar dolardır.

Ülkelerin izlediği görülmektedir. Türkiye ise aynı listede - AB'nin tek blok ülke olarak ele alınması durumunda- 64 milyar dolar hizmet ihracatı ile bir önceki yıla göre iki sıra yükselerek on beşinci sırada yer almaktadır. AB lkelerinin blok olmaması durumunda Türkiye'nin ülkeler arasındaki dünya sıralaması değişmektedir (Bu durumda 26. sıradadır) 2019 yılında dünya hizmet ithalatında Türkiye yüzde 0,6 pay ile 28'inci sırada yer almıştır (Bir nceki yıl yüzde 0,8 pay ile 29'uncu sırada bulunuyordu). Dünyanın en büyük hizmet ithalatçısı ise benzer şekilde Almanya, İrlanda, Fransa ve Hollanda'nın n sırada yer aldığı AB olurken, onu ABD, Çin, Birleşik Krallık, Japonya, Singapur ve Hindistan takip etmektedir. 2019 yılında AB'nin dünya hizmet ithalatının yüzde 21,4'n gerçekleştirdiği görülmektedir.

Dünya Ticaret rgt'nün sınıflandırması bazında uluslararası hizmet ticareti toplam on iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar: (i) Mesleki hizmetler (ii) Haberleşme hizmetleri (iii) Müteahhitlik ve ilgili müteahhitlik hizmetleri (iv) Dağıtım hizmetleri (v) Eğitim hizmetleri (vi) Çevre hizmetleri (vii) Finansal hizmetler (viii) Sağlık ve sosyal hizmetler (ix) Turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler (x) Eğlence, kültürel ve spor hizmetleri (xi) Ulaştırma hizmetleri (xii) Başka yere dâhil edilmemiş diğer hizmetler (DT, 1991).

1.2.5.2. AB-Türkiye Hizmetler Ticareti

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nda yer alan temel ilkelerden biri mallar, kişiler ve sermayenin yanı sıra hizmetlerin serbest dolaşımıdır. AB içerisinde hizmetler ticaretine ağırlık verilmesine yönelik ilk somut adım Lizbon Stratejisi doğrultusunda kabul edilen ‘‘Hizmetler İçin İç Pazar Stratejisi’’ (An Internal Market Strategy for Services)' dir. Birlik içinde hizmetlerin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik adımların sıralandığı strateji belgesinde bu vesile ile rekabet ve büyümenin artacağı ve daha fazla istihdam oluşturulacağının altı çizilmektedir (Çatır, 2016: 20).

Sonrasında AB Ortak Pazarı'nın etkin bir şekilde işleyebilmesi için hizmetlerin serbest dolaşımı ve hizmet sunanların ye ülkelerde iş kurma hakkı önündeki engellerin kaldırılması amacıyla 2006 yılında ‘‘Hizmetler Yönergesi’’ (Services

Directive)⁴⁴ kabul edilmiştir. 2009 yılı itibarıyla bütün üyeler tarafından uygulanan söz konusu Yönerge Birlik içinde hizmet sunan işletmelere kolay kurulum, sınır ötesi hizmetlere erişim, basitleştirilmiş prosedür ve formaliteler; hizmet yararlanıcılarına ise daha yüksek kalitede hizmet alımı, hizmete ilişkin hakların güçlendirilmesi, daha fazla bilgi edinme hakkı ve şeffaflık gibi pek çok fayda sağlamaktadır (Avrupa Komisyonu, t.y.)

AB ve Türkiye arasındaki hizmet ticareti ilişkisine bakıldığında ise 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nın taraflar arasında hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin hükümler içerdiği görülmektedir. Anlaşma'nın 13'üncü ve 14'üncü maddeleri⁴⁵ ile Katma Protokol'ün 41'inci ve 42'inci maddeleri hizmet ticaretinin ve iş kurma serbestisinin önündeki kısıtlamaların kaldırılmasını öngörmektedir. Kasım 1970'de AET ve Türkiye arasında imzalanan Katma Protokol'ün 41 (1). maddesi "*Akit Taraflar, aralarında, iş kurma hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar*" şeklinde -o dönemdeki mevcut durumun korunmasına (stand still kuralı) yönelik- bir hüküm içermektedir. Bu hüküm, bahse konu Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1973 yılından sonra Topluluk tarafından getirilen her türlü yeni kısıtlamanın doğru ve geçerli olmadığına hukuki dayanağı olarak kabul görmektedir.⁴⁶ Protokol'ün 42'inci maddesi ise ulaştırma sektöründeki Topluluk

⁴⁴ Yönergenin tam metni için bkz.: EUR-Lex, Directive 2006/123/EC Of The European Parliament and of The Council of 12 December 2006 on services in the internal market, 2006, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0123>.

⁴⁵ Madde 13: "*Akit Taraflar, yerleşme serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için, Topluluğu kuran Antlaşma'nın 52 ilâ 56. (dahil) maddeleri ile 58. maddesinden esinlenmekte uyumuşlardır*".

Madde 14: "*Akit Taraflar, hizmet edimi serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için, Topluluğu kuran Antlaşma'nın 55, 56 ve 58 ilâ 65. (dahil) maddelerinden esinlenmekte uyumuşlardır*".

⁴⁶ Türkiye II. Dünya Savaşı'nın ardından Birleşik Krallık ile 1952, Almanya ve Hollanda ile 1953, Avusturya, Fransa ve Finlandiya ile 1954, İrlanda ile 1955, Belçika ile 1956, İspanya ile 1959, Portekiz ile 1962 yılında vize muafiyeti anlaşmaları imzalamıştır. Hem Türkiye'den giden işçi sayısındaki artış hem 1980 darbesine yol açan siyasi çalkantıların etkisiyle siyasi sığınma talebinde bulunanların sayısındaki büyük sıçrama ilk olarak 5 Ekim 1980'de Almanya tarafından vize muafiyeti anlaşmasının feshedilmesine neden gösterilmiştir. Almanya'yı takiben diğer Batı Avrupa ülkeleri de benzer gerekçelerle Türkiye'ye karşı vize uygulamasına başlamıştır. Türk vatandaşlarının zamanla ABAD'a intikal ettirdiği davalar neticesinde alınan muhtelif kararlarda Katma Protokol'ün 41(1). maddesi ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 13. maddesinde yer alan stand-still hükmü nedeniyle Türk vatandaşları için iş kurma, hizmet sunma serbestisi ve işçilerin serbest dolaşımına yeni kısıtlamalar getirilmesinin yasak olduğu hüküm altına alınarak, vizesiz seyahat yolunda önemli bir açılım sağlansa da kararların hayata geçirilmesi noktasında üye ülkeler isteksiz davranmıştır (Burak Erdenir, "Vize" Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri içinde [ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe], 2013, s. 476-478 ve 493).

kurallarının Türk mevzuatına uyumunu düzenlemektedir. Ancak Geçici Anlaşma olarak da bilinen Protokol'de hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik Türkiye lehine yer alan hükümlere ait usullerin Ortaklık Konseyi tarafından saptanacağıının belirtilmesi, yani bağlayıcı olmaması, bu yöndeki gelecek gelişmelerin sekteye uğramasına neden olmuştur. 1987 yılı itibarıyla taraflar arasındaki ortaklık yapısına hizmet ticaretinin de eklenmesine yönelik girişimler yeniden gündeme gelmiş olsa dahi mal ticareti üzerinde daha fazla odaklanıldığı için hizmetler ticareti ile iş kurma serbestisi konularında herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir (Dünya Bankası, 2014: 78).

2015 yılına gelindiğinde Gümrük Birliği'nin güncellenmesine dair mutabakat zaptının imzalanması ile birlikte taraflar arasında hizmetler sektörünün serbestleştirilmesi uzun bir aradan sonra yeniden görüşmelere konu olmuştur. Küresel ticarete öneminin ve payının giderek artması, AB'nin daha geniş ve daha derin serbest ticaret anlaşmaları yapması ve bunların etkileri göz önüne alındığında, Gümrük Birliği'nin hizmetler sektörünü kapsayacak şekilde genişletilmesi bir zaruriyet olarak belirmektedir.

Küresel ekonomi politikte yaşanan gelişmeler Türkiye'de de hizmetler sektörünü daha etkin bir konuma ulaştırmak üzere bir atılım sürecini başlatmış, bu kapsamda devlet tarafından sektöre yönelik önemli teşviklerin düzenlenmesine sebep olmuştur.⁴⁷ Bu teşvik mekanizmalarının da etkisiyle, TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri incelendiğinde 2002 yılında sadece 14 milyar dolara tekabül eden Türkiye hizmet sektörünün 2019 yılında büyük bir artışla 64,8 milyar dolarlık ihracata eriştiği görülmektedir. Böylece 2018 yılında yaklaşık 31,1 milyar dolar dış ticaret fazlası veren hizmet sektörü, 2019 yılında yüzde 18 artışla yaklaşık 36,8 milyar dolar dış ticaret fazlası üreterek Türkiye ekonomisi üzerinde önemli bir katkı oluşturmuştur.

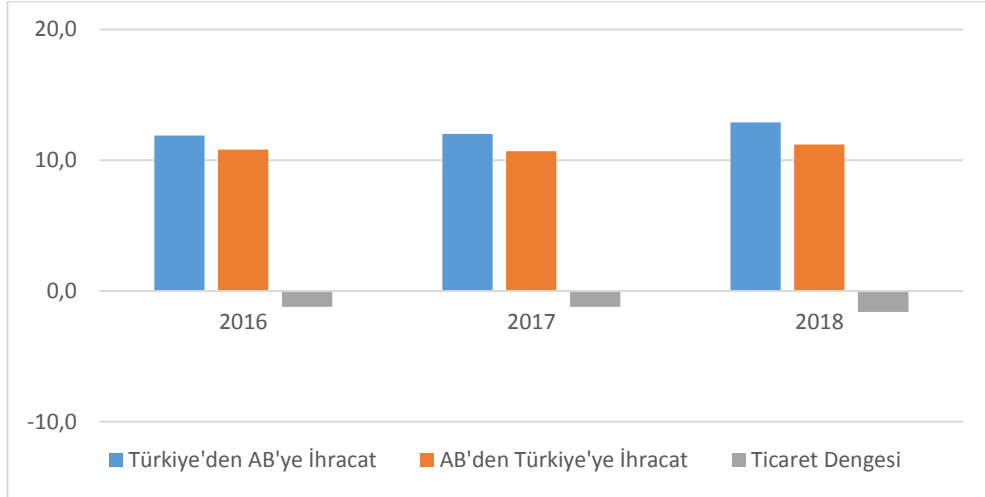
Konuya ilişkin HSBC Grubu Oxford Economics tarafından Türkiye'nin de dahil olduğu yirmi dört ülke arasındaki ikili ticareti inceleyen Dış Ticaret Tahmin Raporu'na göre küresel mal ticaretinin 2030 yılı itibarıyla yıllık yaklaşık yüzde 6

⁴⁷ Bunlar arasında (i) 2015-8 sayılı döviz kazandırıcı hizmet ticareti desteği (ii) 2015-9 sayılı Turquality ve Marka Destek Programı (iii) Hizmet ihracatçılarına yeşil pasaport verilmesi gibi gelişmeler sayılabilir.

büyüme ile 37 trilyon dolara ulaşması tahmin edilirken, küresel hizmet ticaretinin yıllık ortalama yüzde 7'lik bir büyüme ile 12,4 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (HSBC, 2015: 10). Bilişim teknolojilerinin küresel hizmet ticaretindeki büyümenin lokomotif olacağını öngören raporda, **jeopolitik konumunun sağladığı avantajlardan dolayı Türkiye hizmet ihracatı gelirlerinde aslan payının turizm ve ulaşım sektörlerinden gelmeye devam edeceği** ifade edilmektedir. Raporda devamla Türkiye'nin hizmet ihracatının yıllık ortalama yüzde 7,5 büyüme ile 2030 yılı itibarıyla 139 milyar dolara ulaşacağı tahmini de yer almaktadır (HSBC, 2015: 15).

AB ile Türkiye arasındaki hizmet ticaretinin gelişimi incelendiğinde 2018 yılında Türkiye'den AB'ye hizmet ihracatı 12,9 milyar euro iken AB'den Türkiye'ye yapılan ihracatın 11,2 milyar euro seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 1.4) Halihazırda hizmetler ticaretinde Türkiye net ihracatçı pozisyonundadır. Bu alanda Türkiye lehine işleyen bir ticaret söz konusu olmasına rağmen bu Türkiye'nin neredeyse tüm AB devletleri ile hizmetler sektöründe potansiyelin altında ticaret yaptığı realitesini değiştirmemektedir.

Grafik 1.4: AB-Türkiye Hizmetler Ticareti (milyar €)

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2020e

Türkiye ve AB'deki hizmetler ticareti düzenleme rejimlerinin genel manada benzer açıklık düzeylerine sahip olduğunu belirten Dünya Bankası, bu durumun iki taraf arasında ticaret entegrasyonunu kolaylaştırabileceğine; lakin önemli sektörel farklılıkların da mevcut olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, perakende hizmetleri ve

bazı taşımacılık hizmetleri bakımından AB Türkiye’den daha yüksek kısıtlayıcılık endekslerine sahipken, mesleki hizmetler ve raylı hizmetlerde Türkiye AB’den daha kısıtlayıcı pozisyonundadır (Dünya Bankası, 2014: 77).

Türkiye, 2023 Hizmet İhracatı Stratejisi kapsamında 150 milyar dolarlık ihracat hedefi belirleyerek, böylelikle küresel hizmet ticareti yarışında yer alacağını ilan etmiştir. Bu paralelde sağlık turizminde 20 milyar dolar, film-dizi sektöründe 1 milyar dolar, eğitim sektöründe 2 milyar dolar, bilişim sektöründe ise 10 milyar dolar ihracat hedefi tanımlanmıştır (TC Ticaret Bakanlığı, 2020: 43). Bu noktada dünyadaki en iyi inşaat firmalarının duyurulduğu “*The Top 250 International Contractors 2019*” listesinde bir önceki yıl olduğu gibi tekrar Çin’den sonra ikinci sırada yer alan Türkiye’nin bilhassa müteahhitlik sektöründe önemli başarılarla imza attığını eklemek gerekir.

Yukarıda yer alan bilgiler ışığında, Gümrük Birliği’nin modernizasyonu dahilinde sektörlerin yapısına uygun müzakere pozisyonunun belirlenmesi ve böylece üyelik müzakerelerine kıyasla alternatif serbestleşme modelleri arasından en uygun seçeneğin değerlendirilmesine öncelik verilmesi yerindedir. Yine çok geniş ve kapsamlı bir mevzuat uyumu gerektirmesinden ötürü özellikle rekabete açılacak finansal hizmetler, ulaştırma ve telekomünikasyon gibi hassas sektörlerle ait yasal düzenlemelerde itidalli ve basiretli hareket etmek, Gümrük Birliği’nden elde edilecek avantajları da maksimum seviyeye taşıyacaktır (Çatır, 2016: 90). Ayrıyeten iş ziyaretleri ile hizmet sunucularının geçici dolaşımını kolaylaştırmak üzere vize uygulamalarının şeffaflaştırılması ve kolaylaştırılmasının ne şekilde ve hangi seviyede gerçekleşeceği diğer bir kritik başlık olup, konuya yönelik bildirim ve/veya taleplerin önceden belirlenmesi manevra alanını genişletecektir. Son olarak, küresel hizmet ticaretine uyum seviyesinin artırılmasına yönelik mevzuat yapısının güçlendirilmesi, potansiyeli yüksek komşu ve çevre ülkelerde pazara erken girme avantajının elde edilmesini sağlayacak çalışmalara ağırlık verilmesi türünden eylemler Türkiye’nin hizmet ticaretindeki pozisyonununa her durumda mutlak yarar sağlayacaktır.

1.2.5.3. Kamu Alımları

Günümüzde devlet ve devlete ait işletmeler tarafından kamu kaynakları ile yerine getirilmek üzere mal alımı, hizmetler ve müteahhitlik işlerini kapsayan kamu alımları Dünya Ticaret Örgütü'ne göre bir ekonomiye ait GSYİH'nın yaklaşık yüzde 10-15'ini oluşturmaktadır. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte harcama hacminin görece geniş olmasından ötürü kamu sektörünün verimliliğini artırmada köşe taşı özelliğine sahip kamu alımları uluslararası ticaret müzakerelerinin de ana başlıkları arasında yer almaktadır.

Kamu alımları ile ilgili temel uluslararası anlaşma Dünya Ticaret Örgütü'nün çok yönlü bir anlaşması olan Kamu Alımları Anlaşması olup, taraflar arasındaki kamu alım pazarlarının karşılıklı açılmasını amaçlamaktadır. 30 Mart 2012'de revize edilen ve 6 Nisan 2014'te yürürlüğe giren Anlaşma, sözleşmeye taraf ülkelerin kamu alım pazarlarında üç temel prensibi - şeffaflık, bütünlük ve rekabet- kabul etmektedir. DTÖ'den alınan bilgiler ışığında, Anlaşma'ya toplam kırk iki DTÖ üyesinin taraf olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkeler AB-27 ülkesi dahil olmak üzere Ermenistan, Kanada, Çin Taipei, Hong Kong (Çin), İzlanda, İsrail, Japonya, Kore, Lihtenştayn, Hollanda Aruba, Norveç, Singapur, İsviçre, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bahse konu Anlaşma ile birkaç müzakere turunun sonucu olarak, taraflar uluslararası rekabete yıllık olarak yaklaşık 1,7 trilyon dolar değerinde kamu alımı satın alma faaliyeti gerçekleştirmeyi taahhüt etmişlerdir (DTÖ, t.y.).

1.2.5.3.1. AB'de Kamu Alımları

AB ve Türkiye arasındaki ekonomik bütünleşme modeli olan Gümrük Birliği'ni kapsamayan alanlardan biri de tarım ve hizmetler ticaretinin yanı sıra kamu alımlarının serbestleştirilmesi olup, bu durum taraflar arasındaki mevcut ilişkide asimetri yaratan konu başlıkları arasında kabul edilmektedir.

GSYİH'nın her yıl yaklaşık yüzde 14'ünü meydana getiren kamu alımlarının uluslararası alanda serbestleştirilmesi yönünde Avrupa Birliği oldukça aktif bir

politika izlemektedir.⁴⁸ DTÖ Kamu Alımları Anlaşması (KAA) bünyesinde gerek anlaşma kapsamına alınacak kamu kurumları gerekse mal ve hizmet sektörleri bakımından geniş bir pazar açılımı taahhüdünde bulunulmuştur. AB'nin STA müzakereleri kapsamında kamu alımlarına ilişkin yaklaşımı -TTIP müzakereleri örneğinde görüldüğü üzere- KAA tarafı olan ülkeler ile taahhütlerin genişletilmesi; taraf olmayan ülkelerle ise KAA paralelinde anlaşmalar tesis edilerek kuralların yakınlaştırılması ve pazara erişimin garanti altına alınması yönündedir.

1.2.5.3.2. Türkiye’de Kamu Alımları

Türkiye’de kamu alımlarına ilişkin geçerli mevzuat AB uyum mevzuatı çerçevesinde 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4734 sayılı sayılı Kamu İhale Kanunu’dur. Saydamlık, rekabet, eşit muamele, güvenilirlik, gizlilik, kamuoyu denetimi, ihtiyaçların uygun şartlarla ve zamanında karşılanması, kaynakların verimli kullanılması Kanun’un ilgili maddelerinde belirlenmiş temel ilkelerdir (TC Kamu İhale Kurumu, t.y.). Bahse konu Kanun’a kadar 1984 yılında yürürlüğe girmiş olan 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu geçerli olmuştur. Yaklaşık yirmi yıl yürürlükte kalan 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu’nun giderek ihtiyaçlara cevap vermekte yetersiz kalması neticesinde gerek kamu gerek özel kesimde memnuniyetsizliğe neden olması, dünya uygulamalarına paralellik göstermemesi, bunun yanı sıra muhteviyatı gereği mal alımlarını kapsarken hizmet alımlarına ilişkin gerekli ayrıntıların tanımlanmaması gibi pratikte yol açtığı sıkıntılardan dolayı yeni düzenleme yapılması ihtiyacı doğmuştur (Akdoğan, 2014).

Yeni mevzuat ile birlikte kapsama alınan idareler, işler, temel ilkeler geliştirilirken; özellikle yüksek eşik değerler, geniş kapsamlı istisnalar ve fiyat avantajı gibi yerli üretimin lehine uluslararası düzenlemelerden farklılık arz eden birtakım hususlara yer verildiği görülmektedir. Örneğin, rekabetçi anlayış çerçevesinde eşik değer üzerindeki ihaleler yabancı isteklilere açık olarak gerçekleşmekte olup, eşik

⁴⁸ AB Tek Pazarında kamu alımları temel olarak AB’nin İşleyişine Dair Anlaşma’daki şeffaflık ve ayrımcılık yapmama ilkeleri ile mal, hizmet, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımı düzenlemeleri kapsamında ele alınmaktadır.

değerin altındaki ihaleler de ihtiyari olarak yabancı isteklilere kapatılmaktadır.⁴⁹ Bu kapsamda, 2019 yılında toplam 134,5 milyar TL değerinde ihale yabancı isteklilerinin katılımına açık olarak gerçekleştirilmiş, bunun yaklaşık 2,7 milyar TL değerindeki toplam 102 ihale AB'li istekliler tarafından üstlenilmiştir (Tablo 1.11). Aynı dönemde yabancı yüklenicilerin üstlendiği sözleşmelerin toplam sözleşmeler içindeki payı tutar olarak yüzde 0,44 iken, sözleşme adedi olarak yüzde 0,16 olmuştur. Yüklenici başına düşen ortalama sözleşme sayısı 3,06 olurken, bu oran yabancı yükleniciler açısından 1,00 olarak gerçekleşmiştir (TC Kamu İhale Kurumu, 2020: 11).

AB ülkelerine ait isteklilerin üstlendiği ihaleler çoğunlukla tarım, çiftçilik, balıkçılık, ormancılık ve ilgili ürünler; nakliye araçları ve nakliye için yardımcı ürünler; tıbbi cihazlar, ilaç ve kişisel bakım ürünleri; sanayi tipi makineler, radyo, televizyon, iletişim, telekomünikasyon ve ilgili ekipmanlar; basılı malzeme ve ilgili ürünler; inşaat işleri; laboratuvar, optik ve hassas ekipmanları; petrol ve gaz endüstrisi ile ilgili hizmetler; madencilik taş ocakçılığı ve inşaat ekipmanları için kullanılan makineler; onarım ve bakım hizmetleri ile ticari hizmetler alanında gerçekleşmektedir (TC Ticaret Bakanlığı, 2018b).

Tablo 1.11: Yüklenici Uyruklarına Türkiye'de Kamu Alımları, 2019

Yüklenici Uyrukları	Yüklenici Sayısı	(%)	Sözleşme sayısı	(%)	Tutar (1000 TL)	Toplam İhalelerdeki Payı Tutar (%)
TC	37.200	99,51	114.184	99,84	134.462.526	99,56
AB	102	0,27	102	0,09	266.232	0,20
ABD	17	0,05	17	0,01	11.334	0,01
Diğer (yabancı)	63	0,17	63	0,06	316.783	0,23

Kaynak: TC Kamu İhale Kurumu, 2020: 11

⁴⁹ - Eşik değerın altında kalan ihaleler yabancı isteklilere kapatılabilir (ihtiyari)
- Hizmet alımı ve yapım işi ihalelerinde yerli istekliler lehine yüzde 15 oranına kadar fiyat avantajı sağlanabilir (ihtiyari)
- Mal alımı ihalelerinde yerli malı teklif eden istekliler lehine yüzde 15 oranına kadar fiyat avantajı sağlanabilir. Ancak orta ve yüksek teknoloji sanayi ürünler için fiyat avantajı sağlanması zorunludur.

Öte yandan AB kurumlarına ait yayımlanan değerlendirmelerde; Türkiye'nin halihazırda kamu ihaleleri alanındaki yükümlülüklerini yerine getirmekte istekli davranmadığı üzerinde durulmaktadır. Muhtelif ilerleme raporlarında olduğu gibi en 2019 ve 2020 yılı Ülke Raporlarında da Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu mevzuat değişiklikleri ile bu alandan giderek uzaklaştığı ifade edilmektedir. Bu noktada kamu ihaleleri piyasasının AB şirketlerine eşit şartlarda açılmasının doğuracağı rekabet kaygılarından ziyade kamu ihaleleri ile siyasetin finansmanı arasındaki yakın ilişkinin sürdürülebilirliği yönündeki endişelerin daha baskın olduğu şeklindeki argümanlar mevcuttur (Ülgen ve Dilek, 2015: 95).

Konuya ilişkin TC Ticaret Bakanlığı tarafından 2018 yılında düzenlenen ve bizzat katılımcı olarak yer aldığım “Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları” başlıklı toplantıda beyan edilen resmi görüşe çalışmamızda yer verilmesinin anlamlı olacağı düşünülmektedir. Bakanlığın beyanatı şu şekildedir:

*“Mevcut durumda, ülkemiz tedarikçilerinin ve ülkemiz menşeli mal/hizmetlerin AB kamu alımları pazarına katılımı, Birlik düzeyinde hukuki güvence altına alınmadığından, üye ülke mevzuatı ve uygulamalarına göre şekillenmektedir. Böyle bir düzenlemenin yokluğunda ülkemiz firmalarının AB pazarındaki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla AB üye ülkelerinde faaliyet gösteren ticaret müşavirliklerimiz irtibata geçilmiş ve **üçüncü ülkelerin AB üye ülkelerindeki ihalelere katılımının ise esasen ulusal mevzuata göre şekillenmekte olduğu görülmüştür.** Bu itibarla, Ticaret Müşavirliklerince yapılan raporlamalar ışığında üçüncü ülkelere yönelik kural ve uygulamaların üye ülkeler arasında farklılık arz ettiği tespit edilmiştir. Nitekim, bazı üye ülkeler (Almanya, Avusturya, İngiltere, İrlanda, İsveç) tedarikçinin uyruğu ve malın menşesinden bağımsız olarak ayrımcılık yapmama ilkesini uygulamaktayken, üye ülkelerin bir kısmı ise (Bulgaristan, İtalya, Macaristan) üçüncü ülkelerin ihalelere katılımını kısıtlamaktadır. Bugüne dek Bakanlığımıza iletilen firma şikayetleri neticesinde, ülkemizin DTÖ KAA'ya taraf olmaması veya ülkemiz ile AB/AB üyesi ilgili ülke arasında kamu alımları alanında akdedilmiş bir anlaşma bulunmaması gerekçesiyle Türk firmalarının bazı AB üye ülkelerinde gerçekleştirilen ihalelere katılımının reddedildiği öğrenilmiştir. (TC Ticaret Bakanlığı, 2018b).*

Şüphesiz ki kamu alımları, pazara giriş aracı olarak Türkiye tarafından diğer ülkelerle yürütülen STA müzakerelerinde de giderek artan kilit bir öneme sahiptir. Bu kapsamda **1 Ekim 2017'de yürürlüğe giren Türkiye ile Singapur arasındaki STA'da** Türkiye tarafından ilk defa kapsamlı bir kamu alımları faslı müzakere

edilmiştir. Böylece DTÖ Kamu Alımları Anlaşması temelinde ihale duyurusu, teknik şartname, değerlendirme süreci, şeffaflık, süreler ve eşik değerler bakımından bahse konu STA'da ortak kurallar oluşturulmuştur. Daha önemlisi ilk defa Türkiye tarafından bir ülkeye kamu alımlarında ulusal muamele tanınacağı taahhüdünde bulunulmuştur. Ancak söz konusu muamele için Türkiye lehine bir geçiş süreci alınmıştır.⁵⁰

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, Türkiye nezdindeki resmi söylem ve yaklaşımlar Avrupa Birliği'nin aksine kamu alımlarında Türkiye'nin güçlü bir mevzuat altyapısına sahip olduğunu savunmakta olup, bununla birlikte Gümrük Birliği'nin modernizasyonunda kamu alımları alanında zamana yayılan ve takvime bağlanan bir serbestleşme sürecini benimsemektedir.

⁵⁰ 13. Fasıl madde 13.5 uyarınca Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren on yıl boyunca Türkiye yerli malı tedarikçileri ve yerli hizmet sağlayıcıları lehine fiyat avantajı uygulayabilecek ve off-set şartı koyabilecek; ancak on yıl sonra Singapur menşeli malların tedarikçilerine ve Singapur hizmet sağlayıcılarına ulusal muamele uygulayacaktır. Dolayısıyla Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden on yıl sonrası itibarıyla Türkiye'de Singapur menşeli mallar yerli malı, Singapurlu tedarikçiler ise yerli istekli olarak muamele görecektir (TC Ticaret Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşması, 2018c, [Çevrimiçi] <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/singapur/ikili-anlasmalar/serbest-ticaret-anlasmasi>, 9 Mart 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN MODERNİZASYON SÜRECİ VE SEÇENEKLERİ

2.1. Gümrük Birliği’nin Modernizasyon Sürecinin Arka Planı

Taraflar arasında ekonomik bir bütünleşme modelini tesis etmenin yanı sıra Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde de stratejik bir rol üstlenen Gümrük Birliği’nden kaynaklı asimetriklerin zamanla kendini göstermesi, ihracatçılar ve iş dünyası başta olmak üzere Türkiye’de ilgili tüm paydaşları etkilemeye başlamıştır.

Gümrük Birliği’nin mekanizması, işleyişi ve etkilerine ilişkin artan endişeler AB ve Türkiye arasındaki mevcut ekonomik entegrasyon modelinin revize edilmesine yönelik seslerin de yükselmesine yol açmıştır. Bu doğrultudaki ilk resmi söylemlerin 2002 yılında dönemin Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen tarafından kullanılmaya başlandığı ifade edilebilir. “*Bugünkü bilgi birikimimiz bize, geçen dönemde bir serbest ticaret anlaşması yapılabilseydi daha iyi şeyler olabileceğini gösterdi*” diyen Tüzmen’in Gümrük Birliği’nin Türkiye lehine revize edilmesi gerektiği şeklindeki açıklamaları basında yer almıştır. (“Gümrük Birliği Revize”, 2002).

Haziran 2013 tarihinde ABD ve AB arasında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) müzakerelerinin başlaması üzerine Gümrük Birliği’nden kaynaklı rahatsızlıklar Türk yetkililer ve iş dünyası tarafından daha fazla sıklıkta dile getirilmeye başlanmıştır. Zira bu iki dev ekonomi arasında kurulması olası bir ticaret anlaşmasının karşılıklı mal ticaretindeki engelleri kaldırmanın yanı sıra hizmet ticareti, yatırımlar, kamu alımları gibi pek çok ileri düzey politika alanını içermesi söz konusu olduğundan, bahse konu süreç bütün dünya ülkeleri gibi Türkiye’nin de odak noktası haline gelmiştir. Buna ilaveten olası bir ABD-AB STA’sının ABD mallarının AB üzerinden Türkiye pazarına gümrüksüz girmesine olanak sağlaması; ancak Türkiye için aynı fırsatı doğurmayacak olması Türkiye’yi görece daha telaş içerisinde bırakmıştır. Bu dönemde Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin ekonomisi üzerinde yol

açtığı olumsuz etkiler hakkındaki açıklamaları ile öne çıkan bir diğer ismin eski TC Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan olduğu söylemek mümkündür.

AB'nin diğer ülkeler ile yürüttüğü STA müzakere süreçlerinden Türkiye'nin uzak tutulmasını eleştiren Çağlayan, *“Eğer AB bu samimiyetsiz tavrına devam edecekse, Türkiye'yi sürecin dışında bırakmaya devam edecekse, o zaman **AB ile Serbest Ticaret Anlaşması yapalım**. Zaten sanayi ürünlerimizi karşılıklı sıfırlamışız, hiç olmazsa AB'nin Türkiye'ye Gümrük Birliği'nden dolayı yüklemiş olduğu mevzuat ve diğer mükellefiyetleri ortadan kaldıralım.”* açıklamaları ile adeta pandoranın kutusunu açmıştır (Akyarlı, 2013).

Zafer Çağlayan'ın bu çıkışı iş dünyası ve ihracatçılar tarafından destek bulurken, akademisyen ve düşünce kuruluşlarından daha itidal ağırlıklı davranılması gerektiği yönünde önerilerle karşılanmıştır. Örneğin; AB-Türkiye ilişkileri alanında önde gelen isimlerden biri olan Prof. Dr. Eser Karakaş; *“Gümrük Birliği'nden çıkmak Türkiye için intihar olur. AB'nin Avrupa ve Japonya ile yaptığı serbest ticaret anlaşmasına Türkiye'nin de taraf olması şart. Türkiye'nin taraf olmadığı bir anlaşma Gümrük Birliği'nin ruhuna aykırıdır. Sorun var ama sorun var diye pireye kızıp yorgan yakmamak lazım.”* derken; İktisadi Kalkınma Vakfı yeni bir serbest ticaret anlaşmasının Türkiye'yi üyelik hedefinden uzaklaştıracağı gibi Ortaklık Anlaşması'ndan doğan hakların da yitirilmesine neden olacağı yönünde görüş bildirmiştir. Vakıf açıklamasının devamında *“Türkiye 1959 yılında müzakerelere gidecek Semih Günver başkanlığındaki heyete mutlaka Gümrük Birliği esasına dayanan bir anlaşma yapılması talimatını vermiştir. Gümrük Birliği salt bir ticaret düzenlemesi olarak değil siyasi bir karar olarak benimsenmiştir. Gümrük Birliği uygulamasında karşılaşılan sorunlar karşılıklı müzakerelerle çözülebilecek hususlardır. Yeter ki bu konularda Türkiye yeterince ağırlığını koyabilsin.”* ifadelerine yer verilmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], 2013).

Daha ileri tarihler incelendiğinde ise Gümrük Birliği'ne ilişkin resmi söylemlerde rest çekme eksenli bir yaklaşımdan ziyade daha itidalli bir duruşun hakim olduğunu görmek mümkündür. Bu siyasal tutum ve davranışın önde gelen isimlerinden biri dönemin Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Ali Babacan

olmuştur. Babacan'ın aşağıda yalnızca bir bölümünün aktarıldığı bir röportajındaki açıklamaları aynı zamanda Türkiye-AB serüvenini özetlemesi açısından da uygun bir referans niteliği taşımaktadır:

“...Gümrük Birliği 1996'da yürürlüğe girerken genel kanaat bunun bir geçiş düzenlemesi olduğu yönündeydi. Bu karar alınırken, Türkiye nasıl olsa Avrupa Birliği'ne üye olur, olana kadar bu bir geçiş düzenlemesi olsun diye düşünülmüştü. Ancak aradan 17 yıl geçti. 2013 yılına geldik. 17 yıllık böyle bir geçiş düzenlemesi sadece Türkiye'ye özel bir durum. Türkiye dışında bu düzenlemeye tabi başka ülke yok. Biz doğrusu bugüne kadar Gümrük Birliği'nden istifade ettik. Ama bu AB'nin üçüncü taraflarla yaptığı serbest ticaret anlaşmaları bize zarar vermeye başladı. AB, bizim adımıza serbest ticaret anlaşması imzalayarak bizim gümrük vergilerimizi düşürüyor, fakat o ülke Türkiye'nin ihraç malları için gümrük vergilerini aynı seviyede tutuyor. AB böyle bir anlaşma yapınca biz otomatikman bu karara uymak zorundayız. Bu sürdürülebilir bir durum değil. Ya biz de karar alma mekanizmalarına gireceğiz, ya AB anlaşma yaparken Türkiye'yi de o masaya oturtacak üçlü bir anlaşma yapacak. Ya da bu sürecin sürmesi gittikçe zorlaşacak. Anlaşırken bizim müdahil olmamız lazım. Bizim evet demediğimiz bir anlaşmayı AB kabul etmemeli. **Gümrük Birliği'nden tek taraflı çıkmak demek en önemli ihraç pazarımıza mal satarken zorlanmak demek. Böyle çok fevri şekilde tek başına 'biz çıkarız' demek kolay.** Bu kararı aldıktan sonra ihracatçımızın bizim kapımızı çalıp 'Gümrük Birliği'nden çıktık ama şimdi biz oraya nasıl mal satacağız' diyeceğinden emin olabilirsiniz. İhracat pazarımızın halen yüzde 38,8'i Avrupa Birliği. Kızdık çıktık; o kadar kolay değil. Serbest ticaret anlaşması konusunu henüz ciddi ciddi AB ile oturup konuşma aşamasında değiliz. Öyle bir şey henüz yok...” (Toros, 2013).

Türkiye ve AB arasında 2005 yılında başlayan, ancak beklentiler doğrultusunda ilerleme sağlanamayan resmi müzakerelere hız kazandırılması ve ikili ilişkilerin canlandırılması amacıyla dönemin AB Bakanı ve Başmüzakerecisi Egemen Bağış ile Komisyonun Genişleme ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Üyesi Ştefan Füle tarafından 17 Mayıs 2012 tarihinde resmi olarak başlatılan *Pozitif Gündem*'den (Positive Agenda) bahsedilmesi yerinde olacaktır. AB Komisyonu'nun tavsiyesi doğrultusunda hazırlanan bahse konu Belge ile Türkiye'nin Birlik müktesabatına uyum sağlamak üzere yoğunlaşacağı sekiz başlık¹ belirlenmiş olup, "*Türkiye-AB*

¹ Pozitif Gündem'de yer alan sekiz başlık şu şekildedir: (i) Yargı ve temel haklar (ii) Enerji (iii) Türkiye-AB Gümrük Birliği (iv) Vize ve göç konusu (v) Türkiye ile AB arasında dış politika ve kriz yönetimi konusunda kuvvetlendirilmiş siyasi diyalog (vi) İnsan hakları gündeminde birlikte çalışma (vii) Siyasi kriterlerde kaydedilen ilerlemenin takibi (viii) Yeni anayasa.

Gümrük Birliği” başlığı altında “*Gümrük Birliği’nden en iyi şekilde yararlanmak için ekonomik ilişkinin derinleştirilmesi*” gerekliliğinin altı çizilmiştir (Demiral, 2014: 1012). Ancak ikili ilişkilerin canlanmasında kayda değer bir sonuç üretmekte yetersiz kalan Pozitif Gündemi müteakip uzun bir süre somut bir girişimde bulunulmamıştır. Zira Birlik içine düştüğü 2008-2009 ekonomik krizinin etkilerini başından savurmak için 2012 yılında imzaladığı Mali Sıkılaştırma’yı (*Fiscal Compact*)² yürürlüğe koymakla meşgulken, Türkiye ise ulusal sorunlar kadar bilhassa Suriye’de devam eden savaşın bölgedeki etkileri ile mücadele etmektedir (Nas, 2018: 46).

Bütün bu resmi ve gayri resmi girişimlerin ardından Gümrük Birliği’nin modernizasyonuna yönelik ilk somut adım 21 Ocak 2014’de Brüksel’de AB yetkilileri ile bir araya gelen TC Başbakanı R.Tayyip Erdoğan’ın temasları sonrasında atılmıştır. Beş yıl gibi uzun bir dönemin ardından ilk kez gerçekleşen bu ziyarete eşlik eden dönemin Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci mevkidaşları ile temaslarda bulunmuş ve Gümrük Birliği’nin modernize edilmesine ilişkin görüşmelerin 2014 Haziranından önce başlamasına dair taraflar arasında mutabakat sağlanmıştır (Nas, 2018: 47).

Brüksel ziyaretinin yalnızca birkaç ay sonrasında Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin güncellenmesine yönelik Avrupa Komisyonu tarafından Dünya Bankası’na hazırlatılan ve çalışmamızda da sıklıkla referans olarak gösterilen “*TR-AB Gümrük Birliği Değerlendirmesi*” başlıklı rapor, ilgili bütün mercilerde oldukça kuvvetli bir tesir bırakmış; adeta konu bağlamında bir evrim etkisi meydana getirmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde müzakerelerin başlangıç çerçevesini meydana getirmek üzere ilki 28 Şubat 2014 tarihinde gerçekleşen Yüksek Düzeyli Memurlar Çalışma Grubu (YDMÇG) düzeyinde teknik görüşmeler başlamıştır. Yaklaşık bir yıl devam eden görüşmelerin sonunda 12 Mayıs 2015’de Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci ve Avrupa Komisyonu’nun Ticaretten Sorumlu üyesi Cecilia Malmström³

² 2 Mart 2012’de AB Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanan Mali Sıkılaştırma’ya Çek Cumhuriyeti ve İngiltere dahil olmak istememiştir. Detaylı bilgi için bkz.:Avrupa Merkez Bankası, “A Fiscal Compact for a Stronger Economic And Monetary Union”, May 2012.

³ Malmström, 2016 yılı sonlarında verdiği bir demeçte, Türkiye’deki hadiselerin kendilerini endişelendirdiğini; ancak Türkiye’nin aynı zamanda önemli bir komşuları olduğunu ve yürürlükteki anlaşmanın kapsamının çok dar geldiğini söyleyerek, başlatılan diyalogu savunucu yönde bir tutum sergilemiştir.

arasında bir mutabakat zaptı (YDMÇG Raporu) imzalanmıştır. Bunun akabinde Kasım 2015’de AB kurumlarının başkanları ile 28 üye ülkenin devlet veya hükümet başkanlarının katılımıyla Brüksel’de ilk kez Türkiye-AB Zirvesi düzenlenmiş, taraflar Türkiye’nin katılım sürecinin yeniden canlandırılması gerekliliği hususunda Ortak Deklarasyon kabul etmiştir.⁴ 29 Kasım 2015 tarihli ilk Türkiye-AB Zirvesi Ortak Deklarasyonu ile Gümrük Birliği’nin güncellenmesi konusunda mutabık kalındığı gibi daha sonra ikincisi ve üçüncüsü düzenlenen zirvelerde de (sırasıyla 7 Mart 2016 ve 18 Mart 2016) benzer şekilde modernizasyon çalışmalarına devam edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵

Yukarıda yer verilen üç AB-Türkiye Zirvesi’nin de ana odak noktası Suriye Savaşı’ndan kaynaklı mülteci krizi ve buna bağlı göç politikalarının tayin edilmesi iken AB-Türkiye ilişkilerinin diğer alanları için de birtakım kararlar alındığı görülmektedir. Etkileri 2016 yılı itibarıyla zirveye ulaşan Türkiye’nin sınır komşusu Suriye’de süregelen savaşın meydana getirdiği sığınmacı krizi o dönem Türkiye-AB ilişkilerine ivme kazandırmış ve Gümrük Birliği’nin modernizasyonuna yönelik AB’nin tutumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Diğer bir ifade ile AB’nin siyasi iş birliği alanında Türkiye’ye daha fazla ihtiyaç duyduğu bu dönemde kazan-kazan stratejisi çerçevesinde Gümrük Birliği’nin güncellenmesi başlığı da ikili görüşmelerde ele alınan konular arasında kendine yer bulmuştur.

⁴ Ortak Deklarasyon’da üzerinde mutabık kalınan hususlar şunlardır: (i) Katılım müzakerelerine hız verilmesi ve yeni fasılların açılmasına yönelik hazırlıkların Komisyon tarafından başlatılması (ii) Türkiye-AB Üst Düzey Diyalogunun çeşitli platformlarla güçlendirilmesi (iii) Vize Serbestisi Diyalogunun hızlandırılması ve Türk vatandaşları için Schengen Bölgesine vizesiz seyahatin 2017 sonu yerine 2016 Ekim’de kaldırılması (iv) Ortak Göç Eylem Planı’nın uygulanması (v) Türkiye için Sığınmacı Mali İmkânının oluşturulması (vi) Gümrük Birliği’nin güncellenmesi (TC Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler**, t.y., s. 15).

⁵ 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi’nin Sonuç Bildirgesi’nde yer alan hususlar ise şu şekildedir: (i) 33 numaralı Mali ve Bütçesel Hükümler faslının AB Konseyi Hollanda Dönem Başkanlığında açılması ve diğer fasılların açılmasına yönelik hazırlık çalışmalarına hız kazandırılarak devam edilmesi (ii) Düzensiz göçün önlenmesi amacıyla "1'e 1" formülünün hayata geçirilmesi (iii) "1'e 1" formülünün başarıyla uygulanması halinde AB’nin Gönüllü İnsani Kabul Planı’nın devreye sokulması (iv) Türkiye için Sığınmacı Mali İmkânı kapsamında başlangıç olarak tahsis edilen üç milyar euronun kullanımının hızlandırılması (v) 2018 sonuna kadar ilave 3 milyar euro fon sağlanması (vi) Vize Serbestisi Diyalogunun hızlandırılarak Haziran 2016 sonu itibarıyla vizenin kaldırılması (vii) Gümrük Birliği’nin güncellenmesi çalışmalarına devam edilmesi (viii) Türkiye sınırına yakın belirli alanlarda yerel nüfus ve mülteciler için daha güvenli alanlar oluşturulması için iş birliği yapılması (A.e., s. 17).

Tüm bu gelişmelerin neticesinde 21 Aralık 2016'da Avrupa Komisyonu Gümrük Birliği'ni modernize etmeyi ve ikili ticaret ilişkilerini hizmetler, kamu alımları ve sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda daha fazla genişletmeyi öneren bir etki analizi yayımlamış, müzakerelerin başlaması için Avrupa Konseyi'nden yetki talebinde bulunmuştur.

Ancak aradan dört yıl gibi uzun bir süre geçmesine rağmen müzakerelerin başlaması için gerekli yetki Konsey tarafından verilmediği gibi ikili ilişkiler de siyasi gerginliklerin gölgesinden kurtulamamıştır. Öyle ki Komisyonun yetki talebinin yalnızca bir ay öncesinde yani Kasım 2016'da Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki üyelik müzakerelerinin geçici olarak dondurulmasına ilişkin kararı 37 oya karşı 479 oyla kabul etmiştir. 15 Temmuz 2016'da yaşanan başarısız darbe girişiminin hemen ertesinde ülkede yürürlüğe giren Olağanüstü Hal Kanunu çerçevesinde alınan önlemlerin orantısız olması, darbe girişiminin ardından tutuklananların koşulları ve ifade özgürlüğü ile Türkiye'deki basın ve medya üzerindeki kısıtlamalar gibi Kopenhag Kriterleri ile bağdaşmadığı ileri sürülen gelişmeler Parlamento'nun kararına gerekçe olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra Parlamento'nun karar metninin sonlarına doğru Gümrük Birliği'nin güncellenmesinin Türkiye için önemli olduğu ve bu doğrultudaki çalışmaların askıya alınmasının ülke için ciddi ekonomik sonuçlar doğuracağına işaret edilmiştir (Avrupa Parlamentosu, 2016).

AB kurumlarının yanı sıra Almanya⁶ ve Avusturya'nın başını çektiği bazı AB ülkeleri de ticari bir niteliğe sahip Gümrük Birliği'nin güncellenmesi konusunu bir koz ve siyasi bir araç olarak kullanma yolunu tutmuştur. Örneğin, Almanya Ekonomi Bakanlığı Sözcüsü "...Türkiye ile ilgili alınacak başka önlemler hala değerlendiriliyor. AB ortaklarımız ile Türkiye'nin Gümrük Birliği anlaşmasını

⁶ Elbette o dönem Almanya'nın bu denli öne çıkmasının arka planında birtakım olaylar etkili olmuştur. İkili ilişkileri olumsuz etkileyen ilk kriz önce Şubat 2017'de Alman Die Welt gazetesi muhabirinin tutuklanması ile başlamıştır. İkinci olarak, 15 Temmuz darbe girişimini desteklediği kabul edilen Türk vatandaşlarına Almanya'nın siyasi sığınma vermesi üzerine Alman milletvekillerinin Mayıs ayında Adana'da bulunan İncirlik Hava Üssü'nü ziyaretine izin verilmemiştir. Bunun üstüne Temmuz ayında insan hakları aktivisti olduğu belirtilen bir başka Alman vatandaşı tutuklanmıştır. Buna misilleme olarak Almanya'da bazı eyaletler, Türkiye'de gerçekleştirilecek parlamenter sistem değişikliği kapsamında Türk vatandaşlarına yönelik yapılması planlanan toplantıları iptal etmiştir.

genişletmenin mevcut durumda anlamlı olup olmadığını tartışıyoruz" derken ("Almanya'dan şimdi de", 2017), buna karşılık TC Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci yaptığı açıklamasında,

"... Alman Ekonomi Bakanı 'nın Avrupa Birliği süreci ile ilgili sanki yetki yüzde yüz onlardaymış havasıyla, bazı konularda söz söylemesini yadırgadığımızı söylemek istiyorum. Gümrük Birliği güncellenecektir. Biz 2014 yılının ocak ayında Gümrük Birliği'ni bu haliyle sürdürölmesinin mümkün olmadığını, Avrupa Birliği'ne net bir şekilde söyledik. Onun üzerine başladık. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi halinde bu Türkiye'ye sağlanan bir lütuf değildir. Gümrük Birliği'nin güncellenmesinde Avrupa Birliği ve Türkiye karşılıklı olarak kazançlı çıkacaktır. Biz bu süreci olumlu bir şekilde yürütölüyoruz" ifadelerini kullanmıştır ("Bakan Zeybekci'den", 2017).

Karşılıklı iddialı açıklamaların ardından Ağustos 2017'de başbakanlık seçim mitingleri kapsamında dört Alman Youtuber'a röportaj veren Başbakan Angela Merkel'in " *Türkiye ile Gümrük Birliği'nin genişletilmesini hayata geçirmeyeceğiz ve sadece paranın tam olarak nereye gittiğini bildiğimiz alanlarda katılım öncesi mali yardım yapacağız*" şeklindeki açıklamaları sürecin üzerindeki kara bulutların kolay kolay dağılmayacağını işaret etmiştir ("Merkel: Türkiye", 2017) Yine benzer tepkiler Avusturya Başbakanı Christian Kern'den gelmiş, ülkenin Sosyal Demokrat politikacılarından Frankfurter Allgemeine Zeitung da bir söyleşisinde Gümrük Birliği'nin genişletilebilmesinin taraflar arasındaki yeni ilişkilerin bir parçası olabileceğini; ancak öncelikle Türkiye'nin AB'ye yakınlaşması gerektiğini belirtmiştir ("Avusturya Başbakanı", 2017).

Türkiye yetkilileri tarafından başlangıçta Gümrük Birliği'nin modernleştirilmesi müzakerelerinin 2018 yılı içerisinde başlayacağı yönünde bildirimler yapılmış olsa da aradan geçen zamana rağmen konuya ilişkin henüz hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Bilakis 26 Haziran 2018'de AB Konseyi sonularında⁷ *"Türkiye'nin AB'den uzaklaşmakta olduğu, katılım müzakerelerinin fiiliyatta durma noktasına geldiği, bu durumda hiçbir faslın açılmayacağı ve kapatılmayacağı ve buna ilaveten Gümrük Birliği'nin güncellemesi müzakerelerinin başlatılmasının*

⁷ AB Genel İşler Konseyi'nin bu kararında, Nisan 2017'de anayasa referandumu sonucu onaylanan ve Haziran 2018'de gerçekleşen seçimlerden sonra yürürlüğe giren yeni Başkanlık sisteminin Türkiye demokrasisi üzerindeki yansımaları etkili olmuştur (Beken Saatçioğlu v.d., **AB-Türkiye İlişkilerinin Geleceği: Çatışmalı İşbirliği ve Dinamik Ortaklık**, FEUTURE Sentez Çalışması, Mart 2019, s. 4).

öngörülmediği” net bir şekilde belirtilmiştir (Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, 2018: 13). AB Konseyi’nin 18 Haziran 2019 tarihinde Lüksemburg’da gerçekleştirilen toplantısında ise Gümrük Birliği’nin güncelleştirilmesine yönelik başka bir hazırlığın/çalışmanın öngörülmediğine ilişkin karar yinelenmiştir (Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, 2019).

Tablo 2.1: Gümrük Birliği Modernizasyon Zaman Çizelgesi

21 Ocak 2014	Gümrük Birliği’nin modernize edilmesine yönelik diyaloglar başladı.
Nisan 2014	TBMM Bakanlar Kurulu’na konuya ilişkin sunum yapıldı ve kabinenin olurları alındı.
Şubat 2014-Nisan 2015	YDMÇG düzeyinde teknik görüşmeler düzenlendi.
12 Mayıs 2015	Taraflar YDMÇG Raporu’nu onayladı.
29 Kasım 2015	İlk Türkiye-AB Zirvesinde GB’nin modernizasyonu konusunda mutabakat sağlandı.
18 Mart 2016	Liderler düzeyinde üçüncüsü düzenlenen AB-Türkiye Zirvesi’nde modernizasyon çalışmalarına devam edilmesi kararlaştırıldı.
21 Aralık 2016	Avrupa Komisyonu, müzakereleri başlatmak için Konsey’den yetki talep etti.
26 Haziran 2018	AB Genel İşler Konseyi, müzakerelerin başlatılmasının öngörülmediğini açıkladı.
18 Haziran 2019	AB Genel İşler Konseyi, konuya ilişkin başka bir hazırlığın öngörülmediğini yineledi.

Kaynak: TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.

Yukarıda ana hatları ile yer verilen bütün bu menfi gelişmeler Gümrük Birliği’nin modernizasyonuna ilişkin müzakerelerin başlamasını gölgede bırakadursun, daha yakın bir tarihte 24 Ekim 2019’da toplanan Avrupa Parlamentosu’nun aldığı karar⁸ gidişatın düzelebileceğine dair umutları tükenme

⁸ Karar Hristiyan Demokratlar, Sosyal Demokratlar, Liberaller, Yeşiller ve Komünistler tarafından ortaklaşa hazırlanmış olup, aşırı sağcı ve popülistlerin karara destek vermediği görülmüştür. Bkz.: Avrupa Parlamentosu, European Parliament resolution of 24 October 2019 on the Turkish military operation in northeast Syria and its consequences, (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0049_EN.html.

eşiğine getirmiştir. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusuna yönelik başlattığı askeri operasyonu kınayan Parlamento, bölgede olası bir tırmanışın önüne geçmek üzere caydırıcı faktör olarak Türk tarım ürünlerine yönelik uygulanmakta olan tercihli rejimin askıya alınmasını, son çare olarak **Gümrük Birliği'nin askıya alınması seçeneğinin değerlendirilmesini talep etmiştir**. Avrupa Parlamentosu'nun bu kararı doğrudan hukuksal bir yaptırım getirmese dahi ilk kez Gümrük Birliği'nin askıya alınmasının gündeme gelmesi açısından tarihi ve son derece kritik bir özellik taşımaktadır (Karaca, 2019).

Şaşkınlık uyandıran bahse konu kararın sadece on gün öncesinde Komisyon tarafından -Avrupa Parlamentosu'na hitaben- yayımlanan “*Serbest Ticaret Anlaşmalarının Uygulanması Hakkında*” başlıklı bir raporda ise Türkiye'nin ortak gümrük tarifelerinden giderek uzaklaşmasının ve belli ürünlere ek masraflar eklemesinin ikili ticarete yol açtığı sıkıntılara değinilmektedir. AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları düzeyinde Türkiye'nin İsviçre'nin ardından en önemli ikinci ortağı konumunda olduğunun vurgulandığı kırk sayfalık raporda Gümrük Birliği reformunun ise şu an için düşünülmediği tekrar edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2019b: 20-21). Kronolojik olarak devam edildiğinde 2020 Ekim ayında Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias'ın Avrupa Komisyonu'na yazdığı mektupta Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin askıya alınmasının incelenmesini talep ettiği görülmektedir. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un da Yunanistan'ın bu girişiminin ardından, siyasi anlaşmazlıklardan ötürü (başta Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası ve Charlie Hebdo adlı Fransız dergisinde yayımlanan İslam peygamberine ait karikatürlerin ardından Türkiye'nin Fransa'ya karşı kullandığı sert söylemler olmak üzere) Gümrük Birliği'nin ortadan kaldırılmasına yönelik hazırlık içerisinde olduğu şeklindeki haberler basına yansımıştır.⁹

Yeri gelmişken, bu konuda hibrit bir organizasyon yapısına sahip Avrupa Birliği içinde uzmanlar ve karar vericiler arasında görüş farklılıkları bulunduğunu eklemek gerekir. Üye devletlerin değil ancak Birliğin menfaatlerini temsil edecek idari

⁹ Örneğin bkz.: Daily Sabah, France to propose abolishing customs union between Turkey, EU”, November 9, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/france-to-propose-abolishing-customs-union-between-turkey-eu>.

bir teşkilat biçiminde yapılandırılmış olan Avrupa Komisyonu’nun yaklaşımının Birliğin diğer kurumlarından ayrıştığı bu konu özelinde de görülmektedir. Üye ülkeler bakımından incelendiğinde ise Türkiye’yi Avrupa’ya yakın tutmak, AB firmaları için daha fazla yasal güvenlik ve kazanç sağlamak türünden Gümrük Birliği’nin modernizasyonunu destekleyen pragmatist görüşler bulunduğu gibi Avrupa tarafından dinsel-diktatör olarak nitelendirilen Türkiye’deki mevcut iktidarı güçlendirecek bir hediye olabilir endişesiyle muhalif yaklaşımların da yadsınamaz oranda güçlü olduğu görülmektedir (Kirişçi ve Toygür, 2019: 12; Aydın, 2020: 6).

Avrupa Birliği üye ülkeler adına kural koyma konusunda münhasır yetkilere sahip olduğu Ortak Dış Ticaret Politikası olarak da adlandırılan AB Ticaret ve Yatırım Politikası kapsamında üçüncü ülkeler ile düzenlenen ortaklık anlaşmalarını “*olağan yasama usulü*” çerçevesinde yürütmektedir. Birliğin ticaret anlaşmalarının yapımı Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA)’nın Başlık V’in 218. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; ilk olarak Komisyon ticaret anlaşması yapılması gündemde olan ülkeye yönelik gayri resmi bir alan analiz çalışması yapar ve Konsey’e tavsiyelerde bulunur. Bu sürede resmi müzakerelerin başlaması için Konsey’in Komisyon’a yetki vermesi beklenmektedir. Müzakereleri sürdürmeye yetkili organ olan Komisyon, Konsey ve Parlamento’yu her görüşmenin akabinde bilgilendirmektedir. Müzakerelerin tamamlanmasının ardından anlaşmanın imzalanmasına ve sonuçlandırılmasına uygun olup olmadığı kararını veren Konsey, anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Avrupa Parlamentosu’nun onayını mutlak çoğunluk ile almak zorundadır. Lizbon Anlaşması ile yetkileri artırılan Avrupa Parlamentosu’nun onayının ardından “*karma anlaşmalar*” (mixed agreements)¹⁰ yapısı gereği her bir üye ülkenin de ilgili ticaret anlaşmasını ulusal seviyede onaylaması gerekmektedir.

Bu noktada taraflar arasındaki ilişkilere şu an için egemen olan siyasi meselelerin bir an için çözüldüğünü varsayıp, başlaması muhtemel müzakere sürecinin usul açısından olağanda nasıl işlediğinin bilinmesi konunun ne denli aciliyet ve önem

¹⁰ AB hukukunda yer alan ilk karma anlaşma 1961 tarihli Atina Anlaşması’dır. Anlaşma Birlik, üye devletler ve Yunanistan tarafından ayrı ayrı imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

arz ettiğini açıklığa kavuşturacaktır. AB Konseyi'nin müzakereleri başlatmak üzere Komisyon'a yetki vermesi genelde kısa bir süre içerisinde gerçekleşirken, Gümrük Birliği müzakerelerini başlatmak üzere Komisyon'un başvurusunun üzerinden dört yıl geçmiş; ancak henüz bir sonuç elde edilememiştir. Bir önceki paragrafta da açıklandığı üzere, sürecin başlaması için gerekli prosedür AB Konseyi'nin onayı ile sona ermemektedir. Onayın ardından Türkiye ile başlayacak müzakereler -AB'nin üçüncü ülkelerle yürütmekte olduğu yahut tamamladığı ortaklık anlaşmaları ile aynı zamanda çalışmanın ileri bölümlerinde yer alan AB-Şili ve AB-Meksika ortaklık anlaşmalarının güncellenmesine ilişkin müzakere süreleri dikkate alındığında- rahatlıkla iki yıla yakın sürebilecektir. İyi ihtimalle iki yıl içerisinde tamamlanacak müzakerelerin sonucunda AB ve Türkiye tarafından üzerinde mutabakat sağlanan anlaşma metninin Konsey'den nitelikli çoğunluk ile geçmesi ve bunun akabinde Avrupa Parlamentosu'na da onaylanması gerekecektir (Ertürk, 2018: 6). Müzakereler için sorun teşkil edebilecek bir diğer husus da Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne getirdiği kısıtlamalardan ötürü Gümrük Birliği ve ilgili toplam sekiz faslın açılmaması ve hiçbir faslın geçici olarak kapatılmaması yönünde AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin 11 Aralık 2006 tarihli yaptırım kararıdır.¹¹ Malların serbest dolaşımı (1. fasıl), iş kurma ve hizmet sunumu serbestisi (3. fasıl), mali hizmetler (9. fasıl), tarım ve kırsal kalkınma (11.fasıl), balıkçılık (13. fasıl), taşımacılık politikası (14. fasıl), gümrük birliği (29. fasıl), dış ilişkiler (30. fasıl) üzerindeki yaptırımın kaldırılması Türkiye'nin Ek Protokol ile ilgili taahhütlerini yerine getirmesi koşuluna bağlanmıştır. Dolayısı ile AB karar alma mekanizması ve müzakere süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, Konsey'den beklenen onayın gelmesi Türkiye için uzun ve oldukça çetrefilli yeni bir yolculuğun ilk adımı anlamına gelmektedir.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasında düzenli görüşmelerin gerçekleştiği platformlardan olan Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) toplantılarında bu konu uzun bir süredir ele alınmaktadır. Türkiye'nin bahse konu müzakerelerin başlatılması talebi karşılığında AB heyeti Gümrük Birliği'nin tam olarak tüm üye ülkelere ayırım

¹¹ Karar için bkz.: Avrupa Komisyonu, 2770th Council Meeting General Affairs and External Relations, December 11, 2016c, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_352.

gözetmeksizin eşit biçimde uygulanması, üye ülkelerle ilişkilerin iyileştirilmesi ve son olarak Gümrük Birliği'nin işleyişinden kaynaklanan sorunların çözümünün sağlanması hususlarını öne sürmektedir. Aynı toplantılarda devamla Türkiye'nin gerekli hazırlık çalışmalarını yaparak müzakerelere hazır hale geldiği; ancak sürecin resmi olarak başlatılması için hiçbir ön şartın kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir. Türkiye heyetinin de savunduğu üzere zaten Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ile her iki tarafın maruz kaldığı ticari ve yapısal sorunların çözümü hedeflenmekte iken, bu noktada tek taraflı bir yaklaşım doğru ve adil kabul edilemezdir.

Hülasa Avrupa Birliği ve Türkiye arasında üyelik müzakerelerinin durma noktasına geldiği bir dönemde ikili ilişkilerin yeniden canlanması açısından en önemli fırsat olarak değerlendirilen Gümrük Birliği modernizasyonuna ilişkin kurulan diyalog, bilhassa 15 Temmuz 2016'dan sonra tırmandığı gözlemlenen siyasi krizlerin gölgesinde kalmış, netice olarak geçen süre zarfında herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. Nathalie Tocci¹²'nin de ifade ettiği üzere mevcut siyasi iklim dikkate alındığında, tam üyelik müzakereleri gerilimin aşılması için gerçekçi bir seçenek oluşturmadığı gibi gerilimin aşılmasını sağlayacak reçete ise Gümrük Birliği'nin yenilenmesi için siyasi bir yöntemin bulunmasıdır. Çünkü Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ile AB üyelik süreci gibi geniş kapsamlı olmasa da mutabık kalınacak kurallar zemininde güçlü, kapsamlı ve her iki tarafın çıkarına hizmet edecek bir ilişkinin inşa edilmesi sağlanabilecektir (Akal, 2017).

Sonuç olarak gerek Türkiye gerek AB yetkilileri tarafından pek çok kez ikrar edildiği gibi her iki tarafa mutlak yarar sağlayacak Gümrük Birliği'nin modernize edilmesinin taraflar arasında ticari ve ekonomik ilişkileri güçlendirecek türden büyük bir potansiyel güç olduğu unutulmamalıdır. Çok yakın zamana kadar kimi üye ülkeler tarafından Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye yaptırım olarak gündeme getirilmiş olması göz önünde bulundurulduğunda, bu noktada beklemede olan sürecin bilhassa AB tarafından siyasi bir enstrüman olarak kullanılmasının önüne geçilmesi gerekmektedir.

¹² AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin özel danışmanı ve aynı zamanda Roma merkezli Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Direktörü olan Tocci, 15 Temmuz sonrası yaşanan gelişmeler dikkate alındığında Batı'nın Türkiye'yi değil, Türkiye'nin kendisini kaybetmek tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğunu iddia etmiştir (Değer Akal, "Türkiye İle Gümrük Birliği Müzakereleri Başlatılmalı", **DW Türkçe**, 2017 [Çevrimiçi] <https://p.dw.com/p/2p2Df>, 11 Ekim 2019).

Müzakerelerin başlamasına yönelik daha fazla bir gecikmenin ilerleyen dönemde taraflarda güncellemeye ilişkin isteği olumsuz yönde etkilememesi adına sürecin bir an önce başlatılması kritik önem taşımaktadır.

2.2. AB - Türkiye Gümrük Birliği'nin Modernizasyonuna Yönelik Çalışmalar

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ve küresel düzene uyum sürecinde bir nevi manivela görevi gören Gümrük Birliği'nin güncellenmesi gerekliliğine ilişkin evrim yaratan ilk uluslararası çalışma Dünya Bankası'nın 28 Mart 2014 tarihli ve "*Evaluation of the EU-Turkey Customs Union*" (AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi) başlıklı raporudur. 132 sayfalık raporda ortaya çıkan bulgular ana hatları ile aşağıda sunulmaktadır:

- 1) Türkiye ve AB arasında devam eden Gümrük Birliği, taraflar arasında yapılabilecek olası bir serbest ticaret anlaşmasına kıyasla daha fazla yarar sağlamıştır. Bu sonuç Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin sanayi ürünlerine uyguladığı tarifeler için bir çıpa sağlaması ve ikili ticarete menşe kurallarına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırması aracılığı ile gerçekleşmektedir. Öyle ki Gümrük Birliği Türkiye'nin AB'ye ihracatının yüzde 3 ile yüzde 7,2 arasında; AB'nin Türkiye'ye ihracatının ise yüzde 4 oranında daha yüksek olmasını sağlamaktadır (Dünya Bankası, 2014: i). Zira STA'lar, Gümrük Birliği'nin yüksek seviyede etkilediği motorlu taşıtlar, elektrik-elektronik ve tekstil gibi sektörlerde faaliyet gösteren Türk ve Avrupalı imalatçılar için daha fazla maliyetlere neden olacak ithal girdilerin kullanımını düzenleyen menşe kurallarını gerekli kılmaktadır.
- 2) 2019 yılı TÜİK verilerine göre bir önceki yıla göre yüzde 27 oranında artış sağlanan tarım sektörü Türkiye'de ulusal GSYİH'nin yüzde 6,4'ünü meydana getirmektedir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne yönelik tarım ürünleri ticaretinde ticaret fazlasına sahiptir. 2019 yılı verileri incelendiğinde; AB'nin en büyük onuncu tarımsal ihracat pazarı olan Türkiye'nin aynı zamanda AB'ye tarımsal

ihracat yapan sekizinci büyük ülke konumunda olduğu görülmektedir¹³ (Avrupa Komisyonu, 2020d: 2).

Taraflar arasındaki tarım ticaretinde öne çıkan diğer bir husus, Türkiye'nin tarımsal ürün ithalatı için uyguladığı MFN tarifelerinin genellikle çok yüksek olmasıdır. Raporda, ikili ticaretin serbestleştirilmesi ve tarım için AB'nin ortak gümrük tarifesinin kabul edilmesi ile birlikte belirli ürünlere yönelik ithalat korumasının önemli ölçüde azalacağı iddia edilmektedir (Dünya Bankası, 2014: 64) AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın¹⁴ kabul edilmesi, Türkiye'nin birincil tarım ürünlerine yönelik ithalat korumasını önemli ölçüde düşüreceği için tüketicilerin elde ettiği faydada artışa yol açabilecektir. AB gıda güvenliğine ilişkin mevzuatın uygulanması varsayımı altında ise Türkiye'nin süt ürünleri, et, hayvansal yan ürünler ve balık ile ilgili gıda işletmelerini modernize etmek üzere yaklaşık 2 milyar euroya ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmektedir (Dünya Bankası, 2014: 67). Banka, Gümrük Birliği'nin birincil tarım ürünlerine genişletilmesi tasarısını dört farklı senaryo altında analiz etmektedir (Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Tarım Sektörüne Yönelik Senaryolar

i. Senaryo: AB-Türkiye arasında tarım ürünlerinde STA yapılması.
ii. Senaryo: STA+ Türkiye'nin AB'nin ortak gümrük tarifesini uygulaması.
iii. Senaryo: Gümrük Birliği'nin tarım ürünlerine yönelik genişletilmesi.

¹³ Küresel ölçekte olduğu gibi AB-Türkiye tarım ticareti de yapısal bileşenlerinin gereği ihracata konu diğer ürünlerin aksine daha hareketli bir seyir izlemektedir. Örneğin, 2012 yılında Türkiye AB'nin yedinci en büyük tarımsal ihracat pazarıdır ve AB'ye en çok tarımsal ihracat yapan ülkeler arasında altıncı sırada yer almaktadır.

¹⁴ AB bütçesine getirdiği mali yükten dolayı sıkça sorgulanan Ortak Tarım Politikası yakın zamanda bilim insanlarının eleştirilerinin hedefi olmaya devam etmektedir. Kasım 2019'da ortak imzaladıkları mektubu Avrupa Parlamentosu'na sunan AB ülkelerinden iki bin beş yüzden fazla bilim insanı tarafından çevreye zarar verdiği gerekçesiyle Ortak Tarım Politikası'nın değiştirilmesi talep edilmiştir. Bu bağlamda 1962 yılından itibaren yürürlükte olan AB Ortak Tarım Politikası'na Türkiye'nin tam üye olmadan dahil olmasının çevre de dahil olmak üzere pek çok alanda olumsuz etkileri olacağı öngörülmektedir.

iv. Senaryo: Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası'nı kabul etmesi.

Kaynak: Dünya Bankası, 2014: 118

Yukarıda yer alan senaryoların hepsi Türkiye'nin ve AB'nin reel gelirlerinde (ekonomik refahta) artışlara yol açmaktadır. Örneğin; Türkiye'nin refah kazanımındaki artış en fazla senaryo (iii)'de, en az senaryo (i)'de meydana gelirken, AB açısından bakıldığında refah kazanımının en fazla senaryo (iv)'de, en az ise senaryo (ii)'de gerçekleşmesi öngörülmektedir. Türkiye'deki tarım istihdamının ise senaryo (i), (ii) ve (iii) altında yüzde 0,5 ile 3,25 arasında küçülmesi; yalnızca (iv)'üncü senaryoda büyüme elde etmesi tahmin edilmektedir (Dünya Bankası, 2014: 65-66). Yine ürünsel ihracat artışları da senaryolara göre farklılık göstermektedir. Örneğin; buğday, çeltik, tahıllar, şeker, yün, ipek-koza, sığır eti gibi ürünlerde Türkiye'nin dünyaya ihracatında en çok artış (iv)'üncü senaryoda olurken; aynı senaryoda yağlı tohumlar gibi birtakım ürünün ihracatında ciddi düşüşler beklenmektedir.

3) Hizmetler ticareti, 2019 yılı verilerine göre Türkiye GSYİH'nin yüzde 61,3'lük kısmını meydana getirmekte; ancak Gümrük Birliği kapsamındaki ikili ticarete yer almamaktadır. Konuya yönelik Dünya Bankası'nın raporunda yer alan modelleme tahminlerine göre, neredeyse bütün AB ülkeleri ile olması gerekenin altında ticaret yapan Türkiye sınır ötesi hizmet ticareti yapması durumunda 1,1 milyar dolar tutarında statik kazanç, diğer bir ifade ile ekonomik refah artışı elde edebilecektir (Dünya Bankası, 2014: 74).

(i) Kamu İhale Kurumu verilerine göre 2019 yılında yaklaşık 135 milyar TL olarak gerçekleşen kamu alımlarının iktisadi büyüklüğü Türkiye milli gelirinin yaklaşık yüzde 6'sını oluşturmaktadır. AB müktesebatına uyum sağlamak üzere 2003 yılında Türkiye'de Kamu İhale Kanunu oluşturulmuş; ancak dış rekabete yönelik birtakım sınırlamalar varlığını sürdürmektedir. Artış eğiliminde olan bu kısıtlar çerçevesinde, ihale teklifleri yabancı alıcılara açık olsa dahi dışlanmalar ve istisnalar hala kullanılmaktadır. Ayrıyeten, Türkiye'de kamu alımları eşiği AB'dekinden daha fazladır.

- 4) Türkiye, Gümrük Birliği çerçevesinde AB mevzuatına uymakla yükümlüdür; ancak Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda karar alma süreçlerine katılamamaktadır. Türkiye’de pek çok kesimin savunduğu gibi Dünya Bankası’na göre de bu durum, diğer bir ifade ile taraflar arasındaki ortaklığın asimetrik yapısı, ekseriyetle 1/95 sayılı Karar’ın o dönem Türkiye tarafından tam üyeliğe kadar sürecek geçici bir düzenleme olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Kurumsal uyum ve karar şekillendirme alanlarında mevcut hükümlerin uygun bir şekilde uygulanamamasının da doğal sonucunda Türkiye zamanla Gümrük Birliği’nden kaynaklı uyumsuzluk riski ile karşı karşıya kalmıştır. Bu alanda sunulacak ilk ve en iyi çözüm katılım müzakereleri ile ilerlemek olsa da Gümrük Birliği kapsamında Türkiye’nin oy hakkı olmaksızın komitelere katılımının ve bilgilendirilmesinin resmiyet kazanmasına yönelik bir mekanizma ikinci en iyi çözüm olarak değerlendirilmektedir. Raporda bu sorunun çözümüne dair birtakım politika önerilerinde bulunmaktadır. Türkiye’nin yeni komitelere katılımını sağlamanın resmi bir yolu 1/95 sayılı Karar’ın Türkiye’nin katılabileceği komiteleri listeleyen ekinin değiştirilmesi olarak gösterilirken, Türkiye’nin komite toplantılarına davet edilebileceği ve çeşitli konular hakkında sürekli olarak bilgilendirilebileceği “*Türkiye’nin Dostları*” şeklinde çalışma gruplarının oluşturulması gayriresmi önlemler arasında sıralanmaktadır (Dünya Bankası, 2014: 39). Antrparantez, Haziran 2020’de Polonyalı Avrupa Parlamentosu milletvekili Ryszard Czarnecki başkanlığında sosyal ve kültürel ikili ilişkileri güçlendirmek üzere AB-Türkiye Dostluk Grubu kurulduğu bilgisini eklemek gerekir.

- 5) AB’nin STA imzaladığı üçüncü ülkelere yönelik bağlayıcı herhangi bir hükme yer vermemesinden ötürü bu ülkeler Türkiye ile aynı anlaşmaları yapmaya kimi zaman yanaşmamaktadır. Bunun sonucunda, Türk firmaları üçüncü ülke pazarlarına doğrudan karşılıklı erişim hakkından mahrum kalırken, söz konusu ülkelere yapılan ithalatlar Türkiye’ye AB üzerinden yapılan ticaret sapmasıyla gümrüksüz giriş yapabilmektedir. AB’nin Türkiye’nin yeterli katılımı olmaksızın üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği ticaret anlaşmaları ile

ortaya çıkan asimetriler, ticaretin sapmasını önlemek amacıyla menşee kontrollerinin uygulanması gibi bir riski de beraberinde taşımaktadır. AB STA müzakerelerinin özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi daha büyük ülkelere yönelik genişlemesi, Türkiye için daha büyük potansiyel kayıpları gündeme getirmektedir. Bu noktada AB ile birlikte eş zamanlı olarak başlaması ve sonuçlandırılması hedeflenen ve buna ek olarak iyi yönetilen paralel müzakerelerin problemin ortadan kalkmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Birliğin gelecekteki STA'ları için paralel müzakerelerin Türkiye için de bağlayıcı kılınmasının yollarından bir diğeri üçüncü ülkelere hitaben güçlendirilmiş bir “*Türkiye Maddesi*” nin¹⁵ ilgili ticaret anlaşmalarına dahil edilmesidir (Konuya ilişkin TC Ekonomi Bakanlığı tarafından örnek önerilerin Avrupa Komisyonu’na sunulduğu bilinmektedir). AB ile STA akdeden üçüncü bir ülkenin belirli bir süre zarfında Türkiye ile de paralel müzakereleri başlatması ve taraflarca bu sürenin uzatılması kararlaştırılmadığı sürece ilgili müzakerelerin bir yıl içerisinde sonuçlandırılmasını öngören bir Türkiye Maddesi bağlamında üçüncü ülkeler ile sanayi mallarına ilişkin taahhütler yapılması geçerli olabilir. Hakeza ilgili üçüncü ülkelere ihraç edilen Türk sanayi mallarının Türkiye ile STA imzalanıncaya kadar AB menşeli ve gümrüksüz olarak kabul edilmesi sunulan çözüm önerileri arasında yer almaktadır (Dünya Bankası, 2014: 29). Raporda ayrıyeten halihazırda sanayi ürünlerine yönelik STA yapılmamış olan kimi ülkeler ile bir STA imzalanması varsayımına dayalı modelleme çalışmaları yapılmıştır. Bu modelleme çalışmalarına ait sonuçlar Türkiye reel gelirinde kayda değer artışlar sağlanacağını işaret etmektedir. Örnek vermek gerekirse;

¹⁵ Konuya ilişkin artan bildirimlerin üstüne Komisyon, AB’nin STA akdettiği üçüncü ülkelere Türkiye ile de benzer bir anlaşma yapmalarını isteyen “*Turkey Clause*” yani “*Türkiye Maddesi*” adı verilen bir maddenin eklenmesini önermiştir. Bu madde hukuken bağlayıcı olmayan bir hükümdür. Türkiye Maddesi ilk kez AB’nin Cezayir müzakerelerinde kullanılmış; ancak 1 Eylül 2005 tarihinde AB-Cezayir Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girerken, Türkiye’nin tüm girişimlerine rağmen Cezayir ile halihazırda imzalanan bir STA bulunmamaktadır.

(i) Meksika ile yapılacak bir STA sonucunda 111 milyon ABD\$ elde edecek olan Türkiye'nin en fazla ihracat artışını giyim eşyalarında;

(ii) Güney Afrika ile olası bir STA sonucunda 115 milyon ABD\$ elde edecek olan Türkiye'nin en fazla ihracat artışını kağıt ürünleri ve yayım ürünlerinde;

(iii) Yine Güney Amerika ülkesi olan Kolombiya ile varılacak bir ortaklık anlaşması sonrasında 41 milyon ABD\$ elde edilecek olup, en fazla ihracat artışının motorlu taşıt ve parçaları sektöründe elde edeceği öngörülmektedir (Dünya Bankası, 2014: 26 ve 101).

6) Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nde ihtilaf çözüm mekanizması, yalnızca korunma önlemlerinin süresine ilişkin anlaşmazlıklarla sınırlı olmasından ötürü yeterli derecede etkin değildir. Geliştirilmiş bir ihtilaf çözüm mekanizması, pazara giriş yükümlülüklerini yeniden dengeleyebileceği gibi herhangi bir ticari anlaşmada kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkabilecek muhtelif caydırıcı etkenlerin (*trade irritants*) de bertaraf edilmesinde daha etkili bir enstrüman olarak görev yapacaktır (Dünya Bankası, 2014: 88).

7) Taraflar arasında artan ticaret, ticarete konu olan ürünlerin hareketliliğinde mutlak bir artışı beraberinde getirmektedir. Transit başta olmak üzere karayolu taşımacılığında uygulanan kotalar tıpkı ticaret politikası savunma araçlarının (anti-dumping vergileri ve koruma önlemleri vs.) yaptığı gibi Gümrük Birliği kapsamındaki malların dolaşımını kısıtlamakta ve ticari maliyetleri yükseltmektedir.

İş amacıyla seyahat eden kişilere yönelik zorunlu tutulan AB vizelerinin de tıpkı ticaret politikası savunma araçlarına benzer şekilde bir endişe kaynağı olduğunu belirten rapora göre bu alanda üç politika eylemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar:

(i) Transit başta olmak üzere karayolu taşımacılığı izinlerinin en azından Gümrük Birliği kapsamındaki mallar için serbestleştirilmesi,

(ii) AB'ye ticaret amaçlı seyahat eden nitelikli iş insanları için evrak yükünün daha basitleştirildiği uzun dönemli ve çoklu giriş imkanı sağlayacak “yeşil hat” (*green lane*) uygulamasının devreye girmesi,

(iii) Türkiye ve AB arasında 1 milyar ABD\$'dan fazla mal ticaretini etkilediği saptanan ticaret politikası savunma araçlarına ilişkin soruşturmaların başlatılmasından önce taraflar arasında gelişmiş diyalog ortamını sağlamak üzere bir erken uyarı sisteminin kurulmasıdır (Dünya Bankası, 2014: ii ve iii).

Dünya Bankası'nın ardından en önemli ikinci çalışma Avrupa Komisyonu tarafından 21 Aralık 2016 tarihinde yayımlanan 99 sayfalık “*Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi*” olmuştur. Bir sonraki başlıkta detayları ile verilecek çalışmada Gümrük Birliği'nin modernizasyon süreci üç senaryo altında incelenmekte olup, bu senaryoların farklı sektörlerdeki yansımalarına ilişkin tahminlerde bulunmaktadır. Senaryolardan ilki herhangi bir değişiklik yapılmadan Türkiye-AB ekonomik ilişkisinin mevcut şekli ile devam etmesi üzerine dayanırken, ikinci senaryo AB'nin ortak gümrük politikalarına bağlılığın korunmasının yanı sıra hizmetler, tarım, balıkçılık ve kamu alımlarında ileri düzey bir STA yapılmasını salık vermektedir. Son senaryo ise Gümrük Birliği yerine kapsamlı bir serbest ticaret bölgesinin kurulması düşüncesi üzerinden ilerlemektedir.

Çalışmamız kapsamında Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna yönelik referans kabul edilmesi uygun değerlendirilen önemli bir diğer araştırma ise Alman IFO Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü tarafından Alman Bertalssman Vakfı adına hazırlatılan etki analizidir. Söz konusu çalışmada, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği üzerinden kurduğu ekonomik bütünleşmenin şu ana kadar oldukça olumlu etkiler meydana getirdiği; ancak bu ekonomik entegrasyona ait başarının Gümrük Birliği'nin yapısından kaynaklanan kurumsal kusurlardan ötürü bir süredir risk altında olduğu belirtilmektedir. Zira başlangıçta yalnızca Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunda bir basamak olarak tasarlanan ve yürürlüğe giren Gümrük Birliği şu an taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin esas temelini oluşturmaktadır (Felbermayr, Aichele ve Yalçın, 2016a: 75).

bütün sektörleri kapsayan bir serbest ticaret anlaşması yapılması fikrine dayanmaktadır. Böylece asimetrik gümrük vergilerinden kaynaklı mevcut dengesizlik ortadan kalkacak; fakat Türkiye'nin AB pazarına ayrıcalıklı erişimi de son bulacaktır. Bunun sonucunda Türkiye GSYİH'ında yüzde 0,81 oranında bir azalış beklenmektedir.

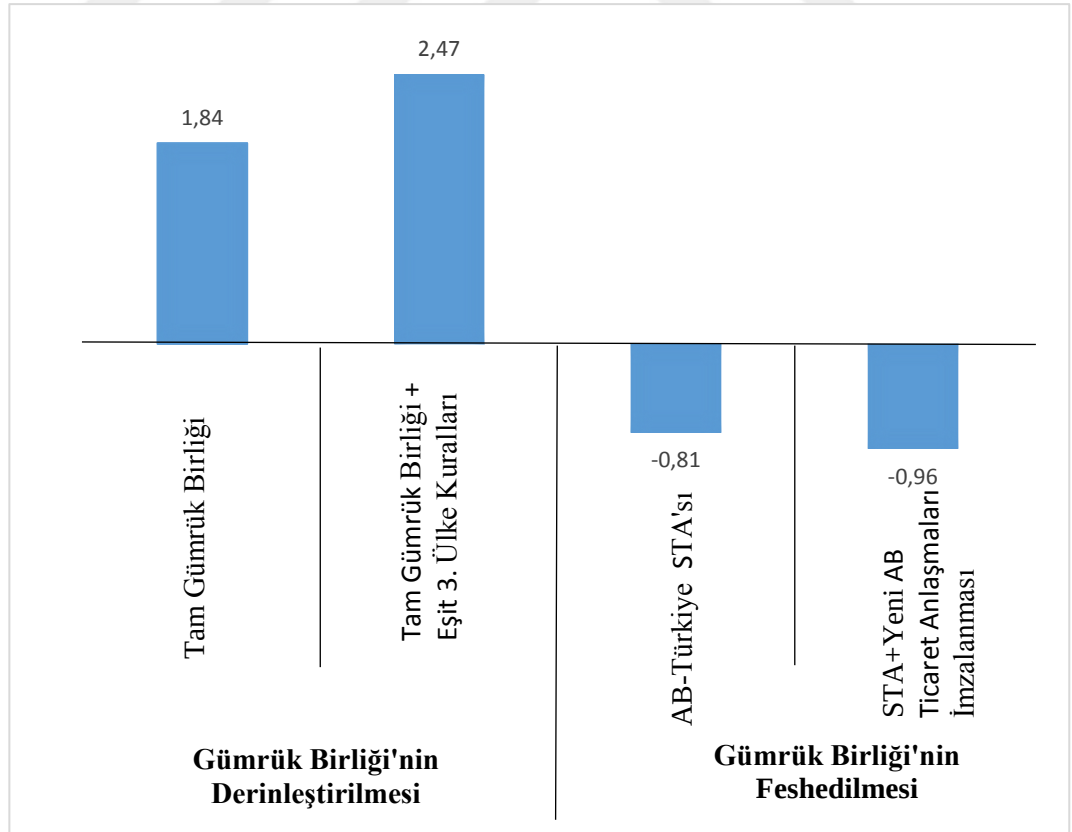
II. Türkiye - AB STA'sı + AB'nin Yeni Ticaret Anlaşmaları İmzalaması: Bu senaryo, taraflar arasındaki Gümrük Birliği'nin feshedilerek bunun yerini bir STA'ya bırakması ve buna ek olarak AB ile altı ülke/bölge (TTIP, CETA, Japonya, Hindistan, MERCOSUR, ASEAN) arasında yeni ticaret anlaşmalarının imzalanmasını tanımlamaktadır. İlkine benzer biçimde bu durumda da Türkiye GSYİH'ında yüzde 0,96 oranında bir düşüş gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

III. Tam Gümrük Birliği: Mevcut Gümrük Birliği'nin hizmetler ve tarım sektörlerini de içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesi durumunu ifade etmektedir. Böylece Türkiye için söz konusu asimetriler ortadan kalkacağı gibi her iki taraf yeni kazanımlar elde edecektir. Türkiye ekonomisi yüzde 1,84 oranında büyürken; kişi başına düşen milli gelirden yaklaşık 171 dolarlık bir artışa neden olabilecektir. Bununla beraber AB'ye yönelik ihracatta neredeyse yüzde 70 oranında bir artışın gerçekleşmesi beklenirken; bu olumlu değişim her sektör için geçerli olmayacaktır. Örneğin, AB'ye yapılan tarımsal ihracatta yüzde 95, hizmet ihracatında ise önümüzdeki on yılda yüzde 430 seviyesinde artış kaydedileceği; aksine sanayi ürünleri ihracatında düşüşler yaşanacağı öngörülmektedir (Felbermayr, Aichele ve Yalçın, 2016a: 75).

IV. Tam Gümrük Birliği + Eşit Üçüncü Ülke Kuralları: AB ve Türkiye'nin tarım ve hizmet sektörlerini mevcut gümrük birliği anlaşmasına dahil etmesi ve buna ilaveten Türkiye'nin üçüncü ülke pazarlarında AB ihracatçısı olarak eşdeğer bir ticaret erişimini elde etmesini ifade etmektedir. Ankara'nın AB'nin ticaret partnerleri ile kapsamlı ticaret anlaşmaları imzalaması halinde, Türkiye GSYİH'ı yaklaşık yüzde 2,5 oranında artabilir, bu da 18 milyar dolarlık nominal bir artışa karşılık gelmektedir (Felbermayr, Aichele ve Yalçın, 2016a)

Sözün kısası Alman Bertelsmann Vakfı için hazırlanan raporda yer alan seçenekler incelendiğinde; Dünya Bankası ve Avrupa Komisyonu’nun çalışmalarına benzer şekilde Türkiye için en iyi politikanın Gümrük Birliği’nin tam kapsamlı güncellenmesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Şekil 2.1). Bu seçenek hem Türkiye’nin GSYİH’ında yüzde 1,84 seviyesinde bir artışa neden olacağı gibi hem de mevcut ortaklıktan kaynaklı asimetrisi bertaraf edecektir. Oysa olası bir serbest ticaret anlaşması, yapısı gereği, Türkiye’nin AB ile ekonomik entegrasyon seviyesinin düzenli bir biçimde azalmasına neden olacağı gibi bu kez de yaklaşık yirmi beş yıldır AB pazarında kazanılmış olan hakların kaybını ve beraberinde yeni sorunları ortaya çıkaracaktır. Türk sanayisinin Avrupa üretim ağlarına başarılı bir şekilde entegrasyonu artık serbest ticaret anlaşması kapsamında ilerlemeyecek; aksine gerileme söz konusu olacaktır (Felbermayr, Aichele ve Yalçın, 2016a: 76).

Şekil 2.1: GB Modernizasyonuna Yönelik Seçenekler ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (%)

Kaynak: Felbermayr, Aichele, Yalçın, 2016b

Sonuç olarak, literatürünün mihenk taşları arasında kabul edilen kaynaklar incelendiğinde 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı ile oluşturulan ve 1 Ocak 1996'dan bu yana devam etmekte olan Gümrük Birliği'nin taraflar arasında olması muhtemel bir serbest ticaret anlaşmasından daha kazançlı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ancak bu sonucun geçerliliği Gümrük Birliği'nin tarım ve hizmetler sektörünü içermesi ve AB'nin müzakere yürüttüğü ve/veya anlaşma imzaladığı üçüncü ülkelerden kaynaklı asimetrilerin ortadan kalkması koşuluna bağlıdır. Başka bir anlatımla, Dünya Bankası'nın değerlendirme raporu öncülüğünde başlayan, Avrupa Komisyonu'nun etki analizi içeren çalışması ile devam eden ve bu iki temel kaynağı izleyen son araştırmalar Gümrük Birliği'ne yönelik siyasi eleştirilerin aksine AB ile Ortaklık Anlaşması'ndan çekilmesinin her şekilde Türkiye aleyhine olacağını ortaya koymaktadır. 2019 yılında Türkiye toplam ihracatında yüzde 48,7 paya sahip olan AB, Türkiye'nin ithalatında da yüzde 34,9'luk paya sahiptir (TÜİK). Türkiye açısından bir bağımlılık olarak tanımlanabilecek bu ilişkinin olası olumsuz etkilerini minimize etmek üzere pazar çeşitlendirmesi anlayışı çerçevesinde yakın dönemde Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yönelik girişimler anlamlı sonuçlar vermektedir. Keza başta ABD olmak üzere diğer Amerika ülkelerinde kayda değer ihracat artışları yakalanmış olsa dahi AB ülkeleri Türk dış ticaretinin bel kemiğini oluşturmaya devam etmektedir. Bu realite çerçevesinde, taraflar arasındaki ilişkinin mevcut Gümrük Birliği temelinde modernize edilmesi Türkiye-AB ilişkilerinin de canlanmasını vaat eden hem en uygun seçenek hem en kısa yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. Gümrük Birliği'nin Modernizasyonuna Yönelik Avrupa Birliği'nin Seçenekleri

Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ikili tercihli ticaret ilişkisinin kapsam alanının genişletilmesi ve Gümrük Birliği'ni modernleştirme müzakerelerinin başlaması için Avrupa Komisyonu tarafından -Avrupa Birliği Konseyi'nin yetki kararına yönelik tavsiye niteliğinde- hazırlanan etki analizi 21 Aralık 2016 tarihinde yayımlanmıştır. Söz konusu çalışmada karşılıklı ticaret, yatırım akışları başta olmak üzere ekonomik entegrasyon alanında AB ve Türkiye arasında hayati bir rol oynayan

Gümrük Birliği'nin, genişleyen AB'nin daha iddialı bir ticaret politikası izlemesi ve önemli partnerlerle daha kapsamlı anlaşmalar gerçekleştirmesinden ötürü amacına hizmet etmediği ifade edilmektedir. Zira AB-Türkiye ikili tercihli ticaret çerçevesine ait kapsam tarım alanında daha derin bir liberalizasyona geçilmeksizin sadece mallarla sınırlı kaldığı gibi hizmet ticareti ve kamu alımlarını da içermemektedir. Buna ilave olarak, Gümrük Birliği'nin tasarımına ilişkin bazı kusurlar zaman içerisinde iyice belirgin bir hal almaya başlamıştır. Komisyon'a ait raporda; bilhassa AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret anlaşmalarının Türkiye açısından oluşturduğu zorluklar, ayrıyeten AB mevzuatına uyum yükümlülüğü alanındaki anlaşmazlıkların da en önemli ve öncelikli sorunlar olarak ele alındığı görülmektedir.

AB'nin bu politika müdahalesindeki asıl amaç ise AB ve Türkiye arasındaki ticareti ve yatırımları artıracak daha uygun koşulların tesis edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda belirtilen birbiriyle ilişkili eksiklikler ışığında, her iki taraf da mevcut Gümrük Birliği'nin modern ve iddialı bir çerçeve oluşturmak için artık yeterli olmadığı konusunda fikir birliğine varmıştır. Yani, AB ve Türkiye arasındaki tercihli ticaret ilişkisinin ve bu ilişkiye dair kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliği kararlaştırılmıştır. Kararın hukuki dayanakları şu şekildedir:

Hukuki dayanaklar: Ortak Ticaret Politikası, Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİHA) 3'üncü maddesinde Birliğin münhasır yetkisinin bulunduğu alanlar arasında listelenmektedir. Antlaşma'nın 207'nci maddesi gereği ticaret anlaşmaları müzakereleri yürütür (Avrupa Komisyonu, 2016a: 18).

Avrupa Birliği, Gümrük Birliği'nin yenilenme müzakerelerine yönelik hedeflerini ekonomik ve ticari ilişkiler bakımından iki kategoriye ayırmaktadır. Bunlar:

- 1) Gümrük Birliği işleyişinin modernize edilmesi:** (i) AB ve Türkiye arasında STA'ların paralel olarak sonuçlandırılmasının güçlüğü ile ilgili sorunların ele alınması (ii) Türkiye'nin AB hukukuna ilişkin mevzuat uyumu yükümlülüğünü yerine getirmede çekilen zorluklara değinilmesi (iii) Etkili bir anlaşmazlık çözüm mekanizmasının saptanması.

2) Ticaret tercihlerinin kapsamının genişletilmesi: (i) Tarım ticareti için piyasa erişiminin karşılıklı olarak artırılması (ii) Hizmet ticareti için pazar erişiminin iyileştirilmesi (iii) Karşılıklı kamu alım pazarlarına erişimin artırılması (iv) Ticaret ve yatırım ortamını geliştirmeye ilişkin kuralların kabul edilmesi (Ticaret ve sürdürülebilir kalkınma, enerji/ham maddeler, sağlık ve bitki sağlığı önlemleri, coğrafi işaretleme, KOBİ'ler, şeffaflık gibi) (Avrupa Komisyonu, 2016a: 19-20).

Yukarıda yer verilen hedefler doğrultusunda Avrupa Komisyonu tarafından biri baz senaryo olmak üzere toplam üç politika seçeneği önerilmektedir. Bunlardan ilki Seçenek A (*temel senaryo*) mevcut çerçeve ile devam edilmesini ifade etmektedir. Ancak bu seçenek, hedeflere ulaşılmasını olanaksız kıldığı gibi ikili ticaret ilişkisine ait gidişatın daha kötü bir hal alması riskini taşımaktadır. Diğer iki politika seçeneği karşılaştırmalı bir biçimde aşağıda sunulmaktadır (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: AB'nin GB Modernizasyonuna İlişkin Seçenekleri

B Seçeneği: Gümrük Birliği + Serbest Ticaret Anlaşması	C Seçeneği: Serbest Ticaret Bölgesi
1. Gümrük Birliği sanayi ürünleri için geçerlidir (<i>menşe kuralları yok</i>). 2. Hizmetler, tarım, balıkçılık ve kamu alımlarında ileri düzey ticaret serbestisi vardır (<i>Modelin kısıtlamalarından ötürü hizmetlerin serbestleşmesinin doğuracağı etkiler az hesaplanmıştır. Kamu alımları pazarına erişimin artmasının etkileri ise sayısal olarak modellenememiştir</i>). 3. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne uyum taahhüdü devam etmektedir.	1. Gümrük Birliği'nin yerine sanayi ürünleri için serbest ticaret bölgesi tesis edilir, yüzde 2 oranında ticaret maliyetine denk gelen menşe kuralları uygulanır. 2. Hizmetler, tarım, balıkçılık ve kamu alımlarında B Seçeneğine kıyasla daha az ticaret serbestisi vardır. 3. Türkiye'nin GB kapsamında taahhüt ettiği politika uyumu üyelik sürecindeki taahhütler ile yer değiştirir (<i>Modellenememiş olmakla birlikte, ikili ticareti etkileyebilecek uyum sorunları ortaya çıkabilir</i>).

4. Türkiye açısından STA'lerden kaynaklanan asimetrilere çözüm bulmak, AB'nin üçüncü ülkelerle olan STA'larından Türkiye'nin de faydalanmasını sağlayacaktır.	4. Türkiye üçüncü ülkelerle olan dış ticaret politikasını tek başına, bağımsız yürütmek durumunda kalır (<i>Modellenememiş olsa dahi müzakere tarafı olarak Türkiye'nin yeni pozisyonunun GB tarafı olmasına nispeten daha güçsüz olacağı tahmin edilmektedir</i>).
---	---

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2016a: 25; Özcan, 2016: 24

Seçenek B: Seçenek B, bir yandan Gümrük Birliği'nin eksikliklerine yönelerek modernleştirilmesini (tarım, hizmetler ve kamu alımları alanlarında), buna ek olarak söz konusu alanlara yönelik bir serbest ticaret anlaşması yapılmak suretiyle ikili ticaretin derinleştirilmesini öngörmektedir.

B seçeneğinin uygulanması durumunda ortaya çıkması beklenen makroekonomik etkilere (Tablo 2.4) bakıldığında, Türkiye ve AB'nin GSYİH'lerinde anlamlı artışların olduğu görülmektedir. AB'nin reel GSYİH'ında yalnızca yüzde 0,01'e yakın bir değişim yaşanırken, Türkiye'nin reel GSYİH'ında yüzde 1,44 değerinde bir artış meydana gelmesi beklenmektedir. Bu durum mal ticaretindeki tarife dışı engellerin azalmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin AB-28¹⁶ ülkelere yönelik ihracatında yaklaşık 5 milyar euro, AB'nin Türkiye'ye ihracatında ise 27 milyar euro değerinde bir artış öngörülmektedir. Benzer şekilde Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalat 27,1 milyar euro civarında artarken; AB'nin Türkiye'den yaptığı ithalat 5,2 milyar euro artış kaydedilebilecektir (Avrupa Komisyonu, 2016a: 51).

Tablo 2.4: 'B' Seçeneğinin Makroekonomik Etkileri

	AB-28	Türkiye
Ekonomik refah (milyon euro)	5.388	12.522
Ekonomik refah (% değişim)	0,05	1,40
GSYİH değer değişimi (milyon euro)	1.383	15.606
GSYİH artışı (% değişim)	0,01	1,44
Tüketim (% değişim)	0,04	1,27

¹⁶ Brexit süreci o dönem itibarıyla henüz tamamlanmadığı için rapor ekonomik etkileri AB-28 üzerinden analize tabi tutmuştur.

Hükümet harcamaları (% değişim)	0,02	0,59
Yatırım (% değişim)	0,02	2,46
Toplam mal ve hizmet ihracatı (% değişim)	0,05	3,20
Toplam mal ve hizmet ithalatı (% değişim)	0,11	3,02
Ticaret dengesi (milyon euro)	-363	-2.739
Sermaye stoğu (% değişim)	0,01	1,29
Tüketici fiyat endeksi (% değişim)	0,07	-0,45

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2016a: 76

Seçenek C: Seçenek C, bir taraftan mevcut Gümrük Birliği'ni sanayi malları için (halihazırda gümrük birliği kapsamına giren) bir STA ile değiştirirken, diğer taraftan ticaret tercihlerinin yeni alanlara genişletilmesini tavsiye etmektedir.

Şayet C seçeneği uygulandığında beklenen makroekonomik sonuçlara (Tablo 2.5) bakıldığında AB reel GSYİH'ında aşağı yönlü bir etki (eksi yüzde 0,01) tahmin edilirken, Türkiye'nin reel GSYİH'ında yüzde 0,26 lık bir artış öngörülmektedir. Öte yandan AB için takriben 1,2 milyar euro değerinde bir refah artışı söz konusu olurken, Türkiye ekonomisinin 144 milyon euroluk görece mütevazı bir refah kaybı yaşaması beklenmektedir. Karşılıklı ticaret ilişkilerinin yeni seyri incelendiğinde ise Türkiye'nin AB-28 ülkelerine ihracatı 4,3 milyar euro azalırken, AB'nin Türkiye'ye ihracatının 8 milyar euro arttığı görülmektedir. Son olarak Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalat 8,4 milyar euro artarken, AB'nin Türkiye'den yaptığı ithalat 4,7 milyar euro değerinde düşüş kaydedilecektir (Avrupa Komisyonu, 2016a: 52).

Tablo 2.5: 'C' Seçeneğinin Makroekonomik Etkileri

	AB-28	Türkiye
Ekonomik refah (milyon euro)	1.150	-144
Ekonomik refah (% değişim)	0.01	-0.18
GSYİH değer değişimi (milyon euro)	- 1.020	2.863
GSYİH artışı (% değişim)	-0.01	0.26
Tüketim (% değişim)	0.01	-0.01
Hükümet harcamaları (% değişim)	0.00	-0.07

Yatırım (% değişim)	0.00	0.01
Toplam mal ve hizmet ihracatı (% değişim)	0.00	0.94
Toplam mal ve hizmet ithalatı (% değişim)	0.03	-0.06
Ticaret dengesi (milyon euro)	-41	470
Sermaye stoğu (% değişim)	0.00	0.17
Tüketici Fiyat Endeksi (% değişim)	0.04	-0.92

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2016a: 76-77

Kısacası değişen küresel ekonomi ve ticaret koşulları göz önüne alındığında, Seçenek A'nın uzun vadede sürdürülmesinin zor olduğu üzerinde her iki tarafın uzlaştığı anlaşılmaktadır. Kalan B ve C seçeneklerinin AB ve Türkiye için karşılaştırıldığı Komisyon'un **etki analizinde makroekonomik ve dış ticaret göstergeler başta olmak üzere elde edilen çıktılar Gümrük Birliği'nden kaynaklı mevcut sorunların çözümü için en iyi seçeneğin 'B'seçeneği olduğunu ortaya koymaktadır** (Tablo 2.6). Bu sonucu ortaya çıkaran birinci neden, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AB üyeliği yolunda atılan bir adım olarak kabul edilmesinden ötürü mevcut entegrasyondan ayrılmanın siyasi perspektiften bakıldığında olumsuz bir algı uyandırma riski taşımasıdır. İkincisi, B seçeneği AB'nin STA'larından kaynaklanan asimetrielerin düzeltilmesine katkı sağlayacak bir potansiyele sahiptir. Üçüncüsü, belki de en anlamlısı B seçeneği her iki taraf için ekonomik açıdan daha kazançlı bir değişim sergilemektedir. Çünkü B seçeneği sanayi malları için serbest dolaşım hakkını muhafaza ederken, C seçeneği yürürlüğe girecek menş kurallarından ötürü ticaret maliyetlerinin yükselmesine yol açacaktır. Bununla beraber yine siyasi açıdan bakıldığında C seçeneği tarafların ticaret yapmaya ilişkin daha az taahhütte bulunmaları, yani iş birliği ve diyalog seviyesinin daha geriye gitmesi anlamı taşımaktadır. Nitekim nihai tüketiciler de dahil olmak üzere her iki taraf açısından daha fazla kazanım oluşturacağı öngörüldüğünden Seçenek B'nin daha olumlu olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 2.6: AB Seçeneklerinin Taraflar Üzerinde Karşılaştırmalı Etkileri

	B Seçeneği: GB'nin Güncellenmesi		C Seçeneği: GB'nin Yeni Nesil STA'ya Dönüştürülmesi	
	AB	Türkiye	AB	Türkiye
GSYİH Artışı (%)	0,01	1,44	-0,01	0,26
Refah kazanımı (milyar euro)	5,4	12,5	1,2	-0,14
İhracat (% değişim)	0,05	3,20	0,00	0,94
AB bütçesine etkisi	123 milyon euro (Her iki seçenek için geçerlidir).			

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2016a

2.2.2. Gümrük Birliği'nin Modernizasyonuna Yönelik Türkiye'nin Seçenekleri

Türkiye'de Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin mevzuat takibi ile taraflar arasındaki müzakere sürecine yönelik diyaloglar bugünkü ismiyle TC Ticaret Bakanlığı nezdinde yürütülmektedir. Bu paralelde Türkiye tarafından İsviçre merkezli bağımsız bir araştırma kuruluşu olan The World Trade Institute'e bir etki analizi çalışması hazırlanmıştır.

Avrupa Komisyonu'nun paylaştığı ayrıntılı etki analiz çalışmasının aksine o dönemki ismiyle TC Ekonomi Bakanlığı'na tek bir sayfa halinde duyurulan basın bildirisinden (2017) anlaşıldığı kadarıyla Türkiye için baz senaryo hariç olmak üzere dört senaryo söz konusudur. Baz senaryoda taraflar arasındaki ortaklık anlaşması Gümrük Birliği şeklinde devam etmekte, karşılıklı ticaret ilişkisi sıkı yapısı ve en önemlisi AB'nin yapmış olduğu STA'lardan kaynaklanan asimetrik problemlerin tehlikesi altında varlığını sürdürmektedir. Diğer dört senaryo ve söz konusu senaryoların hesaplanan etkileri (Tablo 2.7) karşılaştırmalı biçimde aşağıda sunulmaktadır.

Senaryo I: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi: İlk senaryoda, Gümrük Birliği'ne ait yapısal sorunların çözüme kavuşturulması, tarım ürünlerinde yüzde elli serbestlik sağlanması ve bunun yanı sıra hizmetler ile kamu alımları piyasalarının karşılıklı erişime açılması analiz edilmektedir. Bu senaryo altında GSYİH'ında yaklaşık yüzde

1 oranında büyüme sağlayan Türkiye'nin AB ve dünya ile dış ticaret hacminde de artış öngörülmektedir.

Senaryo II: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi + Yeni STA'lar Yapılması:

Birinci senaryoya ilave olarak, tarım ürünlerinde tam serbestliğe gidilmesi ve reform niteliğindeki açılımlar sayesinde ABD ve Kanada başta olmak diğer ülkelerle daha fazla serbest ticaret anlaşması yapılması varsayımı incelenmektedir. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda GSYİH'ında yüzde 1,9 oranında büyüme beklenen Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatında yüzde 24, genel ihracatında ise yüzde 15 oranında artış hesaplanmıştır.

Senaryo III: Gümrük Birliği'nin STA'ya Dönüştürülmesi: Bu senaryoda sadece sanayi ürünlerini içeren Gümrük Birliği'nin mevcut dar kapsamı itibarıyla bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesi ele alınmaktadır. Gümrük Birliği'nin modernizasyonu neticesinde elde edilebilecek kazanımların aksine, böylesi bir senaryoda Türkiye makroekonomik açıdan negatif etkilenmektedir. Şöyle ki Türkiye GSYİH'ında yüzde 0,4 oranında küçülme gerçekleşecek olup, karşılıklı ticarete de düşüşler tespit edilmiştir.

Senaryo IV: Gümrük Birliği'nin Yeni Nesil STA'ya Dönüştürülmesi: Son senaryo, Gümrük Birliği'nin bu defa tarım, hizmetler ve kamu alımlarını da içeren derin ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesi esasına dayanmaktadır. Bu senaryo çerçevesinde, GSYİH üzerindeki etkinin yüzde 0,16 artış ile pozitif döneceği; ancak Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna nazaran pozitif etkinin çok daha düşük seviyede kalacağı ortaya konulmaktadır. Son olarak oluşacak yeni dış ticaret verileri incelendiğinde ise Türkiye'nin AB'ye yönelik ihracatında yüzde 8,8'lik bir düşüş yaşanırken; AB'den ithalatında yüzde 6,85 oranında bir artışın gerçekleşmesi öngörülmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Tablo 2.7: Türkiye Seçeneklerinin Taraflar Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkileri

	GSYİH	İhracat		İthalat	
% Değişim	Türkiye	AB	Dünya	AB	Dünya
GB'nin Güncellenmesi	0,98	19,85	8,78	28,69	7,67
GB'nin Güncellenmesi+Yeni STA'lar Yapılması	1,90	24,43	15,16	23,92	13,24
GB'nin STA'ya Dönüştürülmesi	-0,40	-16,02	-4,15	-11,25	-3,62
GB'nin Yeni Nesil STA'ya Dönüştürülmesi	0,16	-8,80	0,90	6,85	0,79

Kaynak: TC Ekonomi Bakanlığı, 2017

2.3. Örnek Vaka İncelemeleri: AB İle Ortaklık Anlaşmalarını Güncellemek Üzere Müzakere Yürüten Ülkeler

Avrupa Birliği ile aralarında ortaklık anlaşması bulunan kimi ülkeler arasında ilgili anlaşmaların modernize edilmesi amacıyla müzakereler yürütülmüş yahut müzakere süreçleri devam etmektedir. Çalışma kapsamında ilk vaka olarak, bir Latin Amerika ülkesi olan Meksika ile AB arasında Kasım 2000’de yürürlüğe girmiş olan “*Küresel Anlaşma*” (Global Agreement)’nın modernizasyon süreci analize tabi tutulacaktır. Tam adı “*AB-Meksika Ekonomik Ortaklığı, Siyasi Koordinasyon ve İş Birliği Anlaşması*” olan söz konusu anlaşma üç ayrı bölümden meydana gelmektedir: Siyasi diyalog, ticari ilişkiler ve iş birliği. O dönemin AB Ticaret Komiseri, daha sonra da DTÖ Genel Direktörü olarak görev yapacak olan Fransız Pascal Lamy, AB-Meksika STA’sı için “*ilk, en iyi ve en hızlı*” ifadelerini kullanmıştır. Lamy’nin bu sözleri için haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Zira AB’nin Transatlantik’te imzaladığı ilk STA olan AB-Meksika STA’sının müzakereleri yalnızca bir yıl (1998-1999) içerisinde tamamlanmıştır. Ayrıca dönem itibarıyla ticaretin yanı sıra sanayi alanında iş birliği ve yatırımların teşviki gibi konuları içermesinden ötürü AB’nin imzaladığı en kapsamlı anlaşma özelliğine sahiptir (Reveles ve Rocha L., 2007: 5). Bu anlaşmanın ticari hükümleri daha sonra mal ticareti (2000 yılında yürürlüğe girmiştir) ile hizmet ticaretini (2001 yılında yürürlüğe girmiştir) içine almak suretiyle kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmüştür.

Taraflar arasında yaklaşık yirmi yıl yürürlükte kalan serbest ticaret anlaşmasının modernize edilmesi düşüncesine neden olan temel konu başlıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) AB ve Meksika ticaretini etkileyen yapısal faktörler, yatırım ilişkisi ve mevcut ticaretin potansiyeli karşılayamaması:

(i) 2016 yılında benimsenen Küresel Avrupa Stratejisi bağlamında ticaret politika gündemini modernize eden Avrupa Birliği daha derin ticaret ortaklıkları kurmaya yönelmiştir.

(ii) Enerji, vergilendirme, bankacılık ve telekomünikasyon gibi anahtar alanlarda Meksika'nın önemli iç reformlar gerçekleştirmesi, ikili ilişkilerde yeni fırsatların ortaya çıkabileceği alanları işaret etmiştir.

(iii) Gerek AB gerek Meksika tarafından müzakere edilen Asya merkezli STA sayısında dikkat çekici bir artış söz konusudur.

(iv) Bilhassa Doğu Asya olmak üzere küresel değer zincirlerinde hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Şöyle ki Çin, AB ve Meksika'nın önemli bir ticaret ortağı konumuna ulaşmıştır.

(v) Meksika, ABD pazarına yüksek seviyede bağımlı pozisyonundadır.¹⁷

2) Mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra yatırım alanında karşılaşılan engeller:

(i) Tarım ve balıkçılık ürünleri üzerinde hala geçerli olan birtakım gümrük vergisi ve tarife oranları bulunmaktadır.

(ii) Karşılıklı ticarete kullanılan menşe kuralları geçerliliğini yitirmiştir.

(iii) Gümrük işlemlerine ilişkin hükümler, DTÖ'nün Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması ile henüz uyumlu değildir.

¹⁷ Dış ticaretinde ABD'ye olan bağımlılığını azaltmak ve ayrıca ürün ve pazar çeşitliliğini sağlamak amacıyla yeni STA'lar imzalamış olmasına rağmen Meksika'nın 2019 yılı ihracatında ABD yüzde 76 payla ilk sırada yer almıştır. Onu sırası ile Kanada (yüzde 3), Almanya (yüzde 1,5) ve Çin (yüzde 1,5) takip etmiştir. Meksika 2019 yılı ithalatının yüzde 44,4'ünü de yine ABD'den gerçekleştirmiştir. Çin (yüzde 18), Japonya (yüzde 3,9), Almanya (yüzde 3,8) ve Güney Kore (yüzde 3,6) Meksika'nın diğer başlıca tedarikçileri olmuştur (ITC Trademap).

(iv) Hizmetler ve yatırım ticareti için verilen taahhütler oldukça sınırlıdır.

(v) Meksika'nın kamu alımlarına erişim sınırlıdır.

3) AB-Meksika Küresel Anlaşması'nın yapısından kaynaklı kusurlu hükümler:

(i) AB ülkeleri ve Meksika arasında geçerli olan 16 adet ikili anlaşma ile tesis edilen yatırımların korunması tarafların isteklilik derecesi bakımından farklılık göstermekte olup, bunun doğal sonucunda birtakım tutarsızlıkları beraberinde getirmektedir.

(ii) Mevcut Anlaşma ile ticaret ve yatırım akışlarına engel teşkil eden rekabet sapmaları tatmin edici bir şekilde ele alınmamaktadır.

(iii) Fikri Mülkiyet Haklarına ilişkin hüküm bütün fikri mülkiyet haklarını kapsamadığı gibi yapısı gereği hem sınırlı hem de koruma seviyesi açısından yetersiz kalmaktadır.

(iv) Mevcut Anlaşma, işgücü ve çevre ile ilgili uluslararası anlaşmaların etkin bir şekilde uygulanması, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetilmesi gibi başlıklarda taahhüt sağlayan hükümler içermemektedir.

(v) Anlaşma'da ihtilafların çözümüne dair hükümler yetersizdir. Örneğin, tahkim için geçerli bir alternatif oluşturacak hiçbir arabuluculuk prosedürü öngörülmemektedir (Avrupa Komisyonu, 2015b: 9).

Yukarıda yer verilen sorunlar üzerinde tarafların mutabık kalmasının ardından Avrupa Komisyonu tarafından AB-Meksika Küresel Anlaşması'nın modernizasyonu konulu bir değerlendirme raporu 16 Aralık 2015'de yayımlanmıştır. Söz konusu raporda olası modernizasyon için üç seçenek kurgulanmıştır. Bunlar:

a. AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin hazırlanan etki analizine benzer şekilde değişiklikler içermeyen, ama hedefleri karşılamadığı sürece ikili ticaretin niteliğinin kaybolmasına yol açacak “*baz senaryo*”.

- b. İkincisi, yalnızca tarım ve hizmetler sektörü ile yatırımların gözden geçirilerek mevcut STA'nın kısmen revize edilmesine dayanan “*sektörel senaryo*”.
- c. Üçüncü seçenek; her iki tarafın ele almayı uygun bulduğu sorunların müzakeresine dayanan, ana hatları ile belirtmek gerekirse (i) tarımda pazar erişimi (ii) hizmetler ticareti (iii) yatırım (iv) ticarete teknik engeller (v) sağlık ve bitki sağlığına yönelik tedbirler (vi) fikri mülkiyet hakları (vii) kamu alımları (viii) ticaretin kolaylaştırılması (ix) rekabet (x) ticari ve sürdürülebilir kalkınma başlıklarının dahil olacağı “*kapsamlı senaryo*” dur. Bu son seçenek tarım dışı mallarda ve hizmetlerde tarife dışı engellerin kaldırılması seviyesine bağlı olarak ılımlı ve iddialı olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2015b: 22-24).

AB'nin ticaret politikaları ile örtüşmediği gerekçesi ile Komisyon'a ait etki analizinde yeterince üzerinde durulmamış olan ikinci seçeneğin yerine taraflar arasındaki mevcut STA'nın kapsamlı bir STA'ya dönüştürülmesi AB ve Meksika tarafından en iyi politika seçeneği olarak belirlenmiştir. Zira tercih edilen bu seçeneğin her iki tarafın ekonomilerini olumlu yönde etkilemesi öngörülmektedir (Tablo 2.8).

Tablo 2.8: AB Seçeneklerinin AB ve Meksika Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkileri (2028 İtibarıyla)

	İlımlı Senaryo		İddialı Senaryo	
	AB	Meksika	AB	Meksika
GSYİH (% değişim)	0,003	0,11	0,01	0,39
Refah kazanımı (milyar euro)	0,8	1,6	3,7	5,9
Toplam mal ve hizmet ihracatı (% değişim)	17	9,3	75,1	32,5
AB bütçesine etkisi	11,5 milyon euro		11,6 milyon euro	

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2015b

Ocak 2013'te Avrupa Birliği ile Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu arasında düzenlenen Zirve'de AB-Meksika Küresel Anlaşması'nın modernizasyonuna yönelik seçenekleri görüşen taraflar Nisan 2018'de - yaklaşık iki

yıl süren müzakerelerin neticesinde- prensipte anlaşmaya varmış olup, tamamlanmamış teknik detaylar üzerinde görüşmelerin sürdüğü açıklanmıştır (Tablo 2.9). Müzakerelerin tamamlanmasının ardından bahse konu yeni STA'nın yürürlüğe girmesi -karma bir anlaşma olması nedeniyle- hem AB Parlamentosu hem üye ülkelerin onayını gerektiren yeni bir süreci gerektirmektedir.

Prensipite varılan anlaşmadaki on dokuz başlık aşağıdaki gibidir:

- Mal ticareti
- Menşe kuralları
- Gümrük ve ticaretin kolaylaştırılması
- Ticaret çözümleri
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Hayvan sağlığı ve antimikrobiyal direnç
- Enerji ve ham madde
- Ticarete teknik engeller
- Ticaret ve sürdürülebilir kalkınma
- Anlaşmazlıkların çözümü
- Hizmetler
- Yatırım
- Kamu alımları
- Rekabet
- Fikri mülkiyet hakları
- Rüşvetle mücadele
- Şeffaflık
- İyi düzenleme uygulamaları
- KOBİ'ler

Tablo 2.9: AB-Meksika STA Modernizasyonu Zaman Çizelgesi

Ocak 2013	AB-Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu Zirvesi'nde AB-Meksika STA'sının modernizasyonu amacıyla görüşmelerin başlatılması kararlaştırıldı.
16 Aralık 2015	AB Komisyonu, Konsey'den yetki talebinde bulundu.
23 Mayıs 2016	AB Konseyi, müzakere direktiflerini onayladı ve resmi müzakereler başladı.
Haziran 2016	Müzakerelerde ilk tur gerçekleşti.
Nisan 2018	Prensipite anlaşmaya varıldı.

Kaynak: Avrupa Komisyonu arşivinden yazarın derlemesi

Türkiye-AB Gümrük Birliği modernizasyonuna ilişkin müzakere yol haritasında referans olabileceği düşüncesi ile AB ve Meksika arasında mutabakat sağlanmış olan hususlar ana hatları ile aşağıda sunulmaktadır:

- AB-Meksika arasındaki mal ticaretinde geçerli gümrük vergilerinin pek çoğu kaldırılmış olup, neticede yaklaşık yüzde 99'luk bir serbestleşme üzerinde ortak karara varılmıştır.
- Süt ürünleri ve et gibi hassas sektörler belirli kısıtlamalara tabi kalırken, tarımsal ürünlerdeki gümrük vergilerinin yüzde 85'den fazlası kaldırılacaktır.
- Modernize edilen yeni anlaşma ile aynı zamanda Meksika'da 340 adet AB Coğrafi Endikasyonu koruma altına alınmıştır.
- Hizmetler ticaretinde her iki tarafın düzenleme hakkı korunurken, AB firmalarının Meksika'da (deniz taşımacılığı, telekomünikasyon ve finans sektörleri dahil) iş yapmalarına kolaylık sağlanması taahhüt edilmiştir.
- AB'nin yeni uygulaması olan Yatırım Mahkemesi Sistemi⁶⁸ yatırımı teşvik etmek ve korumak için güncellenmiş anlaşmanın bir parçası olacaktır.
- Kamu alımlarında yeni anlaşmanın imzalanmasından önce Meksika AB'den gelecek ihale teklif sahiplerine erişim sağlamayı taahhüt etmektedir.
- Taraflar arasında serbest veri akışının sağlanmasına ilişkin hükümler bulunması gerektiğine dair bir inceleme maddesi de modernize edilen anlaşmada yer almaktadır (Rodríguez-Piñero, 2019: 1-2).

Birliğin uzun süre önce ortaklık anlaşması yaptığı, ancak daha sonrasında aynı anlaşmayı modernleştirmede karar kıldığı ikinci ticaret ortağı ise Güney Amerika'nın en zengin ve istikrarlı ülkelerinden biri olan Şili'dir. AB ve Şili arasındaki ilk anlaşma siyasi diyalog, iş birliği ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasını tesis eden AB-Şili Ortaklık Anlaşması'dır. Şubat 2003'de geçici olarak yürürlüğe giren ortaklık

⁶⁸ Meksika'da AB yatırımlarının korunması ve yatırımlara ilişkin anlaşmazlıkların çözümü Yatırım Mahkemesi sistemi ile sağlanmaktadır.

anlaşmasının ticaret ayağı mal, hizmet ve yatırımlarda karşılıklı ticareti kapsamakta olup, anlaşmanın tamamı Mart 2005 tarihinde uygulanmaya başlamıştır.

Bahse konu anlaşmanın yardımıyla taraflar arasında yaklaşık on beş yıl boyunca başarılı ve sorunsuz bir ticaret gerçekleşmiştir. Öyle ki ikili ticarete 2003'te yalnızca 7,7 milyar euro olan mal ticareti 2011 yılına gelindiğinde 18,9 milyar euroya ulaşarak tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu ortaklık anlaşması etkinlik göstermiş olmasına rağmen mallardaki toplam ikili ticaretin 2017'de 17,1 milyar euroya gerilemesi güncelleme kararı için ilk işaret kabul edilmiştir. Zira 2017 yılına gelindiğinde, Şili'nin birinci ticaret ortağı Çin (yüzde 25,8) ve ikinci ticaret ortağı konumunda olan ABD (yüzde 16,2) karşısında AB'nin pazar payı (yüzde 13,9) gerilemeye başlamıştır (Grieger, 2018: 1). Bunun yanı sıra her iki tarafın da üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalar modernleşme müzakerelerinin gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin; Avrupa Birliği Kanada, Japonya, Vietnam ve Singapur ile STA'lar yaparken; Şili ise Pasifik İttifakı (Kolombiya, Meksika ve Peru) ve buna ek olarak on Asya-Pasifik ülkesi ile Trans-Pasifik Ortaklığına Kapsamlı ve Aşamalı Geçiş Anlaşması (CPTPP)⁶⁹ müzakerelerini yürütmüştür. Özellikle Şili'nin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu bu anlaşmalar Şili pazarındaki AB ürünleri üzerinde dışlama etkisi (*crowding-out effect*) meydana getirmektedir (Grieger, 2018: 2).

Hülasa AB-Meksika STA vakasında sunulan gerekçeler ile AB-Şili Ortaklık Anlaşması'nın modernizasyonu için ileri sürülenlerin neredeyse aynı olduğunu söylemek mümkündür. Ana hatları ile ifade etmek gerekirse;

- AB-Şili STA kurallarına dayalı hükümlerin ikili ticaret ve yatırım potansiyeline ulaşılmasına olanak vermemesi,
- Tarım, hizmetler ticareti ve kamu alımlarında Şili pazarına erişimin yetersiz kalması,

⁶⁹ ABD Başkanı Donald Trump göreve gelir gelmez, Ocak 2017'de, asıl adı TTP olan anlaşmadan ayrılma kararı almıştır. Bunun üzerine, Kasım 2017'de Vietnam'da düzenlenen APEC Zirvesinde anlaşma "CPTPP" olarak yeniden düzenlenmiştir. TPP11 olarak da bilinen anlaşmaya taraf ülkeler Avustralya, Brunei Darussalam, Kanada, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Singapur, Vietnam ve Peru'dur.

- AB-Şili ikili ticaretinin üçüncü partnerlerden kaynaklı artan rekabet karşısında karşılaştığı güçlükler,
- Sürdürülebilir kalkınmada ticaret ve yatırıma ait katkının sınırlı olması gibi gerekçelerden ötürü taraflar 2003 yılından itibaren yürürlükte olan ticaret anlaşmasının güncellenmesinde mutabık kalmıştır.

Buna müteakip Nisan 2015'te düzenlenen AB-Şili Ortaklık Anlaşması'nın 6. Konsey görüşmelerinde ilk kez mevcut anlaşmanın modernleştirilmesi seçeneği üzerinde durulmuş, 2016 yılının başında ise taraflar arasında üst düzey toplantılar başlamıştır. Yaklaşık bir yıl süren teknik görüşmelerin ardından 13 Kasım 2017'de Konsey yetkisinin hemen ardından, sadece üç gün sonrasında, AB-Şili ilk tur görüşmeleri gerçekleşmiştir (Rafaele, 2019). Taraflar arasındaki müzakere süreci devam etmektedir (Tablo 2.10).

Tablo 2.10: AB-Şili STA Modernizasyonu Zaman Çizelgesi

Ekim 2012	5. AB-Şili Zirvesi'nde taraflar ilk kez modernleştirme seçeneklerini inceledi.
22 Nisan 2015	6. AB-Şili Zirvesi'nde mevcut ortaklık anlaşmasını modernleştirme seçenekleri ele alınarak, çalışma Grubu kuruldu.
15 Ocak 2016- Ocak 2017	Şili ve AB Çalışma Grubu teknik görüşmeleri sürdü.
24 Mayıs 2017	AB Komisyonu Konsey'den yetki talebinde bulundu.
13 Kasım 2017	AB Konseyi yetki verdi.
16 Kasım 2017	Resmi müzakereler başladı, Brüksel.
15-19 Ocak 2018	İkinci tur görüşmeler gerçekleşti, Santiago.
28 Mayıs-01 Haziran 2018	Üçüncü müzakereler turu, Brüksel.
01-05 Nisan 2019	Dördüncü müzakere turu, Santiago.
15-19 Temmuz 2019	Beşinci müzakere turu, Brüksel.
25-29 Kasım 2019	Altıncı müzakere turu, Santiago.

25-29 Mayıs 2020	Yedinci müzakere turu, Brüksel.
28 Eylül-09 Ekim 2020	Sekizinci müzakere turu.

Kaynak: Avrupa Komisyonu arşivinden yazarın derlemesi

AB-Şili Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin başlaması için sunulan hukuki dayanaklar da yine Türkiye- AB Gümrük Birliği güncellenmesine ait dayanaklar ile aynıdır:

Hukuki dayanaklar: Ortak ticaret politikası, Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİHA) 3. maddesinde Birliğin münhasır yetkisinin bulunduğu alanlar arasında listelenmektedir. Antlaşma'nın 207. maddesi gereği ticaret anlaşmaları müzakereleri yürütür (Avrupa Komisyonu, 2017: 15-16).

Halihazırda görüşmeleri devam eden AB-Şili Ortaklık Anlaşması'nın ticarete dair bölümünün modernize edilmesine yönelik saptanan genel ve özel hedefleri şu hususları içermektedir.

Genel Hedefler:

- Karşılıklı ticaret, yatırımlar ve ilgili diğer kuralların geliştirilmesi aracılığı ile akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümenin teşvik edilmesi.
- Yeni istihdam olanaklarının oluşturulması ve daha fazla refah kazanımı elde edilmesi.
- Tüketicilerin elde ettiği fayda seviyesinin seçenek, ulaşılabilirlik ve fiyatlar bakımından yükselmesi.
- AB'nin küresel pazarlardaki payının artması (Grieger, 2018: 7).

Özel Hedefler:

- Karşılıklı mal ve hizmet ticaretinde karşılanmayan potansiyelin kullanılması.
- Kamu alımları ve yatırımların önündeki engellerin ortadan kaldırılması, bütün AB yatırımları için tek ve etkili bir yatırım koruma çerçevesinin oluşturulması.
- Fikri mülkiyet haklarında ileri seviye koruma sağlanması.

- Özel mekanizma ve basitleştirilmiş prosedürler ile KOBİ’ler için yeni fırsat ve olanakların oluşturulması.
- Bunların yanı sıra, işgücü, çevre ve cinsiyete ilişkin ticaretle ilgili hükümlerin dahil edilmesi suretiyle sürdürülebilir kalkınma ve insan hakları gibi AB ilke ve değerlerinin ülkede desteklenmesine katkıda bulunulması (Grieger, 2018: 7).

Avrupa Komisyonu tarafından AB-Şili STA’sının güncellenmesine dair 24 Mayıs 2017’de bir etki analizi çalışması yayımlanmış olup, Türkiye ve Meksika için hazırlanmış olan modelleme çalışmalarına benzer şekilde üç senaryo kurgulanmıştır:

- a. İlki, AB-Türkiye Gümrük Birliği’nin güncellenmesine ilişkin etki analizindekine benzer şekilde değişiklikler içermeyen “*baz senaryo*”.
- b. İkincisi, yalnızca tarım, hizmetler sektörü ile gerçek kişilerin serbest dolaşımını gözden geçirilmesi suretiyle mevcut STA’nın kısmen revize edilmesine dayanan “*sektörel senaryo*” dur.
- c. Son seçenek ise AB-Şili STA’sının kapsamlı bir şekilde modernizasyonu ve ayrıyeten taraflar arasında farklı alanlarda bir sinerji sağlanması esasına dayanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2017: 18-19).

Üçüncü seçenek tarife dışı engellerin kaldırılması seviyesine göre belirlenmiş olan ılımlı ve iddialı iki alt kategoriye ayrılmaktadır. AB’nin ticaret politikaları ile örtüşmediği için Komisyon’un etki analizinde de üzerinde yeterince durulmamış olan ikinci seçeneğin yerine taraflar arasındaki mevcut STA’nın kapsamlı bir STA’ya dönüştürülmesi AB ve Şili tarafından en iyi politika seçeneği olarak desteklenmiştir (Tablo 2.11).

Tablo 2.11: AB Seçeneklerinin AB ve Şili Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkileri (2025 İtibarıyla)

Varsayımlar	İlmlı Senaryo	İddialı Senaryo
Tarifeler	AB tarım ürünlerinde kalan tarifeleri serbestleştirir (şeker, sığır, kuzu, hindi, domuz ve kümes hayvanları haricinde).	Her iki taraf tarım ürünlerindeki tarifeleri tamamen kaldırır.
Mal ticaretinde tarife dışı engeller	Şili için yüzde 5'ye yakın oranında azaltılır.	Şili için yüzde 10'a yakın oranında azaltılır.
Hizmetlerde tarife dışı engeller	Şili, AB'den yaptığı hizmet ithalatının ticaret maliyetlerini yüzde 1 azaltır.	Şili, AB'den yaptığı hizmet ithalatının ticaret maliyetlerini yüzde 1; karşılığında AB ise yüzde 3 oranında azaltır.

	İlmlı Senaryo		İddialı Senaryo	
	AB	Şili	AB	Şili
Reel GSYİH (% değişim)	0,001	0,090	0,002	0,175
Refah kazanımı (milyon euro)	269	369	712	529
Toplam mal ve hizmet ihracatı (% değişim)	9,91	0,72	21,46	1,60
AB bütçesine etkisi	3,34 milyon euro		3,87 milyon euro	

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2017: 20 ve 64

2.4. Türkiye İçin Değerlendirmeler

AB-Türkiye Gümrük Birliği modernizasyon müzakerelerinin başlaması için 21 Aralık 2016 tarihinden bu yana Konsey'in yetkisi beklenedursun, aynı yıl (23 Mayıs 2016 tarihinde) başlamış olan AB-Meksika STA güncelleme müzakereleri bu süre zarfında tamamlanmış olup, taraflar Nisan 2018'de prensipte anlaşmaya varmıştır. Şili ile de mevcut ortaklık anlaşmasının güncelleme müzakereleri oldukça hızlı ve olumlu bir biçimde ilerlemeye devam etmektedir. Türkiye örneğine bakıldığında ise olağanda müzakereleri başlatmak üzere birkaç ay gibi kısa bir sürede Konsey tarafından verilen yetki onayı için dahi beklenen süre dört yılı tamamlamıştır. Her iki tarafın faydasına olduğu teyit edilmesine rağmen Gümrük Birliği'nin modernize edilmesi ne yazık ki

siyasi gelişmelerin gölgesinde kalmış, ekseriyetle Avrupa Parlamentosu ve kimi üye ülkeler tarafından kullanılmaya açık bir koz olarak algılanmıştır. Bu tutum ve davranışlara Türkiye'nin resmi olarak devam eden adaylık süreci ve Birliğin bu süreci izleme mekanizmaları bağlamında Türkiye'nin yerine getirmediği koşullar gerekçe gösterilmektedir.

Şüphesiz ki şu an içinde bulunulan olağanüstü ortamın temel sebeplerinden biri de AB'nin Küresel Avrupa Stratejisi ile değişmeye başlayan ve sürekli evrilmekte olan dış ticaret anlayışında yatmaktadır. Aşağıda verilen tablolara bakıldığında 2019 yılı itibarıyla AB-27, Türkiye'nin toplam ticaretinde yüzde 42,4 ile birinci ticaret ortağı iken; Şili ve Meksika'nın ticaretinde sırasıyla yüzde 9,7 ile üçüncü ve yüzde 4,6'lık paylarla ikinci sırada bulunmaktadır. İkinci bir husus ise AB'nin küresel ekonomi ve ticarete esas rakipleri olan ABD ve Çin'in büyük oranlarla Meksika ve Şili pazarlarında dominant olmasına karşın, bu iki dev ekonominin Türkiye pazarında - coğrafi uzaklık ve bunun bir uzantısı olarak lojistik olanakların kısıtlılığından ötürü- oldukça düşük paylara sahip olmasıdır. Antrparantez, bu nedenlerle olsa gerek Türkiye yakın pazar olarak Avrupa Birliği'ne, ABD ise daha çok BRICS ülkelerine (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) odaklanmış vaziyettedir. Diğer bir ifade ile belirtmek gerekirse, AB Türkiye pazarında halihazırda egemen bir pozisyonda olup, Türkiye dış ticareti için hayati ve vazgeçilmez olma statüsünü çok uzun zaman önce elde etmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinde AB'yi uğraştıracak, açık ara lider konumuna irtifa kaybettirecek bir ticari rakibi henüz bulunmamaktadır. Dolayısı ile bu konfor alanı AB bakımından Türkiye ile başlanması beklenen Gümrük Birliği müzakere sürecinin biraz daha ağırdan alınabilir olduğunu ifade etmektedir.

Bu noktada, üzerinde durulması gereken temel görev, Türkiye ekonomisinin dışa açılma sürecinde ve küresel ekonomiye entegrasyonunun hızlanmasında katalizör görevi gören Gümrük Birliği'nin müzakerelerine odaklanması kadar ABD ve Çin gibi henüz yeterince aşına olunmayan uzak pazarlara yönelik hedeflerin de yüksek tutulmasıdır. Halihazırda devam etmekte olan pazar çeşitlendirme stratejisi kapsamında Türk ihracatçıların alternatif pazarlara daha fazla yönelmesinin teşvik edilmesi giderek önem ve yaygınlık kazanmaktadır. Türkiye ihracatında istikrarlı, sabırlı ve proaktif adımlarla oluşturulacak doğru politikalar aracılığı ile söz konusu

pazarlara girme girişimleri ve nihayetinde alınacak başarılı sonuçlar, bu süreçte Türkiye dış ticaretinin şekillenmesi üzerinde mutlaka olumlu etkiler yaratacaktır. Şayet krizin fırsata dönüştürülmesi sağlanırsa genel dış ticaretinde şansını artıran Türkiye, Gümrük Birliği müzakerelerine yönelik süreçte elini hepten güçlendirmiş olacaktır.

Tablo 2.12: Toplam Mallar: Şili'nin Ticaret Partnerleri, 2019

İhracat			İthalat			Toplam Ticaret		
	Partner	% Dünya		Partner	% Dünya		Partner	% Dünya
	Dünya	100,0		Dünya	100,0		Dünya	100,0
1	Çin	32,4	1	Çin	23,8	1	Çin	28,1
2	ABD	13,6	2	ABD	19,3	2	ABD	16,5
3	AB-27	9,7	3	AB-27	14,7	3	AB-27	12,2
4	Japonya	9,1	4	Brezilya	8,1	4	Brezilya	6,3
5	Güney Kore	6,7	5	Arjantina	5,1	5	Japonya	6,3
6	Brezilya	4,5	6	Japonya	3,5	6	Güney Kore	4,4
7	Peru	2,6	7	Meksika	3,0	7	Arjantina	3,0
8	Tayvan	2,2	8	Ekvator	2,3	8	Meksika	2,4
9	Meksika	1,9	9	Güney Kore	2,1	9	Peru	2,2
10	Hindistan	1,7	10	Kolombiya	1,8	10	Hindistan	1,5

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2020f: 8

Tablo 2.13: Toplam Mallar: Meksika'nın Ticaret Partnerleri, 2019

	İhracat			İthalat			Toplam Ticaret	
	Partner	% Dünya		Partner	% Dünya		Partner	% Dünya
	Dünya	100,0		Dünya	100,0		Dünya	100,0
1	ABD	80,5	1	ABD	45,2	1	ABD	62,4
2	AB-27	4,6	2	Çin	18,2	2	Çin	10,1
3	Kanada	3,1	3	AB-27	10,7	3	AB-27	7,8
4	Çin	1,5	4	Japonya	3,9	4	Kanada	2,6
5	Güney Kore	1,1	5	Güney Kore	3,9	5	Güney Kore	2,5
6	Brezilya	0,9	6	Malezya	2,5	6	Japonya	2,5
7	Hindistan	0,9	7	Kanada	2,2	7	Malezya	1,3
8	Japonya	0,9	8	Tayvan	2,0	8	Brezilya	1,2
9	Kolombiya	0,8	9	Brezilya	1,5	9	Tayvan	1,1
10	Birleşik Krallık	0,6	10	Vietnam	1,3	10	Hindistan	1,0

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2020g: 8

Tablo 2.14: Toplam Mallar: Türkiye'nin Ana Ticaret Partnerleri, 2019

İhracat		İthalat		Toplam Ticaret	
Partner	% Dünya	Partner	% Dünya	Partner	% Dünya
Dünya	100,0	Dünya	100,0	Dünya	100,0
1 AB-27	42,4	1 AB-27	32,3	1 AB-27	37,0
2 Birleşik Krallık	6,2	2 Rusya	11,0	2 Rusya	7,0
3 Irak	5,7	3 Çin	9,1	3 Çin	5,6
4 ABD	5,0	4 ABD	5,6	4 ABD	5,3
5 İsrail	2,5	5 Hindistan	3,2	5 Birleşik Krallık	4,3
6 Rusya	2,3	6 Güney Kore	2,7	6 Irak	3,3
7 BAE	2,0	7 Birleşik Krallık	2,7	7 BAE	2,0
8 Mısır	1,9	8 BAE	2,1	8 Hindistan	2,0
9 Suudi Arabistan	1,8	9 Japonya	1,7	9 Güney Kore	1,7
10 İran	1,5	10 İran	1,7	10 İran	1,6

Kaynak: Avrupa Komisyonu , 2020h: 8

Tablo 2.15: Toplam Mallar: AB-27'nin Ana Ticaret Partnerleri, 2019

İhracat			İthalat			Toplam Ticaret		
	Partner	% Dünya		Partner	% Dünya		Partner	% Dünya
	Dünya	100,0		Dünya	100,0		Dünya	100,0
1	ABD	18,0	1	Çin	18,7	1	ABD	15,2
2	Birleşik Krallık	14,9	2	ABD	12,0	2	Çin	13,8
3	Çin	9,3	3	Birleşik Krallık	10,0	3	Birleşik Krallık	12,6
4	İsviçre	6,9	4	Rusya	7,5	4	İsviçre	6,3
5	Rusya	4,1	5	İsviçre	5,7	5	Rusya	5,7
6	Türkiye	3,2	6	Türkiye	3,6	6	Türkiye	3,4
7	Japonya	2,9	7	Japonya	3,2	7	Japonya	3,0
8	Norveç	2,4	8	Norveç	2,8	8	Norveç	2,6
9	Güney Kore	2,0	9	Güney Kore	2,4	9	Güney Kore	2,2
10	Kanada	1,8	10	Hindistan	2,0	10	Hindistan	1,9

Kaynak: Avrupa Komisyonu , 2020h:9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-BİRLEŞİK KRALLIK İLİŞKİLERİNDE BREXIT SÜRECİNİN ETKİLERİ

3.1. Brexit Sürecinin Arka Planı

Avrupa bütünleşmesi sürecinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, uluslarüstücülük konusunda Birleşik Krallık'ın¹ ekseriyetle şüpheli ve tedirgin bir siyasi tutum ve davranış içerisinde olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945 yılında Almanya "sıfır yılı" nı yaşarken, Almanya'ya karşı duydukları güvensizliğin üstesinden gelmek üzere ekonomik bir bütünleşmeyi amaçlayan Fransa ve üç Benelüks ülkesi kıtanın makus talihini düzeltme girişimleri üzerinde odaklanmış durumdaydı. Krallık ise kendisine sunulan entegrasyon önerilerine kayıtsız kalmayı tercih ediyordu. Çünkü o, Amerika Birleşik Devletleri ve Milletler Topluluğu ile ilişkilerine öncelik tanımakta ve kendisini küresel bir güç olarak kabul etmekteydi. Benimsenen bu yalnız kalma stratejisinin bir nedeni de İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç ve prestijinin zirvesinde olan Birleşik Krallık'ın ekonomik ve askeri açılardan Avrupa standartlarının epey üzerinde yer almasıdır. Bir başka ifade ile egemenlik paylaşımı zafer kazanmış İngilizlere göre değil; ancak kaybetmiş Kıtalılara göre bir politika davranışdır (Dinan, 2008). Zira pek çok İngiliz siyasetçisine göre başarılı olma olasılığı düşük olan Avrupa entegrasyonu serbest ticaret konuları dışında yalnızca sembolik bir öneme sahipti. Nitekim bağımsızlığın feda edilmesini gerektiren bu tür bir federasyon İngilizlerin asla dahil olamayacakları bir proje olarak değerlendirilmiştir (Warleigh, 2005: 16-17)

Avrupa kıtasındaki ileri düzey bütünleşme çabalarına yönelik tutum ve davranışlarını bazen ilgisizlik bazen adavet olarak ortaya koyan İngiltere, Avrupa Topluluğu'na kıyasla ekonomik açıdan daha az avantajlı olması gerçeğine rağmen Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)'ni kurmuş, kurduktan sadece bir yıl sonra

¹ Birleşik Krallık İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dan meydana gelen bir ülkedir. İlerleyen kısımlarda ara ara bütün ülke için sadece İngiltere isminin de kullanıldığı görülecektir. Bu, İngiltere'nin nüfus ve yüzölçüm gibi coğrafi özelliklerin yanı sıra ekonomik ve sosyal yönlerden de Krallık'ın merkez ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusu yapan ilk EFTA ülkesi olarak da tarihe geçmiştir.

AB'ye üye olduktan sonraki dönemlerine bakıldığında da karar alma organlarına ait yetkilerin artırılması suretiyle Topluluğun uluslarüstü bir yapıya sahip olması ve Topluluk politikalarının genişletilmesine yönelik süreçlerde Krallık'ın -bir dönemin topraklarında güneş batmayan imparatorluğu- çoğunlukla engellemeci ve muhalif bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin, Avrupa Topluluğu tarihine damgasını vuran ünlü bütçe savaşlarının mimarı olan İngiltere parasal birlik, uyum ve sosyal politikalar, dış politika ve güvenlik başta olmak üzere birçok alanda ortak hareket etmekte her zaman daha fazla zorlanan bir üye profili sergilemekte imtina etmemiştir.

21 Haziran 2016 referandumu ile kesinleşen Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararının yukarıda bahsedilen geçmiş bağlamında konumlandırılması tabiidir. 2015 yılında ülkede yürütülen genel seçim kampanyası sürecinde AB aleyhtarı kitlenin desteğini almak üzere referandum sözü veren dönemin Başbakanı David Cameron, seçimler sonrasında bir yandan ülkesine özel statü tanınması için AB ile diyalog kurarken, öte yandan AB üyeliğinin geleceği için referanduma gidileceğini ilan etmiştir. Birliğe üye kalmakla birlikte birtakım özerklik ve imtiyaz barındıran taleplerinin AB tarafından kabul görmesine rağmen İngiltere bir kez daha geçmiştekine benzer aykırı üslubunu ortaya koymuştur.

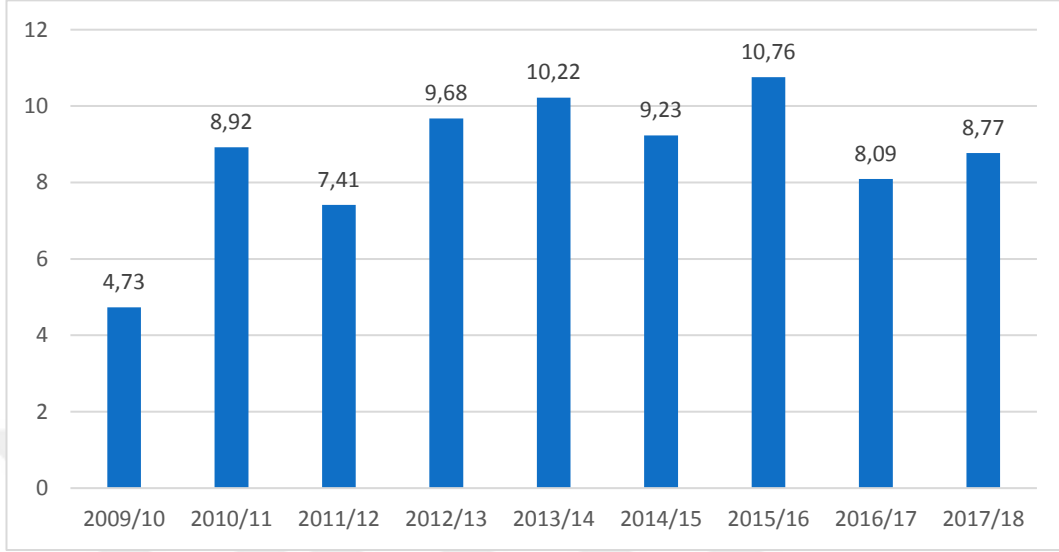
Referandum öncesi geniş yelpazede başvurulmuş olan politik dil ve söylemlerde AB karşıtlığı temel alınırken, muhalif argümanların dahi resmi organlar tarafından kamuoyu ile paylaşılması ülkede benimsenen şeffaflık politikaları adına kayda değerdir. Örneğin, referandum öncesi Nisan 2016'da Birleşik Krallık Hükümeti (HM Government) tarafından açıklanan bir raporda; AB'nin küresel ticaretteki müzakere yeteneğinden istifade etmek dahil olmak üzere AB üyeliğinin ve bilhassa Ortak Pazar'da yer almanın ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkiler (dışa açıklığın artması, ticaret ve yatırım ortamının desteklenmesi gibi) meydana getirdiği açıkça belirtilmiş, üyelikten elde edilen faydanın üyelik için oluşan maliyetten daha yüksek olduğu teyit edilmiştir. Aynı rapora göre; AB üyeliğine alternatif olabilecek tüm

senaryolar (Norveç gibi Avrupa Ekonomik Alanı'na üye olmak, İsviçre, Kanada ya da Türkiye örneklerindeki gibi ikili bir anlaşma yapmak, son olarak herhangi bir özel anlaşma olmaksızın DTÖ üyeliğinde kalmak) Birleşik Krallık için ticaret ve yatırım akışlarının azalmasına, kişi başına düşen milli gelirin ve verimliliğin kalıcı bir biçimde düşmesine işaret etmektedir. Örneğin, Kanada türü bir ticaret anlaşmasının gerçekleşmesi durumunda Ekonomi ve Maliye Bakanlığı tahminlerine göre 15 yıl sonra ülke GSYİH'ı yüzde 6 oranında küçüleceği gibi hane başına düşen gelir de 4.300£ daha az olacaktır. Hakeza Avrupa Ekonomik Alanı üyesi olma durumunda bu kaybın yıllık 2.600£, DTÖ üyeliği senaryosunda ise 5.200£'a ulaşacağı belirtilmektedir. GSYİH üzerinde gerçekleşmesi öngörülen aşağı yönlü bu değişimler ülkenin vergi gelirlerinde de kayda değer azalmalara yol açacaktır. Dolayısıyla Birleşik Krallık'ın AB bütçesine tahsis ettiği mali katkı tamamen kesilse dahi yeni düzen daha yüksek oranda bir devlet borçlanmasını ve büyük vergi artışlarını beraberinde getirecektir (HM Government, 2016).

Burada dikkat çeken bir diğer husus, farklı görüşlerin şeffaflık politikası çerçevesinde kamuoyu ile paylaşılmasına rağmen referandumda üyelikten ayrılma kararının önüne geçilememiş olmasıdır. Nitekim Avrupa Birliği'nden ayrılmayı kararlaştıran ilk ülke olma şöhretini kimseye bırakmayan Birleşik Krallık'ta "AB'den ayrılalım" oyları yüzde 51,9 olurken, "AB'de kalalım" oyları yüzde 48,1'de kalmıştır. Söz konusu referandumda ortaya çıkan "Hayır" oylarının nedenlerinin başında diğer üye ülkelerin net kullanıcı pozisyonunda bulunmasına rağmen Birleşik Krallık'ın AB bütçesine en fazla katkı sağlayan ülkelerin başında yer alması gösterilebilir. Öyle ki Brexit² referandumuna kadar düzenli bir şekilde artarak seyreden ve 2015/2016 döneminde zirve yapan ülkenin AB bütçesine katkısı referandum sonrası 2017/18 döneminde 8,77 milyar sterlin seviyesinde gerçekleşmiştir (Grafik 3.1).

² Brexit kelime olarak İngilizce'de Britanya için kullanılan "Britain" ve çıkış anlamına gelen "Exit" kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiş olup, Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinden geri çekilme sürecini tanımlamak için kullanılmaktadır.

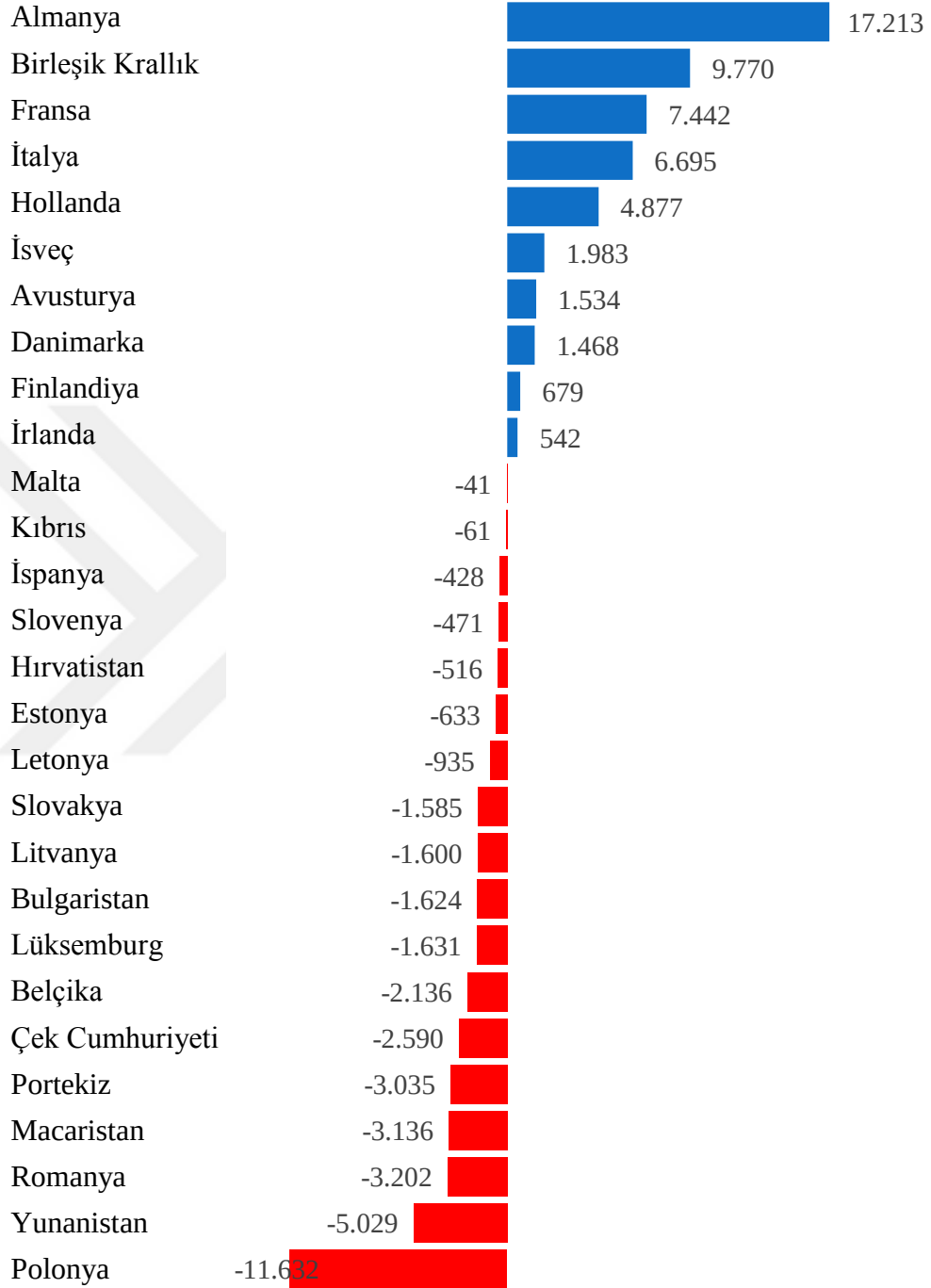
Grafik 3.1: BK'nın AB Bütçesine Net Katkısı (milyar sterlin)

Kaynak: Statista, 2020; HM Treasury, 2019: 16

Doğrusu AB bütçesine hangi üyenin ne kadar katkı sağladığı, Brexit sürecinde en çok gündeme getirilen soruların başında yer almıştır. 2018 yılı AB bütçesi incelendiğinde; aralarında Birleşik Krallık'ın yaklaşık 9,8 milyar euro ile ikinci sırada yer aldığı on ülke AB bütçesine net katkı sunarken, geri kalan on sekiz ülkenin net yararlanıcı pozisyonda olduğu görülmektedir. Örneğin, bir önceki yıla göre Birlik bütçesinden elde ettiği net gelir yüzde 42 seviyesinde artan Polonya 2018 yılında Yunanistan (5 milyar euro) ve Romanya'dan (3,2 milyar euro) çok daha ileri seviyede bir kazanç (11,6 milyar euro) elde etmek suretiyle AB bütçesinin en büyük kullanıcısı olmuştur (Grafik 3.2).

Grafik 3.2: Üye Ülkelere Göre AB Bütçesine Net Katkı (milyon euro), 2018

Kaynak: Buchholz, 2020

Ülke içinde Brexit'e giden süreçte hem kamuoyu düzeyinde hem resmi düzeyde AB bütçesi için yapılan tahsisin sona erdirilmesi gerektiği etkin bir argüman olarak kullanılırken, AB bütçesine açık ara en büyük desteği sağlayan Almanya için farklı bir yaklaşım biçimi söz konusudur. Şöyle ki Alman Bertelsmann Vakfı'nın bir

araştırmasına göre AB Ortak Pazarı, Almanların ortalama gelirlerini yıllık 1000 euro üzerinde artırmaktadır. Bu artış AB ortalaması olan 840 euronun da üzerindedir (Mion ve Ponattu, 2019).

Brexit referandumunda “Hayır” oylarını doğuran başka bir sebep de AB Ortak Pazarı ve Gümrük Birliği dahil olmak üzere AB mevzuatından doğan yükümlülüklerin terkedilmesine yönelik duyulan yoğun istektir. Bilakis yukarıda adı geçen Alman menşeli çalışmada AB Ortak Pazarı için Avrupa refahının en büyük itici güçlerinden biri olarak bahsedilmekte, her ne kadar bazı bölgeler diğerlerinden daha fazla kazanç sağlıyor olsa da genel olarak AB Ortak Pazarı’ndan herkesin olumlu bir sonuç elde ettiği ileri sürülmektedir. Birleşik Krallık özelinde incelendiğinde, güney-kuzey bölgeleri açısından kayda değer farklılıkların var olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, güneyde yer alan Londra (kişi başına 2.700 euro) ve Oxforshire Bölgesi (kişi başına 985 euro) AB Ortak Pazarı’ndan güçlü bir şekilde faydalanırken, ülkenin kuzeyindeki bölgelerde kişi başı elde edilen gelir yıllık 500-600 euroya kadar düşebilmektedir. Bu ise kişi başına düşen yıllık 776 euro olarak tanımlanan ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Buna rağmen Haziran 2016 referandumunda AB’den en fazla kazanç sağlayan kimi bölgelerin (Kent bölgesi gibi) Brexit lehine ezici bir biçimde oy vermeleri düşündürücü olup, Krallık vatandaşları için daha farklı itiraz gerekçelerinin olduğu realitesini ortaya koymaktadır. Şayet bütün AB bölgeleri arasında Ortak Pazar’dan en fazla istifade eden ilk üç bölgenin sırası ile Zürih (3.592 euro), Londra³ (2.700 euro) ve Brüksel (2.473 euro) olması göz önünde bulundurulursa, bu kazanımların ortadan kaybolması Brexit sonrası Birleşik Krallık’ın sahip olacağı ekonomik görünüme dair ilk ipuçları olarak da değerlendirilebilir (Mion ve Ponattu, 2019).

AB bütçesine sağlanan katkıdan duyulan rahatsızlık dışında Birleşik Krallık halkını Brexit kararına iten gerekçeler tetkik edildiği vakit, Ortak Ticaret Politikası başta olmak üzere AB’ye teslim edilen ulusal yetkileri geri almak, bir diğer etken olarak öne çıkmaktadır. Krallık menfaatlerine daha fazla hizmet edecek ticari

³ Londra Brexit referandumunda İskoçya’nın ardından (yüzde 62) AB’de kalma yönünde oy kullananların yüzde 59.9 ile ikinci en yüksek orana sahip olduğu bölgedir.

düzenlemelerin yapılması ve/veya bizzat kendi tercih ettikleri ülkeler ile ticaret anlaşmaların akdedilmesi bu doğrultudaki en önemli istekler arasında yer almaktadır.

Theresa May Hükümeti tarafından Kasım 2018 tarihinde yayımlanan bir çalışma Brexit'in gerekçelerini ve Birleşik Krallık halkına sağlayacağı kazançları üç ana başlık altında şu şekilde açıklamaktadır:

- 1) Sınırların kontrolünü geri almak: Bu şekilde AB ile sağlanan serbest dolaşım sona erecek olup, ülke çıkarlarına göre Birleşik Krallık Parlamentosu'nda ulusal bir göç politikası belirlenebilecektir. Ülkedeki iş ve toplulukların ihtiyaçlarına cevap verecek ve aynı zamanda ulusal çıkarlara hizmet edecek yeni politika, göçmenlerin geldiği coğrafyaya göre değil; ancak kişilerin yeteneklerine göre tanımlanacak daha adil bir sistem olacaktır. Bu kapsamda İngiltere'de yaşayan üç milyon AB vatandaşı ile AB'de yaşayan bir milyon İngiliz vatandaşının hakları korunmaya devam edilecektir.
- 2) Paranın kontrolünü geri almak: AB bütçesi için büyük meblağlara ulaşan yıllık ödemeler son bulacak olup, onun yerini sağlık sistemi dahil olmak üzere ulusal öncelik arzeden farklı konular alacaktır. Böylelikle AB üyeliğinin gerektirdiği yükümlü olunan alanlara değil; ancak Birleşik Krallık için daha öncelikli ve anlamlı olduğu tayin edilen bilim ve yenilik, kültür ve eğitim, denizasıırı kalkınma ve dış politika gibi alanlara yeni yatırımlar yönlendirilebilecektir.
- 3) Yasaların kontrolünü geri almak: AB Adalet Divanı'nın yargı yetkisi gibi AB hukukunun geçerliliği de Krallık için artık bitecek, bunun yerine üyelik öncesi dönemde olduğu gibi İngiliz temsilcilerinin tamamen İngiliz vatandaşlarına karşı hesap vereceği bir düzene dönüş yapılacaktır (HM Government, 2018).

Özetle, Avrupa bütünleşmesini daha çok ekonomik bir bölge olarak görmek isteyen ve siyasi yapılanmasına sıklıkla şüpheci yaklaşmış olan Birleşik Krallık'ın referandum sonuçları hem AB hem de küresel çevreler üzerinde belirsizlik etkisi yaratmaya devam etmektedir. AB'nin kurucu fikir babalarından olan Jean Monnet'in *“Avrupa krizlerden geçecektir ve Avrupa, bu krizlere bulacağı çözümlerle Avrupa olacaktır.”* sözü anımsandığında, 2009 Lizbon Antlaşması ile üye devletlere ilk defa üyelikten geri çekilme imkanı tanıyan Avrupa Birliği'nin Brexit krizinin sonuçlarına

göre nasıl bir yol izleyeceği ve şekil alacağı önümüzdeki zaman zarfında kendini gösterecektir.

3.1.1. Brexit Süreci

Avrupa Birliği Antlaşması'nın 50. maddesinin işleme konulması ile 29 Mart 2017 tarihinde resmi olarak başlayan Brexit süreci yaklaşık otuz dört aylık süre zarfında iki kez ertelenmiş (kesin ayrılığın 29 Mart 2019'da gerçekleşmesi gerekirken, önce 31 Ekim 2019, bunun ardından 31 Ocak 2020 tarihine ertelenmiştir), ülkede üç hükümet değişikliği ve iki başbakanın istifasına yol açmıştır. Nihayetinde 31 Ocak 2020 itibarıyla Avrupa Birliği'nden ilk ülke resmi olarak ayrılmıştır.

Süreç bununla bitmemiş, taraflar arasındaki gelecek ticaret ilişkilerini düzenleyecek kapsamlı bir anlaşmaya varmak üzere 2020 yılı sonuna kadar müzakerelerin devam etmesi kararlaştırılmıştır. On bir aylık geçiş dönemi boyunca taraflar için potansiyel risk unsurlarını minimum seviyeye indirmek amacıyla ülke Ortak Pazar ve Gümrük Birliği'nde kalmayı sürdürürken, AB'nin yanı sıra farklı ülkelerle de ticaret diyaloglarını devam ettirmektedir. Ancak başka ülkeler ile ticaret anlaşması imzalanmadan önce AB-Birleşik Krallık arasında bir anlaşmaya varılması gerekmektedir. Krallık, müzakerelerin tamamlanması için 2020 yılı sonuna kadar tanınan geçiş süresini yeterli bulurken, AB yetkilileri bir yıldan az bir sürede anlaşmaya varılmasını neredeyse imkansız olarak değerlendirmiştir. Bu arada Brexit sürecinde iki önemli tarihin altını çizmekte fayda vardır. Bunlardan ilki, 31 Ocak'ta başlayan geçiş sürecinin uzatılması için son başvuru tarihi olan 30 Haziran 2020'dir. Birleşik Krallık, AB ile başlayan ticaret müzakerelerine dair ek süre isteme hakkına en geç 30 Haziran 2020'ye kadar sahip olmasına rağmen herhangi bir erteleme isteğinde bulunmamayı tercih etmiştir. İkinci önemli tarih ise 31 Aralık 2020'dir. Bu tarihte taraflar arasında bir ticaret anlaşmasının kabul edilip edilmediği dikkate alınacak, sonuca göre ayrılık sonrası ticaret modeli netlik kazanacaktır. Yanıt "Evet" ise AB ile yeni bir ilişki başlayacak; "Hayır" ise AB'den anlaşmasız bir çıkış gerçekleşecektir. Bu ise İngiltere'nin bütün dünya ile ticaretini artık Dünya Ticaret Örgütü kurallarına göre düzenlemesi ve yürütmesi anlamına gelmektedir.

Brexit'e İlişkin Önemli Tarihler:

2016

18 Şubat: AB referandumunun yapılacağı duyuruldu.

23 Haziran: Referandum gerçekleşti. Yüzde 48,1 Hayır'a karşılık yüzde 51,9 Evet.

02 Ekim: İngiltere Başbakanı Theresa May, Birmingham'da yapılan konferansta geri çekilme sürecinin Mart 2017'nin sonuna kadar başlatılacağını açıkladı.

2017

17 Ocak: Başbakan Theresa May Lancaster House'daki konuşmasında Brexit Stratejisi'ni açıkladı.

24 Şubat: Yüksek Mahkeme Lizbon Anlaşması'nın 50. maddesinin işletilmesi için Parlamento'nun oylaması gerektiğine hükmetti.

13 Mart: Birleşik Krallık Parlamentosu 50. maddeyi oyladı.

29 Mart: Hükümet, üye ülkelerin Birlik'ten ayrılma sürecini düzenleyen 50. maddeyi işleterek, ayrılık sürecini resmen başlattı.

29 Nisan: AB-27, ayrılık sürecini görüşmek üzere toplandı. Brexit müzakerelerinin başlamasına karar verildi.

08 Haziran: Ülkede erken seçim yapıldı: Çoğunluğu kaybeden Muhafazakâr Parti iktidarda kalmak için Kuzey İrlanda'nın Demokratik Birlik Partisi ile koalisyon kurmaya gitti.

19 Haziran: AB Başmüzakerecisi Michel Barnier ve İngiltere Brexit Bakanı David Davis Brexit müzakerelerinin ilk turunu başlattı.

17-20 Temmuz: AB-BK arasında dört gün süren ikinci tur müzakere görüşmeleri Brüksel'de tamamlandı.

28-31 Ağustos: Üçüncü tur müzakere görüşmeleri Brüksel'de tamamlandı.

25-28 Eylül: Dördüncü tur müzakere görüşmeleri Brüksel'de tamamlandı.

09-12 Ekim: Beşinci tur müzakere görüşmeleri Brüksel'de tamamlandı.

09-10 Kasım: Altıncı tur müzakere görüşmeleri Brüksel'de tamamlandı.

2018

06-09 Şubat: AB-BK yedinci tur müzakere görüşmeleri Brüksel'de tamamlandı.

28 Şubat: Avrupa Komisyonu, taraflar arasında mutabakat sağlanan anlaşma taslağını⁴ yayımladı.

12 Haziran: Brexit sürecinde ilk istifa gerçekleşti. Başbakan May öncülüğünde kurulan koalisyon hükümetinde Adalet Bakanlığı Müsteşarı Philip Lee hükümetin Brexit politikaları nedeniyle yasama öncesi istifa ettiğini açıkladı.

20 Haziran: AB'den Çıkış Yasa Tasarısı Birleşik Krallık Parlamentosu'ndan geçti (*Bütün AB yasalarının ülke yasasına çevrilmesini öngören yasa 290 aleyhte oya karşın 326 lehte oy ile kabul edildi*).

06 Temmuz: Başbakan Theresa May tarafından Chequers Yasa Tasarısı sunuldu. Söz konusu öneriye göre BK ile AB arasında malların serbest dolaşımı güvence altına alınırken, hizmetlerin serbest dolaşımı kapsam dışı bırakılacaktır.

08 Temmuz: Brexit Bakanı David Davis, Chequers Tasarısı'nın Birleşik Krallık'ın AB Tek Pazarı'nı ve Gümrük Birliği'ni terk etme ihtimalini zayıflattığı gerekçesi ile istifa ederken, Davis'in istifasını yardımcıları Steve Baker ve Suella Braverman'ın istifaları izledi. David Davis'in yerine Dominic Raab'ın getirildiği açıklandı.

09 Temmuz: Dışişleri Bakanı Boris Johnson, Başbakan May'ın ülkeyi yarı-Brexit'e yönlendirdiğini iddia ederek, görevi bıraktığını açıkladı.

16 Temmuz: Parlamento'da görüşülen Brexit sonrası bağımsız bir gümrük politikası oluşturan yasaya aleyhte oy kullanmak için Savunma Tedarik Bakanı Guto Bebb istifa etti. Böylece Brexit sürecinde istifa eden üçüncü bakan oldu.

09 Kasım: Ulaştırma sorumlu Devlet Bakanı Jo Johnson, Başbakan May'i Brexit'in acı faturasını seçmenlerden gizlemeye çalışmakla suçlayarak ve Brexit konusunda ikinci bir referandum yapılması çağrısında bulunarak istifa ettiğini açıkladı.

⁴ İlk taslak altı bölüm ve İrlanda/Kuzey İrlanda hakkında bir protokolden oluşmaktadır. Bölümler şu başlıkları kapsamaktadır: (i) Giriş hükümleri (ii) Vatandaşların hakları (iii) Ayrılık tarihinden önce piyasaya sürülen malların durumu gibi diğer ayrılık konuları (iv) Geçiş düzenlemeleri (v) Finansal hükümler (vi) Kurumsal hükümler.

14 Kasım: Geri Çekilme Anlaşma Taslağı Kabine tarafından onaylandı.

15 Kasım: Geri Çekilme Anlaşma Taslağı'nın onaylanmasının ardından üst üste istifa açıklamaları geldi. Önce Kuzey İrlanda Bakanı Shailesh Vara bakanlıktan istifa etti. Ardından Brexit Bakanı Dominic Raab, Başbakan Theresa May'ın Birlik'ten ayrılma anlaşmasını protesto için istifa ederken, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Esther McVey de aynı gerekçe ile görevinden ayrıldığını duyurdu.

25 Kasım: AB liderleri Brexit Anlaşma Taslağını oy birliği ile onayladı. 599 sayfalık taslak yayımlandı. Varılan anlaşmanın ardından, AB Konseyi Başkanı Donald Tusk *"Bütün bunlar nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, kesin olan bir şey var, sonsuza kadar dost kalacağız"* derken, Komisyon Başkanı'nın *"Şampanya kadehlerinin kaldırılacağı bir gün değil. Bugün hüzünlü bir gün"* sözleri gündeme damgasını vurdu.

11 Aralık: BK Parlamentosu'nda yapılması beklenen oylama gerçekleşmedi (Theresa May, oylamadan bir gün önce yaptığı açıklamada önemli bir farkla reddedileceği için anlaşmanın oylamaya sunulmayacağını ve erteleneceğini belirtmişti).

2019

15 Ocak: AB'den Çıkış Anlaşması Parlamento'da 202'e karşı 432 oyla reddedildi.

16 Ocak: May ve hükümeti BK Parlamentosu'ndan 306'ya karşı 325 oyla güvenoyu aldı.

22 Ocak: Theresa May alternatif bir Brexit Planı sundu. Söz konusu plan İrlanda için *"backstop maddesi"*⁵ nin yeniden müzakere edilmesini içeriyordu.

⁵ AB'den ayrılması sonrasında Birleşik Krallık'ın Birlik ile tek kara sınırı Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasındaki sınırdan meydana gelecektir. AB ile yapılan müzakereler sonrasında Theresa May'e ait öneriye göre, taraflar arasında gelecekteki ilişkilere yönelik anlaşmanın planlanan tarihte yapılamaması halinde İrlanda Cumhuriyeti ile Kuzey İrlanda arasında kesin bir sınır olmayacaktır. Ticaret konusunda bir müzakereye varana dek bir bütün olarak Birleşik Krallık, AB ile gümrük birliğinde kalacak, Kuzey İrlanda ise malların İrlanda sınırında serbest dolaşımını sağlamak için Birliğin Tek Pazar kurallarına bağlı kalacaktır. Bu öneri Brexit sonrası İrlanda sınırında yeni bir denetim mekanizması ve fiziki altyapı kurmaktan kaçınmak düşüncesiyle tasarlanan bir sigorta poliçesi şeklinde yorumlanmıştır. Hem BK'nın Gümrük Birliği'nde kalması hem de Kuzey İrlanda'nın ülkenin geri kalanına göre AB ile daha yakın bir ilişkiye sahip olması anlamına gelen bu öneri Muhafazakar Parti üyeleri tarafından kabul edilmemiş ve bakanların istifasıyla sonuçlanmıştır. Muhalefetin yoğun tepkisi sonucunda Başbakan Theresa May'in de istifasına sebep olmuştur. İlk Brexit tarihi olan 29 Mart 2019 tarihine sadece 29 gün kala Boris Johnson backstop maddesine alternatif bir çözüm planı olduğunu açıklamıştır. Yeni çözüm; Kuzey İrlanda için tek düzenleyici bölge oluşturulması ve bu kapsamda

29 Mart: AB'den Çıkış Anlaşması Krallık Parlamentosu'nda 286'ya karşı 344 oyla reddedildi. Böylelikle, söz konusu anlaşma üçüncü kez reddedilmiş oldu.

05 Nisan: Başbakan May, AB Konseyi Başkanı'na ilettiği mektup ile Brexit için ilave uzatma talebinde bulundu.

10 Nisan: Brexit için toplanan özel zirvede AB liderleri sürecin ekim sonuna kadar uzatılmasını kabul etti.

12 Nisan: Başbakan May, Brexit'in Halloween'e kadar ertelendiğini duyurdu.

24 Mayıs: Brexit Anlaşması'nın Parlamento'da üçüncü kez reddedilmesinin ardından May, parti içi muhalefetin baskısına dayanamayarak görevinden istifa etti.

24 Temmuz: Theresa May istifasını Kraliçe'ye sundu. Kraliçe, hükümeti kurmak üzere başbakan olarak Boris Johnson'u görevlendirdi.

28 Ağustos: Başbakan Johnson'ın Parlamento'yu beş hafta askıya alma talebi Kraliçe II. Elizabeth tarafından kabul edildi.

17 Ekim: AB ve BK yeni bir Brexit Anlaşması⁶ üzerinde mutabakata vardı.

19 Ekim: Krallık Parlamentosu 37 yıl sonra ilk kez bir cumartesi günü Brexit'i görüşmek için toplandı; ancak anlaşmanın onaylamasını erteledi.⁷

Kuzey İrlanda'nın AB Gümrük Birliği'nden çekilmesi, ancak tüm mallar için Tek Pazarın bir parçası olmaya devam etmesi esasına dayanıyordu. Johnson'un önerisi İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda arasındaki mal ticareti için ayrıca bir fiziki altyapının kurulmamasına, gerekli gümrük kontrollerine ilişkin bildirimlerin elektronik ortamda yapılmasına olanak tanıyordu. Bununla birlikte az da olsa ihtiyaç duyulacak fiziki kontrollerin depolarda yahut Kuzey İrlanda veya İrlanda Cumhuriyeti sınırları içerisindeki bölgelerde yapılmasını destekliyordu (Roch Dunin-Wasowicz, "Boris Johnson's alternative to the backstop explained", **The London School of Economics and Political Science**, 2019 [Çevrimiçi] <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2019/10/04/boris-johnsons-alternative-to-the-backstop/> , 17 Şubat 2020).

⁶ Kuzey İrlanda ile ilgili hükümler dışında bir önceki Başbakan Theresa May'ın sunduğu anlaşma hükümlerini içeren yeni anlaşmaya göre; Kuzey İrlanda'nın, özellikle de mallar konusunda AB'nin bazı kurallarına yükümlülüğü devam etmektedir. Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık'ın gümrük bölgesinde kalmaya devam edecek; ancak AB Ortak Pazarı'na giriş noktası konumunda olacaktır. Kuzey İrlanda Parlamentosu, dört yılda bir bu kurallara bağlı kalmayı isteyip istemediği konusunda karar alabilecektir. Birleşik Krallık ise en az 2020 sonuna kadar Birliğin ticaret kurallarına bağlı kalacaktır.

⁷ İktidardaki Muhafazakar Parti'den ihraç edilen Oliver Letwin'in verdiği ve anlaşmanın daha detaylı incelenmesi amacıyla oylanmamasını öngören değişiklik teklifi 306'ya karşı 322 oyla kabul edilince anlaşmanın onaylanması ertelenmiştir.

19 Ekim: Başbakan Boris Johnson ülkesinin Birlik'ten çıkışı için 31 Ekim olarak belirlenen tarihin ertelenmesine yönelik talebi imzasız bir metin ile AB'ye sundu.

29 Ekim: AB, İngiltere Başbakanı'nın talebi üzerine Brexit'in Ocak 2020 sonuna ertelenmesine karar verdi.

12 Aralık: Ülkede erken genel seçim yapıldı. Başbakan Johnson liderliğindeki Muhafazakâr Parti yüzde 43,6 oranında oy alarak 365 milletvekili çıkardı. Böylelikle Meclis'te çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara geldi.

19 Aralık: AB'den Ayrılma Yasa Tasarısı BK Parlamentosu'na yeniden sunuldu.

2020

10 Ocak: AB'den Çıkış Yasa Tasarısı BK Parlamentosu'nun Avam Kamarası'nda 234'e karşı 358 oyla kabul edildi.

23 Ocak: Kraliçe II. Elizabeth, AB'den Çıkış Yasa Tasarısı'nı onayladı.

24 Ocak: Tasarı AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ve AB Konseyi Başkanı Charles Michel tarafından imzalandı. Aynı günün ilerleyen saatlerinde anlaşma tasarısını Londra'da Başbakan Boris Johnson imzaladı.

29 Ocak: Avrupa Parlamentosu Brexit Anlaşması'nı onayladı.

30 Ocak: Avrupa Birliği Brexit Anlaşması'nı onayladı.

31 Ocak: Birleşik Krallık AB'den resmen ayrıldı.

25 Şubat: AB Konseyi, BK ile ticaret müzakerelerinin başlatılması için AB Komisyonu'nu yetkilendirdi.

02-05 Mart: Taraflar arasında dört gün süren ticaret görüşmelerinin ilk turu Brüksel'de gerçekleştirildi.

18-20 Mart: Taraflar arasında üç gün sürmesi planlanan ikinci tur müzakere görüşmeleri 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemik hastalığı nedeniyle ertelendi. Mart ayında Birliğin Brexit Başmüzakerecisi Michel Barnier'in

bu salgın hastalığa yakalandığının duyurulmasının yalnızca bir gün sonrasında BK Brexit Başmüzakerecisi David Frost ve müzakere ekibinin bazı kilit üyelerinin de karantinaya girmesi sonucunda müzakerelerin online konferans aracılığı ile devam etmesi kararlaştırıldı. Bu ise zaten 2020 yılı sonuna kadar başarıyla tamamlanma ihtimali düşük kabul edilen ticaret görüşmelerinin geleceği hakkında şüpheleri iyice artırdı.

15 Nisan: Taraflar arasında müzakereler yeniden başladı. Bu görüşmede gelecek tur takvimi oluşturuldu.

19 Mayıs: Hükümet, AB'nin bu yılın başlarında taslak ticaret anlaşma metnini yayımlamasının ardından, son müzakere turlarının esaslarını oluşturacak on iki yasal metin yayımladı.

Kaynak: Avrupa Parlamentosu ve İngiliz gazetelerine ait arşivlerden yazarın derlemesi

3.1.1.1. Brexit Anlaşması'nın Onaylanması

30 Ocak 2020'de Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Birleşik Krallık'ın kırk yedi yıllık AB üyeliğini sonlandıracak Anlaşma 13 çekimser, 49 hayır oyuna karşın 621 oy ile kabul edilmiştir. Bu, aynı zamanda Avrupa Parlamentosu'nda ülkeye ait yetmiş üç milletvekili koltuğunun boş kalması anlamına da gelmektedir.⁸

AB Parlamentosu'ndaki oylama öncesinde, gelecekte bir gün İngiltere'nin yeniden Birliğe katılmasına yönelik dilek ve temenniler diğer üye ülke temsilcilerince dile getirilirken, Brexit Partisi Başkanı Nigel Farage⁹ liderliğindeki AB karşıtı üyelerin ulusal bayrakları ile oldukça mutlu göründükleri sahneler arşivlerde yerini almıştır (Fotoğraf 3.1). İngiliz parlamenter Farage'nin Avrupa Parlamentosu'ndaki son

⁸ AP'de boşalan 73 milletvekili koltuğunun bir kısmı mevcut üyelere tahsis edilirken, geri kalanın aday ülkeler için bekletilmesi kararlaştırılmıştır. Mart 2020'de Avrupa Komisyonu tarafından Kuzey Makedonya ve Arnavutluk için açıklanan ilerleme raporlarında söz konusu ülkelerde reformlara ilişkin büyük ilerleme kaydedildiği belirtilmiş, bu rapordan kısa bir süre iki ülkeyle üyelik müzakerelerinin başlatılacağı duyurulmuştur.

⁹ Ülkesinin AB'den ayrılma çabalarına öncülük eden Farage, 1999 yılından beri AP üyesi olarak ülkesini temsil etmiştir.

konuşması yaklaşık dört yıl boyunca örümcek ağına dönüşen Brexit sürecinin de mantığını özetler niteliktedir. İngiliz parlamenter konuşmasında;

“...Avrupa’yı seviyoruz; ancak çok-uluslu yönetimin anti-demokratik yapısından ötürü AB’den nefret ediyoruz. AB kötü bir proje. Sadece demokratik değil diyemeyiz; o aynı zamanda demokratik karşıtı bir projedir. Kendisine ait yetkileri vatandaşlarına hesap verme sorumluluğu olmaksızın kullanır. Kısacası, AB İngilizlerin kırk yedi yıl boyunca hiç de mutlu olmadan gerçekleştirdikleri bir deneyimdir.” dedikten sonra ulusal bayraklarını sallamaya başlamıştır (“Nigel Farage’s”, 2020).

Fotoğraf 3.1: AP Oturumundan Veda Sahneleri-I

Kaynak: Herman, 2020a (aktaran The Independent)

Fotoğraf 3.2: AP Oturumundan Veda Sahneleri-II

Kaynak: Avrupa Parlamentosu arşivi, 2020

Fotoğraf 3.3: AP Oturumundan Veda Sahneleri- III

Kaynak: Herman, 2020b (aktaran The Journal Gazette)

İngiliz parlamenterlere ulusal bayrakların kaldırılması gerektiğini hatırlatan ve Farage'ın mikrofununu kapatan AP Başkan Yardımcısı Mairead McGuinness'e karşılık olarak Farage bu kez *“Bizi özleyeceğinizi biliyorum. Ulusal bayraklarımızı yasaklamak istediğinizi de biliyorum. Ancak bu kez size güle güle demek için sallıyorum.”* şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine McGuinness'in *“Bayraklarınızı kaldırın. Şimdi gidiyorsanız bayrakları da yanınızda götürün. Güle güle”* sözleri ile Parlamento oturumu sona ermiştir. İngiliz parlamenterlerin mutluluk dolu vedaları bir yana kimi milletvekillerinin *“Always United”* (Her zaman Birlikteyiz) ve *“United in Diversity 1973-2020”* (Farklılıkta Beraberiz) yazılı atkılar takarak ağlaması, oylama sonrasında el ele tutuşarak birlikte söyledikleri şarkılar eşliğinde İngiltere'ye veda etmeleri Avrupa Parlamentosu tarihinde unutulmayacak eşsiz görüntüler arasında çoktan yerini almıştır (Fotoğraf 3.2 ve 3.3).

31 Ocak 2020'de AB'den ayrılmasının ardından başlayan on bir aylık geçiş süreci boyunca eski üyenin Gümrük Birliği'nde kalması ve ülkedeki AB vatandaşlarının mevcut haklarının saklı kalması öngörülmüştür. İngiltere 31 Aralık 2020 tarihine kadar kendisine tanınan geçiş sürecini AB ile arasındaki ticaret modelinin belirlenmesi için yeterli bulurken, AB yetkilileri bunun bu kadar kısa bir süre içinde gerçekleşmesinin mümkün olmadığı yönünde beyanatlarda bulunmuştur. Örneğin, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen kapsamlı bir anlaşmanın 2020 yılı sonuna kadar müzakere edilmiş olmasının imkansız olduğu konusunda uyarılarda bulunsu da Başbakan Boris Johnson bu konuda asla ikinci bir uzatma taleplerinin olmayacağını açık ve net bir biçimde dile getirmiştir.

Benzer şekilde Komisyon Brexit Başmüzakerecisi Michel Barnier, Geri Çekilme Anlaşması'nın AB tarafından onaylanmasına yalnızca üç gün kala (27 Ocak 2020 tarihinde) İrlanda Başbakanı ile yaptığı ortak basın açıklamasında AB ve İngiltere arasında başlayacak ticaret müzakereleri için çok kısa bir süre tayin edildiğine işaret ederek, 2020 yılı sonunda yeniden uçuşunun kenarına gelinebileceği uyarısında bulunmuştur (O'Sullivan, 2020).

2020 sonu itibarıyla tamamlanması planlanan AB-Birleşik Krallık ticaret diyaloglarında, bir önceki Başbakan Theresa May'ın teklifinden farklı olarak daha

gevşek bir ikili ticaret ilişkisi hedeflenmektedir. Şayet 2020’de başlayan geçiş döneminin sonunda bir ticaret anlaşması kabul edilmemiş olursa Kuzey İrlanda’nın birçok AB düzenlemesine -ulusal onay mekanizması geçerli olmak koşulu ile- bağlı kalacağı; ancak Birleşik Krallık’ın geri kalanının anlaşmasız bir şekilde Dünya Ticaret Örgütü kurallarına tabi olacağı yeni bir düzen kurulacaktır (Geçiş döneminin bitmesinin hemen akabinde, 1 Ocak 2021 tarihinde). Oysa Theresa May’in anlaşma taslağına göre taraflar arasında yeni bir ticaret anlaşması sağlanamaması durumunda “backstop” maddesi geçiş döneminden sonra devreye girecek ve böylece ülke tamamıyla AB Gümrük Birliği içerisinde kalmaya devam edebilecekti. Başbakan May’in istifasına yol açan bu taslak, Başbakan Johnson tarafından daha sonra revize edilmiştir. Aralık 2019’daki erken genel seçimlerin neticesinde Parlamento’nun çoğunluğunu elde etmenin de getirdiği avantajla Theresa May’in halefi, Geri Çekilme Anlaşması’nı kabul ettirmeyi başarmıştır.

3.1.2. Brexit’in Ekonomik Etkilerine İlişkin Yapılan Analizler

Brexit referandumunun öncesinde ve sonrasında başta Birleşik Krallık ekonomisi olmak üzere Avrupa Birliği’nin ve küresel çevrelerin bu tarihi olaydan ne şekilde etkileneceğine dair pek çok çalışma yayımlanmıştır. Örneğin, referandumdan yaklaşık iki ay önce OECD tarafından yapılan bir araştırmada AB üyeliğinin sona ermesinin BK ekonomisi için risk dengesini negatif etkileyeceği ve kalıcı izler bırakacağı, bunun yanı sıra AB ülkeleri ve dünya ekonomisi için de bir şok etkisi yaratacağı belirtilmiştir. Benzer yöndeki görüşler Janet Yellen başkanlığındaki ABD Merkez Bankası dahil olmak üzere Birleşik Krallık Ekonomi ve Maliye Bakanlığı (Her Majesty’s Treasury/HM Treasury), Ulusal Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (National Institute of Economic and Social Research/NIESR), Londra Ekonomi Okulu’na bağlı Ekonomik Araştırmalar Merkezi (The Centre of Economic Performance/CEP) gibi pek çok kurum ve kuruluş tarafından referandum öncesinde dile getirilmiştir.

OECD gibi Brexit’in potansiyel risklerini inceleyen bir diğer uluslararası kuruluş olan IMF referandumun hemen ardından yayımlamış olduğu Dünya Ekonomik Görünüm Raporu’nu referandumun oluşturduğu belirsizlik nedeni ile güncelleme

gereği duymuş,¹⁰ küresel finans piyasalarını şaşkırtan oylama sonucunun dünya ekonomisi için aşağı yönlü bir riskin gerçekleşmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Rapora göre söz konusu referandum dünya ekonomisindeki olumsuz etkilerini bilhassa tüketim ve yatırım alanlarında gösterecek olup, bizzat Avrupa Birliği'nin yapısına ait siyasi riskleri artıracak gibi halihazırda kırılgan olan küresel toparlanmayı da büyük bir belirsizliğe itecektir (International Monetary Fund [IMF], 2016: 9).

Brexit'in etkilerine yönelik muhtelif pek çok kurum, kuruluş ve grup tarafından hazırlanan çalışmalarda farklı yaklaşım, model ve varsayımlar kullanılmıştır. Haziran 2016'dan günümüze dek geçen süre içerisinde en güncel olanları incelendiğinde, neredeyse hepsinin AB üyeliği dönemine kıyasla Birleşik Krallık'ın daha yavaş bir büyüme hızına sahip olacağı ve ekonomik performansı üzerinde oluşacak olumsuz etkilerin ise uzun vadede daha fazla artacağı yönünde benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Tablo 3.1). Bu noktada vurgulanması gereken husus, söz konusu etkilere/sonuçlara ait büyüklüğün AB ve BK arasında kurulacak yeni entegrasyonun seviyesine göre değişmesidir. Örneğin; Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) içerisinde kalması Krallık için görece daha az kayıpları ortaya çıkarırken, serbest ticaret anlaşması yahut anlaşmasız bir ayrılık neticesinde ülkenin DTÖ kurallarına dönmesi çok daha yüksek kayıpların oluşmasını işaret etmektedir.

Bu bağlamda oldukça az sayıdaki birkaç çalışmada (Economists for Free Trade, Open Europe, Economist for Brexit gibi gruplara ait) Brexit'in Birleşik Krallık ekonomisi üzerinde kazanç yaratabileceği savunulmaktadır. Örneğin Economists for Free Trade Grubu, Theresa May Hükümeti tarafından Kasım 2018'de yayımlanan ve Brexit sonrası İngiltere GSYİH'ında beklenen kayıpları ortaya koyan ekonomik modelde (CGE Model) kullanılan varsayımların hatalı olduğunu iddia ederek, doğru

¹⁰ Nisan 2016'da küresel ekonomi için öngörülen 2016 ve 2017 büyüme tahminleri sırası ile yüzde 3,2'den yüzde 3,1'e ve yüzde 3,5'tan yüzde 3,4 seviyesine çekilmiştir. Küresel ekonomi için nispeten ılımlı sayılacak bu revizyon, gelişmiş ekonomiler için daha geniş ölçekli gerçekleştirilmiştir. Bu ekonomiler arasında doğal olarak en büyük revizyonun yapıldığı Birleşik Krallık için Nisan ayında yapılan yüzde 1,9'luk büyüme tahmini 2016'da yüzde 1,7'ye; 2017 büyüme beklentisi ise yüzde 2,2'den yüzde 1,3'e düşürülmüştür. Birleşik Krallık'ın ardından Euro Bölgesi'nde 2017 yılı için aşağı yönlü revizyonlar en fazla Almanya, daha sonra İspanya, İtalya ve Fransa için yapılmıştır (IMF, **World Economic Outlook Update Uncertainty in the Aftermath of the U.K. Referendum**, July 2016, (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/update/02/>, 7 Mayıs 2020).

varsayımlar¹¹ kullanıldığı takdirde Brexit'in uzun vadeli etkilerinin olumlu çıkacağını belirtmiştir. Anılan gruba göre, aynı modelin daha güvenilir varsayımlarla uygulanması sonucunda Hükümet'e ait raporda yer aldığı gibi Birleşik Krallık GSYİH'ı yüzde 8'e varan oranda düşük gerçekleşmeyecek; bilakis Avrupa Birliği'nde kalmasına kıyasla yüzde 2 ile yüzde 4 arasında büyüme kaydedebilecektir (Bootle v.d., 2018: 3-4). Ülkenin AB dışında parlak bir geleceği olduğuna inanan grup, Brexit'in daha açık ve dinamik bir Britanya var etmek için büyük bir fırsat olduğunu, dış ticaretinin önünde engel teşkil eden konuların ortadan kalkması ile birlikte verimlilikte artış sağlanacağını ve dünyanın geri kalanı ile ulusal menfaatlerine daha uygun politikalar benimseyen bir ülke konumuna ulaşacağını ileri sürmektedir (Bootle v.d., 2018: 13).

Yine 2015 tarihli bir diğer çalışmanın sahibi Open Europe'a göre, 2030 yılı için, AB ile bir ticaret anlaşması yapılmaması dolayısıyla DTÖ kurallarına geri dönüldüğü ve hatta serbest ticaret gündeminin takip edilmediği en kötü senaryoda ülkenin GSYİH'ı AB üyesi kalma durumuna göre yalnızca yüzde 2,2 daha düşük seviyede gerçekleşecektir. Öte yandan AB ile bir serbest ticaret anlaşması imzalanan, buna ek olarak küresel ölçekte çok hırslı bir serbestleşme stratejisi sürdürülen en iyi durum senaryosunda Krallık için yüzde 1,6 oranında daha fazla bir ekonomik büyüme söz konusudur (Stephen v.d., 2015: 4). Ama illa ki daha gerçekçi bir aralık vermek gerekirse Brexit'in Birleşik Krallık'ın ekonomisinde yüzde 0,7 ile yüzde 1,3 arasında değişen oranlarda mutlak bir kazanca yol açacağını iddia etmişlerdir.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere Brexit'in Birleşik Krallık ekonomisi üzerindeki genel ve uzun vadeli etkilerini modelleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları ölçülen etki kanallarına ve girdi varsayımlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu noktada dinamik efektler dahil olmak üzere daha geniş bir etki kanalı aralığına (verimlilik, doğrudan yabancı yatırımlar veya sermaye birikimi gibi) izin veren modellerin daha büyük çaplı olumsuz etkilere ulaştığı anlaşılmaktadır.

¹¹ Diğer analizlerin aksine Birleşik Krallık'ın üyelikten ayrılması durumunda AB ile ticaretinde herhangi bir ek tarife dışı engelle karşılaşmayacağı varsayımı kullanılmıştır. Zira Economist for Free Trade Grubuna göre yeni engeller oluşturacak her türlü düzenleme DTÖ kuralları gereğince yasa dışı olacaktır.

Tablo 3.1: Brexit'in BK Ekonomisi Üzerindeki Etkilerine Yönelik Analizler

Kuruluş	Senaryo Bazlı Projeksiyonlar (%)			
	Model	DTÖ	STA	AEA
OECD	NIGEM	-7,7	-2,7	
IMF (2018)	CGE	-6,4 ile -3,8 arası	-2,0 ile -3,3 arası	
HM Government (2018)	CGE	-7,7 ile -9,3 arası	-4,9 ile -6,7 arası	-2,1 ile -3,9 arası
HM Treasury (2016)	-	-7,5	-6,2	-3,8
CEP/LSE	-	-7,9	-1,3	-2,6
NIESR (2019) (kısa vadede: 2019-2024)	NIGEM	-2,9	-1,8	-1,6
NIESR (2019) (uzun vadede: 10 yıl sonra)	NIGEM	-5 ile -6 arası	-3 ile -4 arası	-3
Bank of England (kısa vadede: 2023)	-	-7,75	-3,75 ile -1,25 arası	
PWC (2016)	CGE	-2,1	-0,5	
Felbermayr et al (2017)	CGE	-2,3		-0,6
Ciuriak et al	CGE	-2,8		-1,0
Banque de France		-2,9	-2,4	
Felbermayr et al (2018)	NQTM	-3,2	-1,8	
Netherlands CPB (IRS varsayımı)	CGE	-4,1	-3,4	
Netherlands CPB (Dinamik üretkenlik varsayımı)	CGE	-8,7	-5,9	
Centre of Economic Studies	CGE	-4,5		-1,2
Whitehall Study	CGE	-6,5	-4,5	-1,5
Dhingra et al (CRS varsayımı)	NQTM	-2,7		-1,3
Dhingra et al (Dinamik üretkenlik)	Gravity	-9,4		-6,3
Rabobank	NIGEM	-18,0	-12,5	-10,0
Jafari&Britz	CGE	-1,1		

Kaynak: Office For Budget Responsibility, 2018: 39; Harari, 2018: 23; Hantzsche ve Young, 2019: 4

Bu doğrultuda DTÖ senaryosu için yapılan tahminler yüzde -1,5 ile yüzde -18,0 aralığında GSYİH değişikliği öngörürken, sınırlı etki kümesine odaklanan ve statik olarak adlandırılan modeller aynı DTÖ senaryosunun GSYİH ve refah etkilerini yüzde -1,5 ile yüzde -4,9 arasında konumlandırmaktadır.

Açıkçası Brexit sonrası bir projeksiyon yapılırsa ülkeye ithal edilecek mal ve hizmet fiyatlarının yukarı yönlü değişmesinden ötürü AB üyeliğinin devam etmesi senaryosuna göre Birleşik Krallık için daha düşük yaşam standartları ile karşılaşılması sürpriz olmayacaktır. Şöyle ki halihazırda ülkenin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa Birliği'nden ayrılık sonucunda oluşacak yeni ticaret engelleri ve AB'den daha az nitelikli iş gücü göçü verimlilikte düşüşleri gündeme getirecektir. Hakeza Brexit'in kamu maliyesini kötüleştirilmesi de beklenen bir diğer olası durum olarak öne çıkmaktadır. AB bütçesine sağlanan katkının ortadan kalkması ile birlikte yılda yaklaşık 10 milyar£ gibi bir tasarruftan bahsedilirken, bu gelişmelerin doğal sonucunda daha küçük bir ekonomiye sahip olacak Birleşik Krallık için uzun vadede yılda yaklaşık 20-40 milyar£'lık bir gelir açığı riski de söz konusudur. Bu kapsamda Başbakan Johnson liderliğindeki gelecek Parlamento döneminde kamudaki gelir açığının yılda dört ila on iki milyar£ civarında gerçekleşeceğine yönelik tahminler bulunmaktadır (Hantzsche ve Young, 2019: 1).

Elbette önce Birleşik Krallık'ın kendi ekonomik performansı üzerindeki kuvvetli etkilerinin ardından Brexit'ten en çok etkilenecekler listesinde AB ülkeleri ilk sırada yer almaktadır. 2019 yılı verileri incelendiğinde toplam AB içi ihracatta Almanya (yüzde 21,7), Hollanda (yüzde 13,0), Fransa (yüzde 8,3), Belçika (yüzde 8,1), İtalya (yüzde 7,5) ve İspanya'nın (yüzde 5,5) ardından yüzde 5,4'lük oran ile yedinci sırada yer alan Birleşik Krallık toplam AB içi ithalatta Almanya (yüzde 20,9) ve Fransa'nın (yüzde 11,3) ardından yüzde 8,8 ile üçüncü sırada bulunmaktadır (Eurostat). Birlik içi ticarete Almanya ve Fransa'dan sonra önemli bir ithalatçı üye ülke konumunda bulunmasından ötürü Birleşik Krallık'a ihracat yapan AB ülkeleri yeni rejimden en çok olumsuz etkilenecek ülkeler olacaktır. Konuya ilişkin 2018 yılı verileri baz alınarak hazırlanan bir çalışmaya göre Birleşik Krallık'a gerçekleştirdiği toplam ihracatında 18,8 milyar euro değerine tekabül eden ürünlerinin potansiyel yeni tarifelere tabi olmasıyla birlikte Almanya, Brexit'ten en büyük darbeyi alacak AB

ülkesi olmaya aday görünmektedir. Almanya'dan sonra potansiyel kayıpların en fazla sırasıyla Belçika, İspanya, Hollanda ve Fransa için söz konusu olacağı öngörülmektedir. Yine en son AB-28 üzerinden yayımlanan verilerine dayanarak, Estonya, Hırvatistan ve Letonya'nın Brexit'ten en az etkilenecek Birlik ülkeleri olacağını ileri sürmek mümkündür (Tablo 3.2).

Tablo 3.2: Brexit'in AB Ülkeleri Üzerindeki Olası Etkileri, 2018

Almanya	18,8 milyar euro	Romanya	498,5 milyon euro
Belçika	7,3 milyar euro	Macaristan	200,7 milyon euro
İspanya	4,7 milyar euro	Litvanya	56,1 milyon euro
Hollanda	3,2 milyar euro	Slovenya	28,2 milyon euro
Fransa	3,0 milyar euro	Bulgaristan	23,6 milyon euro
İtalya	2,0 milyar euro	Yunanistan	17,6 milyon euro
İrlanda	1,6 milyar euro	Finlandiya	12,7 milyon euro
Polonya	1,1 milyar euro	Lüksemburg	8,1 milyon euro
İsveç	960,1 milyon euro	Malta	6,0 milyon euro
Slovakya	935,2 milyon euro	Kıbrıs	5,8 milyon euro
Çek Cumhuriyeti	808,6 milyon euro	Letonya	5,5 milyon euro
Danimarka	671,7 milyon euro	Hırvatistan	4,2 milyon euro
Portekiz	661,9 milyon euro	Estonya	1,2 milyon euro
Avusturya	646,3 milyon euro		

Kaynak: Pogkas ve Diamond, 2020

Sektörel açıdan bakıldığında ise Avrupa'nın yeni araç bakımından ikinci en büyük pazarı İngiltere'de Brexit sürecinden en fazla etkilenecek sektörlerin başında açık ara farkla otomotiv sektörünün olacağı tahmin edilmektedir. 2019 yılında ülkede satılan yeni otomobil sayısının 2013'ten bu yana en düşük seviyeleri görmesine yol açan iki temel faktörden birincisi dizel araçlara yönelik artırılan kısıtlamalar kabul edilirken, Brexit kaynaklı ekonomik belirsizlik alımlardaki düşüşün diğer temel faktörü olarak gösterilmektedir. İngiltere Otomobil Üreticileri Derneği Başkanı Mike Hawes yaptığı bir açıklamada, Başbakan Boris Johnson Hükümeti'nin AB ile başlayan ticaret müzakerelerinin sonucunda bir anlaşma yapmaması halinde 2021 yılından itibaren otomobil ihracatı ve ithalatına gelecek zorunlu yüzde on tarife uygulamasının sanayiciler açısından şimdiden büyük endişe kaynağı olduğunu ve bunun satışları etkilediğini ifade etmiştir (Milliken, 2020).

Yeri gelmişken, Brexit kaynaklı riskler motor üretiminde dünyanın önemli merkezlerinden kabul edilen İngiltere’de bazı otomobil markalarının yeni yatırım kararlarını askıya almasına da zemin hazırlamaktadır. Örneğin Fransız otomobil markası Peugeot, geçtiğimiz yıl Cheshire'deki Ellesmere Limanı otomobil fabrikasını açık tutma kararının İngiltere'nin AB ile gelecekteki ilişkisine bağlı olduğunu açıklamıştır. Benzer bir uyarı da yeni Qashqai model araç üretimine Sunderland fabrikasında -bir önceki yıla kıyasla yüzde 22 seviyesinde üretimin azaldığı- başlayacak Nissan’dan gelmiştir. Japon otomobil markası herhangi bir yeni gümrük vergisinin uygulanması durumunda tüm Avrupa iş modelinin tehlikeye gireceği hususunda ikazda bulunmuştur (Pitas, 2020).

AB içi ticarete Brexit’in olumsuz etkilerinin otomotiv sektörünün ardından en fazla sırasıyla tekstil ve hazır giyim, et ve süt ürünleri (açık ara farkla domuz eti ilk sırada yer almak üzere kümes hayvanları, sığır eti, peynir ve tereyağı v.d.), gıda (şeker, kakao, katı ve sıvı yağlar, pirinç, muz, taze fasulye, vanilya, karanfil) ve seramik sektörlerinde yaşanması öngörülmektedir (Pogkas ve Diamond, 2020).

Sonuç olarak geçen süre zarfında payı düşüş göstermiş olsa da Birleşik Krallık için Avrupa Birliği her zaman birinci ticaret ortağı konumunda olmuştur. Antrparantez, Birleşik Krallık toplam mal ve hizmet ihracatında AB’nin payı zaman içinde azalmıştır. 2006 yılında yüzde 55 olan bu pay 2016’da yüzde 44’e düşmüş, 2019 yılında ise yüzde 43 olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde Birleşik Krallık toplam mal ve hizmet ithalatında AB’nin payı 2003’de yüzde 58 iken 2019 yılı sonunda yüzde 52’ye kadar gerilemiştir. Birleşik Krallık, ekseriyetle AB üyesi olmayan ülkelerle ticaret fazlasına sahipken, AB ile ticaretinde ticaret açığı bulunmaktadır. Örneğin 2019 yılında AB ülkeleri ile toplam ticaretinde 79,2 milyar sterlin açık verirken, AB dışı toplam ticaretinde 48,7 milyar sterlin değerinde fazlaya sahip olmuştur (Ward, 2020: 3-4). Bundan sonraki dönemde Birliğin eski üyesi ile ticaret yapma düzeyinin azalıp azalmayacağını devam eden müzakereler belirleyecektir. Özellikle AB ve Birleşik Krallık arasında herhangi bir ticaret anlaşmasının sağlanmadığı ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarının devreye girdiği bir senaryonun hayat bulması durumunda çok daha büyük kayıpların yaşanması olağandır.

3.1.3. Brexit Süreci ve Sonrası Birleşik Krallık'ın Ticaret Diyalogları

AB'den Çıkış Yasası Avrupa Birliği tarafından kabul edilen Birleşik Krallık, bir yandan en büyük ticaret partneri AB ile yeni bir ilişki belirlemek üzere müzakerelerini sürdürürken, diğer taraftan dünyanın geri kalan ülkeleri ile de yeni ticaret anlaşmaları gerçekleştirmek üzere görüşmelere başlamıştır.

Brexit referandumundan günümüze dek geçen sürede Birleşik Krallık ve AB arasında kurulması planlanan ticaret anlaşması için mütemadiyen farklı seçenekler dile getirilmiştir (Tablo 3.3). Bununla birlikte Brexit tartışmalarında en çok model gösterilen **Norveç ve Kanada ticaret anlaşmaları olmuştur.**

- 1) Norveç Modeli: Birleşik Krallık'ın AB Ortak Pazarı'nda kalması; ancak Gümrük Birliği'nden ayrılması anlamına gelmektedir. Hem mallar hem hizmetlerde Ortak Pazar'a tam erişim mümkündür. AB Ortak Pazarı'na ilişkin gelecekteki kuralların nasıl evrileceği konusunda söz sahibi olunmayacak; ama AB müktesebatı ve düzenlemelerin kabul edilmesi gerekecektir. BK, uygulamada EFTA'daki diğer ülkelerle birlikte bir blok olarak müzakere etmekle birlikte Norveç gibi kendi bağımsız ticaret politikasını sürdürmekte özgür olacaktır (Institute for Government, t.y.).
- 2) Kanada Modeli: AB'nin Kanada ile yakın zamanda yaptığı kapsamlı ekonomi ve ticaret anlaşması sanayi ürünleri ve bazı tarımsal ürünler için Ortak Pazar ile tarifersiz ticarete izin vermekle birlikte hizmet ticaretinde sınırlı bir erişimi mümkün kılmaktadır. Kanada, AB düzenlemelerine uymak zorunda değildir; ancak taraflar arasında bazı hizmetlerde piyasa erişimine ilişkin yönetmeliklerin kabulünü gerektiren karşılıklı tanıma söz konusudur.
- 3) Türkiye Seçeneği: Birleşik Krallık, AB'nin Tek Pazar ve Gümrük Birliği uygulamalarından ayrılacak, bunun yerine AB ile yeni bir gümrük birliği tesis edecektir. Bu model, yeni gümrük birliği kapsamına girecek mallar için serbest ticareti sağlarken, diğer ülkelere ithal edilen mallara AB'nin ortak dış tarifesinin uygulanması yükümlülüğünü getirecektir. Sanayi ürünleri için yapılan kontrollerin çoğunu ortadan kaldırmakla birlikte, işletmelerin çeşitli

gümrük belge düzenlemelerine uyma zorunluluğu devam etmektedir. AB'nin ortak dış tarifelerini kabul etmek suretiyle yeni ticaret anlaşmaları yapma kabiliyeti kısıtlanacak olan Krallık'ın önemli sayıda AB ürün yönetmeliğine uyumlu davranması da gerekecektir.

- 4) İsviçre Seçeneği: AB ve İsviçre arasındaki mevcut ilişki son yirmi yılda yapılan yüz yirmiden fazla ikili anlaşmaya dayanmaktadır. Gümrük tarifeleri olmaksızın AB ile ticaret yapan İsviçre, hizmet ticaretinde AB Tek Pazarına sınırlı erişim hakkına sahiptir. Kişilerin serbest dolaşımını kabul eder; fakat bu kuralların oluşum mekanizmasında yer almaksızın AB Tek Pazarı'nda sahip olduğu haklarla ilgili düzenlemelere uymakla yükümlüdür. Bağımsız bir ticaret politikası izleyebilir; ancak uygulamada diğer EFTA ülkeleriyle daha yakın bir ilişki içerisinde dir.
- 5) Ukrayna Seçeneği: Ukrayna'nın AB ile ortaklık anlaşması, AB üyeliğine doğru ilk adım olarak tasarlanan özel bir düzenlemedir. Tek Pazar'a neredeyse tam erişim bulunmaktadır. Ukrayna'ya mal ve hizmetler, özellikle de finansal hizmetler alanında benzeri görülmemiş boyutta bir pazara erişim imkanı sağlamıştır. Ancak kişilerin serbest dolaşımını kapsam dışıdır. Ukrayna AB düzenlemelerine ve müktesebatına uymak zorundadır.
- 6) Dünya Ticaret Örgütü Seçeneği: Tek Pazar ve Gümrük Birliği'ni karşılıklı bir anlaşmaya varmadan bırakması halinde Birleşik Krallık DTÖ şartlarına göre AB-27 bloğuyla ticaretini ek tarifeler ile sürdürecektir. AB ile arasında yasal eşitlik konusunda herhangi bir anlaşma yapılmadığı takdirde, Birleşik Krallık'ın hizmetler için AB pazarına tercihli erişimi sona erecektir. Ayrıyeten ticaret akışını kolaylaştırmayı hedefleyen iki taraflı anlaşmalar düzenlenemeyecektir (Institute for Government, t.y.).

Birleşik Krallık gibi gelişmiş bir ekonominin AB ile yalnızca DTÖ şartlarında ticaret yapması hala benzeri görülmemiş bir durum olmakla birlikte bu seçeneğin meydana gelme olasılığı giderek daha güçlenmektedir.

Tablo 3.3: AB-BK Ticaret Anlaşması İçin Üzerinde Durulan Seçenekler

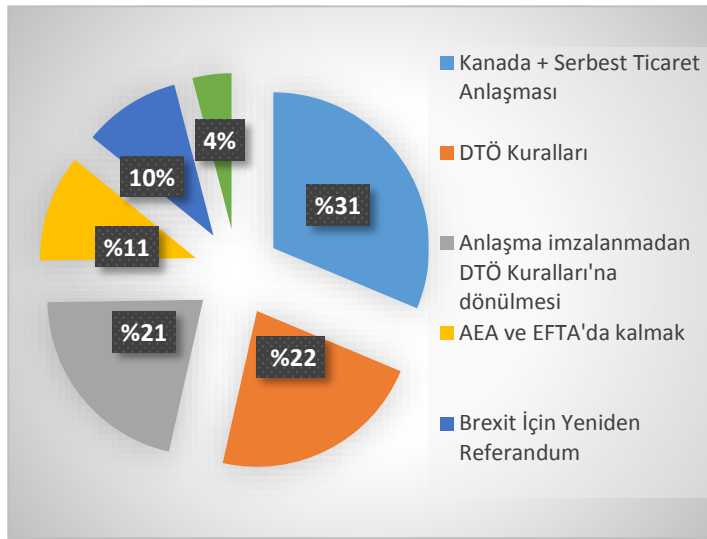
		AB Üyesi İken BK	Norveç 	Türkiye 	Tek Pazar ve Gümrük Birliği'nden Ayrılmak, İkili STA'lar Müzakere Etmek			Ortak Pazar'dan Ayrılmak ve Gümrük Birliği'nden Anlaşmasız Çıkmak DTÖ Seçeneği
					İsviçre 	Ukrayna 	Kanada 	
"Kırmızı Hatlar" – Savunma Yönleri	AB kaynaklı göçü kontrol etmek	X	X	✓	X	✓	✓	✓
	ABAD'ın yargılama yetkisinin sona ermesi	X	Kısmen	Genellikle	Çoğunlukla	Kısmen	✓	✓
	AB düzenlemelerinin uygulanabilirliğinin iptali	X	X	Kısmen	Kısmen	Çok sınırlı	✓	✓
	Bağımsız bir ticaret politikası izlemek	X	Genellikle	Çok kısıtlı	Genellikle	✓	✓	✓
	AB'ye zorunlu bütçe katkısının sonlanması	X	X	✓	X	✓	✓	✓
	Ortak Tarım Politikası ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'ndan çıkmak	X	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Saldırgan Yönler	AB ile tarifersiz ticaret	✓	✓	✓	✓	✓	✓	X
	Hizmetler ticaretinde AB Ortak Pazarı'na erişim	✓	✓	X	Çok kısıtlı	✓	Çok kısıtlı	X
	Sorunsuz, tartışma yaratmayan sınırlar	✓	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Kısmen	X	X
	AB Programlarına gönüllü katılım	✓	✓	✓	✓	✓	Kısmen	X
	Müzakere süreçlerinin çabukluğu (50.madde süreci dahilinde)	✓	✓	✓	X	X	X	n/a

Kaynak: Institute for Government, t.y.

AB'den Çıkış Yasası'nın Avrupa Birliği tarafından onaylanmasının hemen ardından Birleşik Krallık Hükümetince yapılan resmi açıklamada yukarıda verilen modeller arasından çoktan bir seçim yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. 2020 yılının sonunda geçiş sürecinin tamamlanmasını müteakip AB Tek Pazarı ile Gümrük Birliği'nden ayrılacağına tüm paydaşlar tarafından bilinmesi gerektiği ifade edilen açıklamada, ticaret müzakerelerinde en azından AB'nin Kanada veya Japonya ile akdettiği son ticaret anlaşmalarının sahip olduğu ölçüde iyi hükümler barındıran bir anlaşmaya varmanın temenni edildiği açıkça ifade edilmektedir (HM Government, 2020a).

Birleşik Krallık Başbakanı Johnson'ın bu isteği Brexit süreci boyunca ülkede sıklıkla başvurulmuş kamuoyu yoklamalarına da yansımıştır (Grafik 3.3).

Grafik 3.3: AB-BK Ticaret Anlaşması İçin Yapılan Bir Anket

Örneğin 08-10 Ekim 2018 tarihleri arasında Birleşik Krallık'ta yapılmış olan bir ankette, **“İngiltere'nin AB ile gelecekteki ilişkisi için tercih ettiğiniz seçenek nedir?”** sorusuna en fazla yanıt **“Kanada + Serbest Ticaret Anlaşması”** seçeneği için alınmıştır.

Kaynak: What UK Thinks, 2018

DTÖ kurallarına dönüşmesi en çok desteklenen ikinci şık olurken, AB ile daha yüksek seviyede bir iş birliği öngören Chequers Planı'nın tercih edilen en son seçenek olduğu görülmektedir. Theresa May dönemine ait Chequers Planı, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma stratejisini belirleyen sert bir Brexit yerine AB ile pek çok alanda iş birliğini ve ürünler-hizmetler alanında ortak paydaların muhafaza edilmesini öngörmekteydi. Bilhassa malların serbest dolaşımını güvence altına alarak, Krallığı

AB ile yakın ilişki içinde tutmayı öngören söz konusu plan, muhafazakarlar arasında ciddi tartışmalara yol açmış, bakanların istifasına neden olmuştur.

3 Şubat 2020’de Başbakan Johnson tarafından BK Parlamentosu’na gönderilen açıklamada Birlik tarafından halihazırda kabul edilmiş STA'larda ortaya konulan uluslararası en iyi uygulamaları yansıtan ve gerektiğinde geliştirilebilecek bir anlaşmanın arzu edildiği bildirilmiştir. Bu anlaşma; Birleşik Krallık ve AB arasında herhangi bir tarife, ücret, harç veya nicel kısıtlamanın olmadığı tamamen serbest bir mal ticaretini ve geniş yelpazede, bilhassa profesyonel hizmetler ve ticari hizmetler gibi kilit alanları kapsayacak, standart taahhütlerin ötesine geçecek bir hizmet ticaretini içermelidir. Johnson’ın bildirisine göre AB-Birleşik Krallık ticaret anlaşmasının içermesi gereken başlık ve hususlar şu şekilde olmalıdır:

- 1) Serbest Ticaret Anlaşması: (i) Ticaret Çözümleri (ii) Ticarete Teknik Engeller (iii) Sıhhi ve Bitki Sağlığı Önlemleri (iv) Gümrük ve Ticaretin Kolaylaştırılması (v) Düzenleyici Çerçeve (vi) Finansal Hizmetler. Bunların yanı sıra (vii) Mesleki Yeterliliklerin Karşılıklı Tanınması (viii) Karayolu Taşımacılığı (ix) İş Amaçlı Geçici Giriş (mod4) başlıklarına yönelik iş birliği beklenmektedir.
- 2) Balıkçılık Anlaşması: Norveç, İzlanda ve Faroe Adaları gibi AB ile su ve balıkçılık fırsatlarına erişim konusunda yıllık görüşmelerin yapılacağı, balıkçılık alanında iş birliğine yönelik bir mekanizmanın ele alınabileceği bir anlaşma dahil edilmelidir.
- 3) İç Güvenliğe İlişkin İş birliği Anlaşması: Krallık vatandaşlarının korunmasına yardım edecek AB ve BK arasındaki cezai konularda hukuki yaptırım ve iş birliğine yönelik çerçeve sağlamak üzere pragmatik bir anlaşmaya varmanın karşılıklı çıkarlara uygun olacağına inanılmaktadır.
- 4) Diğer Alanlara İlişkin İş birliği: Birleşik Krallık, havacılık hizmetleri pazarına karşılıklı erişim, havacılık güvenliği ve hava trafik yönetimi alanlarında iş birliğini kapsayan bir hava taşımacılığı anlaşması; bunun yanı sıra aile birleşimi ve yasa dışı göç dahil olmak üzere sığınmacılar ve belirli AB

programlarına katılımın sağlanmasına yönelik düzenlemelerde iş birliği hedeflemektedir (HM Government, 2020a).

Başbakan'ın Krallık Parlamentosu'na sunduğu bu metnin daha sonrasında halka hitaben yaptığı konuşmasında da yine AB'nin Kanada ile yaptığı anlaşmaya⁸¹ benzer bir serbest ticaret anlaşmasından yana olduğu açıkça belirtilmiş; fakat AB yetkilileri Birleşik Krallık ve Kanada'nın karşılaştırılabilir ülkeler olmadığı hususuna dikkat çekmiştir. Bu denli büyüklükteki serbest ticaret anlaşmalarının en az iki üç yıl gibi bir zamanda tamamlandığı bilgisi göz önünde bulundurulursa, Başbakan Boris Johnson'ın iddia ettiği gibi 2020 yılı sonunda taraflar arasında bir anlaşmaya varılması imkansız olmamakla birlikte pek de kolay görünmemektedir. Örneğin Kanada ile AB arasındaki gümrük tarifelerinin yüzde 98'ini ortadan kaldıran ticaret anlaşmasının (EU-Canada Comprehensive Economic and Trade Agreement/CETA) müzakereleri yaklaşık beş yıl sürmüştür. Üstelik Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde başlayan, daha sonra Avrupa ülkelerinde hızla yayılan ve pek çok ölüme neden olan pandemiden ötürü müzakerelerin önceden belirlenen takvim dahilinde ve yüz yüze gerçekleşemediğini belirtmek faydalı olacaktır.

AB ile ticaret müzakereleri yakın zamanda tamamlanacak olan bir zamanların üzerinde güneş batmayan imparatorluğu, uzun süre gündemini meşgul eden Brexit sürecini geride bırakmanın sevinci ile dünyaya yeniden açılmaya başlamıştır. Bu paralelde yeni ticaret anlaşmaları yapmak üzere farklı partnerler ile görüşmelerini sürdürmektedir. Afrika ülkeleri bu partnerler arasında ön sıralarda yer almaktadır. 20 Ocak 2020'de başkent Londra'da Gana, Kenya, Mısır, Kongo, Senegal, Malavi, Mozambik, Fildişi Sahili, Nijerya ve Ruanda'nın aralarında bulunduğu on altı Afrika ülkesi lideri ile büyük ölçekli İngiliz şirketlerinin üst düzey yöneticilerinin katıldığı

⁸¹AB ve Kanada arasında tamamlanan müzakerelerin akabinde 2016 tarihinde imzalanan Kapsamlı ve Ekonomik Ticaret Anlaşması AB'nin ilk kez bir G-7 ülkesi ile yapmış olduğu bir serbest ticaret anlaşması özelliği taşımaktadır. Anlaşma, karşılıklı ticarete konu ürünlerin ilk etapta yüzde 98'inden gümrük vergilerini kaldırırken, karşılıklı ticarete teknik engellerin kaldırılması, yatırımların teşvik edilmesi, coğrafi işaretler, ticaret amaçlı ziyaretlerde kolaylık sağlanması, mimarlardan vinç operatörlerine kadar mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması gibi pek çok alanı kapsamaktadır (Avrupa Komisyonu, "One year on EU-Canada trade agreement delivers positive results", 2018b, [Çevrimiçi], <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1907>, 11 Şubat 2020).

zirve dikkat çekmiştir. Bahse konu Zirve’de toplam hacmi 6,5 milyar sterlin olan 27 anlaşmanın yapıldığı duyurulmuştur (Lawless ve Anna, 2020).

Zirve’nin bu denli dikkat çekmesi; birinci ticaret partneri Çin olan⁸² Afrika’da Körfez ülkeleri ve Hindistan dahil olmak üzere diğer küresel güçler diplomatik ve ekonomik varlıklarını artırırken, eski sömürgeci bir güç olarak Britanya’nın kıtaya ilgisinin nasıl olacağına dair uzun süredir duyulan meraktan kaynaklanmaktadır. Örneğin Başbakan Theresa May’in 2018 Kenya ziyaretinde, Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta’nın da belirttiği üzere otuz yıldan daha uzun bir aradan sonra ilk kez Doğu Afrika’nın ekonomi merkezi bir İngiliz başbakanı tarafından ziyaret edilmiştir. Zirve’de “*Finans, teknoloji, inovasyon alanlarında dünyadaki lider uzmanlığımız, temiz büyüme konusundaki kararlılığımız, İngiltere ve Afrika’yı doğal partner yapmaktadır*” şeklinde açıklamalar yapan İngiliz Hükümeti yetkilileri geçmişteki stratejilerinden farklı olarak “Kara Kıtı” Afrika için finans ve gelişmiş teknolojilere bağlı yumuşak güçlerini sahaya sürmeyi planladıklarını ortaya koymuştur (Lawless ve Anna, 2020).

3.1.3.1. AB Üyesi Olmayan Ülkelerle Ticaret Diyalogları

Brexit, Birleşik Krallık’a kırk yedi yıllık uzun bir sürenin ardından ilk kez bağımsız bir ticaret politikası izleme şansı vermektedir. Birçok Brexiteer bunun Brexit tarafından sunulan büyük fırsatlardan biri olduğunu savunmaya devam etmektedir. Zira bu, üyelikten ayrılan Birleşik Krallık’ın AB dışındaki hızlı büyüyen pazarlara daha fazla odaklanmasını sağlayacak önemli bir araçtır. Brexit sürecinde AB üyeliğine istinaden tarafı olduğu ticaret anlaşmalarının feshi ile birlikte ikili veya çok taraflı ticaret anlaşmalarını yeniden müzakere etmesi gereken Krallık, AB ile diğer ülkeler arasında var olan anlaşmaların önemli bir kısmını devralmayı başarmış, diğer bir ifade ile bu ülkelerle ticaretini Brexit sonrası garantiye almıştır. Aralarında Norveç, İsviçre,

⁸² 2019 yılında Afrika’nın Çin ile karşılıklı ticareti 208 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmişken, Birleşik Krallık-Afrika ticareti 46 milyar dolar olarak kaydedilmiştir (Jill Lawless ve Cara Anna, “UK Looks to Fast-Growing Africa for trade ties after Brexit”, **The Herald-News**, January 20,2020, [Çevrimiçi], <https://www.theherald-news.com/2020/01/20/u-k-looks-to-fast-growing-africa-for-trade-ties-after-brexit/arimxoe/>, 19 Şubat 2020).

Güney Kore, Japonya gibi ortakların da yer aldığı ülkeler ile yaptığı anlaşmaların yürürlüğe girmesi için AB-Birleşik Krallık arasında ticaret müzakerelerinin sonlanması beklenmektedir (Webb, 2019: 2).

Birleşik Krallık tarafından devralınmayan ve aralarında Kanada, Türkiye, Singapur gibi görece önemli ticaret partnerlerinin bulunduğu bazı ülkeler ile henüz bir anlaşma yapılmamıştır. Başbakan Johnson'ın müzakereleri başlatmak üzere Kanada'ya da Japonya ile eş zamanlı olarak bir heyet gönderdiği duyurulmuş olup, Türkiye ile ise görüşmelerin ikili çalışma grubu üzerinden devam ettiği hem İngiliz hem Türk yetkililerin yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Bunlara ek olarak Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD ile karşılıklı tanıma anlaşmaları⁸³ imzalanmıştır (HM Government, 2020b). Birleşik Krallık, AB'den Geri Çekilme Anlaşması uyarınca tanınan geçiş döneminde uluslararası anlaşmaları müzakere etme, imzalama ve onaylama yetkisine sahiptir. Bununla birlikte AB-Birleşik Krallık ticaret müzakereleri tamamlanmadan bahse konu anlaşmalar geçiş döneminde yürürlüğe giremeyecektir.

Başbakan Boris Johnson liderliğinde hükümeti kuran Muhafazakar Parti'nin en baştan zikrettiği ticaret anlaşması yapılacak öncelikli ülkeler listesinde yer alan ABD, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya arasından şu ana kadar yalnızca Japonya ile anlaşma imzalanmıştır (Eylül 2020 itibarıyla).

Sırası gelmişken, Başbakan Johnson'ın AB'den sonra ülkesinin en büyük ihracat pazarı olan ABD ile anlaşma yapma hususunda oldukça hevesli bir tutum içerisinde olmasına ve daha öncesinde Donald Trump'ın da iki ülke arasında oldukça sağlam bir anlaşma vaadinde bulunmasına⁸⁴ rağmen Birleşik Krallık açısından bunun çok kolay gerçekleşmeyeceğine dair endişeler Ocak 2020 sonrası ülke gündeminde daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Evvela AB ve ABD arasında 2013 yılında

⁸³ Karşılıklı tanıma anlaşması, ülkelerin birbirlerinin uygunluk değerlendirmelerini tanıdığı bir anlaşmadır.

⁸⁴ ABD Başkanı Donald Trump 4 Haziran 2019'da Londra'daki Dışişleri ve Milletler Topluluğu Ofisi'nde İngiltere Başbakanı Theresa May ile yaptığı ortak bir konferansta İngiltere ile "çok, çok sağlam" bir anlaşma yapılacağını kalın harflerle çizmiştir.

başlayan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı görüşmelerindeki anlaşamamazlık dikkate alındığında, G-7'nin bu iki ekonomik gücü arasında kısa süre içinde bir anlaşmaya varılması pek olası görünmemektedir. Öte yandan Başkan Trump dahil olmak üzere bazı ABD yetkililerinin (ABD'nin Londra Büyükelçisi Woody Johnson gibi) olası bir anlaşma kapsamında İngilizlerin dünyaca meşhur ulusal sağlık sistemi gibi başlıkların da müzakere masasında olması gerektiği yönündeki açıklamaları ülkede tartışmalara sebebiyet vermiştir. ABD Hükümeti tarafından hazırlanan ve potansiyel bir Birleşik Krallık-ABD Anlaşması müzakerelerinde takip edilecek hususların yer aldığı Şubat 2019 tarihli bir çalışmada⁸⁵ İngiliz gıda⁸⁶ ve ilaç pazarlarına erişimin elde edilmesine ilişkin özel hedeflere yer verilmesi bu yöndeki endişelerin haklılığını göstermektedir. Nitekim Brexit sonrası ülkede iş çevrelerinin bu türden bir iş birliğine isteksiz davranmalarına neden olmaktadır. Aynı şekilde Birleşik Krallık Hükümeti tarafından Mart 2020'de yayımlanan benzeri bir çalışmada ilaç fiyatları, gıda güvenliği ve hayvan sağlığı alanları ülke için kırmızı çizgiler olarak açıklanmıştır (Webb, 2020).

ABD açısından bakıldığında ise kamu alımlarında oldukça muhafazakar hareket eden ABD'nin mevcut yasaların da bağlayıcılığı ile kamu alımları pazarını açmak hususunda genellikle istekli olmadığı bilinmektedir. Keza TTIP görüşmelerinde AB'nin istekli tutumuna rağmen finansal hizmetlerin anlaşmanın bir parçası olamayacağını, ancak bu konudaki görüşmelerin paralel ilerleyebileceğini,

⁸⁵ Bkz.: Office of the United States Trade Representative Executive Office of the President, United States- United Kingdom Negotiations: Summary of Specific Negotiating Objectives, February 2019, (Çevrimiçi) https://ustr.gov/sites/default/files/Summary_of_U.S.-UK_Negotiating_Objectives.pdf.

⁸⁶ ABD özellikle et ve hayvan yemi başta olmak üzere net bir hayvansal mamulleri ihracatçısıdır, normal olarak taraf ülkelerin de kendi tarım standartlarını kabul etmesini talep edecektir. Bir AB üyesi olarak Birleşik Krallık'ta ise bu alanda farklı standartlar benimsenmiştir. Örneğin, hormonla tedavi edilen sığır eti veya klorla yıkanmış tavukların ithalatına izin verilmemektedir. Ancak Birlik'ten ayrıldıktan sonra ülke bunu yapmakta serbest olacaktır. ABD ile bu içerikte bir serbestlik uygulayabilecek olan Krallık'ın öte yandan AB ile yapacağı anlaşmada bunun tam tersini sürdürmesi gerekecektir. İkinci bir örnek de ithal yemlerle ilgili olarak verilebilir. BK zaten genetik olarak değiştirilmiş yem ithal eden bir ülkedir. Ancak ABD tarafından genetiği değiştirilmiş yeni türlerin onay sürecini hızlandırması ve genetiği değiştirilmiş organizma ürünlerini insan gıdalarına dahil etmesine ilişkin ısrarlara maruz kalabilir. Oysa Avrupa Birliği'nde bu söz konusu değildir (Philip Blenkinsop, "Factbox: How free would a UK-U.S. trade agreement be?" (ed.Catherine Evans), **Reuters**, June 4, 2019, [Çevrimiçi], <https://www.reuters.com/article/uk-usa-trump-britain-trade-factbox/factbox-how-free-would-a-uk-u-s-trade-agreement-be-idUSKCN1T51UY>, 7 Mayıs 2020).

savunan ABD'nin finansal hizmetlerde Avrupa'nın merkezi kabul edilen Birleşik Krallık için de aynı tutumu sergilemesi işten değildir (Blenkinsop, 2019).

Bu noktada eklenmesi gereken bir husus da Birleşik Krallık'ın hem kendi adına kırk yılı aşkın bir süredir ticaret müzakerelerini yürütmüş olan AB hem de müzakere etme konusunda görece daha fazla tecrübeye sahip olan ABD gibi ticaret ortakları ile karşı karşıya kalacak olmasıdır. Şüphesiz ki ticaret politikasına ilişkin kararlar taraflar arasında genellikle zor değiş tokuşlara neden olabilecek bir potansiyele sahiptir. Düşük tarifeler tüketicilere (bileşen veya ham madde ithal eden işletmeler dahil) yarar sağlarken, yerli endüstriler için daha fazla rekabet anlamına gelmektedir. Günümüzde ticaret anlaşmaları tarifelerin de ötesine geçtiği için ülkelerin ticaret politikaları daha tartışmalı olabilmektedir (Webb, 2020). Bunun farkındalığı ile olsa gerektir ki Birleşik Krallık Ulusal Denetim Ofisi tarafından "Ticaret Müzakerelerine Hazırlık" başlıklı bir çalışma Mayıs 2019 tarihinde yayımlanmıştır. Krallık'ın yeni ticaret anlaşmalarının büyük, karmaşık ve kaynak-yoğun (yoğun kaynak gerektiren) anlaşmalar olacağı belirtilen raporda bu süreçten başarı ile çıkılması için birtakım politika önerilerine yer verilmektedir. Bu öneriler arasında ticaret müzakerelerinde yeterli kapasite ve uzmanlığa sahip olunması, bir dizi ticaret müzakeresinin eş zamanlı denetlenmesini gerektiren durumlarda etkin bir şekilde hareket edilmesi gibi farklı yetkinliklerin önemine vurgu yapılmaktadır (National Audit Office Great Britain, 2019: 29).

Diğer bir endişe kaynağı da küresel ticarete artan gerilimdir. Zira Krallık, küresel ticaret ortamının oldukça zor olduğu bir zamanda bağımsız ticaret politikasına başlamış olacaktır. Dünya Ticaret Örgütü, son zamanlarda ticarete artan gerilimler ve küresel ekonomideki yavaşlamanın bir sonucu olarak 2019 ve 2020'de küresel ticaret büyüme tahminlerini sırasıyla yüzde 1,2 ve yüzde 2,7 oranlarına çekmiştir. Daha önceki yıllarla karşılaştırma amaçlı bakılırsa dünya ticaretinin 2017'de yüzde 4,6 ve 2018'de yüzde 3,0 büyüdüğü görülmektedir. Sözün kısası DTÖ'ye ait bu revizyonlar Brexit sonrası Birleşik Krallık'ın ticaret performansının, bir kısmı Hükümetin kontrolü dışında kalan çeşitli faktörlere bağlı olduğunu teyit etmektedir.

Tablo 3.4: Türkiye ve Birleşik Krallık Ülke Künyeleri, 2019

Resmi Adı	Birleşik Krallık	Türkiye Cumhuriyeti
Nüfus	66.834 milyon	83.430 milyon
Yüzölçümü	243.610 km ²	785.350 km ²
Yönetim Şekli	Parlamente anayasal monarşi	Başkanlık
GSYİH (milyar dolar)	2.829	761
Kişi Başı GSYİH (dolar)	42.385	9.127
GSYİH Reel Büyüme Hızı (%)	1,5	0,9
Yıllık Enflasyon Oranı (%)	2	14
İşsizlik (%)	3,7	13,7
Dış Ticaret Dengesi (milyar dolar)	-224	-30
Mal İhracatında İlk Beş Ülke*	1.ABD (%15,5) 2.Almanya (% 9,9) 3.Fransa (% 6,7) 4.Hollanda (% 6,5) 5.Çin (%6,4) 18.Türkiye (%1,4)	1.Almanya (%9,2) 2.BK (%6,2) 3.İrak (%5,7) 4.İtalya (%5,4) 5.ABD (%5,0)
Mal İthalatında İlk Beş Ülke*	1.Almanya (%12,2) 2.ABD (%10,1) 3.Çin (9,4) 4.Hollanda (%7,8) 5.Fransa (%5,5) 16.Türkiye (%1,7)	1.Rusya (%11,0) 2.Almanya (%9,2) 3.Çin (%9,1) 4.ABD (%5,6) 5.İtalya (%4,4) 9. BK (%2,7)
Dünya Rekabetçilik Sıralaması	9	61
Dünya İnovasyon Sıralaması	5	49
İş Yapma Kolaylığı Sıralaması	8	33

Kaynak: Dünya Bankası; ITC Trademap; TÜİK

*Genel Ticaret Sistemi verilerine aittir

3.2. Türkiye-Birleşik Krallık Ticareti Genel Görünümü

Günümüzde her ne kadar siyasi oluşum yönü ağır basıyor olsa da Avrupa Birliği'nin temelini ortak bir pazar ve gümrük birliği meydana getirmektedir. Geleneksel anlamda Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı ve aynı zamanda dış ticaretinde fazla verdiği nadir gelişmiş ülkelerden biri olan Birleşik Krallık'ın AB Tek Pazarı ve Gümrük Birliği'nden çıkması bu ülkenin artık Avrupa Birliği nezdinde üçüncü bir ülke statüsünde olacağını ifade etmektedir. Bu durum ise önceden AB üyeliğinin sağlamış olduğu imtiyazlardan yararlanan yüz binlerce dış ticaret ve lojistik firmasının/iş insanının Birleşik Krallık ile ticaret işlemlerini yürütürken artık Birliğin değil; ülkenin kendi ulusal kurallarına uyması gerekeceği anlamına gelmektedir. Söz konusu gelişmeler yaklaşık yirmi beş yıldır Birleşik Krallık ile ilişkilerini AB mevzuatı üzerinden yürütmeye alışkın ve pazarda rahat olan Türk ihracatçıları için oldukça hassas ve kritik bir dönemi işaret etmektedir.

İkili ticaretin gelişim sürecine bakıldığında, 2001 yılından beri Birleşik Krallık karşısında ticaret fazlasına sahip olan Türkiye'nin bu ülkeye ihracatının son 18 yılda yüzde 400 oranında artarak 10,87 milyar dolara yaklaştığı görülmektedir. Diğer bir perspektiften bakıldığında ise taraflar arasındaki ticaret hacminin büyüme ve karşılıklı dış ticaretin Türkiye lehine gelişme seyrinin Gümrük Birliği yıllarına denk geldiği söylenebilir. Dış ticaretin yanı sıra turizm alanında da Türkiye ekonomisi için oldukça anlamlı bir paya sahip olan Birleşik Krallık ile devam eden ticaret müzakerelerinin kamu ve özel sektörler tarafından takibi büyük önem arz etmektedir. Zira halihazırda TR-AB Gümrük Birliği'nin desteği ile elde edilmiş olan karşılıklı 16,3 milyar dolarlık ticaret hacmi ve bu hacim içerisinde yaklaşık 5,4 milyar dolar ticaret fazlasına sahip taraf olarak Türkiye'nin kazanılmış haklarını Brexit sonrası koruyabilmesi için özel çaba sarfetmesi gerekmektedir.

Son yirmi yıl boyunca Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında yer alan BK ile dış ticaret gelişimini gösteren Tablo 3.5 incelendiğinde, Krallık ile dış ticaret dengesinin ilk kez 2001 yılından itibaren Türkiye lehine oluşmaya başladığı görülmektedir. 2001 yılında 4,1 milyar dolar olan iki ülke arasındaki mal ticaret hacmi 2008-2009 dünya krizine kadar belirgin olarak artış göstermiş; ancak ekonomik krizin

Avrupa Birliği'ndeki etkileri ve bunun sonuçları iki ülke dış ticaret rakamlarına da olumsuz yansımıştır. 2010 yılı itibarıyla hızlı bir biçimde toparlanan Türkiye-BK mal ticaret hacmi uzun bir aradan sonra tekrar ikinci kez Brexit referandumu sonrasında daralmaya başlamıştır. Geçen yirmi yıl süre zarfında iki ülke arasındaki ticaret hacminin belirgin oranda düştüğü iki dönem yaşanmış olup, bunlardan ilki 2008 global ekonomik krizi sonrası diğer Haziran 2016 AB'den çıkış referandumu dönemine denk gelmektedir.

2019 yılı Türkiye'nin toplam mal ihracatında sahip olduğu yüzde 6,2 oran ile ikinci sırada yer alan Birleşik Krallık, Türkiye'nin toplam mal ithalatında yüzde 2,7 ile dokuzuncu sıradadır (TİK). Birleşik Krallık'ın aynı yıla ait verilerine bakıldığında ise ülkenin toplam ihracatında Türkiye'nin yüzde 1,4'lük pay ile on sekizinci; toplam ithalatında yüzde 1,7 ile on altıncı partneri olduğu görülmektedir (ITC Trademap). Dolayısı ile gerek dış ticaret fazlasını elinde tutması gerek uzun süredir ilk beş ticaret partneri arasında yer alması hesaba katılırsa Türkiye'nin mal ticareti için Birleşik Krallık'ın önemi açıklık kazanmaktadır. Diğer taraftan ülkenin AB'den ayrılması sonucunda bölge bazında Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı konumunda olan AB'nin de Türkiye toplam ticaretindeki payı azalmış olacak; ancak Birlik kısa ve orta vadede Türkiye açısından açık ara farkla birinci pazar olma özelliği sürdürecek görünmektedir.

Tablo 3.5: Türkiye-BK Dış Ticaret Genel Görünümü (milyar dolar, %)

Yıl	İhracat*				İthalat*			
	BK'ya İhracat (milyar dolar)	Yıllık Değişim (%)	Türkiye İhracatında BK'nın Oranı (%)	Türkiye İhracatında AB (%)	BK'dan İthalat (milyar dolar)	Yıllık Değişim (%)	Türkiye İthalatında BK'nın Oranı (%)	Türkiye İthalatında AB (%)
1999	1,83	5,2	6,9	58,1	2,19	-18,4	5,4	55,4
2000	2,04	11,3	7,3	56,5	2,75	25,5	5,0	52,4
2001	2,17	6,8	6,9	56,1	1,91	-30,3	4,6	47,9
2002	3,02	39,1	8,4	56,7	2,44	27,4	4,7	49,8
2003	3,67	21,3	7,8	58,2	3,50	43,5	5,0	50,7
2004	5,54	51,1	8,8	58,1	4,32	23,3	4,4	49,3
2005	5,92	6,7	8,1	56,5	4,69	8,8	4,0	45,2
2006	6,81	15,2	8,0	56,3	5,13	9,4	3,7	42,6
2007	8,62	26,6	8,0	56,6	5,47	6,6	3,2	40,3
2008	8,15	-5,4	6,2	48,3	5,32	-4,0	2,6	36,9
2009	5,54	-27,2	5,8	46,2	3,46	-34,0	2,5	40,2
2010	7,22	21,9	6,4	46,5	4,67	34,8	2,5	39,0
2011	8,16	12,7	6,0	46,4	5,84	24,8	2,4	38,0
2012	8,70	6,7	5,7	39,0	5,62	-3,6	2,4	37,1
2013	8,78	1,1	5,8	41,5	6,28	11,6	2,5	37,1
2014	9,90	12,7	6,3	43,5	6,01	-5,6	2,4	37,2
2015	10,56	6,6	7,3	44,6	5,70	-6,6	2,7	38,7
2016	11,69	10,7	8,2	48,2	5,32	-4,0	2,7	39,9

2017	9,60	-17,8	6,1	47,4	6,55	23,1	2,8	37,2
2018	11,11	15,7	6,6	50,2	7,45	13,7	3,3	36,6
2019	10,87	-2,1	6,3	48,7	5,43	-27,1	2,7	34,9

Kaynak: TÜİK *2013 öncesi verilere ulaşmak amacı ile Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) kullanılmıştır. 2019 yılından önce yalnızca ÖTS üzerinden dış ticaret istatistiklerini yayımlayan Türkiye, 2019 yılından bu yana hem Genel Ticaret Sistemi (GTS) hem ÖTS'ye göre ilgili verileri açıklamaktadır.

Türkiye'nin Birleşik Krallık'a mal ihracatında ilk on fasıl incelendiğinde, 2019 yılında ilk dört sırayı yüzde 20 pay ile “87- Motorlu kara taşıtları; aksam ve parçaları”, yüzde 11,7 pay ile “61- Örme giyim eşyası ve aksesuarı”, yüzde 10,8 pay ile “85- Elektrikli makine ve cihazlar” ve “71- Kıymetli taş, maden, mücevher” fasıllarının yer aldığı görülmektedir (Tablo 3.6). İlk dört fasıl kapsamında ülkeye yapılan ihracat Türkiye'den BK'ya yapılan toplam ihracatın yüzde 53,3'üne tekabül etmektedir. Nitekim ilk on fasıl kapsamında yapılan mal ihracatı Birleşik Krallık'a yapılan toplam mal ihracatının yüzde 78'ini karşılamakta olup, bu ise ülkeye yönelik Türkiye'nin yaptığı ihracatın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. 2015-2019 yılları arasında Türkiye'den yapılan ihracatın gelişimine bakıldığında ise en fazla düşüşün 2017 yılında yaşandığı görülmektedir. Yine aynı dönem için gerçekleşen ihracat değerlerindeki değişim oranları dikkate alındığında, ihracat kayıplarının ekseriyetle “61- Örme giyim eşyası ve aksesuarı” ile “62- Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı” fasıllarında düzenli seyrettiği gözlemlenmektedir. Öte yandan 2015-2019 döneminde “71- Kıymetli taş, maden, mücevher” faslında çok ciddi bir sıçrama (yıllık ortalama yüzde 238,6) gerçekleşmişken, kalan sektörlerde mütevazı artışlar elde edilmiştir (yüzde 0,1 ila yüzde 9,9 arasında).

Türkiye'nin Birleşik Krallık'tan mal ithalatına konu ilk on fasılın sunulduğu Tablo 3.7 incelendiğinde ise 2019 yılında Türkiye pazarındaki yüzde 2,7'lik paya sahip olan Krallık'tan gerçekleşen ithalattaki ilk dört fasılın sırası ile “84- Elektriksiz makineler, kazanlar; aksam ve parçaları”, “72- Demir ve çelik”, “71- Kıymetli taş, maden, mücevher” ve “87- Motorlu kara taşıtları; aksam ve parçaları” olduğu görülmektedir. Söz konusu dört fasılda Birleşik Krallık'tan yapılan ithalat, Türkiye'nin bu ülkeden yaptığı toplam ithalatın yüzde 62'sine tekabül etmektedir. Bu durumda ilk on fasıl kapsamında yapılan mal ithalatı Birleşik Krallık'tan yapılan toplam mal ithalatının yüzde 80'ine denk gelmekte olup, bu oran Türkiye'nin Krallık'tan gerçekleştirdiği ithalatın önemli bir bölümünü meydana getirmektedir.

Tablo 3.6: Türkiye'nin BK'ya Mal İhracatında İlk On Fasil (milyon dolar, %)

Fasil Kodu	Fasil Açıklaması	2015	Yıllık Değişim (%)	2016	Yıllık Değişim (%)	2017	Yıllık Değişim (%)	2018	Yıllık Değişim (%)	2019	Yıllık Değişim (%)
87	Motorlu kara taşıtları; aksam ve parçaları	2.456	10,6	2.043	-17	2.546	24,6	2.686	5,5	2.173	-19,1
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	1.458	-11,2	1.320	-9,5	1.266	-4,0	1.318	4,1	1.265	-4,0
85	Elektrikli makine ve cihazlar	1.085	-7,3	938	-14	1.059	12,9	1.206	13,9	1.177	-2,4
71	Kıymetli taş, maden, mücevher	1.261	832,6	3.147	150	200	-93,6	648	223,8	1.172	80,8
84	Elektriksiz makineler, kazanlar; aksam ve parçaları	779	-12,7	766	-1,8	803	4,9	978	21,8	976	-0,2
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	633	-11,3	605	-4,4	590	-2,5	599	1,6	546	-8,8
73	Demir veya çelikten eşya	389	-13,2	390	0,1	436	11,9	503	15,4	435	-13,5
39	Plastikler ve mamulleri	226	-5,6	206	-8,7	220	6,8	285	29,2	303	6,6
08	Yaş meyveler ve sert kabuklu meyveler	210	-1,0	187	-10,8	178	-4,7	198	11,2	215	8,5
48	Kağıt ve karton, kağıt hamurundan eşya	139	5,6	155	11,2	179	15,3	224	25,7	206	-8,4
Liste Toplam		8.635		9.756		7.477		8.646		8.468	
Genel Toplam		10.557		11.686		9.603		11.107		10.858	

Kaynak: ITC Trademap verilerinden yazarın hesaplamaları

Tablo 3.7: Türkiye'nin BK'dan Mal İthalatında İlk On Fasıl (milyon dolar, %)

Fasıl Kodu	Fasıl Açıklaması	2015	Yıllık Değişim (%)	2016	Yıllık Değişim (%)	2017	Yıllık Değişim (%)	2018	Yıllık Değişim (%)	2019	Yıllık Değişim (%)
84	Elektriksiz makineler, kazanlar; aksam ve parçaları	1.348	-5	1.480	10	1.802	22	1.801	0	1.629	-10
72	Demir ve çelik	1.151	-21	758	-34	1.114	47	1.136	2	823	-28
71	Kıymetli taş, maden, mücevher	3	-77	46	1538	114	145	1.511	1230	551	-64
87	Motorlu kara taşıtları; aksam ve parçaları	903	25	984	9	917	-7	735	-20	336	-54
85	Elektrikli makine ve cihazlar	218	7	220	1	238	8	251	6	203	-19
30	Eczacılık ürünleri	304	3	311	2	367	18	279	-24	179	-36
39	Plastikler ve mamulleri	193	-21	176	-9	212	20	229	8	175	-23
90	Optik aletler, tıbbi cihazlar, aksam ve parçaları	158	-6	157	0	170	8	172	1	174	1
88	Hava taşıtları, uzay taşıtları, aksam ve parçaları	15	71	29	96	17	-41	23	34	141	507
29	Organik kimyasallar	190	-34	188	-1	230	22	184	-20	118	-36
Liste Toplam		4.483		4.349		5.181		6.321		4.329	
Genel Toplam		5.541		5.320		6.549		7.446		5.425	

Kaynak: ITC Trademap verilerinden yazarın hesaplamaları

İki ülke arasında mal ticaretinin yanı sıra doğrudan yabancı yatırımlar açısından da oldukça güçlü bir bağ bulunmaktadır. Birleşik Krallık'ın Türkiye'deki yatırımlarının gelişimi incelendiğinde 2002 yılı itibarıyla Türkiye'ye ilgisi artmaya başlayan İngiliz yatırımlarının 2012 yılında 2.044 milyon dolar seviyesine ulaştığı ve bu değer o yıl Türkiye'ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımlarının yaklaşık yüzde 19'una karşılık geldiği anlaşılmaktadır (Tablo 3.8). Birleşik Krallık'tan Türkiye'ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım tutarı 2012 yılından sonra dalgalı bir seyir izlemiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise yurt dışından Türkiye'ye gelen 5,6 milyar dolar değerindeki toplam doğrudan yatırımda Birleşik Krallık'ın 825 milyon dolar ve yüzde 12,18 pay ile Hollanda'nın hemen ardından en çok yatırım yapan ikinci ülke konumunda olduğu görülmektedir.

Tablo 3.8: Türkiye-BK Karşılıklı Yatırımların Akışı (milyon dolar, %)

Yıl	Türkiye'de BK Menşeli Doğrudan Yabancı Yatırımlar		BK'daki Türkiye Menşeli Doğrudan Yabancı Yatırımlar	
	Değer	BK'nın Payı (%)	Değer	Türkiye'nin Payı (%)
2002	8	1,40	2	0,80
2003	141	20,26	12	2,47
2004	126	10,59	16	1,96
2005	166	1,94	18	1,69
2006	628	3,56	20	1,19
2007	703	3,67	15	0,66
2008	1.335	9,05	57	2,19
2009	350	5,59	72	3,53
2010	245	3,92	25	1,37
2011	906	5,61	20	0,79
2012	2.044	18,99	84	1,94
2013	300	2,85	181	5,60
2014	1.051	12,18	494	9,44
2015	588	4,83	631	12,04
2016	974	12,94	336	10,79
2017	328	4,43	339	10,67
2018	445	6,60	322	8,05
2019	825	12,18	325	9,59

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri verilerinden yazarın hesaplamaları

Birleşik Krallık’a 2002 yılında sadece 2 milyon dolarlık yatırım yapan Türkiye menşeli firmalar, ülkedeki yatırımlarını 2012 yılından itibaren belirgin bir biçimde artırarak 2015 yılında 631 milyon dolar seviyesine ulaştırmayı başarmıştır. Türkiye'nin 2015 yılında yurt dışında gerçekleştirdiği 5,2 milyar dolar değerindeki toplam doğrudan yatırımında, Birleşik Krallık 631 milyon dolar ve yüzde 12,04 pay ile Hollanda ve ABD’nin ardından üçüncü sırada yer almıştır. 2019 yılına gelindiğinde ise Türkiye’nin toplam doğrudan yabancı yatırımlarının yüzde 9,59’unu gerçekleştirdiği Birleşik Krallık’ın bu kez Hollanda, ABD ve Almanya’nın ardından Türkiye tarafından en çok yatırım yapılan dördüncü ülke olduğu anlaşılmaktadır.

Haziran 2019 yılı itibarıyla Türkiye’de yatırım yapmış olan toplam 3.173 İngiltere menşeli firma bulunmaktadır. Bu firmalar daha çok “Gayrimenkul faaliyetleri”, “Toptan ticaret ve ticaret komisyonculuğu” ve “İnşaat” sektörlerinde faaliyet göstermekte olup, bunun yanı sıra “Oteller ve lokantalar”, “Sınai sektörler”, “Seyahat acentelerinin faaliyetleri” ve “Perakende ticaret, kişisel ve ev eşyalarının tamiri” gibi sektörlerde özellikle yoğunlaşmış görünmektedir (Tablo 3.9).

Tablo 3.9: Sektörler İtibarıyla Türkiye'deki BK Sermayeli Firma Sayısı

Sektör	Firma Sayısı
Gayrimenkul faaliyetleri	443
Toptan ticaret ve ticaret komisyonculuğu	420
İnşaat	332
Oteller ve lokantalar	279
Sınai sektörler	246
Seyahat acentelerinin faaliyetleri	227
Perakende ticaret, kişisel ve ev eşyalarının tamiri	200
Bilgisayar ve ilgili faaliyetler	119
Eğlence, dinlenme, kültür ve sporla ilgili faaliyetler	75
Eğitim hizmetleri	50
Posta ve telekomünikasyon	50
Liste Toplam	2.441
Genel Toplam	3.173

Kaynak: Alomaliye, 2019 (30 Haziran 2019 itibarıyla)

Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlara ek olarak Türkiye ve Birleşik Krallık arasında süregelen ilişkileri güçlendiren bir diğer boyut da şüphesiz ki turizmdir. Birleşik Krallık, dünya üzerinde önemli turizm destinasyonları arasında gösterilen Türkiye'yi mütemadiyen en çok tercih eden ülkeler listesinde bulunmaktadır. TÜİK'den elde edilen istatistiklerden görüldüğü üzere (Tablo 3.10) 2006 yılında Birleşik Krallık'tan gelen 1,3 milyon ziyaretçi sayısı 2010 yılında 2,1 milyon kişiye ulaşmış olup, böylelikle Türkiye'ye 2010 yılında gelen toplam turistler içindeki İngiliz turistlerin payı yüzde 6,5 seviyesine yükselmiştir. 2010-2016 yılları arasında düzenli olarak azalış gösteren Krallık ikametli ziyaretçi sayısı 2017 yılında son on üç yılın en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. Ertesi yıl toparlanmaya başlayan ve 2019 yılına gelindiğinde 2,2 milyon ziyaretçinin geldiği Birleşik Krallık, o yıl Rusya, Almanya ve Bulgaristan'dan sonra Türkiye'yi en çok ziyaret eden dördüncü ülke olmuştur.

Tablo 3.10: Türkiye-BK Arasında Turizm Akışı

Yıl	BK'dan Türkiye'ye Gelen		Türkiye'den BK'ya Giden	
	Ziyaretçi Sayısı	Toplam İçindeki Pay (%)	Ziyaretçi Sayısı	Toplam İçindeki Pay (%)
2006	1.309.352	5,7	59.063	1,3
2007	1.433.965	5,3	67.341	1,2
2008	1.659.965	5,4	66.033	1,3
2009	1.937.975	6,1	70.089	1,2
2010	2.131.481	6,5	95.328	1,4
2011	2.009.556	5,6	59.614	0,9
2012	1.934.775	5,3	66.182	1,1
2013	1.963.559	5,0	24.963	0,3
2014	2.098.621	5,1	22.937	0,3
2015	2.094.736	5,0	53.533	0,6
2016	1.416.628	4,5	51.937	0,6
2017	1.403.941	3,6	67.004	0,7
2018	1.884.468	4,1	19.718	0,2
2019	2.157.405	4,2	24.988	0,3

Kaynak: TÜİK verilerinden yazarın hesaplamaları

Öte yandan Türkiye’den Birleşik Krallık’a giden turist sayısı, Birleşik Krallık’tan Türkiye’ye gelen turist sayısından oldukça düşük seviyelerde seyretmektedir. Bilhassa son on üç yıl içerisinde Türkiye’den giden ziyaretçi sayısında kademeli sayılacak türden düşüşler söz konusudur. Öyle ki 2006 yılında Türkiye’den yurt dışına çıkan vatandaşların yüzde 1,3’üne denk gelen Birleşik Krallık hedefli yolcu sayısının 2019 yılına gelindiğinde Türkiye’den yurt dışına çıkan toplam içinde yalnızca yüzde 0,3’lük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Yukarıda sunulan veriler ışığında, yalnızca dış ticarete değil yatırım ve turizm alanlarında da köklü ve oldukça önemli bir yere sahip olan Birleşik Krallık’ın Türkiye için yeri doldurulmaz bir partner olduğu su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. 2023 hedefleri doğrultusunda Türk ihraç ürünleri algısı ve ihraç ürünlerinin önündeki fırsat ve tehditlerin ölçülmesi amacıyla 2017 yılında Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından yapılan bir çalışmaya ait bulgular ile bu bölüme son verilecektir. Türkiye’nin en fazla ihracat yaptığı yirmi altı ülkeye yönelik yapılan “Türk İhraç Ürünleri Algı Araştırması”nın sonuçlarına göre “Türk ihraç ürünlerinden en fazla memnun olan ülkeler” sıralamasında memnuniyet derecesi en yüksek ülke yüzde 85 pay ile Birleşik Krallık’tır.⁸⁷ İki ülke arasında güven esasına dayalı uzun yıllardır süregelen ilişkinin Birleşik Krallık’ın AB’den ayrılması sonrasında niteliğini yitirmemesi çeşitli öğelere bağlı olup, bundan sonraki süreç şüphesiz ilk olarak tarafların karşılıklı atacağı adımlara ve yeni düzene karşılık verilen adaptasyon tepkisine/esnekliğe göre şekillenecektir.

3.2.1. Brexit Sonrası Türkiye ve Birleşik Krallık Ticaret İlişkileri

31 Ocak 2020 tarihinde Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılan Birleşik Krallık için eski bloğu ile gelecekteki ticaret ilişkisini belirlemek üzere tanınan geçiş süresi 31

⁸⁷ Türk ihraç ürünlerinden genel memnuniyet derecesi yüzde 62 düzeyinde sonuçlanan araştırmada memnuniyet derecesi en yüksek diğer ülkeler BK’dan sonra yüzde 77 ile Fransa, yüzde 74 ile Azerbaycan, Hindistan ve Türkmenistan, yüzde 71 ile İtalya olurken; listede İspanya yüzde 70, Çin yüzde 69, İran yüzde 66, Rusya yüzde 65, Japonya ve Mısır yüzde 63 ve son sırada yüzde 62’lik oran ile ABD yer almaktadır. AB genelinde Türk ihraç ürünlerinden memnun olma seviyesi ise yüzde 65 olarak hesaplanmıştır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Türk İhraç Ürünleri Algı Araştırması Basın Lansmanı, 2017).

Aralık 2020 tarihine kadar geçerlidir. 2020 yılının sona ermesi ile tamamlanması planlanan bu geçiş döneminde Birleşik Krallık ticaret açısından AB üyeliği statüsünü sürdüreceği için Türkiye için değişen bir durum bulunmamaktadır.

İlk turu 2 Mart 2020’de başlayan Avrupa Birliği-Birleşik Krallık ticaret müzakerelerine paralel olarak Türkiye ve Birleşik Krallık arasında da bir serbest ticaret anlaşması yapılması hedefiyle görüşmeler başlamıştır.

“...Türkiye ile 2020 yılı içerisinde serbest ticaret anlaşması yapmakta kararlıyız. Bu müzakereyi AB ile yapılacak müzakereye paralel olarak yürüteceğiz.” diyen BK İstanbul Başkonsolosu aynı zamanda Doğu Avrupa ve Orta Asya Ağı (Eastern Europe and Central Asia Network/EECAN) Ticaret Müsteşarı Judith Slater önceliklerinin en büyük ticaret ortakları ABD, Yeni Zelanda, Japonya ve Türkiye’den yana olduğunu yılın başında ifade etmiştir. Anadolu Ajansı’na verdiği bir röportajında küresel ekonomi ve Türk lirasındaki değişikliklerin yanı sıra Brexit sürecinden kaynaklanan belirsizliğin de etkisiyle son beş on yıl içerisinde ticaret hacminde küçük bir düşüş olsa da iki ülke arasında yeniden büyüme trendinin yakalanacağını belirten Başkonsolos, teknoloji başta olmak üzere savunma ve güvenlik, üretim ve sağlık hizmetlerini daha fazla iş birliğine açık alanlar olarak tanımlamıştır (“Birleşik Krallık”, 2020).

Brexit sonrası yeni ticaret rejimini düzenlemeyi hedefleyen süreç iki ülke arasında 2016 yılından itibaren var olan ikili ticaret çalışma grubu bünyesinde sürdürülmekte olup, 25 Haziran 2020 tarihi itibarıyla bahse konu çalışma grubunun sekizinci toplantısı yapılmıştır. Taraflar arasındaki görüşmelerde önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa dahi üzerinde mutabık kalınan anlaşmanın imzalanması için önce AB-Birleşik Krallık ticaret müzakerelerinin sona ermesi gerekmektedir.

Yaklaşık bir çeyrek asır boyunca AB Gümrük Birliği çerçevesinde ticaret ilişkilerini sürdürmüş olan iki ülke arasında akdedilmesi hedeflenen yeni anlaşmanın kapsamı ve tasarımına yönelik takip edilecek yaklaşım - iddialı ya da ılımlı, derin ya da sığ- ilişkilerin geleceğini asıl belirleyicidir. Örneğin, yalnızca geleneksel STA’larda yer alan mal ticaretine ilişkin düzenlemelerin değil; hizmet ticareti, kamu alımları ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, buna ek olarak ticaret ve sürdürülebilir

kalkınma, ekonomik ve teknik iş birliği, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların halli, enerji ve ham madde, verilerin korunması, dijital ticaret, iş gücü mobilitesi, mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması gibi yeni nesil STA'lara ait politika alanlarının⁸⁸ dahil edildiği bir anlaşma ile iki ülke arasındaki ilişkiler Gümrük Birliği dönemine nazaran çok daha üst seviyelere çıkabilecektir. Hakeza Ankara Anlaşması Vizesi olarak da bilinen Türkiye vatandaşlarının Birleşik Krallık'ta iş kurma ve yerleşme haklarının Brexit sonrası güvence altına alınması ve daha ileri kazanımların elde edilmesine yönelik maddeler içermesi, bahse konu yeni anlaşmayı güçlü kılacak hususlar arasında sıralanabilir.

Hatırlatmakta yarar görülmektedir ki 1 Ocak 1996 tarihinden başlayarak yürürlükte olan Gümrük Birliği yalnızca mal ticaretini kapsamakta olup, işlenmemiş tarım ürünlerinin ihracatı, hizmet ticareti, kamu alımları ve yatırımlarda iş birliğini dışlayan bir çerçeveye sahiptir. Bu noktada endişe edildiğinin aksine Birleşik Krallık ile daha kapsamlı tesis edilecek yeni bir ticaret anlaşmasının Türkiye açısından orta ve uzun vadede bir fırsat niteliği taşıdığı mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir anlatımla, AB dışında farklı ve yaratıcı düşünmeye zorlayan, geliştirme potansiyeline sahip bir konu olarak Brexit'in hem AB pazarına bağımlılığın azalmasında hem Gümrük Birliği'nden kaynaklı konfor alanından çıkılmasında Türkiye'ye yardımcı olabilecek bir enstrüman olarak değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. İki ülke arasında varılacak anlaşmanın kapsamı ve kalitesi Türkiye dış ticaretinde farklı seçeneklerin de olabileceğini göstermesi açısından anlamlıdır.

Ayrıca iki ülkenin rakip değil tamamlayıcı ekonomilere sahip olması da bu savı güçlendiren bir diğer realitedir. Zira ülkenin 2019 yılı GSYİH'ını oluşturan sektör faaliyetleri incelendiğinde; hizmetler sektörünün payı inşaat hariç yüzde 79, sanayi sektörünün payı yüzde 13 (imalat sanayinin katkısı yüzde 9,7'dir), inşaat sektörünün payı yüzde 7 ve tarım sektörünün payı yüzde 1 olmuştur (Harari, 2020). Ülke ekonomisinin en büyük bileşeni olan hizmetler sektörü başta finans olmak üzere otelcilik ve restoran hizmetleri, inşaat, taşımacılık, depolama ve iletişim alanlarında büyük katkılar sağlamaktadır. Aynı yıl Türkiye ekonomisinde en büyük payı yüzde

⁸⁸ Bkz.: Tablo 1.4: Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) Politika Alanları

62,7 ile hizmetler sektörü (inşaat hariç) alırken, onu yüzde 24,2 ile sanayi ve son olarak yüzde 7,1 ile tarım sektörü izlemiştir. Hizmetler sektörü alt kalemleri içinde en büyük pay ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetlerine ait olup, inşaatın ise yüzde 6 oranında katkı sağladığı görülmektedir (TC Cumhurbaşkanlığı Bütçe ve Strateji Başkanlığı, 2020).

TC Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan bilgi notunda; AB ve Birleşik Krallık arasında herhangi bir anlaşmaya varılamaması halinde Birleşik Krallık'ın uygulayacağını duyurduğu yeni gümrük vergileri ve gümrük prosedürleri hakkında bilgi verilmektedir. Hem 2019 yılı verilerine göre 16,3 milyar dolarlık ticaret hacmi ve Türkiye ihracatında ikinci en büyük pazar olması hem Birleşik Krallık'tan yapılan ithalata konu ürünlerin yarısından fazlasının ara mal olması göz önünde bulundurulduğunda, anlaşmasız bir ayrılığın Türkiye'deki ihracatçı sektörler gibi tedarik yoğun sektörler üzerinde de bir şok etkisi yaratabileceği öngörülmektedir. Örneğin, Türkiye Otomotiv Sanayicileri Derneği adına yapılan ve on üç farklı senaryonun analiz edildiği bir çalışmada AB ve Birleşik Krallık ile bir STA imzalanmaması durumunda Brexit şokunun Türkiye GSYİH'ına bedelinin yıllık üç milyar dolara karşılık geleceği gibi dört bin kişilik bir iş kaybına da yol açacağı hesaplanmıştır (Özdoğan, 2019). Özellikle Birleşik Krallık Hükümeti tarafından en son 19 Mayıs 2020 itibarıyla revize edildiği duyurulan anlaşmasız Brexit sonrası geçerli olacak tarife listesi⁸⁹ dikkate alındığında, Gümrük Birliği çerçevesinde neredeyse sıfır oranlı gümrük vergisi ile yıllardır ticaret yapan Türkiye'nin Brexit sonrası yeni dönemdeki ihracatında pek çok üründe rekabet avantajını kaybetme riski ile karşı karşıya kalacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development/UNCTAD) tarafından yayımlanan bir çalışma, Birleşik Krallık ile AB arasında bir anlaşma imzalanmaması durumunda AB'nin ardından en fazla zarara uğrayacak ikinci partnerin Türkiye olacağını açıkça

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: HM Government, "Trade Tariff: look up commodity codes, duty and VAT rates", <https://www.trade-tariff.service.gov.uk/sections>.

belirtmektedir. Şu anda AB üyeleri gibi Krallık pazarına tercihli erişim hakkına sahip olan ülkeler - kazanmış oldukları avantajları kaybedecek ve rakipleri ile aynı En Çok Tercih Edilen Ulus (MFN) tarifeleriyle karşılaşacakları için- doğal olarak yeni dönemde en fazla negatif yönlü değişikliğe maruz kalacak ülkeler olacaktır. Söz konusu çalışmada yapılan hesaplamalara göre halihazırda AB pazarına Gümrük Birliği ve Pan Euro Med ile erişim hakkını elinde tutan Türkiye, AB ve Birleşik Krallık arasındaki ticaret müzakerelerinin olumsuz sonuçlanması ile beraber gümrük tarifelerinde yüzde 3,5 civarında bir değişiklik ile karşılaşacak ve bu Türkiye'nin Krallık'a yaptığı toplam ihracatında yüzde 24 oranında bir kayıp meydana getirecektir (Nicita, Koloskova ve Saygili, 2019: 9). Buna karşılık şimdi daha yüksek tarifeler altında Birleşik Krallık ile ticaret yapan ülkeler ise nispeten daha düşük MFN tarifelerinden faydalanacakları için daha avantajlı bir pozisyona geçecektir. Brexit sonrası anlaşmasız ayrılığın Birleşik Krallık'a ihracat yapan ülkeler üzerindeki etkilerini gösteren Tablo 3.11 incelendiğinde, 35,5 milyar dolarlık ihracat kaybı ile Brexit'in bir numaralı kaybedeni Avrupa Birliği'dir. Onu ikinci sırada takip eden Türkiye'nin zararı ise 2,4 milyar dolar olarak görülmektedir. Türkiye'nin ardından Kore Cumhuriyeti 0,7 milyar dolar ile üçüncü sırada yer alırken; en çok zarara uğraması beklenen diğer ülkeler 0,5 milyar dolar ile Pakistan, 0,2 milyar dolar ile Norveç ve İzlanda, son olarak 0,1 milyar dolar ile Kamboçya ve İsviçre'dir.

Diğer taraftan aynı senaryo kapsamında - BK'nin DTÖ kurallarına tabi olması durumunda- en fazla kazanç sağlayacak ülkelerin Çin ve ABD olacağı öngörülmektedir. Çin'in Birleşik Krallık'a yapacağı yıllık ihracatın 10,2 milyar dolar, ABD'nin ihracatının ise 5,3 milyar dolar artması beklenmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla 4,9 milyar dolar ile Japonya, 3,9 milyar dolar ile Tayland, 3,1 milyar dolar ile Güney Afrika, 1,3 milyar dolar ile Hindistan, 1,1 milyar dolar ile Brezilya ve 0,8 milyar dolar ile Rusya Federasyonu takip etmektedir (Nicita, Koloskova ve Saygili, 2019: 13-14).

Tablo 3.11: Anlaşmasız Brexit'in Etkileri, BK'ya İhracat Yapan Ülkelere Göre

Ülkeler	milyon dolar	%
Çin	+ 10.200	17%
ABD	+ 5.340	9%
Japonya	+ 4.900	38%
Tayland	+ 3.930	107%
Güney Afrika	+ 3.040	39%
Hindistan	+ 1.290	14%
Brezilya	+ 1.090	35%
Rusya Federasyonu	+ 850	12%
Vietnam	+ 780	14%
Yeni Zelanda	+ 656	60%
Kanada	+ 633	4%
Avustralya	+ 442	9%
Birleşik Arap Emirlikleri	+ 425	19%
Bangladeş	+ 367	10%
Endonezya	+ 360	20%
Arjantina	+ 267	30%
İsviçre	- 143	- 1%
Kamboçya	- 159	- 12%
İzlanda	- 201	- 40%
Norveç	- 209	- 1%
Pakistan	- 497	- 30%
Kore Cumhuriyeti	- 714	- 14%
Türkiye	- 2.400	- 24%
Avrupa Birliği	- 35.500	- 11%

Kaynak: Nicita, Koloskova ve Saygili, 2019: 6

Brexit konusunu Türkiye için önemli kılan bir diğer neden Birleşik Krallık'tan yapılan ithalata konu ürünler ile ilgilidir. 2019 yılı TÜİK verilerine göre Birleşik Krallık'tan gerçekleşen 7,45 milyar dolar değerindeki ithalatın yüzde 55,8'inin ara mal olması dikkate alındığında başat Türk ihrac sektörlerinin Birleşik Krallık ile yoğun bir tedarik ilişkisi olduğu realitesi ile karşılaşılmaktadır. Krallık'ın Türk ihracatçıları için büyük ve bilinen bir pazar olmasının yanı sıra bazı üreticiler için önemli bir tedarikçi ülke konumunda olması Türkiye açısından hem arz hem de talep yanlı şoklara maruz kalma riskini işaret etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında bilhassa iki ülke arasında

ticarete konu ana fasıllarda, örneğin otomotiv sektöründe, söz konusu gelişmelere yönelik doğru tedbirler alınması bir zaruriyet olarak belirmektedir.

Sırası gelmişken, 31 Aralık 2020 itibarıyla Gümrük Birliği ve Ortak Pazar'dan ayrılacak olan Birleşik Krallık ile Türkiye arasında Gümrük Birliği bütünleşmesinin sağladığı ayrıcalıkların yanı sıra 1963 Ankara Anlaşması kapsamında Türkiye vatandaşlarına sağlanan iş kurma ve yerleşim hakları da sona erecektir.⁹⁰ Bu nedenle yakın zamanda Birleşik Krallık'a yönelik yapılan başvuru sayısında ciddi bir artış yaşandığı bilinmektedir. Öyle ki Ankara Anlaşması'na istinaden başvuruda bulunanların sayısı 2013-2017 yılları arasında her yıl bir buçuk ila iki kat arasında bir artışla yaklaşık bin iki yüz iken, bu sayı 2019'da yüzde iki yüzden fazla bir artış göstererek dört bini aşmıştır. Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı verilerine göre, sadece 2020 yılının ilk dokuz ayında yapılan başvuru sayısı ise on bini geçmiş durumdadır (Erem, 2020). Nitekim iki ülke arasında devam eden ticaret müzakerelerinde halihazırda Birleşik Krallık'taki Türk iş insanları ve işçilerinin geleceğinin güvence altına alınması ve bundan sonraki dönemde geçerli olacak vize kolaylığı yahut vize serbestiyeti türünden imtiyazların elde edilmesi önem ve öncelik taşıyan konular arasındadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında anlaşıldığı üzere Brexit sadece bölgesel bir etkiye sahip değil; aksine farklı segmentlerde gelişmişlik düzeyine sahip olan ve Birleşik Krallık ile ticaret yapan bütün ekonomileri etkileme kapasitesine sahip küresel nitelikte bir gelişmedir. UNCTAD tarafından da vurgulandığı üzere bu koşullarda gelişmekte olan ülkeler tarafından Brexit'e verilecek en iyi yanıt; halihazırdaki

⁹⁰ Türk vatandaşlarının AB ülkelerine girişi, yerleşme ve hizmet sunma hakları 1963 Ankara Anlaşması'nın 12, 13 ve 14'üncü, 1970 Katma Protokolü'nün 36 ve 41(1). maddelerinin yanı sıra 1/80 ve 3/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları ile düzenlenmiş, ancak tam anlamıyla uygulanmamıştır. Bilhassa 1/80 Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6(1). maddesi Birleşik Krallık'ın da içinde bulunduğu herhangi bir üye ülkenin iş gücü piyasasına yasal olarak dahil bulunan bir Türk işçisinin haklarını göstermesi açısından önemlidir. Bunlar: (i) Üye devlette bir yıllık yasal çalışmadan sonra, eğer iş mevcut ise, aynı işverenin yanında çalışma iznini yenileme hakkına sahiptir. (ii) Üye devlette, üç yıllık yasal işten sonra ve Topluluk üye devletleri işçilerine tanınan öncelik saklı kalmak kaydıyla, dilediği bir işveren yanında, ancak aynı meslek için, o üye devletin iş bulma kurumlarına kayıtlı ve normal şartlarda yapılmış bir iş teklifine başvurma hakkına sahiptir. (iii) O üye devlette, dört yıllık yasal çalışmadan sonra, dilediği bütün ücretli işlere serbestçe girme hakkına sahiptir (Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000**, 2001, s. 140). Aynı Karar'ın 14. maddesi uyarınca bu haklara başvuru prosedürü ulusal düzeyde belirlenmekte olup, kamu düzeni, kamu sağlığı ve kamu güvenliği gerekçeleriyle sınırlandırılabilmesi öngörülmüştür.

anlaşmalarını özellikle menşe kuralları, tarife dışı önlemler veya kotalar dahil olmak üzere tarifelerin ötesine geçen alanları kapsayacak şekilde yeni anlaşmalara devretmek amacıyla müzakerelerin hızlandırılması olmalıdır.

Türkiye özelinden bakılırsa, kısa vadede bütün paydaşlar ile istişare mekanizmasının işletilmesi suretiyle Türkiye'nin ilgili pazarda rekabetçi konumunu güvence altına alacak strateji ve eylem planlarının saptanması iki ülke arasında devam eden müzakerelerin zaman kaybedilmeksizin olumlu biçimde tamamlanması adına önem ve öncelik taşımaktadır. Örneğin, alternatif ve yeni istişare tekniklerinin etkin ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılarak kilit sektörlerin saptanması, bu kilit sektörlerde mevcut ticaret hacmini aşağıya düşürmeyecek özel şart ve koşulların tanımlanması süreçteki zaman kısıtlılığının getireceği olumsuz sonuçları bertaraf edeceği gibi daha öngörülebilir ve geniş kapsamlı bir ticaret anlaşmasının akdedilmesine zemin hazırlayacaktır. Orta ve uzun vadede ise ihracatta pazar çeşitlendirmesi ve Ar-Ge, inovasyon, marka, tasarım temelli yaklaşımlarla katma değerli üretime ve ihracata odaklanması ve bunun yaygınlaştırılması Türkiye'nin ekonomi ve ihracat performansına her aşamada katkı sağlayacaktır. Haziran 2019'da Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında iş dünyası ile biraraya gelen Birleşik Krallık Uluslararası Ticaret Bakanı Liam Fox'un da ifade ettiği gibi Brexit iki ülke ilişkisinde bir tehdit değil; aksine bir fırsat olarak algılanması gereken bir olaydır. Bu doğrultuda proaktif davranışlar sergilenmesi halinde hem iki ülke arasında ticaret hacminin büyümesinde hem de Türkiye'nin dünya ticaretinden aldığı payın artmasında katalizör görevi üstlenebilecek bir niteliğe sahip olduğu unutulmamalıdır.

3.3. Araştırma Metodolojisi

Bu araştırma Birleşik Krallık'a ihracat yapan Türk firmalarının perspektifinden Brexit'in iki ülke arasındaki ticarete yansımaları, Brexit kararını değerlendirme biçimi ve ilgili sürece yönelik eğilim, tutum ve beklentileri analiz etmeyi amaçlayan aynı zamanda halihazırda yürürlükte olan AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesine dair görüş, şikayet ve talepleri anlamaya yönelik betimsel bir çalışmadır.

Çalışmamıza dair ilk öneri hazırlanırken birtakım hipotezler üzerinden yola çıkılmıştır. Bu hipotezler Türkiye'nin dış ticaretinin gelişim yolculuğunda biri dönüm noktası niteliğine öteki dönüm noktası potansiyeline sahip iki farklı konudan bir sentezleme yapmayı hedeflemektedir. Bu konulardan ilki; 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Avrupa Birliği ve Türkiye arasında tesis edilen ve 1 Ocak 1996'dan beri taraflar arasındaki ticaret ilişkisini belirlemekte olan Gümrük Birliği ile ilgilidir. Böylelikle AB üyesi olmayan üçüncü ülkelere karşı Birliğin Ticaret Politikasını ve Ortak Gümrük Tarifelerini uygulamakla yükümlü olan Türkiye, aradan geçen zaman zarfında küresel ekonomi politikte yaşanan gelişmeler, AB'nin değişen dış ticaret anlayışı ve Gümrük Birliği Kararı'nın tasarlanma aşamasındaki yaklaşım şekinden mütevellit uzun süredir önemli ve kritik sorunlarla karşı karşıyadır. Zamanla etki derecesi ve alanı artan ve kronikleşen bu sorunlar Gümrük Birliği'nin modernize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Topluluğa tam üyelik hedefi beklentisi ile Ankara Anlaşması'nın 28. maddesine itimat edilerek oluşturulan 1/95 sayılı Karar, Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye için bir kriz kaynağı olduğu kadar güncel konjonktürde uluslararası ticarete ilişkin yeni tutum ve davranışlarını belirlemesi açısından da bir fırsattır. Zira AB ve Türkiye arasındaki ticaret rejimini düzenleyen anılan entegrasyon modelinden kaynaklı sorunların neticesinde dış ticaret politikası, müzakere etme yeteneği gibi alanlarda Türkiye'nin kayda değer ölçüde teknik bilgi ve tecrübe birikimine sahip olması beklenmektedir.

Benzer şekilde yalnızca yerel ve bölgesel değil bütün küresel çevreler için büyük bir belirsizlik gündemi meydana getiren Brexit karşısında da Gümrük Birliği'nden çıkardığı dersler ışığında Türkiye'nin Birleşik Krallık ile kuracağı yeni ticaret rejimine ilişkin süreçlerde daha holistik bir bakış açısı ile daha rasyonel ve stratejik davranması doğal bir beklenti olarak türemektedir. Literatürde ve pek çok platformda bir "sağgörüslük" olarak yorumlanan Gümrük Birliği Kararı'ndan elde ettiği yetkinliklerin, Brexit sonrası Birleşik Krallık ile yapacağı ticaret müzakerelerinde Türkiye'ye kılavuzluk yapacağı muhakeme edilmektedir.

Bu kapsamda anket araştırmamızda aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi hedeflenmektedir:

- Gümrük Birliği Türkiye ekonomisi üzerinde ekseriyetle olumlu açılımlara neden olmuştur.
- Gümrük Birliği'nin modernizasyonu Türkiye ihracatı ve dolayısıyla ekonomisi üzerinde destekleyici bir gelişme olarak kabul edilmektedir.
- AB ile ilişkisinin tamamen sona ermesinin ardından Türkiye ve Birleşik Krallık arasında yeni bir ticaret rejiminin tesis edilmesi gereklidir. İhracatçı firmalar konuya ilişkin yeterli düzeyde bilgiye erişememekte ya da bilgi edinememektedir.
- Türkiye'nin uzun süredir en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ikinci sırada yer alan Birleşik Krallık ile mevcut kazanılmış hakların/imtiyazların kaybedilmemesi adına taraflar arasında yapılması öngörülen serbest ticaret anlaşması desteklenecektir.
- İhracatçı firmalar, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılma kararını olumsuz değerlendirmektedir.
- Birleşik Krallık'a yönelik ihracat yapan Türk firmalarının Brexit'in olası etkilerine karşı hazırlıklı olmadığı düşünülmektedir.
- Bununla birlikte aynı firmalar Brexit sonrası Birleşik Krallık pazarına yönelik yeni politikalar geliştirmeyi planlamaktadır.

Araştırma evreni olarak 2019 yılında Birleşik Krallık'a ihracat yapan Türk firmalar, örneklem olarak en fazla ihracat değerine sahip ilk bin firma tanımlanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı, üç bölümden oluşan anket formudur. Anket formunun girizgahında katılımcı firma profilini belirlemek üzere iki, birinci bölümünde firmaların AB ile ticaretlerine dair sekiz, ikinci bölümde Brexit hakkında sekiz ve son bölümde ise Gümrük Birliği ve modernizasyonuna ilişkin görüş ve önerilerini öğrenmek üzere üç adet soru hazırlanmıştır (**Ek-1**).

Yukarıda yer verilen hipotezlerin sınanması amacıyla Likert tipi soruların yanı sıra açık uçlu (yapılandırılmamış) soruların da kullanılması tercih edilmiştir. Ölçüm seviyelerinde özellikle tek tiplik aranmasa da genel itibarıyla interval (aralıklı) ölçüm seviyeleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki verilerin toplanması 12 Aralık 2019 ile 8 Şubat 2020 tarihleri arasında e-posta, telefon ve sosyal ağlar kanalları aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalı olup, araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 24 programı ile analiz edilmiştir. Katılımcıların anket formundaki sorulara katılım düzeylerinin belirlenmesinde tanımlayıcı frekans ve yüzde analizlerinin yanı sıra firmaların bağlı oldukları sektörlerin verdikleri yanıtlara göre araştırma amacına uygun olacak şekilde çapraz tablolar hazırlanmıştır. Son olarak, çeşitli değişkenler arasında ilişki olup olmadığı ki-kare testi (uygun yerlerde likelihood ratio testi) yardımıyla istatistiksel açıdan yüzde 95 güven düzeyinde analiz edilmiştir. Ki-kare parametrik olmayan testler içinde en yaygın başvuru testlerden olup, iki kategorik değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır (Bircan v.d., 2003).

3.3.1. Araştırmanın Profili

12 Aralık 2019 - 8 Şubat 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen ankete Türkiye'nin bütün coğrafi bölgelerinden ve on sekiz ilinden katılım sağlanmıştır. Ankete katılım büyük ölçüde Marmara Bölgesi'nde yerleşik ihracatçı firmalar tarafından gerçekleşmiştir. Katılımın en yüksek olduğu illerin aynı zamanda ihracatta önde gelen ticaret ve sanayi merkezleri olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılım sağlayan şirketlerin kanuni merkezlerinin bulunduğu coğrafi bölgeler ve iller aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3.12: Firmaların Kanuni Merkezleri, Bölgelere Göre

Bulunduğu Bölge	Frekans	%	Kümülatif %
Marmara	87	63,5	63,5
Ege	23	16,8	80,3
İç Anadolu	13	9,5	89,8
Akdeniz	6	4,4	94,2
Doğu Anadolu	3	2,2	96,4
Karadeniz	3	2,2	98,5
Güneydoğu Anadolu	2	1,5	100,0
Toplam	137	100,0	

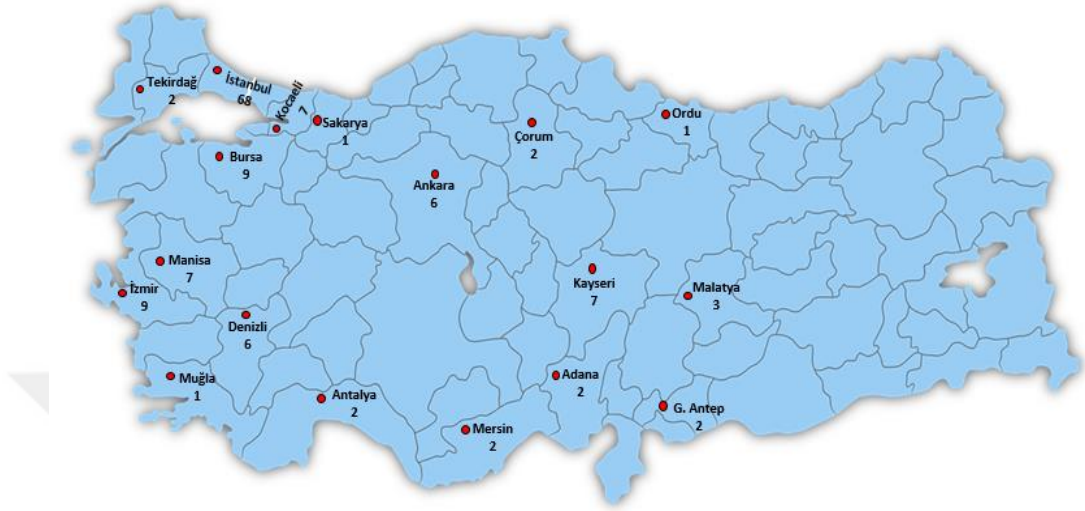
Araştırmaya katılan 137 işletmeden %63,5'i Marmara, %16,8'i Ege, %9,5'i İç Anadolu, %4,4'ü Akdeniz, %2,2'si Doğu Anadolu, %2,2'si Karadeniz ve kalan %1,5'i Güneydoğu Anadolu bölgesinde kanuni merkezleri bulunan işletmelerdir.

Tablo 3.13: Firmaların Kanuni Merkezleri, İllere Göre

Bulunduğu İl	Frekans	%	Kümülatif %
İstanbul	68	49,6	49,6
İzmir	9	6,6	56,2
Bursa	9	6,6	62,8
Kayseri	7	5,1	67,9
Manisa	7	5,1	73,0
Kocaeli	7	5,1	78,1
Denizli	6	4,4	82,5
Ankara	6	4,4	86,9
Malatya	3	2,2	89,1
Antalya	2	1,5	90,6
Mersin	2	1,5	92,1
Gaziantep	2	1,5	93,6
Adana	2	1,5	95,1
Tekirdağ	2	1,5	96,6
Çorum	2	1,5	98,1
Sakarya	1	0,7	98,8
Ordu	1	0,7	99,5
Muğla	1	0,7	100,0
Toplam	137	100,0	

Araştırmaya katılan firmalardan %49,6'sı İstanbul, %6,6'sı İzmir ve Bursa, %5,1'i Kayseri, Manisa ve Kocaeli; %4,4'ü Denizli ve Ankara; %2,2'si Malatya; %1,5'i Antalya, Mersin, Gaziantep, Adana, Tekirdağ, Çorum; %0,7'si Sakarya, Ordu ve Muğla kanuni merkezlidir.

Şekil 3.1: Araştırmanın İllere Göre Coğrafi Dağılımı

Tablo 3.14: Firmaların Çalışan Sayısı

Çalışan Sayısı	Frekans	%	Kümülatif %
150 veya altı	55	40,1	40,1
151-300	35	25,5	65,7
301-450	13	9,5	75,2
451 veya üzeri	34	24,8	100,0
Toplam	137	100,0	

Araştırma kapsamındaki firmaların %40,1'i 150 veya daha altında, %25,5'i 151 ila 300 arasında, %9,5'i 301 ila 450 arasında ve %24,8'i 451 veya daha fazla sayıda çalışan sayısına sahiptir.

3.3.2. AB İle Ticaret

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların diğer Avrupa Birliği ülkeleri ile mevcut ticari ilişkileri incelenmektedir. Bu bölümün amacı Brexit akabinde Türkiye ihracatının yönelebileceği potansiyel AB ülkelerini görmek, bunun yanı sıra Gümrük Birliği'nin Türkiye ve AB arasındaki ticari ilişkileri ne ölçüde etkilediği konusunda

ihracatçıların değerlendirmelerini kavramaktır. Çalışmamız kapsamında belirlenen iki varsayımın sonucuna da bu bölümde yer verilecektir.

Tablo 3.15: İhracat Yapılan AB Ülkeleri

AB Ülkeleri	Frekans	Yüzde (%)
Birleşik Krallık	137	10,3
Almanya	99	7,4
Fransa	79	5,9
Hollanda	76	5,7
İspanya	74	5,6
İtalya	70	5,3
Yunanistan	64	4,8
Bulgaristan	63	4,7
İrlanda	58	4,4
Romanya	58	4,4
Belçika	57	4,3
Polonya	56	4,2
Macaristan	48	3,6
Danimarka	45	3,4
Avusturya	43	3,2
İsveç	42	3,2
Çekya	37	2,8
Hırvatistan	35	2,6
Portekiz	34	2,6
Finlandiya	33	2,5
Estonya	21	1,6
Slovakya	21	1,6
Slovenya	21	1,6
Malta	20	1,5
Litvanya	18	1,4
Letonya	13	1,0
Lüksemburg	6	0,5
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	1	0,1
Toplam	1329	100,0

Araştırma kapsamındaki firmaların ihracat yaptıkları AB ülkelerine göre dağılımları incelendiğinde; firmaların %10,3'ünün Birleşik Krallık, %7,4'ünün Almanya, %5,9'unun Fransa, %5,7'sinin Hollanda, %5,6'sının İspanya, %5,3'ünün İtalya, %4,8'inin Yunanistan, %4,7'sinin Bulgaristan, %4,4'ünün İrlanda, %4,4'ünün Romanya, %4,3'ünün Belçika, %4,2'sinin Polonya, %3,6'sının Macaristan,

%3,4'ünün Danimarka, %3,2'sinin Avusturya, %3,2'sinin İsveç, %2,8'inin Çekya, %2,6'sının Hırvatistan, %2,6'sının Portekiz, %2,5'inin Finlandiya, %1,6'sının Estonya, %1,6'sının Slovakya, %1,6'sının Slovenya, %1,5'inin Malta, %1,4'ünün Litvanya, %1'inin Letonya, %0,5'inin Lüksemburg ve %0,1'inin ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ihracat yaptıkları belirlenmiştir. Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinin sona ermesinin ardından Türkiye'nin rotasını çevirebileceği yahut potansiyel arz eden diğer Birlik ülkelerine dair bir fikir geliştirmek üzere firmalara bu soru yöneltilmiştir.

Tablo 3.16: İthalat Yapılan AB Ülkeleri

AB Ülkeleri	Frekans	Yüzde (%)
Almanya	47	19,7
İtalya	46	19,2
Birleşik Krallık	23	9,6
Fransa	19	7,9
İspanya	19	7,9
Belçika	13	5,4
Avusturya	12	5,0
Hollanda	11	4,6
Finlandiya	8	3,3
Bulgaristan	7	2,9
İsveç	7	2,9
Yunanistan	6	2,5
Polonya	5	2,1
Portekiz	3	1,3
Romanya	3	1,3
Danimarka	2	0,8
Çekya	1	0,4
Estonya	1	0,4
İrlanda	1	0,4
Litvanya	1	0,4
Lüksemburg	1	0,4
Malta	1	0,4
Slovakya	1	0,4
Slovenya	1	0,4
Toplam	239	100,0

Araştırmaya katılan firmaların ithalat yaptıkları AB ülkelerine göre dağılımları incelendiğinde; %19,7'sinin Almanya, %19,2'sinin İtalya, %9,6'sının Birleşik Krallık, %7,9'unun Fransa, %7,9'unun İspanya, %5,4'ünün Belçika, %5,0'ının Avusturya, %4,6'sının Hollanda, %3,3'ünün Finlandiya, %2,9'unun Bulgaristan, %2,9'unun İsveç, %2,5'inin Yunanistan, %2,1'inin Polonya, %1,3'ünün Portekiz, %1,3'ünün Romanya, %0,8'inin Danimarka, %0,4'ünün Çekya, %0,4'ünün Estonya, %0,4'ünün İrlanda, %0,4'ünün Litvanya, %0,4'ünün Lüksemburg, %0,4'ünün Malta, %0,4'ünün Slovakya ve son %0,4'ünün Slovenya'dan mal ithal ettiği belirlenmiştir. Türkiye ve Birleşik Krallık arasındaki ticaret verilerine bakıldığında iki ülke arasında Türkiye lehine bir dış ticaret fazlası göze çarpmaktadır. Bir G-7 ülkesi olarak Birleşik Krallık ile karşılıklı mal ticaretinde var olan bu geleneksel avantaj elbette Türkiye açısından büyük önem taşımakta olup, ikili ilişkileri stratejik ve vazgeçilmez kılan nedenler arasında öne çıkmaktadır. Bu soru ile ayrıyeten ihracat ve ithalatta pazar öncelik sıralamalarının değiştiği, örneğin ihracatta ön sıralarda yer alan Macaristan, Hırvatistan gibi ülkelerin ithalat yapılan ülkeler arasında olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.17: GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşler

Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkisi	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle olumsuz	4	2,9	2,9
Olumsuz	14	10,2	13,1
Fikrim yok	13	9,5	22,6
Olumlu	62	45,3	67,9
Kesinlikle olumlu	44	32,1	100,0
Toplam	137	100,0	

H1: Gümrük Birliği Türkiye ekonomisi üzerinde ekseriyetle olumlu açılımlara neden olmuştur.

Araştırmaya katılan firmaların Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkisi hakkında görüşleri incelendiğinde; %2,9'unun kesinlikle olumsuz, %10,2'sinin olumsuz, %9,5'inin fikrim yok, %45,3'ünün olumlu ve %32,1'inin kesinlikle olumlu etkilediği şeklinde kanaate sahip oldukları belirlenmiştir. Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etki oluşturduğuna dair

bildirimde bulunan %13,1'lik kesimin dışında kalan çoğunluk olumlu yönde görüş bildirmiştir.

Gümrük Birliği Anlaşması'na ilişkin savunulan birbirinden zıt görüşler bu araştırmada da belirmektedir. Türk sanayisinin gelişimini yeterli seviyede tamamlamadığı bir dönemde yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin, Birlik ülkeleri karşısında rekabet edemeyen bilhassa küçük ölçekli imalat sanayi firmaları ve ülke ekonomisi açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu iddia edilmektedir. Buna karşılık, dış ticaretteki belirsizliği ortadan kaldıran Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerinin Türkiye imalat sektörünü rekabet ve verimlilik açısından pozitif etkilediğini öne süren görüşler vardır. Araştırma kapsamında ise katılımcılar arasında dezavantajları kabul edilmekle birlikte rekabetçilik başta olmak üzere Türkiye'nin dış ticaret kabiliyetlerinin güçlenmesinde ufuk açıcı bir rol oynadığı ekseninde değerlendirmeler bulunduğu gibi Gümrük Birliği'nin salt Avrupa'nın menfaatlerini koruyan bir kapitülasyona benzetildiği türden görüşlere de rastlanılmaktadır.

Olumsuz ve kesin olumsuz şeklinde kanaat bildiren katılımcıların gerekçelerini yine ankette yer alan “*Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinde Türkiye hangi taleplerde bulunmalıdır*” sorusuna verilen yanıtlar ile teyit etmek mümkündür. Bahse konu bildirimler arasında AB'nin diğer ülkeler ile imzaladığı STA'lara Türkiye'nin otomatikman dahil edilmemesi ve bunun neticesinde Türkiye ihracatçısının rekabet edebilirlik gücünün hem AB hem diğer üçüncü ülke pazarında zarar görmesi hususu öne çıkmaktadır. AB Ortak Dış Ticaret Politikası ve teknik mevzuat çerçevesinde karar alma mekanizmasında Türkiye'nin söz ve avantaj sahibi olamaması, sınırlı ulaşım kotaları, AB ve Türkiye arasında mevcut serbest dolaşım kapsamının dar olması olumsuz görüşlere ait diğer gerekçeler arasındadır.

Tablo 3.18: GB'nin Modernizasyonuna İlişkin Görüşler

GB'nin Modernizasyonuna İlişkin Görüşler	Frekans	%	Kümülatif %
Olumsuz	10	7,3	7,3
Fikrim yok	34	24,8	32,1
Olumlu	54	39,4	71,5
Kesinlikle olumlu	39	28,5	100,0
Toplam	137	100,0	

H₂: Gümrük Birliği'nin modernizasyonu Türkiye ihracatı ve dolayısıyla ekonomisi üzerinde destekleyici bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

Araştırmaya katılan firmaların Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna dair değerlendirmeleri incelendiğinde; %7,3'ünün olumsuz, %24,8'inin fikrim yok, %39,4'ünün olumlu ve %28,5'inin kesinlikle olumlu şeklinde kanaat bildirdikleri belirlenmiştir. Türkiye dış ticaretinin hayati konularından biri olan Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin -bilhassa resmi düzeyde 2016 yılından bu yana gündemde olduğu hesaba katılırsa- ihracatçı firmaların %24,8'inin fikrinin olmaması burada dikkat çekmektedir.

Araştırmamız kapsamında sorulmamış olsa da konu özelinde bakıldığında fikir sahibi olmadığını bildiren ihracatçı firmaları bilgi edinme ve/veya bilgiye erişim seviyeleri ile değerlendirmek mümkündür. Benzer bir bulgu daha önce Avrupa Birliği konusunda Türkiye'de öncü kuruluşlardan olan İktisadi Kalkınma Vakfı tarafından 2016 yılında yapılan bir anket araştırması ile elde edilmiştir. Vakfın araştırmasında Gümrük Birliği'nin güncellenmesine dair yapılan bilgilendirme amaçlı toplantı/çalıştay ve benzeri etkinliklerin yeterli ve etkili olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya karşılık alınan cevaplara göre; ankete katılanların önemli bir bölümü (yüzde 56,6) Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecine ilişkin yeterince bilgiye ulaşamadığını düşünmektedir. Diğer taraftan, ankete katılanların yalnızca yüzde 16,4'ü bu konuda yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünürken, katılımcıların yüzde 27'sinin herhangi bir görüş beyan etmediği görülmektedir (Akses, 2016: 48). Aradan geçen dört yılın ardından Gümrük Birliği'nin modernizasyonu hakkında fikir sahibi olmayanların payındaki benzerlik düşündürücüdür.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Avrupa Birliği'nde yapıldığı üzere Gümrük Birliği gibi geniş etki ölçeğine sahip ve aynı zamanda teknik bilgi gerektiren mevzularda sorumlu ve ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından şeffaf politikalar benimsenmesi suretiyle paydaşlar arasında karşılıklı bilgi alışverişinin sağlanması, sonrasında en uygun kanallar aracılığıyla hedef kitlelere yönelik doğru ve güncel bilgi aktarımının yapılması ve nihayetinde firmaların yönlendirilmesi gibi hususların önemi ortaya çıkmaktadır.

3.3.3. Brexit Sürecine İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların Birleşik Krallık ile mevcut ticari ve yatırım ilişkileri incelenmektedir. Bu bölümün amacı, Türkiye'nin Birleşik Krallık'taki varlığının ve Brexit sürecinde yaşanan gelişmelerin katılımcılar üzerindeki etkilerinin kavranması; bunun yanı sıra Brexit'e dair Türk firmalarının eğilim ve beklentilerinin belirlenmesine katkı sağlayacak bulguların ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca çalışmamız kapsamında oluşturulan diğer hipotezlerin sonuçlarına bu bölümde verilmeye devam edilecektir.

Tablo 3.19: Firmaların 2019 Yılı İhracatında BK'nın Payı

BK'nın Payı (%)	Frekans	%	Kümülatif %
0- 20	64	46,7	46,7
21- 40	25	18,2	65,0
41- 60	21	15,3	80,3
61- 80	8	5,8	86,1
81 - 100	19	13,9	100,0
Toplam	137	100,0	

Araştırma kapsamındaki firmaların 2019 yılı genel ihracatlarında Birleşik Krallık'ın yüzdelik oranına göre dağılımı incelendiğinde, firmaların %46,7'sinin 0-20, %18,2'sinin 21- 40, %15,3'ünün 41- 60, %5,8'inin 61- 80 ve %13,9'unun 81- 100 (%) oranında ihracat yaptıkları belirlenmiştir.

Tablo 3.20: BK ile İhracata Başlama Tarihi

Başlangıç Yılı	Frekans	%	Kümülatif %
2000 veya öncesi	35	25,5	25,5
2001- 2005	24	17,5	43,1
2006- 2010	29	21,2	64,2
2011- 2015	39	28,5	92,7
2016 veya sonrası	10	7,3	100,0
Toplam	137	100,0	

Araştırmaya katılan firmalardan %25,5'i 2000 veya öncesinde, %17,5'i 2001- 2005, %21,2'si 2006- 2010, %28,5'i 2011- 2015 yılları arasında ve kalan %7,3'ü ise 2016 ve sonraki yıllarda Birleşik Krallık'a ihracat yapmaya başlamıştır.

Firmaların ülkeye yönelik ilk ihracat yapma yılı ekseriyetle (%92,7) 2016 öncesine denk gelirken, 2016 veya sonrasında ilk ihracatlarını yapan firma sayısının diğer dönemlere nazaran azalış göstermesinin altında Brexit sürecinden kaynaklı belirsizliğin yattığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte iş yapma kolaylığı ile dünyanın önde gelen ülkelerinden olan Birleşik Krallık'ın sağladığı elverişli ticaret ve yatırım ortamı firmalar için cazibe özelliğini korumaktadır.

Tablo 3.21: BK'ya İhracatta En Yüksek Ciro Elde Edilen Sektörler

Sektörler	Frekans	Yüzde (%)
Hazır giyim ve Konfeksiyon	25	15,4
Diğer Sanayi Ürünleri	22	13,6
Tekstil ve Hammaddeleri	16	9,9
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	14	8,6
Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim	11	6,8
Demir ve Demir Dışı Metaller	11	6,8
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	8	4,9
Otomotiv Endüstrisi	8	4,9
Çelik	7	4,3
Makine ve Aksamları	6	3,7
Kuru Meyve ve Mamulleri	5	3,1
İklimlendirme Sanayii	4	2,5
Yaş Meyve ve Sebze	3	1,9
Fındık ve Mamulleri	3	1,9
Çimento, Cam, Seramik ve Toprak Ürünleri	3	1,9

Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	2	1,2
Meyve ve Sebze Mamulleri	2	1,2
Zeytin ve Zeytinyağı	2	1,2
Deri ve Deri Mamulleri	2	1,2
Halı	2	1,2
Mücevher	2	1,2
Süs Bitkileri ve Mamulleri	1	0,6
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	1	0,6
Savunma Sanayii	1	0,6
Madencilik Ürünleri	1	0,6
Toplam	162	100,0

Araştırma kapsamındaki firmaların Birleşik Krallık’a ihracatlarında en yüksek ciro elde ettikleri sektörler incelendiğinde; bu firmaların en fazla %15,4 ile hazır giyim ve konfeksiyon, %13,6 ile diğer sanayi ürünleri sektörlerinde faaliyet gösterdikleri belirlenmiştir. Bu sektörleri tekstil ve hammaddeleri (%9,9), ağaç mamulleri ve orman ürünleri (%8,6), elektrik-elektronik makine ve bilişim (%6,8), demir ve demir dışı metaller (%6,8), kimyevi maddeler ve mamulleri (%4,9), otomotiv endüstrisi (%4,9), çelik (%4,3), makine ve aksamaları (%3,7), kuru meyve ve mamulleri (%3,1), iklimlendirme sanayii (%2,5), yaş meyve ve sebze (%1,9), fındık ve mamulleri (%1,9), çimento, cam seramik ve toprak ürünleri (%1,9), hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri (%1,2), meyve ve sebze mamulleri (%1,2), zeytin ve zeytinyağı (%1,2), deri ve deri mamulleri (%1,2), halı (%1,2), mücevher (%1,2), süs bitkileri ve mamulleri (%0,6), su ürünleri ve hayvansal mamuller (%0,6), savunma sanayii (%0,6) ve son olarak madencilik ürünleri sektörleri (%0,6) izlemektedir.

Araştırmaya sanayi sektörlerinden geniş yelpazede katılım sağlanmış olmakla birlikte tarım sektörlerinden katılım sınırlı seviyededir. 2019 yılında Birleşik Krallık’a yönelik gerçekleştirilen ihracatta ön sıralarda yer alması göz önünde bulundurularak, ankete katılımları için özellikle efor sarf edilen sektör mücevher olurken, tütün ile gemi ve yat sektörlerinden katılım mevcut değildir.

Tablo 3.22: BK ile Hizmet İhracatı

Hizmet İhracatı Durumu	Frekans	%	Kümülatif %
Hayır	131	95,6	95,6
Evet	6	4,4	100,0
Toplam	137	100,0	

Araştırmaya katılan firmalardan %95,6'sı Birleşik Krallık'a hizmet ihracatı yapmazken, yalnızca %4,4'ünün ülkeye hizmet ihraç ettiği belirlenmiştir.

2019 yılı Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre dünya hizmet ihracatında AB ve ABD'den sonra üçüncü sırada yer alan Birleşik Krallık, dünya hizmet ithalatında ise AB, ABD ve Çin'in ardından dördüncü sırada bulunmaktadır.⁹¹ Her ne kadar hizmet ihracatında dünya çapında güçlü ve başarılı bir konuma sahip olsa da dünyanın ilk dört hizmet ithalatçısı arasında bulunan Birleşik Krallık gibi potansiyel arz eden ve aynı zamanda Türkiye açısından tanıdık bir pazarda Türkiye'den hizmet ihracatının oldukça sınırlı oranda kaldığı görülmektedir. Gümrük Birliği'nin hizmet ticaretini kapsamaması bunun ana nedeni olup, bu noktada Brexit sonrası Türkiye ve Birleşik Krallık arasında 2020 yılı sonunda tamamlanması beklenen serbest ticaret anlaşmasına hizmet ticaretinin dahil edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'nin küresel çapta öne çıkmaya başladığı müteahhitlik, turizm, sağlık gibi sektörlerde özgü önceliklerin gözetilmesi, sektörel stratejilerin saptanması ve rekabet gücünü kesecek risklere yönelik tedbirlerin alınması Birleşik Krallık karşısında hizmet ihracatının güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Tablo 3.23: Firmaların BK'da Yatırım Varlığı

BK'da Yatırım Durumu	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
Yatırımımız yok	104	70,3	70,3
İrtibat veya satış ofis(ler)imiz var	27	18,2	88,5
Depo(lar)ımız var	10	6,8	95,3
Üretim tesisimiz var	5	3,4	98,7
Mağaza(lar)ımız var	2	1,4	100,0
Toplam	148	100,0	

⁹¹ Bkz.: Tablo 1.10: Dünya Hizmetler Ticaretinde Lider Ülkeler, 2019 (milyar dolar, %)

Araştırmaya katılan firmaların Birleşik Krallık'ta yatırımlarının olup olmama durumlarına göre dağılımları incelendiğinde; %75,9'unun yatırımının olmadığı, %18,2'sinin irtibat veya satış ofis(leri)nin olduğu, %6,8'inin depo(ları)nın olduğu, %3,6'sının üretim tesisinin olduğu, %1,5'inin ise mağaza(ları)nın bulunduğu belirlenmiştir.

Dünya Bankası tarafından 2004 yılından beri her yıl düzenli olarak hazırlanan “İş Yapma Kolaylığı Endeksi” (Doing Business Index) 2020 yılı raporuna göre Birleşik Krallık iş yapma kolaylığı sıralamasında 190 ülke içinden sekizinci sırada yer almaktadır (Dünya Bankası, 2019: 4). Ülke bilhassa “kredi temin etme”, “yatırımcıları koruma”, “dış ticaret” başlıklarında en iyi performansa sahip ekonomiler arasındadır (Dünya Bankası, 2019: 79-80). Dünya Bankası'nın 2019 yılı istatistiklerine göre dünyanın en büyük altıncı büyük ekonomik gücüne sahip olan Birleşik Krallık aynı zamanda G-20 ülkeleri arasında en düşük kurumlar vergisine sahip olması ile bilinmektedir. Bütün bu faktörler göz önünde bulundurulduğu takdirde, Gümrük Birliği kapsamında yer almayan yatırımlar, iki ülke arasında akdedilmesi gündemde olan ticaret anlaşmasına ait müzakerelerde masada olması gereken temel başlıklardan biri olarak kendini göstermektedir.

Tablo 3.24: Firmaların 2019 Yılı İthalatında BK'nın Payı

İthalatta BK'nın Payı	Frekans	%	Kümülatif %
%0	114	83,2	83,2
%0- 20	18	13,1	96,4
%21 üzeri	5	3,6	100,0
Toplam	137	100,0	

Araştırmaya katılan firmalardan %83,2'si 2019 yılında Birleşik Krallık'tan hiç ithalat yapmamış olup, %13,1'i genel ithalatının yalnızca %0-20'sini, %3,6'sı ise %21 üzerindeki ithalatını Krallık'tan yapmıştır.

Tablo 3.25: Firmaların BK'nın Brexit Kararına İlişkin Görüşleri

Brexit Kararı	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle doğru bulmuyorum	15	10,9	10,9
Doğru bulmuyorum	47	34,3	45,3
Kararsızım	45	32,8	78,1
Doğru buluyorum	23	16,8	94,9
Kesinlikle doğru buluyorum	7	5,1	100,0
Toplam	137	100,0	

H3: İhracatçı firmalar Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılma kararını olumsuz değerlendirmektedir.

Anketi cevaplayan firmaların %10,9'u Brexit'i kesinlikle doğru bulmuyorum, %34,3'ü doğru bulmuyorum şeklinde yanıt verirken, %32,8'i kararsızım, %16,8'i doğru buluyorum ve son olarak %5,1'i kesinlikle doğru buluyorum seçeneklerini işaretlemiştir. 1996 yılından itibaren Gümrük Birliği çerçevesinde alışkın oldukları ve dolayısıyla rahat hareket ettikleri bir pazarda meydana gelen Brexit türü bir belirsizliğin ihracatçı firmalar açısından olumsuz bulunması doğal bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte konuya ilişkin kararsız kalanlar ise yadsınamaz bir oranda belirtmektedir.

Tablo 3.26: Brexit Referandumundan Sonra BK'ya Yönelik İhracattaki Değişim

Brexit Sürecinin İhracata Etkisi	Frekans	%	Kümülatif %
Azaldı	30	21,9	21,9
Değişiklik olmadı	87	63,5	85,4
Arttı	20	14,6	100,0
Toplam	137	100,0	

Anketi cevaplayan firmaların %21,9'u Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma kararının netleştiği Haziran 2016 referandumundan günümüze dek geçen sürede ilgili ülkeye olan ihracatlarının azaldığı yönünde görüş bildirirken, %63,5'i değişiklik olmadığını, %14,6'sı ise ihracatlarının arttığını belirtmiştir.

Hakikaten TÜİK'e ait verilere bakıldığında Türkiye'nin Birleşik Krallık'a olan 2017 yılı ihracatının bir önceki yıla göre yüzde 17,8 gibi ciddi bir oranda düştüğü;

ancak 2018 ve 2019 yıllarında hızlı bir toparlanma ile Brexit referandumu öncesi dönemdeki ihracat değerine yeniden ulaşıldığı görülmektedir.

Tablo 3.27: Firmaların Brexit Sonrası BK'ya Yönelik İhracatlarında Değişim Beklentisi

Brexit Sonrası İhracattaki Beklenti	Frekans	%	Kümülatif %
Azalı	50	36,5	36,5
Değişiklik olmaz	53	38,7	75,2
Artar	34	24,8	100,0
Toplam	137	100,0	

Anketi cevaplayan firmaların %36,5'i Brexit'in yürürlüğe girmesinden sonra - diğer bir ifade ile Birleşik Krallık'a tanınan ve 2020 yılı sonunda tamamlanması öngörülen geçiş sürecinin ardından- Birleşik Krallık'a yönelik gerçekleşecek ihracatlarında düşüş öngörürken, %38,7'si değişiklik olmayacağını, %24,8'i ise artış beklediğini belirtmiştir.

Katılımcılara yöneltilen bu soru aracılığı ile Türk firmalarının Brexit sonrası BK'ya yönelik ihracatlarına ilişkin çoğunlukla olumlu bir beklenti içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu noktada araştırmanın mal ihracatı yapan firmalar açısından geçerli olduğunu hatırlatmakta yarar görülmektedir. Birleşik Krallık ile devam etmekte olan ikili görüşmeler neticesinde taraflar arasında yeni ticaret anlaşmasının (içeriğinin genişlemesi dikkate alındığında) nasıl bir ortam oluşturacağı henüz net olmamakla birlikte Türkiye'den mal ihracatı söz konusu olduğunda firmalara ait beklentilerin realist olduğunu söylemek mümkündür. Zira yukarıda da belirtildiği üzere ülkenin 2019 yılı GSYİH'nın yüzde 79'unu hizmet sektörü, yüzde 13'ünü sanayi sektörü, yüzde 7'sini inşaat ve yaklaşık yüzde 1'ini de tarım sektörü oluşturmaktadır (Harari, 2020). Dolayısı ile üretim ve ticarete hizmet sektörü ile öne çıkan ülkenin aksine aynı yıl Türkiye ekonomisinde en büyük payı yüzde 62,7 ile hizmetler sektörü, yüzde 24,2 ile sanayi ve son olarak yüzde 7,1 ile tarım sektörü sağlamaktadır (TC Cumhurbaşkanlığı Bütçe ve Strateji Başkanlığı, 2020).

Tablo 3.28: Brexit Sonrası TR-BK Ticaret İlişkilerine Dair Bilgi Sahibi Olma Durumları

BK ile Yeni Ticari İlişkiler Hakkında Bilgi Sahibi Olma	Frekans	%	Kümülatif %
Bilgim yok	19	13,9	13,9
Kısmen bilgim var	86	62,8	76,6
Tamamen bilgim var	32	23,4	100,0
Toplam	137	100,0	

H4: AB ile ilişkisinin tamamen sona ermesinin ardından Türkiye ve Birleşik Krallık arasında yeni bir ticaret rejiminin tesis edilmesi gereklidir. İhracatçı firmalar konuya ilişkin yeterli düzeyde bilgiye erişememekte ya da bilgi edinmemektedir.

Birleşik Krallık ve Türkiye arasında tesis edilecek yeni ticaret rejimi hakkında araştırmaya katılan firmaların %13,9'unun bilgim yok, %62,8'inin kısmen bilgim var, %23,4'ünün tamamen bilgim var cevaplarını verdiği belirlenmiştir.

31 Aralık 2020 itibarıyla Gümrük Birliği ve Ortak Pazar'dan da ayrılacak olan Birleşik Krallık ve Türkiye arasında yeni bir ticaret rejimi tesis edilecektir. 2019 yılında Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'den yapılan 11 milyar dolarlık ihracatın yaklaşık yüzde 98'inin sıfır gümrük vergisine tabi olduğu Birleşik Krallık pazarının - AB tarafından tanınan geçiş sürecinin ardından- Türkiye için en azından ilk vadede eskisi kadar rahat olmayacağını tahmin etmek zor değildir. Zira BK Hükümeti tarafından yayımlanan ve Brexit sonrası geçerli olacağı duyurulan yeni gümrük tarife listesine göre iki ülke arasındaki ticarete yeni vergiler yürürlüğe girecek olup, bunun sonucunda mevcut ikili ticaret hacmi aşağı yönlü etkilenecektir. Geleneksel ve oldukça önemli bir ticaret partneri olan BK ile yeniden gümrük vergilerinin geçerli olacağı ticaret sistemine dair katılımcı ihracatçı firmaların bilgi eksikliği söz konusudur. Araştırmamızda Birleşik Krallık'a en fazla ihracat yapan ilk bin firmanın örneklem olarak ele alındığı dikkate alınır, büyük ölçekli bu firmalara ait bilgi eksikliği daha fazla göze çarpmaktadır.

Bilgiye erişimde karşılaşılan engellerin önde gelen nedeni -bilhassa Türkiye için- kamu kurum ve kuruluşları tarafından benimsenen “şeffaflık” politikasıdır.

Örnek vermek gerekirse; Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik çalışmalardan sorumlu resmi kurum olan TC Ticaret Bakanlığı tarafından Türkiye tarafının seçeneklerini duyurmak üzere o dönem kamuoyu ile paylaşılan tek sayfalık basın bildirisi haricinde bir paylaşım bulunmamaktadır. Öte yandan hem izlenen karar alma süreçleri hem bilgi paylaşımına ilişkin Avrupa Birliği'nin paydaşlarla iş birliğine daha fazla önem verdiği sözgötürmezdir. Örneğin, Avrupa Komisyonu tarafından Gümrük Birliği'nin güncellenmesine dair paylaşılan etki analiz raporu 2016 yılı boyunca paydaşlarla sürdürülen istişarelerin ardından oluşturulan ayrıntılı bir etki değerlendirmesine dayanmaktadır. Bu noktada Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Bilgi Toplum Stratejisi Eylem Planı'nın temel hedefleri referans oluşturabilir. Strateji'nin temel hedefleri arasında (i) Kamuda iş süreçlerinin modernizasyonunun sağlanması, (ii) Kamunun vatandaşlara ve iş dünyasına sunduğu hizmetlerin daha etkin, hızlı, kolay erişilebilir ve verimli sunulması ilk sırada yer almaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2006: 1).

Konuya ilişkin literatürün önde gelen isimlerinden biri olan ekonomist Daniel Kaufmann, şeffaflık kavramının tanımlamasını ve ölçümlemesini üç ana başlık altında yapmaktadır. Bunlar: (i) Bilginin erişilebilir olması: Yasal düzenlemeler ile herkesin bilgiye erişimi güvence altına alınmış olmalıdır. Burada eğitimin rolü belirleyicidir. (ii) Bilginin ilgili olması: Amaçlanan konuda yapılan bilgilendirme ihtiyacı karşılayacak türden olmalıdır. Fakat kullanıcıların ihtiyacına bağlı olduğu için bilginin ilgi düzeyini sağlamak kolay değildir. (iii) Kalite ve Güvenilirlik: Etkili olması için bilginin adil, güvenilir, doğru zamanlı (güncel), eksiksiz, tutarlı, açık ve basit terimlerle sunulması gerekir (Vishwanath ve Kaufmann, 2011: 42-43).

Daniel Kauffman ve meslektaşı Aart Kraay tarafından üretilen ve Dünya Bankası tarafından ilk kez 1996 yılında yayımlanmaya başlanan, 2003 yılından bu yana ise her yıl yayımlanan, **“Dünya Yönetişim Göstergeleri”** (The Worldwide Governance Indicators)'nden bahsetmek yerinde olacaktır. Ülkelerin yönetim performanslarını altı başlık⁹² altında inceleyen bahse konu endekste *“düşünceyi ifade*

⁹² Bunlar: (i)Düşünceyi ifade etme ve hesap verebilirlik (ii) Siyasi istikrar ve şiddetin azaltılması (iii)Hukukun üstünlüğü (iv)Hükümetin etkinliği (v)Düzenleyici kurumların kalitesi (vi) Yolsuzluğun kontrolü.

etme ve hesap verebilirlik” göstergesindeki 2019 yılı durumuna bakıldığında Türkiye’nin 213 ülke arasından -0,81 puan ile 154. sırada yer aldığı görülmektedir (Puan aralığı -2,5 ila +2,5 arasında tanımlanmıştır). Bu ise Türkiye’de yönetim adına odaklanılması gereken ana noktayı işaret etmektedir. Endeksin bu göstergesinde ilk sırayı Norveç alırken, onu İsveç, Finlandiya, Danimarka, Yeni Zelanda, Hollanda, İsviçre, Lüksemburg, Kanada, Belçika ve Almanya izlemektedir (Dünya Bankası, 2020)

İkinci olarak, yine Türkiye için ifade etmek gerekirse küresel gelişmelere ilişkin karar alma süreçlerinde meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları gibi paydaşlardan henüz en yüksek seviyede fayda elde edilmiş değildir. Bu tür organizasyonların kendilerine bağlı üyeler ile anlamlı bir katılım süreci inşa etmesi, bu yönde interaktif bir iletişimi benimsemesi şüphesiz geleceğin planlanmasına ve risklerin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Bu noktada ilgili kuruluşlar tarafından bilgilendirme amaçlı düzenlenen etkinliklerin sıklığı kadar teşvik edici, düzenli ve pratik olması da başarıyı artıracak faktörler arasında öne çıkmaktadır.

Bunlara ilaveten, kurumsal davranış bağlamında organizasyon ve yönetim biçimi, nitelikli insan gücü kaynağı, kriz yönetimi ve yaklaşımı, finansmana ait olanaklar bilgiye erişimde firmalardan kaynaklı sorunlar arasında sıralanabilir. Hakeza bilgiye erişimde dil problemi” de belirleyici bir diğer alt bileşen olarak kendini göstermektedir. Bu noktada Türkiye’de yabancı dil eğitiminde başarının artırılması için eğitim sisteminde köklü değişikliklerin yapılması gibi geniş ölçekli reformlar bir yana özelde ihracatçı firmalara yabancı dil konusunda destek verilmesi sağlanabilir.

Tablo 3.29: Türkiye ve BK Arasında Yeni Ticaret Anlaşması Yapılmasını Destekleme Durumu

Yeni Ticaret Anlaşmasını Destekliyor musunuz?	Frekans	%	Kümülatif %
Tamamen desteklemiyorum	3	2,2	2,2
Fikrim yok	3	2,2	4,4
Destekliyorum	30	21,9	26,3
Tamamen destekliyorum	101	73,7	100,0
Toplam	137	100,0	

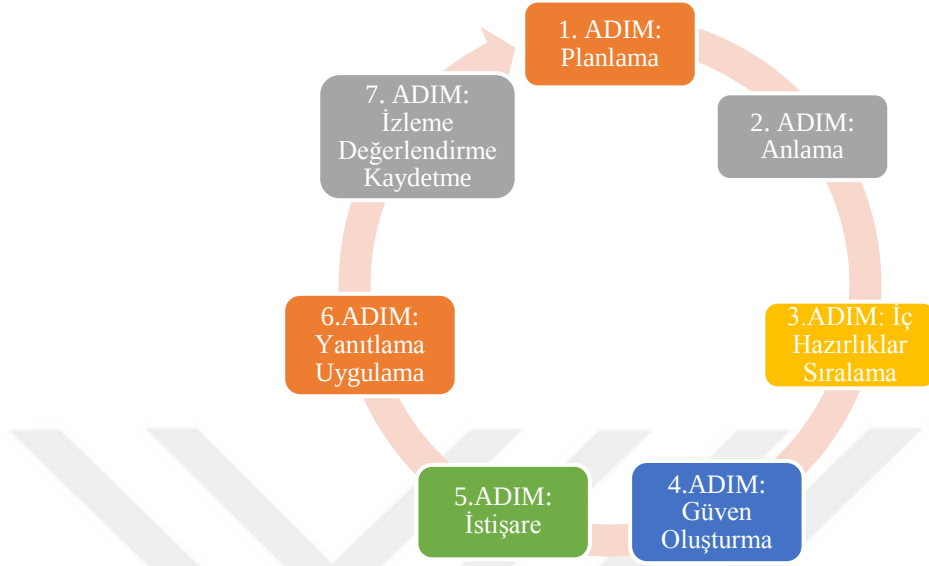
H₅: Türkiye'nin uzun süredir en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ikinci sırada yer alan Birleşik Krallık ile mevcut kazanılmış imkanların kaybedilmemesi adına taraflar arasında yapılması öngörülen serbest ticaret anlaşması desteklenecektir.

Araştırma kapsamındaki firmaların %2,2'si yeni iş birliği anlaşmasını tamamen desteklemiyorum; %2,2'si fikrim yok; %21,9'u desteklemiyorum şeklinde görüş bildirirken, %73,7'sinin tamamen destekliyorum cevabını verdiği belirlenmiştir. Birleşik Krallık'ın AB Ortak Pazarı ve Gümrük Birliği'nden ayrılmasının ardından iki ülke arasındaki ticaretin yeni bir çerçevede devam edeceği gündemine dair fikir sahibi olmadıklarını belirten firma sayısına kıyasla⁹³ taraflar arasındaki yeni bir anlaşmanın destek bulma oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Neredeyse %96 oranındaki bu desteği Brexit sonrasının ikili ilişkiler üzerinde meydana getireceği kayda değer etkiler hakkında yeterli bilgiye erişilmemiş olsa dahi Birleşik Krallık'ın ticaret ve yatırımda Türkiye'nin ana ticaret partnerlerinden biri olması ile açıklamak zor olmayacaktır.

Sonucun ayrıca Türkiye iş dünyasının dış ticaret gibi kendilerini bire bir ilgilendiren politika alanlarında belirleyici gücünün - giderek olumlu yönde evrilse de- oldukça sınırlı düzeyde kalması; bilakis bu ve benzeri politikaların oluşturulmasında devletin egemenliğine dair ideolojinin kabul görmesi ve buna duyulan itimat ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Gerçeği söylemek gerekirse, Türkiye'de herhangi bir politika alanında sorumlu kamu kurumları ile ilgili kuruluşlar arasında anlamlı bir istişare mekanizması yeterince etkin olmadığı gibi bu yönde yerleşmiş bir paydaş katılım kültüründen de henüz söz edilemez. Bu doğrultuda Batı'da olduğu gibi meslek örgütü türündeki oluşumların rolünün Türkiye'de güçlendirilmesine yönelik öncelikle yasal düzenlemeler yapılması bu alanda daha iyi bir yönetim sağlayacağı gibi başarılı ve sürdürülebilir bir uluslararası diplomasinin de elde edilmesine şüphesiz katkı sunacaktır.

⁹³ Bkz.: Tablo 3.**Hata! Yalnızca Ana Belge.**: Brexit Sonrası TR-BK Ticaret İlişkilerine Dair Bilgi Sahibi Olma Durumları

Şekil 3.2: Paydaş Katılımı Süreç Akışı

Kaynak: Argüden, 2017: 26

Tablo 3.30: Firmaların Brexit'in Etkilerine Yönelik Hazırlık Durumu

Brexit'in etkilerine hazırlık	Frekans	%	Kümülatif %
Hayır	101	73,7	73,7
Evet	30	21,9	95,6
Diğer	6	4,4	100,0
Toplam	137	100,0	

H₆: Birleşik Krallık'a yönelik ihracat yapan Türk firmalarının Brexit'in olası etkilerine karşı hazırlıklı olmadığı düşünülmektedir.

Brexit'in sektör ve firmaları üzerindeki potansiyel etkilerine dair herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığı sorusuna yönelik araştırmaya katılan firmaların %73,7'si bir çalışmalarının olmadığını, %21,9'u çalışmalarının olduğunu belirtirken, kalan %4,4'ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Diğer seçeneğinde somut hazırlıklardan ziyade henüz pratiğe dönüştürülmemiş niyet aşamasındaki düşünceler ifade edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi sorumlu ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından ihracatçı firmalara yönelik sınırlı sayıda da olsa yapılmakta olan bilgilendirme amaçlı etkinliklerin artırılması ve bununla beraber Brexit sonrası süreçte daha hazırlıklı yakalanmak adına alternatif ve yeni istişare tekniklerinin etkin ve sürdürülebilir bir

biçimde kullanılması önemsenmelidir. Bu teknikler arasında yüz yüze görüşme, odak grup çalışmaları/forumlar, çalıştaylar, paydaş panelleri, anket vb. araştırma yöntemlerinin kullanılması suretiyle ikili ticarete en çok etkilenecek sektörlerin analiz edilmesi, interaktif iletişim neticesinde oluşturulacak raporlar dayanağında strateji ve eylem planlarının oluşturulması sürece mutlaka anlamlı katkılar sağlayacaktır. Ancak Türkiye’yi de ilgilendiren küresel konjonktürde meydana gelen gelişmelere ilişkin düzenlenen toplantı/konferans türü bilgilendirme amaçlı etkinliklerin yeterli düzeyde olmadığına temas etmek gerekir. Örneğin; ihracatçıların çatı örgütü konumunda olan Türkiye İhracatçıları Meclisi’nin Brexit alanında - konunun başından bu yana- yalnızca bir kez ihracatçı firma temsilcilerine açık bir konferans düzenlediği (18 Ekim 2019 tarihli), İktisadi Kalkınma Vakfı’nın ekseriyetle konuya ilişkin hazırladığı yayımlarla sürece destek olduğu, yine Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı’nın -Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin desteği ile- geçiş süreci sonrasında firmaların BK’ya ihracatlarında karşılaştacakları yeni gümrük vergilerindeki değişimi görebilmeleri için “Özel Sektör için Ürün Bazlı Brexit Rehberi” başlıklı bir sorgu ekranı hazırladığı anlaşılmaktadır. TÜSİAD ve DEİK’in çoğunlukla üyelerine bununla birlikte her kesime açık webinarlar düzenlediği, ancak organizasyon yapıları gereği genellikle daha profesyonel ve/veya üst düzey bir hedef kitlesine hitap ettiği görülmektedir. Brexit sürecinde diğer mesleki örgütlere nazaran daha aktif bir profil sergileyen İngiliz Ticaret Odası (British Chamber of Commerce Turkey) yine webinar şeklindeki bütün etkinliklerinde dil olarak İngilizce’yi kullanmaktadır. Nitekim Haziran 2016’dan günümüze dek geçen süre zarfında Türkiye’de doğrudan ilgili firmalara yönelik gerçekleştirilen Brexit başlıklı/konulu etkinlikler incelendiğinde; ilgili etkinliklerin sınırlı sayıda düzenlendiği, etkili enstrümanların tercih edilmediği veya yabancı dil engeline takıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.31: Brexit Sonrası BK Pazarına Yönelik Yeni Politikalar Planlama Durumu

Brexit Sonrası BK Pazarı için Yeni Politikalar Geliştirme Durumu	Frekans	%	Kümülatif %
Hayır	53	38,7	38,7
Evet	84	61,3	100,0
Toplam	137	100,0	

H7: Türkiye’den Birleşik Krallık’a ihracat yapan firmalar Brexit sonrası Birleşik Krallık pazarına yönelik yeni politikalar geliştirmeyi planlamaktadır.

Araştırmaya katılan firmaların %38,7’si Brexit sonrası Birleşik Krallık pazarına yönelik yeni politikalar uygulamayı planlamazken, %61,3’ünün ise Brexit sonrası ilgili pazara yönelik yeni politikalar geliştirmeyi ve uygulamaya geçirmeyi planladığı belirlenmiştir.

Bir üst hipotezde Brexit’in olası etkilerine karşı genellikle hazırlıklı olmadığı anlaşılan firmalar proaktif yaklaşımdan ziyade reaktif bir yaklaşım tarzını benimsemek suretiyle Brexit sonrası dönem için yeni politikalar geliştirmeyi planladıklarını bildirmiştir. Bu, daha çok firmaların kurumsal davranış biçimleri ve kriz yönetimi yaklaşımları ile açıklanabilecek türden bir sonuçtur. Gerçek şu ki örgüt yapısı, davranış biçimleri, çalışanların nitelik ve yetenek seviyesi gibi bileşenlere bağlı olarak meydana gelen kurum kültürünün güçlendirilmesi ve bundan kaynaklı engellerin ortadan kaldırılması Türkiye’de ciddi anlamda reforma ihtiyaç duyulan bir alandır.

Bununla birlikte politika değişikliği yapacağını ifade eden katılımcıların büyük çoğunlukla Brexit sonrası artacak gümrük vergilerinden ötürü Birleşik Krallık dışındaki AB ülkeleri, ABD, İsrail, Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere alternatif pazarlardan pay almaya yönelecekleri tespit edilmiştir.

Öte yandan katılımcılara Birleşik Krallık pazarında karşılaştıkları sorunlar sorulmuş, çoğunlukla “sıfır sorun”, “problem yok”, “herhangi bir sorunla karşılaşmıyorum” türünden yanıtlar alınmıştır. Sınırlı sayıda bildirilen sorunlar arasında ise en başta Brexit belirsizliği olmak üzere ulaşım modunun hem karayolu hem deniz olması nedeniyle navlun masraflarının yüksek olması ve transitte yaşanan gecikmeler, sadece ülkeye özgü istenen standart ve belgelerin getirdiği işlem yükü ve ek maliyetler (mobilya sektörü için yanmazlık testleri gibi), belge/sertifika regülasyon değişiklikleri (Water Regulations Advisory Scheme/WRAS Belgesi gibi), pazarda oldukça yaygın ve aktif olan bilhassa Çin ve Hindistanlı firmaların agresif fiyat politikalarından duyulan rahatsızlıklar sıralanmıştır.

3.3.4. Diğer Hipotezlere İlişkin Ki-Kare Analizleri

Çalışmamız kapsamında yukarıda sunulan hipotezlerin yanı sıra bu bölümde iki hipoteze dair ki-kare analizleri (uygun yerlerde likelihood ratio) uygulanmış olup, elde edilen sonuç ve yorumlara aşağıda yer verilmektedir. İki kategorik değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığı belirlenmek istenirse ki-kare bağımsızlık testine başvurulmaktadır. P (Probability; Olasılık) değeri istatistiksel anlamlılığın (statistical significance) varlığının ve varsa da var olan farklılığın kanıtının düzeyinin belirlenmesi amacı ile kullanılan bir değerdir (Bircan, v.d., 2003).

Tablo 3.32: Brexit Sürecinin BK'ya İhracattaki Etkisi ile GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi Arasındaki İlişkiye Ait Analiz

Brexit sürecinin BK'ya ihracat üzerindeki etkisi	Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirme şekli					LR*	sd	p
	Kesinlikle olumsuz	Olumsuz	Fikrim yok	Olumlu	Kesinlikle olumlu			
Azaldı	n 3	6	0	13	8	23,174	8	0,004**
	% 10,00	20,00	0,00	43,33	26,67			
Değişiklik olmadı	n 0	7	10	44	26			
	% 0,00	8,05	11,49	50,57	29,89			
Arttı	n 1	1	3	5	10			
	% 5,00	5,00	15,00	25,00	50,00			

*Likelihood Ratio Test ** p<0.05

H₈: Brexit sürecinin Birleşik Krallık'a yönelik ihracatta meydana getirdiği etki ile Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinin değerlendirilme şekli arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Haziran 2016 referandumundan itibaren Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı ve bunun getirdiği belirsizliğin ilgili ülkeye yönelik gerçekleşen ihracat üzerindeki etkisi ile firmaların Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerini değerlendirme şekli arasındaki ilişkiye ait analiz sonucu incelendiğinde; değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde *anlamlı olduğu* belirlenmiştir (LR=23,174; sd=8; p=0,004<0.05).

2016 referandumu ile başlayan Brexit süreci nedeniyle Birleşik Krallık'a yönelik ihracatlarının azaldığını belirten katılımcıların büyük çoğunluğu (%43,33) Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini “olumlu” bulurken; söz

konusu sürecin ihracatlarını artırdığını açıklayanların büyük çoğunluğu (%50) Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini “kesinlikle olumlu” bulmaktadır. Diğer bir anlatımla, uzun yıllardır iki ülkenin kesişim kümesi görevi gören Gümrük Birliği üzerinden günümüzdeki pazar gücünü elde etmiş olan, ancak Brexit sürecinde ilgili ülkeye yönelik ihracatı azalan firmalar Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini olumlu değerlendirirken; söz konusu süreçte ihracatlarında artış yaşayan firmalar Gümrük Birliği'nin etkilerini daha yüksek seviyede olumlu değerlendirmiştir.

Tablo 3.33: Brexit Sonrası BK'ya İhracattaki Değişim Beklentisi ile GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi Arasındaki İlişkiye Ait Analiz

Brexit sonrasında BK'ya ihracatta değişim beklentisi		Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerini değerlendirme şekli					LR	sd	p
		Kesinlikle olumsuz	Olumsuz	Fikrim yok	Olumlu	Kesinlikle olumlu			
Azalır	n	2	6	2	24	16	8,022	8	0,520*
	%	4,00	12,00	4,00	48,00	32,00			
Değişiklik olmaz	n	1	4	9	25	14			
	%	1,89	7,55	16,98	47,17	26,42			
Artar	n	1	4	2	13	14			
	%	2,94	11,76	5,88	38,24	41,18			

* p>0.05

H₉: Brexit sonrasında BK'ya yönelik ihracatın değişim göstereceği yön ile Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinin değerlendirilme şekli arasında anlamlı bir ilişki vardır.

AB'den kesin ayrılması sonrasında Birleşik Krallık'a yönelik ihracatlarının değişim göstereceği yön ile Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerini değerlendirme şekli arasındaki ilişkiye ait analiz sonucu incelendiğinde; değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde *anlamlı olmadığı* belirlenmiştir (LR=8,022; sd=8; p=0,520>0.05).

Esasen bu aşamada Brexit sonrası, Gümrük Birliği'nden kaynaklı Birleşik Krallık pazarında sahip olduğu avantajlı konumu kaybedecek olan ihracatçı firmaların Gümrük Birliği'ni daha yüksek düzeyde olumlu bulması beklenirken, bilakis anılan dönem sonrası ihracatlarında artış bekleyen firmaların daha yüksek seviyede Gümrük Birliği'nin kazanımları hakkında olumlu kanaat bildirdikleri tespit edilmiştir. Bu

noktada, teknik bilgi sağlanmasının yanı sıra kendilerini etkileme potansitelerini taşıyan yeni küresel gelişmelere yönelik öngörü yeteneklerini de geliştirmeleri hususunda firmalara destek sağlanabilir.

Anket araştırmamızda yer alan sorular ve bu bağlamda oluşturulan hipotezler yukarıda ayrıntıları ile analiz edilmeye çalışılmış olup, aşağıda ise çapraz analizler yardımı ile ihracat sektörlerine ait yeni ve güvenilir bulgulara erişilmesi hedeflenmektedir.

3.3.5. Sektörel Bulgular

Bu bölümde hipotezlerden ziyade araştırmaya katılan firmaların Birleşik Krallık'a yönelik ihracatlarında en yüksek ciro elde ettikleri sektörler ile ankette yer alan ve karşılaştırılması uygun görülen sorular arasındaki ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır. Daha sade bir ifade ile Gümrük Birliği'nin modernizasyonu ve Brexit'in etkileri hakkında sektörel bulgulara ulaşılması amaçlanmaktadır. Aşağıda sunulan her bir tabloda ankete daha ilişkin daha büyük verileri anlaşılır kılmak ve daha anlamlı sonuçlara varmak üzere çapraz tablolar kullanılmıştır.

Tablo 3.34: Sektörlere Göre Brexit Kararına İlişkin Görüşler

	BK'nın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararını doğru buluyor musunuz?					
BK ihracatında en yüksek cironun alındığı sektör		Kesinlikle doğru bulmuyorum	Doğru bulmuyorum	Kararsızım	Doğru buluyorum	Kesinlikle doğru buluyorum
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	n	0	0	0	2	0
	%	0,00	0,00	0,00	7,10	0,00
Yaş Meyve ve Sebze	n	0	2	0	0	1
	%	0,00	3,40	0,00	0,00	10,00
Meyve ve Sebze Mamulleri	n	0	1	0	1	0
	%	0,00	1,70	0,00	3,60	0,00
Kuru Meyve ve Mamulleri	n	0	0	1	2	2
	%	0,00	0,00	2,00	7,10	20,00
Fındık ve Mamulleri	n	0	0	1	2	0
	%	0,00	0,00	2,00	7,10	0,00
Zeytin ve Zeytinyağı	n	0	2	0	0	0
	%	0,00	3,40	0,00	0,00	0,00
Tütün	n	0	0	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Süs Bitkileri ve Mamulleri	n	1	0	0	0	0
	%	6,30	0,00	0,00	0,00	0,00
	n	0	0	0	0	1

Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	%	0,00	0,00	0,00	0,00	10,00
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	n	3	1	7	3	0
	%	18,80	1,70	14,00	10,70	0,00
Tekstil ve Hammaddeleri	n	2	3	8	1	2
	%	12,50	5,20	16,00	3,60	20,00
Deri ve Deri Mamulleri	n	0	1	1	0	0
	%	0,00	1,70	2,00	0,00	0,00
Halı	n	0	0	1	1	0
	%	0,00	0,00	2,00	3,60	0,00
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	n	2	3	1	2	0
	%	12,50	5,20	2,00	7,10	0,00
Hazır giyim ve Konfeksiyon	n	2	11	10	1	1
	%	12,50	19,00	20,00	3,60	10,00
Otomotiv Endüstrisi	n	0	5	3	0	0
	%	0,00	8,60	6,00	0,00	0,00
Gemi ve Yat	n	0	0	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim	n	0	8	1	2	0
	%	0,00	13,80	2,00	7,10	0,00
Makine ve Aksamları	n	0	3	1	2	0
	%	0,00	5,20	2,00	7,10	0,00
Demir ve Demir Dışı Metaller	n	0	3	4	3	1
	%	0,00	5,20	8,00	10,70	10,00
Çelik	n	0	4	2	0	1
	%	0,00	6,90	4,00	0,00	10,00
Çimento, Cam, Seramik ve Toprak Ürünleri	n	0	2	1	0	0
	%	0,00	3,40	2,00	0,00	0,00
Mücevher	n	0	1	1	0	0
	%	0,00	1,70	2,00	0,00	0,00
Savunma Sanayii	n	0	1	0	0	0
	%	0,00	1,70	0,00	0,00	0,00
İklimlendirme Sanayii	n	2	1	1	0	0
	%	12,50	1,70	2,00	0,00	0,00
Madencilik Ürünleri	n	1	0	0	0	0
	%	6,30	0,00	0,00	0,00	0,00
Diğer Sanayi Ürünleri	n	3	6	6	6	1
	%	18,80	10,30	12,00	21,40	10,00

Brexit kararını kesinlikle doğru bulan firmaların %20 ile Kuru Meyve ve Mamulleri ve Tekstil ve Hammaddeleri sektörlerinde Birleşik Krallık pazarında en yüksek ciroyu yaptıkları belirlenirken, kesinlikle doğru bulmayan firmaların en fazla Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri ile Diğer Sanayi Ürünleri sektörlerinde (%18,8) yoğunlaştığı görülmektedir. Bunları Tekstil ve Hammaddeleri, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Hazır giyim ve Konfeksiyon ile İklimlendirme Sanayii sektörleri (%12,5 oranında) izlemektedir.

Brexit kararını doğru bulmayanlar daha çok Hazır giyim ve Konfeksiyon sektöründe (%19) varlık gösterirken; İngilizlerin bu kararını doğru bulanlar ise en fazla Diğer Sanayi Ürünleri (%21,4) sektöründe yer almaktadır.

Son olarak ilgili ülkenin AB'den ayrılması hususunda kararsız kalanların başında açık ara farkla Hazır giyim ve Konfeksiyon sektörü (%20) göze çarparken, bunu Tekstil ve Hammaddeleri ve Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri sektörleri izlemektedir.

Bu analiz ile Birleşik Krallık pazarına yönelik ihracatları üzerinde Brexit sürecinin oluşturduğu ve/veya ileri vadede oluşturacağı etkilere ilişkin sektörlerin bilgi ve farkındalık seviyelerinin farklılık arz ettiği gibi elde edilen yanıtların bazı sektörler için tutarlı bazıları için ise tutarsız olduğu sonucu ile karşılaşılmaktadır. Örneğin; Brexit kaynaklı en fazla doğrudan kayıp yaşaması beklenen önde gelen sektörlerden - Hazır giyim ve Konfeksiyon, Otomotiv Endüstrisi- araştırmaya katılan firmalar Brexit kararını genellikle olumsuz değerlendirmiştir. Birleşik Krallık Hükümeti tarafından yayımlanan ve Brexit sonrası geçerli olacak gümrük tarife listesine⁹⁴ göre doğrudan bir olumsuz değişikliğe maruz kalmayacak tarım sektörlerinin de çoğunlukla olumsuz görüş belirtmediği görülmektedir. Öte yandan Brexit sonrası olumsuz etkilenecek Türk ihracat sektörleri arasında başta gelen Hazır giyim ve Konfeksiyon, Tekstil ve Hammaddeleri (Brexit sonrası ihracatta önemli paya sahip ürünlerde yüzde 12 civarı ek tarifeler geçerli olacaktır) ile Diğer Sanayi Ürünleri sektörlerinden araştırmaya katılan firmaların sürece ilişkin görüşleri dikkate alındığında, kimi sektörlerin söz konusu sürecin sektörleri üzerindeki etkileri hakkında daha fazla desteğe ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın sektörlerle ait eksiklikleri tespit ederek, ilgili alanda yürütülecek çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: HM Government, "Trade Tariff: look up commodity codes, duty and VAT rates", <https://www.trade-tariff.service.gov.uk/sections>.

Tablo 3.35: Sektörlere Göre Brexit Sonrası Türkiye ve BK Arasındaki İlişkiler Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumu

BK ihracatında en yüksek cironun alındığı sektör		Brexit Sonrası Türkiye ve BK arasında yeni bir ticaret anlaşması hakkında bilgi durumu		
		Bilgim yok	Kısmen bilgin var	Tamamen bilgin var
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	n	0	2	0
	%	0,00	1,96	0,00
Yaş Meyve ve Sebze	n	1	2	0
	%	4,17	1,96	0,00
Meyve ve Sebze Mamulleri	n	1	1	0
	%	4,17	0,98	0,00
Kuru Meyve ve Mamulleri	n	0	4	1
	%	0,00	3,92	2,78
Fındık ve Mamulleri	n	0	2	1
	%	0,00	1,96	2,78
Zeytin ve Zeytinyağı	n	0	1	1
	%	0,00	0,98	2,78
Tütün	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Süs Bitkileri ve Mamulleri	n	0	0	1
	%	0,00	0,00	2,78
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	n	0	1	0
	%	0,00	0,98	0,00
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	n	5	5	4
	%	20,83	4,90	11,11
Tekstil ve Hammaddeleri	n	5	8	3
	%	20,83	7,84	8,33
Deri ve Deri Mamulleri	n	0	2	0
	%	0,00	1,96	0,00
Halı	n	0	2	0
	%	0,00	1,96	0,00
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	n	0	5	3
	%	0,00	4,90	8,33
Hazır giyim ve Konfeksiyon	n	1	19	5
	%	4,17	18,63	13,89
Otomotiv Endüstrisi	n	1	6	1
	%	4,17	5,88	2,78
Gemi ve Yat	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim	n	1	7	3
	%	4,17	6,86	8,33
Makine ve Aksamları	n	1	5	0
	%	4,17	4,90	0,00
Demir ve Demir Dışı Metaller	n	4	5	2
	%	16,67	4,90	5,56
Çelik	n	1	4	2
	%	4,17	3,92	5,56
Çimento, Cam, Seramik ve Toprak Ürünleri	n	0	2	1
	%	0,00	1,96	2,78

Mücevher	n	0	2	0
	%	0,00	1,96	0,00
Savunma Sanayii	n	0	1	0
	%	0,00	0,98	0,00
İklimlendirme Sanayii	n	0	2	2
	%	0,00	1,96	5,56
Madencilik Ürünleri	n	0	1	0
	%	0,00	0,98	0,00
Diğer Sanayi Ürünleri	n	3	13	6
	%	12,50	12,75	16,67

Birleşik Krallık’a yönelik ihracatta en yüksek ciro elde eden sektörlerin Brexit sonrası iki ülke arasında yapılması gündemde olan yeni ticaret anlaşmasına ilişkin bilgi sahibi olup olmamaları incelendiğinde; konuya ilişkin herhangi bir bilgisi olmadığını belirten firmaların en fazla Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri (%20,83), Tekstil ve Hammaddeleri (%20,83) ve Demir ve Demir Dışı Metaller (%16,67) sektörlerinde olduğu görülmektedir. Oysa etkilenecek sektörler arasında yer almalarına rağmen bu denli kritik bir mevzuda henüz bilgi edinmemiş olmaları yukarıda da izah edildiği üzere genelde kamu kurumlarınca benimsenen şeffaflık politikası ve anlamlı paydaş katılımına ilişkin yaklaşımlar; meslek örgütlerinin istişare mekanizmasına dair bilinç ve bilgi düzeyi; özelde ise firmaların kurumsal yapı, kurumsal kültür ve bu bağlamda nitelikli insan kaynağı gibi farklı unsurlara dayanmaktadır.

Konuya ilişkin tamamen bilgi sahibi olduğunu ifade eden ihracatçı firmaların çoğunluğu ise Diğer Sanayi Ürünleri (%16,67) ile Hazır giyim ve Konfeksiyon (%13,89) sektörlerinde yer almaktadır. Son olarak ikili görüşmeleri devam etmekte olan serbest ticaret anlaşmasına dair kısmen bilgi sahibi olan firmaların genellikle Hazır giyim ve Konfeksiyon (18,63) sektöründe yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Brexit sonrası yeni ticaret rejiminde en fazla avantaj kaybına uğrayacak görünen sektörlerin bu yönde görüş bildirmeleri olağan bir tepki olarak belirlemektedir.

Bu çapraz analiz ile Brexit süreci ve sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler hakkında sektörlerin farklı seviyelerde bilgi temin ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Brexit sonrası performansı en fazla negatif etkilenmesi beklenen sanayi sektörlerinden bazılarının bahse konu ticaret anlaşmasına yönelik çoğunlukla bilgi sahibi olmamaları göze çarpan önemli bir husustur. Bunun Brexit’ten sonra ikili ticarete görece olumlu etkiler alması beklenen kimi tarım sektörleri için de geçerli olduğunu söylemek

mümkündür. Söz konusu süreçten en az zararla çıkılması adına bilgi sahibi olmanın ve edinilen bilginin doğru ve etkin bir şekilde kullanılmasının öneminin kavramsal ve fonksiyonel düzeyde firmalar tarafından algılanması temel öncelikler arasında olmalıdır.

Şüphesiz ki anılan sektörlerin ve bunlara bağlı faaliyet gösteren firmaların da Brexit ve benzeri olaylara bağlı maruz kalacakları riskleri analiz etmek, potansiyel krizleri yönetmek üzere kurumsal iradelerini sağlıklı olarak uygulamaları önemlidir. Zira firmaların küresel gelişmeleri gözetmek ve sonuçlarını değerlendirmekle ilgili becerilerini hayata geçirmek ve etkin uygulamakta daha ilgili ve istekli olmalarının önemi her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Elbette günümüzde toplumları ilgilendiren politikaların uluslararası arenada uygulanmasında devletler aracı konumdadır (Argüden, 2017: 8). Ancak bu yalnızca devletten tek taraflı iyileştirmeler ile elde edilmesi beklenecek kadar ağırdan alınabilecek bir olgu değildir. Bu bağlamda gerek kamu gerek meslek örgütleri ve iş dünyası tarafından paydaş katılım düşünce tarzının içselleştirilmesi suretiyle sürecin koordine edilmesi en öncelikli ihtiyaç olarak belirmektedir.

Tablo 3.36: Sektörlere Göre Brexit'in Etkilerine Dair Özel Bir Çalışma Yapma Durumu

BK'ya ihracatta en yüksek cironun alındığı sektör	Brexit'in firması ve sektörü üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalarının varlığı		
	Hayır	Evet	Diğer
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	n 0	1	1
	% 0,00	2,86	12,50
Yaş Meyve ve Sebze	n 3	0	0
	% 2,52	0,00	0,00
Meyve ve Sebze Mamulleri	n 1	0	1
	% 0,84	0,00	12,50
Kuru Meyve ve Mamulleri	n 3	2	0
	% 2,52	5,71	0,00
Fındık ve Mamulleri	n 2	1	0
	% 1,68	2,86	0,00
Zeytin ve Zeytinyağı	n 1	1	0
	% 0,84	2,86	0,00
Tütün	n 0	0	0
	% 0,00	0,00	0,00
Süs Bitkileri ve Mamulleri	n 0	1	0
	% 0,00	2,86	0,00
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	n 1	0	0

	%	0,84	0,00	0,00
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	n	12	1	1
	%	10,08	2,86	12,50
Tekstil ve Hammaddeleri	n	13	3	0
	%	10,92	8,57	0,00
Deri ve Deri Mamulleri	n	1	1	0
	%	0,84	2,86	0,00
Halı	n	1	1	0
	%	0,84	2,86	0,00
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	n	6	2	0
	%	5,04	5,71	0,00
Hazır giyim ve Konfeksiyon	n	19	5	1
	%	15,97	14,29	12,50
Otomotiv Endüstrisi	n	6	1	1
	%	5,04	2,86	12,50
Gemi ve Yat	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim	n	9	2	0
	%	7,56	5,71	0,00
Makine ve Aksamları	n	5	1	0
	%	4,20	2,86	0,00
Demir ve Demir Dışı Metaller	n	10	1	0
	%	8,40	2,86	0,00
Çelik	n	3	3	1
	%	2,52	8,57	12,50
Çimento, Cam, Seramik ve Toprak Ürünleri	n	3	0	0
	%	2,52	0,00	0,00
Mücevher	n	2	0	0
	%	1,68	0,00	0,00
Savunma Sanayii	n	0	1	0
	%	0,00	2,86	0,00
İklimlendirme Sanayii	n	1	3	0
	%	0,84	8,57	0,00
Madencilik Ürünleri	n	1	0	0
	%	0,84	0,00	0,00
Diğer Sanayi Ürünleri	n	16	4	2
	%	13,45	11,43	25,00

Araştırma katılımcıları arasında Brexit'in firmaları ve bağlı oldukları sektör/sektörler üzerinde meydana getirmesi muhtemel etkilerine dair çalışma yaptığını belirtenlerin büyük çoğunluğunun %14,29 ile BK'ya ihracatlarında en yüksek ciroyu Hazır giyim ve Konfeksiyon ve %11,43 ile Diğer Sanayi Ürünleri sektörlerinde yaptığı belirlenmiştir.

Brexit'in olası etkilerine yönelik özel bir çalışma hazırlamayanların büyük çoğunluğu da yine genellikle Hazır giyim ve Konfeksiyon (%18,49) ile Diğer Sanayi Ürünleri (%18,49) sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Bu aşamaya kadar gerek Brexit süreci gerek sonrasında Türkiye ve Birleşik Krallık arasında şekillenecek yeni ticaret rejimi hakkında görece tutarlı yanıtlar vermiş olan sektörlerin dahi Brexit gündemine dair çalışma yapma noktasında istikrarlı ve yeknesak bir pozisyon içerisinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu tür hazırlıkların öncelikle firmaların ölçeği, mevzu bahis gelişmelere yönelik pozisyon alma, esnek ve proaktif hareket etme gibi kurumsal niteliklerinin yanı sıra kamu kurumları ve meslek örgütleri ile interaktif iletişime sahip olma gibi etkenlere bağlı olarak şekillendiğini açıklamak mümkündür.

Brexit'in sektörleri/firmaları üzerinde meydana getireceği muhtemel değişimlere yönelik özel bir çalışmaları olup olmadığı sorusu karşılığında diğer seçeneğini işaretleyenler ise genellikle Brexit sonrası dönemde ihracatlarına konu ürünler için geçerli olacak yeni gümrük vergileri hakkında araştırma yaptıklarını ve buna ek olarak diğer AB ülkeleri, ABD ve İsrail gibi alternatif pazarlara yoğunlaşmak üzere ön hazırlık çalışmaları yürüttüklerini ifade etmiştir.

Tablo 3.37: Sektörlere Göre GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Görüşler

		Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerini değerlendirme şekli				
BK ihracatlarında en yüksek cironun alındığı sektör türü		Kesinlikle olumsuz	Olumsuz	Fikrim yok	Olumlu	Kesinlikle olumlu
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	n	0	0	0	1	1
	%	0,00	0,00	0,00	1,37	1,92
Yaş Meyve ve Sebze	n	0	0	0	1	2
	%	0,00	0,00	0,00	1,37	3,85
Meyve ve Sebze Mamulleri	n	0	0	1	0	1
	%	0,00	0,00	6,25	0,00	1,92
Kuru Meyve ve Mamulleri	n	0	0	0	3	2
	%	0,00	0,00	0,00	4,11	3,85
Fındık ve Mamulleri	n	0	0	0	2	1
	%	0,00	0,00	0,00	2,74	1,92
Zeytin ve Zeytinyağı	n	0	0	0	1	1
	%	0,00	0,00	0,00	1,37	1,92
Tütün	n	0	0	0	0	0

	%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Süs Bitkileri ve Mamulleri	n	0	0	0	1	0
	%	0,00	0,00	0,00	1,37	0,00
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	n	0	0	0	0	1
	%	0,00	0,00	0,00	0,00	1,92
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	n	0	2	2	6	4
	%	0,00	11,76	12,50	8,22	7,69
Tekstil ve Hammaddeleri	n	0	2	3	4	7
	%	0,00	11,76	18,75	5,48	13,46
Deri ve Deri Mamulleri	n	0	1	0	1	0
	%	0,00	5,88	0,00	1,37	0,00
Halı	n	0	0	0	1	1
	%	0,00	0,00	0,00	1,37	1,92
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	n	0	1	0	3	4
	%	0,00	5,88	0,00	4,11	7,69
Hazır giyim ve Konfeksiyon	n	2	2	3	13	5
	%	50,00	11,76	18,75	17,81	9,62
Otomotiv Endüstrisi	n	0	2	0	5	1
	%	0,00	11,76	0,00	6,85	1,92
Gemi ve Yat	n	0	0	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim	n	0	2	1	5	3
	%	0,00	11,76	6,25	6,85	5,77
Makine ve Aksamları	n	0	2	0	3	1
	%	0,00	11,76	0,00	4,11	1,92
Demir ve Demir Dışı Metaller	n	0	1	2	5	3
	%	0,00	5,88	12,50	6,85	5,77
Çelik	n	0	0	1	3	3
	%	0,00	0,00	6,25	4,11	5,77
Çimento, Cam, Seramik ve Toprak Ürünleri	n	0	0	1	1	1
	%	0,00	0,00	6,25	1,37	1,92
Mücevher	n	0	0	0	2	0
	%	0,00	0,00	0,00	2,74	0,00
Savunma Sanayii	n	0	0	0	1	0
	%	0,00	0,00	0,00	1,37	0,00
İklimlendirme Sanayii	n	1	0	0	1	2
	%	25,00	0,00	0,00	1,37	3,85
Madencilik Ürünleri	n	0	0	0	0	1
	%	0,00	0,00	0,00	0,00	1,92
Diğer Sanayi Ürünleri	n	1	2	2	10	7
	%	25,00	11,76	12,50	13,70	13,46

Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini olumsuz olarak değerlendirenlerin çoğunluğunun Diğer Sanayi Ürünleri, Makine ve Aksamları, Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim, Otomotiv Endüstrisi, Hazır giyim ve

Konfeksiyon, Tekstil ve Hammaddeleri ile Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri sektörlerinden (%11,76 seviyesinde) olduğu belirlenmiştir.

Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini olumlu olarak değerlendirenlerin ekseriyetle BK'ya yönelik ihracatlarında en yüksek ciroyu Hazır giyim ve Konfeksiyon (%18,75), Diğer Sanayi Ürünleri (%13,7) sektörlerinde yaptığı belirlenmiştir. Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerini kesinlikle olumlu değerlendirenler ise %13,46 ile Tekstil ve Hammaddeleri ile Diğer Sanayi Ürünleri, %9,62 ile Hazır giyim ve Konfeksiyon sektörlerinde ihracat yapmaktadır.

Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkileri hakkında fikir sahibi olmayanlar %18,75 ile Tekstil ve Hammaddeleri, Hazır giyim ve Konfeksiyon, %12,50 ile Diğer Sanayi Ürünleri, Demir ve Demir Dışı Metaller, Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri sektörlerinde yer almaktadır.

1996 yılından beri yürürlükte olan ve taraflar arasında sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına imkan veren Gümrük Birliği çerçevesinde, üye ülke Birleşik Krallık'a en fazla ihracat yapma fırsatını elde etmiş olan sanayi sektörlerinin (sırasıyla Otomotiv Endüstrisi, Hazır Giyim ve Konfeksiyon, Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim gibi) çoğunlukla bahse konu mevcut ekonomik entegrasyonun etkileri hakkında olumsuz görüş beyan etmeleri düşündürücüdür. Diğer taraftan AB'nin bu sektörlerde Türkiye'nin Birlik pazarındaki rekabet edebilirlik gücünü baskılama potansiyeline sahip ülkeler ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının sonuçları açısından anlamlıdır. Örneğin, tekstil ve hazır giyim sektöründe öne çıkan Hindistan yahut otomobil sektöründe küresel pozisyonu malum olan Güney Kore ile akdedilen STA'ların Türkiye aleyhinde değişikliklere neden olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde halihazırda müzakereleri durmuş olan TTIP müzakerelerinin gerçekleştiği dönem itibarıyla Türkiye'yi ne kadar telaşlandırdığı anımsandığı takdirde AB'nin serbest ticaret anlaşmalarının Türk dış ticareti üzerindeki yansımaları daha anlaşılır olacaktır.

Tablo 3.38: Sektörlere Göre GB'nin Modernizasyonuna İlişkin Görüşler

BK ihracatında en yüksek cironun alındığı sektör	Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna yönelik görüşleri			
	Olumsuz	Fikrim yok	Olumlu	Kesinlikle olumlu
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	n	0	0	2
	%	0,00	0,00	3,13
Yaş Meyve ve Sebze	n	0	0	1
	%	0,00	0,00	1,56
Meyve ve Sebze Mamulleri	n	0	0	2
	%	0,00	0,00	3,13
Kuru Meyve ve Mamulleri	n	0	1	3
	%	0,00	2,50	4,69
Fındık ve Mamulleri	n	1	0	1
	%	8,33	0,00	1,56
Zeytin ve Zeytinyağı	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Tütün	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Süs Bitkileri ve Mamulleri	n	0	0	1
	%	0,00	0,00	1,56
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	n	1	5	5
	%	8,33	12,50	7,81
Tekstil ve Hammaddeleri	n	2	7	4
	%	16,67	17,50	6,25
Deri ve Deri Mamulleri	n	0	1	1
	%	0,00	2,50	1,56
Halı	n	0	0	1
	%	0,00	0,00	1,56
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	n	1	1	3
	%	8,33	2,50	4,69
Hazır giyim ve Konfeksiyon	n	1	7	12
	%	8,33	17,50	18,75
Otomotiv Endüstrisi	n	1	1	5
	%	8,33	2,50	7,81
Gemi ve Yat	n	0	0	0
	%	0,00	0,00	0,00
Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim	n	1	3	3
	%	8,33	7,50	4,69
Makine ve Aksamları	n	1	1	3
	%	8,33	2,50	4,69
Demir ve Demir Dışı Metaller	n	0	4	6
	%	0,00	10,00	9,38
Çelik	n	0	1	1
	%	0,00	2,50	1,56

	%	0,00	2,50	1,56	10,87
Çimento, Cam, Seramik ve Toprak Ürünleri	n	0	1	1	1
	%	0,00	2,50	1,56	2,17
Mücevher	n	0	2	0	0
	%	0,00	5,00	0,00	0,00
Savunma Sanayii	n	0	0	1	0
	%	0,00	0,00	1,56	0,00
İklimlendirme Sanayii	n	0	1	2	1
	%	0,00	2,50	3,13	2,17
Madencilik Ürünleri	n	0	0	0	1
	%	0,00	0,00	0,00	2,17
Diğer Sanayi Ürünleri	n	3	4	6	9
	%	25,00	10,00	9,38	19,57

Katılımcılar arasında Gümrük Birliği'nin güncellenmesini olumlu değerlendirenlerin büyük çoğunluğu açık ara farkla Hazır giyim ve Konfeksiyon sektöründe (%18,75) olurken, kesinlikle olumlu olduğu yönünde görüş bildirenlerin ise en çok Diğer Sanayi Ürünleri (%19,57), Hazır giyim ve Konfeksiyon ve Çelik (%10,87) sektörlerinde faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

Gümrük Birliği'nin güncellenme sürecine dair herhangi bir fikir sahibi olmayanların büyük çoğunluğu da yine en fazla Hazır giyim ve Konfeksiyon ile Tekstil ve Hammaddeleri sektörlerinde (%17,50) varlık göstermektedir.

Son olarak Gümrük Birliği'nin güncellenmesi hakkında olumsuz kanaat bildiren katılımcıların Diğer Sanayi Ürünleri (%25) ile Tekstil ve Hammaddeleri (%16,67) sektörlerinde Birleşik Krallık'a ihracat yaptığı görülmektedir.

Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna ilişkin görüş bildiren bazı sanayi sektörlerinin kendi içlerindeki keşmekeş göze çarpmaktadır. Örneğin; katılımcılar arasında Gümrük Birliği'nin modernizasyonunu olumlu değerlendirenlerin büyük çoğunluğu Hazır giyim ve Konfeksiyon sektöründe (%18,75) olurken, söz konusu sürece dair herhangi bir fikir sahibi olmayanların büyük çoğunluğu da yine aynı sektörde faaliyet göstermektedir (%17,50). Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri, Diğer Sanayi Ürünleri, Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Tekstil ve Hammaddeleri bu durumun en fazla belirlediği diğer sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sektörlerin kendi içlerinde bahse konu farklılıkların

belirmesinde aynı sektöre bağılı faaliyet gösteren firmaların finansman olanakları, organizasyon ve yönetim biçimleri ve kurumsal kültürleri temelinde nitelikli insan kaynakları, kullanılan bilgi teknolojisi, girişimcilik ve yenilikçilik, güçlü bir networking gibi faktörlerin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür (Luthans, 2011; Earnhardt, 2009; Ferrazzi, 2014).

Araştırma kapsamında Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinde Türkiye'nin AB'den hangi alanlarda taleplerde bulunması gerektiği katılımcılara danışılmış olup, şu öneriler elde edilmiştir:

- Avrupa Birliği'nin mutlak avantajlı pozisyonunu daha iş birlikçi bir hale dönüştürmek üzere Birliğin müzakere ettiği/anlaşma imzaladığı üçüncü ülkelere Türkiye'ye dair bağlayıcı bir hüküm eklenmesi.
- Türkiye'nin karar alma mekanizmalarına dahil edilerek AB ülkeleri düzeyinde söz ve avantaj sahibi kılınması.
- Serbest dolaşım kapsamının genişletilmesi.
- Ulaşımında kota ve geçiş belgesi uygulamalarının kaldırılması.
- Vize serbestisinin sağlanması.
- Türk lirası cinsinden ticaret yapma imkanı tanınması.
- Sektör yahut ürün bazlı koruma tedbirlerinin alınması (Zeytinyağı gibi tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin aşağı çekilmesi gibi).
- Gümrükleme operasyonlarının daha kolay ve hızlı gerçekleşmesi için kırtasiyecilik işlemlerinin minimize edilmesi (Örneğin her operasyonda TR menşe belgesi talebinden vazgeçilmesi).

SONUÇ

Son yüzyıl içerisinde dengeli ve kaliteli bir ekonomik büyümenin elde edilmesinde dış ticaretin, net mal ve hizmet ihracatının, katkısının önemi giderek yaygınlaşmaktadır. Bu Türkiye için de geçerlidir. Söz gelişi 2019-2023 dönemi için hazırlanan On Birinci Kalkınma Planı, verimliliği odağına alan, sanayi sektörünün başat rol üstlendiği, ihracata dayalı istikrarlı bir büyüme modeli çerçevesinde belirlenmiştir.

Son dönemde Türkiye'nin dış ticaret ana gündemini iki konu meşgul etmektedir. Bunlardan ilki Gümrük Birliği'nin modernizasyonu, diğeri Brexit sonrası Türkiye ile Birleşik Krallık arasında oluşması hedeflenen yeni ticaret rejimine ilişkin belirsizliktir.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 1963 tarihli Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Anlaşma'nın 2. maddesinde taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek amacıyla bir gümrük birliğinin kurulması kararlaştırılmıştır. Dört yıl süren müzakerelerin ardından 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma, Türkiye ile o dönemki ismiyle Topluluk arasında bahse konu ortaklık ilişkisinin üç aşamada (hazırlık, geçiş ve son dönem) kurulmasını öngörmektedir. Yirmi iki yıllık geçiş döneminin sona ermesinin ardından Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı ile Gümrük Birliği'nin tamamlanmamış unsurları ile işleyişine ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Buna göre, taraflar arasında sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini içeren mal ticaretinde serbest dolaşım kabul edilmiştir. Ayrıyeten Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile hedeflenen ekonomik bütünleşmeye ulaşması için Topluluğun mevzuatını uyumlaştırması taahhüt edilmiştir. İki yıllık müzakerelerin ardından 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Gümrük Birliği o dönem sert eleştirilerin hedefi olmuştur. O yıllarda bu eleştirilerin temel ekseninde milli menfaatleri ile asla örtüşmeyen bu entegrasyona Türkiye'nin kötü bir pazarlık sonucu -belki bir gün üye olunur beklentisi ile- ve önemli tavizler vermek suretiyle dahil olması yer alıyordu. Yakın zamanda ise eleştirilerin kaynağı aynı kalsa da gerekçelerinin farklılaştığı görülmektedir.

Gümrük Birliği ile sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı uygulanan gümrük vergileri, eş etkili vergiler, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin kaldırılmasının ilk ve doğrudan etkisi taraflar arasındaki karşılıklı ticareti genişletmesi olmuştur. 2019 yılı sonu verilerine göre Türkiye Avrupa Birliği'nin beşinci en büyük ticaret ortağı (AB-28 için), Avrupa Birliği ise Türkiye'nin açık ara farkla birinci ticaret ortağı konumundadır.

Bununla beraber kaldırılan karşılıklı kısıtlamalar, ulusal üretimde kullanılan ara mal/ham madde ithalatını daha düşük fiyatlarla yapılmasına olanak sağlamıştır. Gümrük Birliği'nin bahse konu dinamik etkileri üretilen ve ihraç edilen ürünlerin kalitesini ve çeşitliliğini artırmış, Türkiye'nin Birlik ülkelerine yönelik ürün yelpazesini genişletmiştir. Benzer bir şekilde dış ticarete sektörel payların da dönüşmesinde aktif rol oynamıştır. Örneğin; Türkiye'nin AB'ye ihracatında tarım ürünlerinin payı 1996 yılına kadar yüzde 19-20 seviyelerinde seyrederken, Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinin ardından kademeli olarak düşüşe geçerek 2019 yılı itibarıyla yüzde 6 olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz ki en önemli dönüşüm Türkiye'nin toplam ihracatında artan sanayi ürünlerine aittir. Özellikle “84- Elektriksiz makineler, kazanlar; aksam ve parçaları”, “85- Elektrikli makine ve cihazlar” ve “87- Motorlu kara taşıtları; aksam ve parçaları” fasıllarında AB'ye yönelik ihracat Gümrük Birliği öncesi yüzde 8 ila yüzde 11 seviyelerinde iken, Gümrük Birliği sonrası bu pay sürekli artış göstermiştir. Öyle ki Türkiye bilhassa otomotiv sektöründe önemli bir bölgesel üs konumuna ulaşmıştır.

Antparantez, karşılıklı dış ticaret hacmindeki artış Türkiye'nin toplam ihracatında ve ithalatında Avrupa Birliği'nin payını sanıldığı kadar sınırlı bir oranda artırmış; ancak bu durum Birlik pazarına bağımlı olmasını kalıcı hale getirmiştir. Örneğin; Gümrük Birliği öncesi AB'nin Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı yüzde 47,2 iken 2003 yılında yüzde 58,1'e yükselmiş; ancak bu yıldan sonra dengeli bir düşüş izleyerek 2019 yılı itibarıyla yüzde 48,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine Birliğin Türkiye'nin toplam ithalatındaki payı da Gümrük Birliği sonrası yüzde 55,4'leri bulsa da 1999 yılı sonrası düzenli bir azalış göstererek, 2019 yılı itibarıyla yüzde 34,9'a kadar gerilemiştir (Özel Ticaret Sistemi verilerine göre).

Bilindiği üzere gümrük birliklerinin hem dinamik hem statik etkileri bulunmaktadır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereği Türkiye Ortak Dış Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi'nin yanı sıra rekabet kuralları, teknik mevzuat, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması, ticari korunma araçları, devlet yardımları alanlarında ulusal mevzuatını Topluluk mevzuatı ile uyumlu hale getirmeyi taahhüt etmiştir. Böylece dış ticaret rejiminin büyük ölçüde Birlik ile uyumlu hale gelmesi sonucunda yalnızca Avrupa Birliği ülkeleri ile değil dünyanın geri kalan ülkeleri ile de ticaret yapma süreci ivme kazanmıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin küresel rekabet edebilirliğinin yükselmesinde adeta bir katalizör görevi üstlenmiştir. Söz gelişi 1996 yılında 23,2 milyar dolar olan Türkiye toplam ihracatı yaklaşık sekiz kat artış göstererek 2019 yılı sonunda 180,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiş; benzer şekilde dünya ekonomisi/ticareti ile entegrasyon seviyesi artan Türkiye'nin 2000 yılında dünya ticareti içindeki payı 0,50 iken bu pay 2019 yılı itibarıyla 0,96 seviyesine yükselmiştir. Hülasa Gümrük Birliği sonrası ticaret hacmi ve ticarete konu ürün çeşidi genişleyen Türkiye'nin dış ticaret rejimini AB ile yakınlaştırması sonucunda dünya ticaret sistemi ile entegrasyonu da hız ve nitelik kazanmıştır. Bunların yanı sıra geçmişe nazaran daha istikrarlı ve öngörülebilir bir profil sergilemeye başlayan Türkiye ekonomisi yabancı sermaye girişleri için daha cazip bir ekonomi haline gelmiştir. Nitekim Avrupa Birliği, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olmanın yanı sıra aynı zamanda en büyük yatırımcı partneri olma özelliğine sahip olmuştur. Bütün bu bilgilerin ışığında Gümrük Birliği taraflar arasında salt bir ticari entegrasyon değil, Türkiye açısından önemli yapısal değişimlere öncülük eden bir kaldıraç olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte Gümrük Birliği Anlaşması'na ilişkin birbirinden zıt görüşlerin de her dönem mevcut olduğunu eklemek gerekir. Örneğin Türk sanayisinin gelişimini yeterli seviyede tamamlamadığı bir dönemde yürürlüğe girmesi nedeniyle Birlik ülkeleri karşısında rekabet edemeyen bilhassa küçük ölçekli imalat sanayi firmaları ve dolayısıyla ülke ekonomisi açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu iddia edilen görüşlerdendir. Buna karşılık, bilhassa yürürlüğe girdiği dönemde yapılan eleştirilerdeki gibi 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın ne Brüksel'de okunan Tanzimat Fermanı'ndan ağır etkiler meydana getirdiği ne de Türkiye'nin vesayet altına alınmasına zemin hazırladığı söylenemez.

Diğer taraftan küresel ekonomi politikte meydana gelen gelişmeler (Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu ile belirlenen hedeflere ulaşılmasında genellikle çoklu müzakereler ve yoğun gündemden kaynaklı yaşanan gecikmeler/zorluklar nedeniyle ülkelerin bölgesel ve ikili serbest ticaret anlaşmalarına yönelmesi, Asya-Pasifik Bölgesi'nin yükselen konumu, yakın zamanda baş gösteren ticarete korumacılık eğilimleri ve ABD-Çin ticaret savaşları vb.), Avrupa Birliği'nin yeni ticaret anlaşmalarına hakim olan paradigma değişimleri sonucunda üçüncü ülkeler ile akdettiği serbest ticaret anlaşmalarındaki artış Gümrük Birliği'nin tasarımından kaynaklı yapısal sorunları (bağlayıcı bir hüküm bulunmamasından ötürü Türkiye'nin Birliğin ortakları ile eş zamanlı ticaret anlaşması yapamaması, Topluluğun Dış Ticaret Politikası ve teknik mevzuatına dair karar alma/danışma mekanizmalarına etkin katılamaması, mevcut entegrasyon kapsamının yalnızca sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan mal ticareti ile sınırlı olması gibi) daha fazla gün ışığına çıkarmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde olabildiğince ayrıntılı bir biçimde ele alınan bu sorunlar önce ve daha fazla Türkiye, çok daha sonrasında ve daha sınırlı biçimde Avrupa Birliği açısından giderek baş ağrıtıcı olmaya başlamıştır. Bahse konu sorunlar AB ile ticaretinde aksaklıklara yol açtığı gibi Birlik pazarındaki rekabet edebilirlik gücünü baskılama potansiyeline sahip ülkeler ile imzalanan yeni ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları Türkiye açısından işi iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Zira AB'nin serbest ticaret anlaşmaları imzaladığı ülkelerin Türkiye ile de aynı anlaşmayı yapmalarına dair zorlayıcı bir mekanizma bulunmamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak AB ile serbest ticaret anlaşması akdedip, Türkiye ile aynı anlaşmaları yapmakta çekimser tutum izleyen ülkelere (örneğin Cezayir, Meksika) gelen ithalata konu mallar ticaret sapmasıyla AB üzerinden Türkiye pazarına gümrüksüz giriş yapabilirken, Türkiye bu ülke pazarlarına doğrudan erişememektedir. Sistemin uzun süredir bu şekilde işler olması Türkiye'nin yalnızca Avrupa Birliği değil küresel pazarlarda da belirleyici olamadığı bir ortamda ticaret yapmasına neden olmakta, rakip ülkeler karşısındaki gücünü zayıflatmaktadır. Diğer bir asimetri ise 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 10. maddesi gereği Topluluk Ticaret Politikası ile Ortak Gümrük Tarifesi'ni kabul etme yükümlülüğünü üstlenen Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin karar alma mekanizmasında yapıcı/belirleyici bir pozisyon elde edememiş olmasından kaynaklanmaktadır. AB üyesi olmayan ülkelere karşı Birliğin

dış ticaret mevzuatını uygulayan Türkiye aynı üçüncü ülkeler ile olan ticaretinde Birliğin değişen/dönüşen mevzuatını uygulamak -neredeyse hiçbir müdahale hakkı olmadan- durumundadır. Geçmişten elde edilen bilgi birikimi ve tecrübeler ışığında, hem Gümrük Birliği'nin modernizasyon müzakerelerinde hem de kısa vadede Birleşik Krallık, uzun vadede diğer ülkeler ile yapılacak STA süreçlerinde daha rasyonel, stratejik ve sistematik hareket edilmesi, ilgili bütün paydaşların ihtiyaç ve beklentilerine kulak verilmesi gibi önceliklerin gözetilmesi aynı hataların tekrarlanmamasına yardımcı olacaktır.

Gümrük Birliği'nden kaynaklı yukarıda bahsedilen asimetrixlerin zamanla şiddetini artırması ihracatçılar ve iş dünyası başta olmak üzere Türkiye'de ilgili tüm paydaşların ortak gündem maddesi haline gelmiştir. Bütün bu sorunların neticesinde Avrupa Birliği ve Türkiye Gümrük Birliği'nin modernize edilmesi hususunda ortak bir karara varmıştır. Avrupa Komisyonu hazırladığı etki analizinin hemen ertesinde müzakereleri başlatmak üzere Aralık 2016'da Konsey'e talepte bulunmuş, ancak bu konuda henüz bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu konuda Avrupa Birliği içinde uzmanlar ve karar vericiler arasında görüş farklılıkları bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin; Avrupa Komisyonu'nun Aralık 2016 tarihli “Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi”, konuya dair öncü kaynak kabul edilen Dünya Bankası'nın “AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi” başlıklı raporu gibi oldukça güçlü gerekçeler ileri sürerek, Gümrük Birliği'nin modernizasyonunu eksiksiz desteklemiştir. Ancak Komisyonun modernizasyon müzakerelerini başlatmak üzere Konsey'e ilettiği yetki talebinin ardından Avrupa Parlamentosu ve bazı üye ülkeler Gümrük Birliği'nin askıya alınması seçeneğinin değerlendirilmesini masaya getirmişlerdir. Geline nokta itibarıyla konuya ilişkin tutarlı ve yeknesak bir tutum sergilemeyen Avrupa Birliği, modernizasyon görüşmelerinin başlamasını Türkiye'de birtakım siyasi reformların uygulanması koşuluna -aday ülke statüsü devam ettiği için- bağlamıştır.

Hem Avrupa Birliği'nin hem Türkiye'nin modernizasyona yönelik senaryoları ve bu senaryoların ekonomik ve ticari etkilerinin derlendiği çalışmanın ikinci bölümünde AB ile eski ticaret anlaşmalarını güncelleyen/güncelleme aşamasında olan Şili ve Meksika örnek vakalar olarak karşılaştırmalı tetkik edilmiştir. Her iki ülke ile

olan anlaşmaların güncellenme gerekçeleri, hukuki dayanakları Gümrük Birliği'nin modernize edilmesine ait olanlar ile neredeyse aynı iken, zamanın Türkiye için farklı işlediği görülmektedir. Söz konusu ülkeler ile müzakere öncesi ve sonrası süreçler oldukça hızlı ve olumlu ilerlemişken, aynı durum aday ülke Türkiye için geçerli olmamış, bilakis konu hem uzamış hem de siyasallaşmıştır. Örneğin, Gümrük Birliği müzakerelerinin başlaması için Komisyon'un Konsey'e sunduğu yetki talebinin ardından yaklaşık dört yıl geçmesine rağmen henüz bir yanıt alınamamışken, AB'nin rutin karar alma mekanizmaları çerçevesinde bunun birkaç ay gibi kısa bir sürede neticelendirildiği anlaşılmaktadır (Şili ve Meksika için dört-beş ay gibi bir sürede tamamlanmıştır). Her iki tarafın menfaatlerine hizmet edecek nitelikteki konunun siyasi bir koz olarak kullanılması ve sürecin bu denli ağırdan alınması ile Avrupa Birliği'nin esasen Türkiye'nin ana ticaret partneri olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Şöyle ki Şili ve Meksika pazarlarında Avrupa Birliği'ne ait paylar, rakipleri olan diğer ülkelere -ABD ve Çin- nispeten oldukça sınırlı seviyede kalmakta ve bu da ilgili ülkeleri Birlik için daha cezbedici bir hedef haline getirmektedir. Bütün bu gelişmeler karşısında, bilhassa 2008 krizi sonrası, AB ekonomisinin resesyona girmesinin de etkisi ile yeni açılımlara odaklanan Türkiye'de alternatif pazarlara açılma trendi yükseliş göstermiştir. Bu kapsamda pazar bağımlılıklarının azaltılması hedefiyle farklı ihracat pazarları oluşturmak üzere sektör ve ülke bazlı yeni stratejiler hazırlanmıştır. Bu paralelde TC Ticaret Bakanlığı tarafından 2010 yılından bu yana iki yıllık dönemler için hedef ve öncelikli ülkeler belirlenmekte olup, bu ülkelere yönelik yapılan ihracat işlemlerinde firmalara destek sağlanmaktadır. 2020-2021 dönemi için ABD, Brezilya, Meksika, Hindistan, Birleşik Krallık, Japonya ve Çin'in içinde bulunduğu on yedi hedef; Almanya, Fransa, İtalya, Bulgaristan, Birleşik Arap Emirlikleri'nin aralarında bulunduğu yirmi sekiz öncelikli ülke saptanmıştır. Bu noktada, AB dışındaki mevcut pazarların yanı sıra yüksek potansiyel arz eden yeni pazar paylarının artırılmasına yönelik ihracatçı sayısının ve ihracat kapasitesinin artırılması, finansman olanakları ve ticaret destek araçlarının çeşitlendirilmesi, yeni teşvik düzenlemelerin yapılması gibi eylemlerin yaygınlaşması önem arz etmektedir.

Dünya Bankası'nın Mart 2014 tarihli, konuya ilişkin literatürde adeta evrim etkisi meydana getiren değerlendirmesinde öncü ve benzersiz bir girişim olarak

tanımlanan Gümrük Birliği aradan geçen zaman zarfında Türkiye'nin AB ve AB dışı ticaretinde sorun kaynağı olmaya devam ededursun, Haziran 2016'dan bu yana dünya gündemini, Türkiye için de oldukça kritik bir öneme sahip, yeni bir gelişme meşgul etmektedir. Avrupa Birliği'nden başka bir deyişle Ortak Pazar'dan ve Gümrük Birliği'nden ayrılma kararı alan ve 31 Ocak 2020 tarihi itibarıyla ayrılan ilk üye olan Birleşik Krallık'ın Brexit süreci diğer ülkelere oranla Türkiye için ayrı bir önem arz etmektedir. Dünyanın en büyük altıncı ekonomisine sahip Birleşik Krallık ile Türkiye arasında köklü ve güçlü bir ticaret ilişkisi mevcuttur. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'nin yüzde 6,2 ile en çok ihracat yaptığı ikinci, yüzde 2,7 ile en çok ithalat yaptığı dokuzuncu ortağı olan Birleşik Krallık, Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği ender gelişmiş ülkelerden biri özelliğine sahiptir. AB içi doğrudan yabancı yatırımlarda Avrupa'nın en iyi varış noktası pozisyonunu uzun süre elinde tutan Birleşik Krallık aynı zamanda Türkiye'nin en önemli doğrudan yabancı yatırım ortaklarından. Öyle ki 2019 yılında yurt dışından Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımlarda 825 milyon dolar ve yüzde 12,2 oran ile Hollanda'nın hemen ardından ikinci sırada yer almaktadır. Ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlara ek olarak turizm de iki ülke arasındaki iş birliğini güçlü kılan bir diğer alandır.

Brexit'i bu denli hayataleştiren nedenlerin başında AB ve Birleşik Krallık arasında devam eden ticaret müzakereleri sona erdiğinde (2020 yıl sonu itibarıyla) ve aralarında bir serbest ticaret anlaşması imzalanmaması durumunda en fazla olumsuz etkilenecekler listesinde Türkiye'nin ön sıralarda yer alması gelmektedir. Zira Brexit sonrası Birlik üyesi ülkeler gibi Birleşik Krallık pazarına tercihli erişim hakkına sahip olan ülkeler de elde ettikleri hakları/imtiyazları artık kaybedecek, yeni tarifeler ile karşılaşacaklardır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development/UNCTAD) tarafından yayımlanan bir çalışma Avrupa Birliği-Birleşik Krallık anlaşmasız ayrılığı sonucunda yürürlüğe girecek yeni gümrük tarifelerinin etkisi ile Türkiye'nin Krallık'a toplam ihracatının yüzde 24 oranında azalacağını öngörmektedir. Bugüne gelinceye dek AB pazarına, dolayısıyla Birleşik Krallık pazarına, Gümrük Birliği ve Pan Euro Med ile erişim hakkını elinde tutan Türkiye, Avrupa Birliği'nden sonra en fazla zarara uğrayacak ikinci partner konumundadır.

Brexit konusunu Türkiye için önemli kılan bir diğer neden Birleşik Krallık'tan yapılan ithalata konu ürünler ile ilgilidir. 2019 yılında Birleşik Krallık'tan gerçekleşen ithalatın yüzde 55,8'inin ham madde olması ülkenin Türk ihracatçıları için büyük ve bilinen bir pazar olmasının yanı sıra bazı üreticiler için de önemli bir tedarikçi ülke olduğunu göstermektedir. Bu ise Türkiye açısından hem arz hem talep yanlı risklere işaret etmektedir.

Sözün kısası geçiş sürecinin 31 Aralık 2020 tarihinden itibaren sona ermesi ile birlikte AB ile ilişkisi tamamen sona erecek olan Birleşik Krallık ve Türkiye arasında şimdiye kadarki ticaret iş birliğini meydana getiren Gümrük Birliği sona erecek, ülkeler arasında yeni bir ticaret modeli geçerli olacaktır. Antrparantez, geçiş süresini on iki ay daha uzatma hakkı bulunmasına ve Covid19 pandemisi nedeniyle müzakere turlarının önceden belirlenen takvime göre ilerleyememesine rağmen ülke bunu kullanmayı tercih etmemiştir. Birleşik Krallık Hükümeti tarafından serbest ticaret anlaşması yapılması hedeflenen ülkeler arasında zikredilen Türkiye ile görüşmeler devam etmektedir. 25 Haziran 2020 itibarıyla ikili ticaret çalışma grubu sekizinci toplantıyı yapmış olup, yetkililerin açıklamalarından her iki ülkenin de serbest ticaret anlaşması yapılması yönünde çok yüksek seviyede istekli oldukları anlaşılmaktadır. Halihazırda iki ülke arasında kurulmuş olan teknik çalışma grupları nezdinde yürütülen müzakerelerde iş dünyası, ihracatçılar başta olmak üzere ilgili bütün paydaşların istek ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, süreç hakkında düzenli bir biçimde bilgilendirme yapılması ihmal edilmemelidir.

Türkiye ile tesis edilecek yeni entegrasyon modeline yönelik olasılıkların en güncel gelişmeler ışığında açıklandığı çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye ekonomisi ve dış ticareti için bir nevi lokomotif görevi gören Gümrük Birliği çerçevesinde şekillenen/gelişen Türkiye ve Birleşik Krallık arasındaki ilişkilerin Brexit sonrası gelecek dönemdeki profiline yönelik bir perspektif sunulması hedeflenmiştir. Bugüne dek kesişim kümeleri olmuş Gümrük Birliği'nden biri tamamen ayrılmak, öteki onu modernize etmek için efor sarf eden iki stratejik partnerin Brexit sonrası döneme yönelik yaklaşımlarının beklentilerin de ötesinde olumlu gittiği görülmektedir.

Çalışmamızın sonunda gerek Gümrük Birliği'nin modernizasyonu gerek Brexit ve sonrasında Türkiye ve Birleşik Krallık arasındaki ilişkilere yönelik Türk ihracatçıların eğilim ve tutumlarının betimlenmesi, bunun yanı sıra her iki konuya ilişkin önem ve öncelik verilmesi gereken başlık ve maddeleri aydınlatacak ipuçlarına ulaşmak düşüncesiyle bir araştırma yapılmıştır. Birleşik Krallık'a en fazla ihracat yapan ilk bin firma ile gerçekleştirilen anket aracılığıyla çalışmanın başında öne sürülen hipotezlerin sınanması imkanı elde edilmiştir. Çalışmamız kapsamında katılımcılardan alınan yanıtlar sonucunda;

- Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ekseriyetle olumlu açılımlara neden olduğu,
- Gümrük Birliği'nin modernizasyonunun Türkiye ihracatı ve dolayısıyla ekonomisi üzerinde destekleyici bir gelişme olarak kabul edildiği,
- AB ile ilişkisinin tamamen sona ermesinin ardından Birleşik Krallık ve Türkiye arasında tesis edilmesi gerekli olan yeni ticaret rejimine ilişkin ihracatçı firmaların bilgi seviyelerinin yetersiz olduğu,
- Türkiye'nin uzun süredir en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ikinci sırada yer alan Birleşik Krallık ile mevcut kazanılmış hakların/imtiyazların kaybedilmemesi adına taraflar arasında yapılması öngörülen serbest ticaret anlaşmasının yüksek oranda desteklendiği;
- Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılma kararını genellikle olumsuz değerlendirildiği;
- Birleşik Krallık'a yönelik ihracat yapan Türk firmaların Brexit'in olası etkilerine karşı hazırlıklı olmadığı;
- Bununla birlikte aynı firmaların Birleşik Krallık pazarına yönelik yeni politikaları çoğunlukla Brexit sonrası dönemde geliştirmeyi planladığı varsayımları kabul edilmiştir.

Öte yandan yirmi yedi sektör üzerinden yürütülen araştırmada Gümrük Birliği ve Brexit konularına yönelik sektörel bulgulara ulaşmak için çapraz tablolar

hazırlanmıştır (Gemi ve yat ile tütün sektörlerinden katılım sağlanamamıştır). Söz konusu analizler neticesinde ortaya çıkan bulgular ana hatları ile şu şekildedir:

- Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisini etkileme biçimi üzerine kimi sanayi sektörlerinin -anılan entegrasyon modelinden en fazla istifade eden- olumsuz kanaat bildirdiği görülmektedir. Serbest yazım şeklinde yöneltilen “*Gümrük Birliği'nin modernizasyon sürecinde Türkiye hangi taleplerde bulunmalıdır*” sorusuna verilen yanıtlardan söz konusu sanayi sektörlerinin bu doğrultudaki reaksiyonunun giderek tercihli ticaret rejimini derinleştiren Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin rekabet edebilirlik liyakatini tehlikeye sokan ülkeler ile akdettiği serbest ticaret anlaşmaları ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin yükümlü olduğu politika alanlarına ait karar alma süreçlerinde etkin olamaması ve ulaşım kotaları en fazla değinilen sorunlar arasında dikkat çekmektedir.
- Gümrük Birliği modernizasyonu ekseriyetle tarım ve gıda sektörleri (fındık ve mamulleri dışında) tarafından olumlu bulunmuştur. Oysa halihazırda korumacı olan tarım sektöründe meydana gelecek serbestleşme sonucunda Türkiye'ye ait önemli tarım ve gıda ürünlerinin Birlik pazarında yüksek bir rekabet ile karşı karşıya kalacaklarına yönelik kayda değer projeksiyonlar bulunmaktadır. Diğer taraftan Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna ilişkin fikir sahibi olmadıklarını yahut olumsuz yönde görüş bildiren bazı sanayi sektörlerinin kendi içlerindeki tutarsızlıklar göze çarpmaktadır. Söz gelişi katılımcılar arasında Gümrük Birliği'nin modernizasyonunu olumlu değerlendirenlerin büyük çoğunluğu Hazır giyim ve Konfeksiyon sektöründe (%18,8) olurken, söz konusu sürece dair herhangi bir fikir sahibi olmayanların büyük çoğunluğu da yine aynı sektörde faaliyet göstermektedir (%17,5). Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri, Diğer Sanayi Ürünleri, Elektrik-Elektronik, Makine ve Bilişim, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Tekstil ve Hammaddeleri bu durumun en fazla belirdiği diğer sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Gümrük Birliği modernizasyon müzakerelerinde Türkiye'nin AB'den hangi alanlarda taleplerde bulunması gerektiği katılımcılara danışılmıştır. Alınan bildirimler arasında dezavantajları kabul edilmekle birlikte rekabetçilik başta

olmak üzere Türkiye'nin dış ticaret kabiliyetlerinin güçlenmesinde ufuk açıcı bir rol oynadığı ekseninde değerlendirmeler bulunduğu gibi Gümrük Birliği'nin salt Avrupa'nın menfaatlerini koruyan bir kapitülasyona benzetildiği türden görüşlere de rastlanılmıştır. Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik firmalar ana hatları ile şu önerilerde bulunmuştur: AB'nin mutlak avantajlı pozisyonunu daha iş birlikçi bir hale dönüştürmek üzere Birliğin müzakere ettiği/anlaşma imzaladığı üçüncü ülkelere Türkiye ile de anlaşma yapmalarına dair bağlayıcı bir hüküm eklenmesi, Türkiye'nin karar alma mekanizmalarına dahil edilerek AB ülkeleri düzeyinde söz ve avantaj sahibi kılınması, bunlara ilaveten serbest dolaşım kapsamının genişletilmesi, ulaşımda kota ve geçiş belgesi uygulamalarının kaldırılması, vize serbestisinin sağlanması, Türk lirası cinsinden ticaret yapma alternatifi tanınması, sektör yahut ürün bazlı koruma tedbirlerinin alınması (örneğin zeytinyağı gibi tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin aşağı çekilmesi), gümrükleme operasyonlarının daha kolay ve hızlı gerçekleşmesi için kırtasiyecilik işlemlerinin minimize edilmesi (örneğin her operasyonda TR menşe belgesi talebinden vazgeçilmesi).

- Hem Gümrük Birliği'nin modernizasyonu hem Brexit sonrası Türkiye ve Birleşik Krallık arasında yeni bir ticaret rejiminin tesis edilmesi konularında ihracatçı firmaların bilgi düzeyleri sınırlı seviyededir. Ayrıca araştırma dahilinde yapılan çapraz analizlerde her iki konuya ilişkin sektörlerin de bilgi ve farkındalık düzeylerinin değişiklik arz ettiği saptanmıştır. Araştırma türü bağlamında doğal kabul edilecek bu sonucun yanı sıra kimi sektörlerin kendi içlerinde görüş ayrılıkları ve kimi yerde tutarsızlıkları kayda değer ölçüdedir.
- Ankete katılanların cevapları doğrultusunda Brexit'in firma veya sektör üzerindeki etkilerine yönelik çalışmaların henüz sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Brexit'in sektör ve/veya firmaları üzerindeki potansiyel etkilerine dair herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığı sorusuna yönelik katılımcıların yüzde 73,7'si herhangi bir çalışmalarının olmadığını, yüzde 21,9'u ise bu konuda hazırlıkları olduğunu belirtmiştir. Etkileyiciliği yüksek konu/sorunlara yapısal ve holistik çözümler bulmak, olası kırılganlıklara karşı önceden tedbir almak

suretiyle krizleri yönetmek proaktif bir yaklaşımın gereğidir. Brexit'in olası etkilerine karşı genellikle hazırlıklı olmadığı anlaşılan firmalar proaktif yaklaşımdan ziyade reaktif bir davranış tarzını benimsemek suretiyle Brexit sonrası dönem için yeni politikalar geliştirmeyi planladıklarını bildirmiştir. Bu, daha çok firmaların davranış biçimleri ve kriz yönetim normları ile açıklanabilecek türden bir sonuçtur. Gerçek şu ki davranış biçimleri, çalışma şekli gibi bileşenlerden meydana gelen kurum kültürünün güçlendirilmesi Türkiye'de ciddi anlamda reforma ihtiyaç duyulan bir alandır. Sorumlu kamu kurumları ve ilgili meslek örgütlerinin yanında bizzat firmaların da Brexit ve benzeri olaylara bağlı maruz kalacakları riskleri analiz etmek, potansiyel krizleri yönetmek üzere kurumsal iradelerini sağlıklı olarak uygulamaları şüphesiz önemlidir. Zira firmaların küresel gelişmeleri gözetmek ve sonuçlarını değerlendirmekle ilgili becerilerini hayata geçirmek ve etkin uygulamakta daha ilgili ve istekli olmalarının önemi her geçen gün yaygınlık kazanmaktadır.

- Öte yandan bireysel manada herhangi bir çalışma hazırlayamamış olan firmalara yönelik doğru, güvenilir ve güncel bilginin hızlı ve etkin bir biçimde aktarılması gerekmektedir. Bu noktada teknik kapasitenin ve insan kaynağının geliştirilmesine yönelik istişare etme, bilgilendirme ve yönlendirme amaçlı yöntemlerin Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda ve yetkinliğinde TOBB ve bünyesindeki sanayi ve ticaret odaları, TİM ve bünyesindeki ihracatçı birlikleri başta olmak üzere TÜSİAD, DEİK, MÜSİAD, İKV vb. ilgili kurum ve kuruluşlarca daha fazla uygulanması/desteklenmesi sürece belirgin bir iyileşme ve ivme sağlayacaktır. Bu noktada uygun tekniklerin belirlenmesi suretiyle daha fazla sıklıkta etkin bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin, doğrusal değil birbirini tekrar eden süreç yaklaşımı ile, yerine getirilmesi önem taşımaktadır.
- Esasen küresel gelişmelere ilişkin karar alma süreçlerinde meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları gibi paydaşlardan henüz yüksek seviyede fayda elde edilmiş değildir. Gerçekten de Brexit özelinde, Haziran 2016'dan günümüze dek geçen süre zarfında Türkiye'de doğrudan ilgili firmalara yönelik

gerçekleştirilen Brexit başlıklı/konulu etkinlikler incelendiğinde; ilgili etkinliklerin ya sınırlı sayıda düzenlendiği ya da yabancı dil engeline takıldığı gözlenmiştir.

- Bütün bu bulguların birbirini tetikleyen dişli model yardımı ile yorumlanması yerinde olacaktır. Genelde sorumlu kamu kurumlarının şeffaflık politikaları ve anlamlı paydaş katılımına ilişkin yaklaşımları; buna ek olarak istişare mekanizmasına dair meslek örgütlerinin bilinç, bilgi ve yönelme düzeyleri, özelde ise firmaların finansman olanakları, organizasyon davranışları, kurumsal kültürleri, bunların temelinde nitelikli insan kaynakları yönetimi, kullanılan bilgi teknolojisi, girişimcilik ve yenilikçilik, güçlü networking vb. belirleyici ve birbirini tetikleyen unsurlar etkilidir.

Dış ticaretinde önemli bir evre olan, diğer taraftan bugün bile “*tam üyelik hayaline atılan bir imza*”, “*sağgörüsüzlük*” şeklinde eleştirilerin hedefi olan Gümrük Birliği deneyiminden Türkiye’nin elde ettiği kazanımları Birleşik Krallık ile yapacağı serbest ticaret anlaşmasına doğru bir içerikte yansıtıp yansıtamayacağı şu an için bilinmezliğini korumaktadır. Bununla beraber Türkiye’nin önceki dış ticaret konularında sergilediği tutumunu yeni küresel gelişmelerin yol açtığı değişimler ışığında daha rasyonel ve menfaatlerine uygun tarzda bir daha gözden geçirmesi beklenmektedir. Elbette bu noktada Türkiye’nin görüş açısı ve olaya yaklaşım biçimi belirleyici olacaktır. Brexit’i yalnızca bir kriz olarak sınırlamamak, bilakis Avrupa Birliği dışında farklı/yaratıcı düşünmeye sevk eden, geçmiş dönem trendlerine uygun şekilde oluşturulmuş ve modernleştirilemeyen Gümrük Birliği’nin konfor alanından çıkılmasında Türkiye için destekleyici bir fırsat olarak değerlendirmek önemlidir.

Anket bulgularına dayanarak Türkiye’de politika oluşumuna ilişkin “*şeffaflık*”, “*istişare: anlamlı paydaş katılımı*” ve “*firmalara ait ögeler*” başlıklarında ortaya çıkan açıklıklara dair birkaç husus eklenerek çalışma sonlandırılacaktır. Günümüzde toplumları ilgilendiren politikaların uluslararası arenada uygulanmasında devletlerin en büyük aktör olma özelliği devam etmektedir. Ancak iyi bir yönetişimin yalnızca devletten tek taraflı iyileştirmeler ile elde edilmesi beklenecek kadar ağırdan alınabilecek bir olgu olmadığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda gerek kamu gerek

meslek örgütleri ve iş dünyası tarafından paydaş katılım düşünce tarzının içselleştirilmesi en öncelikli ve önemli ihtiyaçlar arasında ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde aradan geçen zamanda meydana gelen küresel, konjonktürel ve yerel gelişmelere, bunların neticesinde elde edilen teknik bilgi ve tecrübeye rağmen benzer hataların tekrarlandığı; kamu, meslek örgütleri ve firmaların bilinç ve bilgi düzeylerinde kayda değer ve yaygın bir dönüşüme rastlanılmadığı; karar alma mekanizmalarında istişare kavramının yeterince içselleştirilmediği bir ortam sosyoloji bilim alanı ile ilgili olabilecek türdendir. Özellikle Türkiye'nin mevcut eğitim sistemi, ekonomik ve toplumsal mirasının günümüz politikalarına iz düşümü ile ilişkilendirilebilecek farklı bir çalışmaya göz kırpan bu olumsuz kurguyu bir kenara bırakıp, anın koşullarına dönersek Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm yolculuğunun bütün paydaşlar tarafından ortak bir amaç olarak benimsenmesi ve gerekli rollerin etkin bir biçimde yerine getirilmesi ile ancak mümkün olabileceği kavranmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitap, Makale ve Raporlar:

- Acar, Mustafa: “İktisadın Ezeli Sorunsalı: Serbest Ticaret mi Korumacılık mı?”, **Piyasa**, Sayı:10, Bahar 2004, s. 1-22.
- Akçay, Ekrem Yaşar: “Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 47, 2016, s. 45-58.
- Akdoğan, Muzaffer: “Avrupa Birliği Kamu Alımları Direktifleri ve Türkiye Uygulamasına Yansımalarının İlerleme Raporları Işığında Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 72 (2), 2014, s. 683-701.
- Akman, M. Sait: “AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye”, **TEPAV**, Haziran 2013.
- Akman, M. Sait: “Doha Kalkınma Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları”, **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye içinde** (ed. M. Sait Akman ve Şahin Yaman), TEPAV, Aralık 2008, s. 16-55.
- Akses, Selen: “Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi Yolunda: Türkiye-AB Hizmet Ticaretinin Önündeki Temel Engeller” (Anket Çalışması Raporu), **İKV**, Yayın No: 291, Aralık 2016.
- Amerikan Turkish Council: “36th Annual Conference on US-Turkey Relations” (Post-conference report), July 2017, (Çevrimiçi), http://www.taik.org.tr/UserFiles/DocumentFiles/36th_ATC_TAIK_Annual_Conference_Report_2.pdf, 21 Kasım 2019.
- Argüden, Yılmaz: **İstişare: Paydaşların Kararlara Katılımı**, Argüden Governance Academy, No:9, 2017.

Association of Southeast Asian Nations:

“Summary of the Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement”, November 15, 2020, (Çevrimiçi) <https://asean.org/summary-regional-comprehensive-economic-partnership-agreement/>, 16 Kasım 2020.

Avrupa Komisyonu:

“Agri-Food Trade Statistical Factsheet European Union-Turkey”, March 24, 2020d, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agrifood-turkey_en_0.pdf, 3 Ağustos 2020.

Avrupa Komisyonu:

“Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the Document Recommendation for a Council Decision authorising the European Commission and the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to open negotiations and to negotiate with Mexico a modernised Global Agreement”, SWD/2015/ 289 Final”, 2015b, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52017SC0172>, 27 Ocak 2020.

Avrupa Komisyonu:

“Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the Document Joint Recommendation for a Council Decision authorising the European Commission and the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to open negotiations and negotiate a modernised Association Agreement with the Republic of Chile”, SWD/2017/0173 Final, 2017, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017SC0173&from=pt>, 17 Ekim 2019.

Avrupa Komisyonu:

“Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Recommendation for a Council Decision authorising the opening of negotiations with Turkey on an Agreement on the extension of the scope of the bilateral preferential trade relationship and on the modernisation of the Customs Union”, SWD/2016/475 Final, 2016a, (Çevrimiçi) https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/january/tradoc_155238.pdf, 17 Kasım 2019.

- Avrupa Komisyonu: “Directorate-General Trade Statistical Guide July 2019”, 2019a, (Çevrimiçi) <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2f189e99-b1aa-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>, 18 Şubat 2020.
- Avrupa Komisyonu: “European Union, Trade in goods with Chile”, May 8, 2020f, (Çevrimiçi) https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_chile_en.pdf, 18 Ekim 2020.
- Avrupa Komisyonu: “European Union, Trade in goods with Mexico”, May 8, 2020g, (Çevrimiçi) https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_mexico_en.pdf, 18 Ekim 2020.
- Avrupa Komisyonu: “European Union, Trade in goods with Turkey”, May 8, 2020h, (Çevrimiçi) https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_turkey_en.pdf, 18 Ekim 2020.
- Avrupa Komisyonu: “European Union, Trade in goods with USA”, May 8, 2020c, (Çevrimiçi) https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_usa_en.pdf, 26 Haziran 2020.
- Avrupa Komisyonu: “Global Europe: Competing In The World”, October 4, 2006, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:en:PDF>, 16 Eylül 2019.
- Avrupa Komisyonu: “Europe 2020 A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth”, March 3, 2010, (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>, 14 Ocak 2020.
- Avrupa Komisyonu: “Report From The Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions on Implementation of Free Trade Agreements”, October 14, 2019b, (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/EN/COM-2019-455-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>, 8 Ağustos 2020.

- Avrupa Komisyonu: “Trade for all: Towards a more responsible trade and investment policy”, October, 14, 2015a, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0497&from=en>, 16 Eylül 2019.
- Avrupa Komisyonu, “Trade, Growth and World Affairs Trade Policy as a core component of the EU's 2020 strategy”, December 2011, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0612:FIN:EN:PDF>, 17 Şubat 2020.
- Avrupa Merkez Bankası: “A Fiscal Compact for a Stronger Economic And Monetary Union” (Monthly Bulletin), May 2012, s. 79-94, (Çevrimiçi) https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/art1_mb201205en_pp79-94en.pdf, 16 Ocak 2020.
- Aydın, Yaşar: “Modernisation of the EU–Turkey Customs Union”, **Stiftung Wissenschaft and Politik**, July 2020.
- Bakkalcı, Ahmet Can: “Avrupa Birliği İle Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 17(2), 2002, s. 39-53.
- Balassa, Bela: **The Theory of Economic Integration**, London: Greenwood Press Publishers, 1961.
- Balkır, Canan: “AB’nin Dış İlişkileri”, **Avrupa Birliği’nde Değişen Dinamikler** içinde (Ortak Çalıştay Raporu), TEPAV& TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Özel Yayın, Kasım 2006, s. 28-45.
- Balkır, Canan: “Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği: İçerik ve Uygulama” **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri** içinde (ed. Sadık Rıdvan Karluk, Betül Yüce Dural), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3968, Şubat 2019, s. 26-56.
- Bank of England: “In focus-Trade protectionism and the global Outlook”, **Monetary Policy Report** içinde, November 2019, (Çevrimiçi) <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy-report/2019/november-2019>, 13 Şubat 2020.

- Başlar, Kemal: “Gümrük Birliği ‘Anlaşması’nın (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın) Hukuksal Niteliği”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 4/1, 2004, s. 151-198.
- Bayram, D. Çağla, Arafat, Mohammad: “Hindistan-Çin-ABD Üçgeninde “Hint-Pasifik” Kavramsallaştırılması”, **Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Bölgesel Araştırmalar Dergisi** 2(2), Aralık 2018, s. 69-102.
- Begaj, Jonida: “Avrupa Birliği’nin Ortaklık Anlaşmaları Karşılaştırmalı Değerlendirme”, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- Bircan, Hüdaverdi, v.d.: “Ki-Kare ve Kolmogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Similasyon ile Elde Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2003, s. 69-80.
- Booth, Stephen, v.d.: “What if...? The Consequences, challenges& opportunities facing Britain outside EU” (Report), **Open Europe**, March 2015, (Çevrimiçi) <http://europas-krisen.zdf.de/media/downloads/Brexit/150507-Open-Europe-What-If-Report-Final-Digital-Copy.pdf>, 9 Eylül 2020.
- Can, Hacı: “Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, Güz 2003, s. 19-44.
- Cengiz, Cihangir, Kurtbağ, Ömer: “Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, Kış 2015, s. 1-33.
- Çatır, Büşra: “Hizmetlerin Serbest Dolaşımı: Türkiye-AB Üyelik Müzakereleri ve Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi”, **İKV**, Yayın No: 280, 2016.
- Demiral, Nalan: “Positive agenda for Turkey-European Union relations: what will it bring or what will it take”, **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 143, 2014, s. 1011-1014.

- Devlet Planlama Teşkilatı: **Bilgi Toplumu Stratejisi: Eylem Planı (2006-2010)**, Yayın No: 2698, Temmuz 2006.
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000**, Cilt: 1, Ankara, 2001.
- Dinan, Desmond: **Avrupa Birliği Ansiklopedisi** (çev. Hale Akay), (2.cilt), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Dinan, Desmond.: **Avrupa Birliği Tarihi** (çev. Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Dunin-Wasowicz, Roch: “Boris Johnson’s alternative to the backstop explained”, **The London School of Economics and Political Science**, October 4, 2019 (Çevrimiçi), <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2019/10/04/boris-johnsons-alternative-to-the-backstop/>, 17 Şubat 2020.
- Dünya Bankası: **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi**, Mart 2014.
- Dünya Bankası : **Doing Business 2020**, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>, 7 Mayıs 2020.
- Dünya Bankası: “Evaluation of the EU-Turkey Customs Union”, (Summary of key findings), t.y., (Çevrimiçi) http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Pubs/EU-Turkey-CU-Evaluation_Pamphlet_print.pdf, 12 Kasım 2019.
- Dünya Ticaret Örgütü “Anatomy of preferential trade agreements” **World Trade Report 2011**, 2011, s. 122-163.
- Dünya Ticaret Örgütü: **World Trade Statistical Review 2019**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf, 8 Şubat 2020.
- Dünya Ticaret Örgütü: **World Trade Statistical Review 2020**, 2020, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/wts2020_e/wts2020_toc_e.htm, 2 Ağustos 2020.

- Earnhardt, Matthew P.: “Identifying the Key Factors in the Effectiveness and Failure of Virtual Teams”, **Leadership Advance Online**, Issue XVI, Spring 2009.
- El-Agraa, Ali M.: **The European Union: Economics & Policies**, 6th edition, London: Financial Times / Prentice Hall, 2001.
- Erdenir, Burak: “Vize” **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** içinde (ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe), Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 471-496.
- Ertürk, Ahmet Cemal: “AB-Türkiye Arasında Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi: Fırsatlar ve Sorunlar”, **Global Political Trends Center**, No:59, 2018.
- Felbermayr, Gabriel, Aichele, Rahel, Yalçın, Erdal : “EU-Turkish Customs Union: How to Proceed”, **VOX CEPR Policy Portal**, 2016b, (Çevrimiçi), <https://voxeu.org/article/eu-turkish-customs-union-how-proceed>, 9 Kasım 2019.
- Felbermayr, Gabriel, Aichele, Rahel, Yalçın, Erdal: “Turkey’s EU Integration at a Crossroads”, **Bertelsmann-Foundation**, Gütersloh. 2016a.
- Ferrazzi, Keith: “Managing Yourself Getting Virtual Teams Right”, **Harvard Business Review**, December 2014, s. 120-123.
- Grieger, Gisela: “Modernisation of the trade pillar of the EU-Chile Association Agreement”, **European Parliament**, 2018, (Çevrimiçi) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630278/EPRS_BRI\(2018\)630278_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630278/EPRS_BRI(2018)630278_EN.pdf), 7 Ekim 2020.
- Güneş, Didem, Mavuş, Merve, Oduncu, Arif: “AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri” (Ekonomi Notları), **TCMB**, Sayı: 2013-30, 2013.
- Gürlesel, Can Fuat: **Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2017**, TİM, 2017.
- Hantzsche, Arno Young, Garry: “2019 UK General Election Briefing: The Economic and Fiscal Impact Of Brexit” (General election briefing), **NIESR**, November 25, 2019, (Çevrimiçi)

- <https://www.niesr.ac.uk/publications/economic-and-fiscal-impact-brexite>, 10 Eylül 2020.
- Harari, Daniel: “A3:Components of GDP” (Briefing Paper), Number: 02787, **House of Commons Library**, December 22, 2020, (Çevrimiçi) <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN02787/SN02787.pdf>, 4 Aralık 2020.
- Harari, Daniel: “Brexit Deals: Economic Analyses” (Briefing Paper), Number: 8451, **House of Commons Library**, December 2018, (Çevrimiçi) <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8451/>, 23 Nisan 2020.
- HM Government: “EU Exit Taking back control of our borders, money, and laws while protecting our economy, security and Union”, November 28, 2018, (Çevrimiçi) [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/759792/28_November_EU_Exit - Taking back control of our borders money and laws while protecting our economy security and Union 1. pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/759792/28_November_EU_Exit_-_Taking_back_control_of_our_borders_money_and_laws_while_protecting_our_economy_security_and_Union_1.pdf), 12 Haziran 2020.
- HM Government: “HM Treasury Analysis: the long-term economic impact of EU membership and the alternatives”, April 2016, (Çevrimiçi) <https://www.gov.uk/government/publications/hm-treasury-analysis-the-long-term-economic-impact-of-eu-membership-and-the-alternatives>, 9 Eylül 2020.
- HM Treasury: “European Union Finances 2018: statement on the 2018 EU Budget and measures to counter fraud and financial mismanagement”, June 2019, (Çevrimiçi) https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/818268/CF_Annual_Accounts_2018-19_FINAL_TYPESET_150719_covers_final.pdf 8 Şubat 2020.
- Horn, Henrik
Mavroidis, Petros, C.
Sapir, André: **Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements**, Bruegel Blueprint Series 7, 2009, (Çevrimiçi)

http://aei.pitt.edu/10217/1/bp_trade_jan09-1.pdf, 21 Eylül 2020.

HSBC Commercial
Banking:

“Unlocking the Growth Potential of Services Trade”, 2015, (Çevrimiçi)
<https://www.oxfordeconomics.com/recent-releases/unlocking-the-growth-potential-of-services-trade>, 4 Eylül 2019.

ICF International:

“Study on the economic impact of an agreement between the EU and the Republic of Turkey” (Final Report), 2014, (Çevrimiçi)
<https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/icf-eu-turkey-road-freight-liberalisation-final-report.pdf>, 11 Şubat 2019.

International Monetary
Fund:

“World Economic Outlook Update Uncertainty in the Aftermath of the U.K. Referendum”, July 2016, (Çevrimiçi)
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/update/02/>, 7 Mayıs 2020.

Kabaalioğlu, Haluk:

“Turkey-EU Customs Union: Problems and Prospects”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2010, Volume 12, Issue 2, s. 47-57.

Karahan, Hatice:

Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2014, TİM, 2014.

Karahan, Hatice,
Özsöz, Melih:

“Ekonomi Perspektifinden AB’de Paradigma Değişimi” (Analiz), **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Haziran 2017, Sayı: 206.

Kenwood, A.G.
Loughheed A.L.:

The Growth of the International Economy, 1820-1960: An Introductory Text, State University of New York Press, 1971.

Kirişçi, Kemal:

“TTIP’s Enlargement and The Case of Turkey”, **Istanbul Policy Center & Wilson Center**, January 2015.

Köten, Abdullah:

Küresel ve Bölgesel Ticari Gelişmeler TTIP ve Türkiye, Ankara Sanayi Odası, Ankara, Mart 2015.

- Luthans, Fred: “Dynamics of Organizational Behavior” **Organizational Behavior: An Evidence-based Approach** içinde (12th Edition), McGraw-Hill Irwin, 2011, s. 245-373.
- Maes, Marc: “The EU’s Global Europe Strategy. Where is that Strategy Today?”, November 11, 2011, (Çevrimiçi) http://www.enlazandoalternativas.org/IMG/pdf/Globaleurope_Today_MM_081204.pdf, 20 Eylül 2020.
- McKinsey Global Institute: **Globalization In Transition: The Future Of Trade And Value Chains**, January 2019, (Çevrimiçi) <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth/globalization-in-transition-the-future-of-trade-and-value-chains>, 5 Ocak 2020.
- Mion, Giordano, Ponattu, Dominic: “Estimating economic benefits of the Single Market for European countries and regions” (Policy Paper), **Bertelsmann Stiftung**, 2019, (Çevrimiçi) <http://aei.pitt.edu/102495/1/2019.pdf>, 9 Mart 2020.
- Nas, Çiğdem: “Turkey-EU Customs Union: Its Modernization and Potential for Turkey-EU Relation”, **Insight Turkey**, Winter 2018, s. 43-60.
- National Audit Office Great Britain: **Preparing for trade negotiations** (Report), May 17, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.nao.org.uk/report/preparing-for-trade-negotiations/>, 16 Şubat 2020.
- Nicita, Alessandro, Koloskova, Ksenia, Saygili, Mesut: “Brexit Implications for Developing Countries” (Research Paper), **UNCTAD**, April 2019, No:31, (Çevrimiçi) <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2437>, 9 Eylül 2020.
- Office for Budget Responsibility: “Brexit and OBR’s forecasts” (Discussion paper), No:3, October 2018 (Çevrimiçi) https://obr.uk/docs/dlm_uploads/BrexitDiscussionWebVersion.pdf, 9 Eylül 2020.
- Office of the United States Trade Representative Executive Office of the President: “United States-United Kingdom Negotiations: Summary of Specific Negotiating Objectives”, February 2019, (Çevrimiçi) https://ustr.gov/sites/default/files/Summary_of_U.S.-UK_Negotiating_Objectives.pdf, 12 Mart 2020.

- Özcan, Merve: “Gümrük Birliği’nin Güncellenmesine İlişkin Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Etki Analizi” (Özet Çeviri), **İKV**, 2016.
- Özcan, Merve: “TIR’la Gelen Hukuk Zaferi Mercek Altında” (e-bülten) **İKV**, 1-15 Kasım 2017, (Çevrimiçi) https://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=8123&id=814, 26 Ekim 2019.
- Phinnemore, David: **Association: Stepping-Stone or Alternative to EU Membership?**, Sheffield Academic Press, 1999.
- Reveles, Rodolfo Aguirre, Rocha L, Manuel Pérez: “The EU-Mexico Free Trade Agreement Seven Years On” (Debate paper), **Transnational Institute Mexican Action Network on Free Trade**, June 2007, (Çevrimiçi) <https://www.tni.org/files/download/eumexicofta.pdf>, 10 Eylül 2020.
- Roger, Bootle, v.d.: “Alternative brexit economic analysis: assessing the economic impact of Brexit” **Economists for Free Trade**, February 2018, (Çevrimiçi) <https://www.economistsforfreetrade.com/wp-content/uploads/2018/03/Alternative-Brexit-Economic-Analysis-Final-2-Mar-18.pdf>, 7 Mayıs 2020.
- Saatçioğlu, Beken v.d.: **AB-Türkiye İlişkilerinin Geleceği: Çatışmalı İşbirliği ve Dinamik Ortaklık**, FEUTURE Sentez Çalışması, Mart 2019, https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/FEUTURE_Synthesis_Paper_Turkish.pdf, 30 Aralık 2020.
- Sarıbrahimoğlu, Y.Selim: **Türkiye ile AB Arasında Tamamlanması Öngörülen Gümrük Birliği Kararı Işığında YEDAŞ Davası**, TOBB Yayınları, Ankara, 2009.
- Servantie, Deniz: “AB ve Türkiye Arasındaki Taşımacılık Kotalarının Kaldırılması Üzerine Senaryolar” (Değerlendirme Notu), **İKV**, Ağustos 2015.
- Şahin, Mustafa: “TTIP ve Gümrük Birliği”, **Gümrük ve Ticaret Uzman Görüş e-Dergi**, Sayı: 4, 2016, s. 1-12.

TC Avrupa Birliği Bakanlığı:	Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Sayın Ömer Çelik’in Konuşmalarından Derlenmiş Argümanlar 2016-2017 , Ankara, 2017.
TC Avrupa Birliği Bakanlığı:	Türkiye-AB İlişkileri , No:03, Ankara, t.y..
TC Avrupa Birliği Bakanlığı:	20 Soruda Avrupa Birliği Hedefi ve Günlük Yaşantımıza Etkileri , Ankara, 2014.
TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı:	Avrupa Birliği ve Türkiye , 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007.
TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı	“Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2019)”, t.y., (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/siteimages/kronoloji-trkce-17.07.2019.pdf , Haziran 2020.
TC Ekonomi Bakanlığı:	2018 Yılı Performans Programı , Ankara, 2018.
TC Kamu İhale Kurumu:	Kamu Alımları İzleme Raporu 2019 , Şubat 2020, (Çevrimiçi) https://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/kamu_ihale_kurumu_2019_12_aylik_kamu_alimlari_istatistikleri.pdf , 2 Mart 2020.
TC Ticaret Bakanlığı:	“Ekonomik Görünüm Mayıs 2020”, 2020 (Çevrimiçi) https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccd355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20May%C4%B1s%202020.pdf , 21 Haziran 2020.
TC Ticaret Bakanlığı:	“Gümrük Birliği ve Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları” (Toplantı Notları), Ankara, Ocak 2018b.
TC Ticaret Bakanlığı:	“Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)”, 2018a, (Çevrimiçi) https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/uluslararasi-iliskiler/hizmet-ticareti-genel-anlasmasi-gats , 8 Mayıs 2020.
Tetik, Zafer Özgü:	Avrupa Birliği’nin Gıda ve Tarım Ürünleri Ticaretine İlişkin Değerlendirmeler (AB Uzmanlık Tezi), TC Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015.

- Tezcan/Idriz, Narin: “Revision of Turkey-EU Customs Union Within Context Of Diversified Models of EU’s External Relations”, **AB’ nin Dış Ekonomik İlişki Modelleri ve Bu Bağlamda Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Güncellenmesi** içinde, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2017, No:553, s.1-29.
- Tezcan, Ercüment: “Avrupa Birliği’nde Politika Yapımı/Karar Alma”, **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, (ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen), Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 135-161.
- Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu: **Transatlantic Trade and Investment Partnership’s Effects on SME’s and Policy Recommendations**, Şubat 2016.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği: **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri**, Yayın No: T/2003-10-364, Ekim 2003.
- Türkiye Ziraatçılar Derneği: **AB Raporu**, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.ziraatcilerdernegi.org.tr/index.php/tr/Raporlar>, 11 Aralık 2020.
- Ülgen, Sinan, Dilek, Pelin Yenigün: **Gümrük Birliği’nde Yeni Dönem ve İş Dünyası**, Yayın No: T/2015,10-568, TÜSİAD, Ekim 2015.
- Vishwanath, Tara Kaufmann, Daniel: “Toward Transparency: New Approaches and Their Application to Financial Markets”, **The World Bank Research Observer**, 2001, No: 16(1), s. 41-57, (Çevrimiçi) <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/17128>, 10 Ekim 2020.
- Ward, Matthew: “Statistics on UK-EU trade” (Research Briefing), **House of Commons Library**, Number 7851, November 10,2020, (Çevrimiçi) <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7851/CBP-7851.pdf>, 23 Şubat 2020.
- Warleigh, Alex: **European Union The Basics**, Routledge, 2015.

- Webb, Dominic: “The UK’s Independent Trade Policy: Global Britain?”, (Insights for the new Parliament), **House of Commons Library**, January 1, 2020, (Çevrimiçi) <https://commonslibrary.parliament.uk/insights/the-uks-independent-trade-policy-global-britain/>, 7 Mayıs 2020.
- Webb, Dominic: “UK progress in rolling over EU trade agreements” (Briefing Paper), Number: 7792, **House of Commons Library**, December 13, 2019, (Çevrimiçi) <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7792/>, 10 Eylül 2020.
- Yıldırım, Ertuğrul
Dura, Cihan: “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007, s. 141-177.

Web Sayfaları:

“ABD Türkiye'yi
'gelişmekte olan ülkelere'
sunulan ticaret
programından çıkarıyor”:

Sputnik Türkiye, 5 Mart 2019, (Çevrimiçi)
<https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201903051038008549-abd-turkiye-gelistmekte-olan-ulkelere-sunulan-ticaret-programindan-cikariyor/>, 17 Nisan 2019.

Akal, Değer:

“Türkiye İle Gümrük Birliği Müzakereleri
Başlatılmalı”, **DW Türkçe**, 2017 (Çevrimiçi)
<https://p.dw.com/p/2p2Df>, 11 Ekim 2019.

Akyarlı, Ayşegül Güven:

“Çağlayan: AB'yle Serbest Ticaret Anlaşması
yapalım”, **The Wall Street Journal**, 2013,
(Çevrimiçi)
<https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324685104578386363800062242>, 9 Ekim 2019.

“Almanya'dan şimdi de
Gümrük Birliği çıkışı!”:

Hürriyet, 2017, (Çevrimiçi)
<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/almanyadan-turkiyeye-gozdagi-40529377>, 11 Ekim 2019.

Alomaliye

“Haziran 2019 Türkiye’de Faaliyette Bulunan
Yabancı Sermayeli Firmalar Listesi”, 2019,
(Çevrimiçi)
<https://www.alomaliye.com/2019/07/26/yabanci-sermayeli-firmalar-listesi/>, 6 Kasım 2020.

Avrupa Komisyonu:

“Client and Supplier Countries of the EU27 in
Merchandise Trade (value %) (2019, excluding
intra-EU trade), 2020a, (Çevrimiçi)
https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf, 4 Mayıs 2020.

Avrupa Komisyonu:

“Countries and regions: Turkey”, 2020e, (Çevrimiçi)
<https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/turkey/>, 12 Haziran 2020.

Avrupa Komisyonu

“EU negotiating texts in TTIP”, July 14, 2016b,
(Çevrimiçi),
<https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230#institutions>, 2 Ağustos 2020.

Avrupa Komisyonu:

“Internal Market, Industry and Entrepreneurship and
SMEs, t.y., (Çevrimiçi)
https://ec.europa.eu/growth/single-market/services/services-directive_en, 1 Ekim 2020.

- Avrupa Komisyonu: “Joint U.S.-EU Statement following President Juncker's visit to the White House” (Statement/18/4687), July 25, 2018a, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_18_4687, 23 Şubat 2020.
- Avrupa Komisyonu: “Mobility and Transport”, 2020b, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/transport/modes/road/non-eu-countries_en, 26 Temmuz 2020.
- Avrupa Komisyonu: “One year on EU-Canada trade agreement delivers positive results”, 2018b, (Çevrimiçi) <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1907>, 11 Şubat 2020
- Avrupa Komisyonu, “2770th Council Meeting General Affairs and External Relations”, December 11, 2016c, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_352, 29 Ocak 2020.
- Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi: “Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process”, June 2019, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/06/18/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>, 7 Kasım 2019.
- Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi: “Enlargement And Stabilisation And Association Process-Council Conclusions”, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>, 7 Kasım 2019.
- Avrupa Parlamentosu: “European Parliament resolution of 24 November 2016 on EU-Turkey relations” (2016/2993(RSP), 2016, (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/T-A-8-2016-0450_EN.html, 6 Ekim 2020.
- Avrupa Parlamentosu: “European Parliament resolution of 24 October 2019 on the Turkish military operation in northeast Syria and its consequences”, 2019, (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/T-A-9-2019-0049_EN.html, 13 Ocak 2020.

Avrupa Toplulukları Komisyonu:	“Commission Opinion on Turkey’s Request for Accession to the Community”, December 20, 1989, (Çevrimiçi) http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf , 5 Ocak 2020.
“Avusturya Başbakanı Kern’den Türkiye Çıkışı”:	DW Türkçe , 26 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) https://p.dw.com/p/2h9Z5 , 11 Ekim 2019.
“Bakan Zeybekci'den Almanya, Gümrük Birliği Güncellemesi ve AB Açıklamaları”:	Milliyet , 2017, (Çevrimiçi) https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/denizli/bakan-zeybekciden-almanya-gumruk-birligi-guncellemesi-ve-ab-aciklamalari-12194577 , 11 Ekim 2019.
“Birleşik Krallık İstanbul Başkonsolosu Slater: Türkiye ile 2020’de STA yapmakta kararlıyız”:	Anadolu Ajansı , Şubat 2020, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/birlesik-krallik-istanbul-baskonsolosu-slater-turkiye-ile-2020de-sta-yapmakta-kararliyiz/1740399 , 21 Şubat 2020.
Blenkinsop, Philip:	“Factbox: How free would a UK-U.S. trade agreement be?” (ed. Catherine Evans), Reuters , June 4, 2019, (Çevrimiçi) https://www.reuters.com/article/uk-usa-trump-britain-trade-factbox/factbox-how-free-would-a-uk-u-s-trade-agreement-be-idUSKCN1T51UY , 7 Mayıs 2020.
Buchholz, Katharina:	“Which Countries are EU Contributors and Beneficiaries?”, January 2020 (Çevrimiçi) https://www.statista.com/chart/18794/net-contributors-to-eu-budget/ , 6 Mayıs 2020.
Dünya Bankası:	“The Worldwide Governance Indicators”, 2020 (Çevrimiçi) https://info.worldbank.org/governance/wgi/ , 10 Kasım 2020.
Dünya Bankası:	“Countries and Economies”, (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/country , 6 Kasım 2020.
Dünya Ticaret Örgütü:	“Agreement on Government Procurement”, t.y., (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gp_gpa_e.htm , 6 Mayıs 2020.

Dünya Ticaret Örgütü:	“Regional Trade Agreements Database”, (Çevrimiçi) https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx , 16 Mart 2020.
Dünya Ticaret Örgütü:	“Services Sectoral Classification List”, July 10, 1991 (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_e.htm , 4 Ağustos 2020.
Dünya Ticaret Örgütü DATA:	“MFN AG - Simple average duty (Percent)”, (Çevrimiçi) https://timeseries.wto.org/?idSavedQuery=8a1695a7-4811-41da-9333-3fa9febb9456 , 8 Mayıs 2020.
Erem, Onur:	“Ankara Anlaşması: 31 Aralık'ta sona erecek anlaşma kapsamında vize başvuruları rekor kırıyor”, BBC News Türkçe , 8 Aralık 2020, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55224051 , 9 Aralık 2020.
EUR-Lex:	“Directive 2006/123/EC Of The European Parliament and of The Council of 12 December 2006 on services in the internal market”, 2006, (Çevrimiçi) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0123 , 21 Ocak 2020.
EUR-Lex:	“Treaty of Lisbon”, 2007, (Çevrimiçi) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC , 12 Ocak 2020.
Eurostat:	“Intra-EU28 trade, by Member State, total product”, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tet00047/default/table?lang=en , 11 Eylül 2020.
“France to propose abolishing customs union between Turkey, EU”:	Daily Sabah , November 9, 2020, (Çevrimiçi) https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/france-to-propose-abolishing-customs-union-between-turkey-eu , 13 Kasım 2020.
“Gümrük Birliği’nin İptali İçin ATO’dan Dava”:	Türkiye , 28 Aralık 2003, (Çevrimiçi) https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a188748.aspx , 21 Haziran 2018.

- “Gümrük Birliği Revize Edilmeli”:
Hürriyet, 2002, (Çevrimiçi)
http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/gumruk-birligi-revize-edilmeli_ID437510/, 9 Ekim 2019.
- “Gümrük Birliği Üzerine Görüşler”:
Altınoluk Dergisi, Nisan 1995, Sayı: 110, s. 12.
- HM Government:
“Guidance: Existing UK trade agreements with non-EU countries”, 2020b, (Çevrimiçi)
<https://www.gov.uk/guidance/uk-trade-agreements-with-non-eu-countries#trade-agreements-that-have-been-signed>, 28 Ağustos 2020.
- HM Government:
“The Written Statement for Parliament The Future Relationship between the UK and the EU”, February 3, 2020a, (Çevrimiçi)
<https://www.gov.uk/government/speeches/the-future-relationship-between-the-uk-and-the-eu>, 7 Mart 2020.
- Institute for Government:
“The options for the UK’s trading relationship with the EU”, t.y., (Çevrimiçi)
<https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/options-uk-trading-relationship-eu>, 7 Mayıs 2020.
- International Labour Organization:
“Country Profiles”, 2019 (Çevrimiçi)
<https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>, 19 Ağustos 2020.
- International Trade Center Trademap:
“Trade statistics for international business development”, (Çevrimiçi)
<https://www.trademap.org/>, 3 Kasım 2020.
- İktisadi Kalkınma Vakfı:
“İKV’nin Gümrük Birliği’ne Açıklamasına İlişkin Basında Çıkan Haberler”, 2013, (Çevrimiçi)
<https://oldweb.ikv.org.tr/print.asp?id=3399&baslik=%DDKV%92N%DDN%20G%DCMR%DCK%20B%DDRL%DD%D0%DD%92NE%20A%C7IKLAMASINA%20DDL%DD%DEK%DDN%20BASINDA%20C7IKAN%20HABERLER>, 9 Ekim 2018.

- Karaca, Kayhan: “AP Türkiye’ye “hedefli yaptırım” istiyor”, **DW Türkçe**, 24 Ekim 2019, (Çevrimiçi) <https://p.dw.com/p/3RqmZ>, 28 Ekim 2019.
- Lawless, Jill
Anna, Cara: “UK Looks to Fast-Growing Africa for trade ties after Brexit”, **The Herald-News**, January 20, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.theherald-news.com/2020/01/20/u-k-looks-to-fast-growing-africa-for-trade-ties-after-brexite/arimxoe/>, 19 Şubat 2020.
- “Merkel: Türkiye İle Gümrük Birliği Güncellemesine Devam Etmeyeceğiz”:
Milliken, David: **BBC News Türkçe**, 16 Ağustos 2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40951449>, 5 Ekim 2020.
- “UK car sales hit six-year low on Brexit and emissions uncertainty”, **Reuters**, January 6, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/us-britain-economy-autos/uk-car-sales-hit-six-year-low-on-brexite-and-emissions-uncertainty-idUSKBN1Z50EI>, 16 Şubat 2020.
- “Nigel Farage's last words to the European Parliament”:
O'Sullivan, Lorraine: **BBC News**, February 29, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/av/uk-51294356/nigel-farage-s-last-words-to-the-european-parliament>, 15 Haziran 2020.
- “EU's Barnier says still risk of Brexit cliff edge at end of 2020”, **Reuters**, January 27, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/uk-britain-eu-ireland-barnier/eus-barnier-says-still-risk-of-brexite-cliff-edge-at-end-of-2020-idUSKBN1ZQ0YJ>, 5 Haziran 2020.
- Özdoğan, İdil: “Brexit: Türkiye Otomotiv Sanayi ve İhracatı Üzerine Etkileri”, **Otomotiv Distribütörleri Derneği**, 2019, (Çevrimiçi) www.odd.org.tr, 7 Mayıs 2020.

- Pitas, Costas: “Nissan pushes on with new vehicle plan at UK factory despite Brexit warning”, **Reuters**, March 6, 2020, (Çevrimiçi) <https://fr.reuters.com/article/uk-britain-eu-nissan-idUKKBN20T1M6>, 27 Mart 2020.
- Pogkas, Demetrios& Diamond, Jeremy Scott: “The EU Risks Tariffs on €47 Billion Without a Brexit Trade Deal”, **Bloombergh**, January 28, 2020 (Çevrimiçi) <https://www.bloomberg.com/graphics/2020-no-deal-brexite-trade-tariffs-european-union/>, 23 Şubat 2020.
- Rafaele, Samira: “Modernisation of the Trade Pillar Of The EU-Chile Association Agreement”, **European Parliamentary Research Service**, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-balanced-and-progressive-trade-policy-to-harness-globalisation/file-modernisation-eu-chile-association-agreement>, 15 Ekim 2019.
- Rodríguez-Piñero, Inma: “Modernisation of The Trade Pillar of The EU-Mexico Global Agreement”, **European Parliamentary Research Service**, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-balanced-and-progressive-trade-policy-to-harness-globalisation/file-modernisation-eu-mexico-global-agreement>, 5 Kasım 2019.
- Soysal, Cahit: “Nerede Kaldı Transit Serbestisi”, **Yeşil Lojistikçiler**, 17 Mart 2019, (Çevrimiçi) <https://www.yesillojistikciler.com/yazarlar/cahit-soysal/nerede-kaldi-transit-serbestisi/52>, 7 Mart 2020.
- Statista: “Net UK contributions to the European Union budget from 2009/10 to 2017/18”, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.statista.com/statistics/316939/united-kingdom-net-contributions-to-eu-budget-european-union-uk-fiscal/#statisticContainer>, 12 Eylül 2020.
- TC Dışişleri Bakanlığı: “1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı)”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa>, 26 Ocak 2020.

- TC Dışışleri Bakanlığı: “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratın Anlaşma (Ankara Anlaşması)”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi-12-eylul-1963-tr.mfa>, 5 Ocak 2020.
- TC Dışışleri Bakanlığı
Avrupa Birliğı Başkanlığı: “Gümrük Birliğı”, 2019, (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html, 6 Haziran 2019.
- TC Dışışleri Bakanlığı
Avrupa Birliğı Başkanlığı: “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, 2020, (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, 16 Temmuz 2020.
- TC Cumhurbaşkanlığı
Bütçe ve Strateji Başkanlığı: “Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm”, 27 Kasım 2020, (Çevrimiçi) <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/Turkiye-Ekonomisinde-Haftalik-Gelistmeler-ve-Genel-Gorunum-27122020.pdf>, 29 Kasım 2020.
- TC Ekonomi Bakanlığı: “Gümrük Birliğı’nin Güncellenmesi Etki Analizi Çalışması Basın Bildirisi”, 2017, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/data/5b87239113b8761450e18ee6/Etki%20Analizi%20-%20Bas%C4%B1n%20Bildirisi.pdf>, 9 Ekim 2019.
- TC Kamu İhale Kurumu: “4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu (değişiklikler işlenmiş)” t.y., (Çevrimiçi) <https://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx>, 14 Haziran 2020.
- TC Ticaret Bakanlığı: “DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması”, 2019, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/dunya-ticaret-orgutu-dto>, 3 Ekim 2019.
- TC Ticaret Bakanlığı: “Serbest Ticaret Anlaşması”, 2018c, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/singapur/ikili-anlasmalar/serbest-ticaret-anlasmasi>, 9 Mart 2020.
- Toros, Cüneyt: “Gümrük Birliğı'nden çıkılım demekle olmuyor, öfkeyle kalkan zararlar oturur”, **The Wall Street Journal**, April 7, 2013, (Çevrimiçi)

- <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323296504578394382735509280>, 9 Ekim 2019.
- “Trump: NAFTA insanlık tarihindeki en kötü anlaşmalardan biriydi”:
- Sputnik Türkiye**, 9 Temmuz 2020, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/abd/202007091042418069-trump-nafta-insanlik-tarihindeki-en-kotu-anlasmalardan-biriydi/>, 5 Ağustos 2020.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası:
- “Ödemeler Dengesi İstatistikleri”, (Çevrimiçi) <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/>, 4 Nisan 2020.
- Türkiye İhracatçıları Meclisi:
- “Türk İhraç Ürünleri Algı Araştırması (Basın Lansmanı)” 2017, (Çevrimiçi) <https://www.tim.org.tr/download/2e21c10047224e05a3e5e0344e1640c4/Alg%C4%B1%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1%20Sunumu.pdf>, 5 Mart 2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu:
- “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 12 Ağustos 2020.
- What UK Thinks:
- “What is your preferred option for the UK’s future relationship with the EU?”, October 2018, (Çevrimiçi) <https://whatukthinks.org/eu/questions/what-is-your-preferred-option-for-the-uks-future-relationship-with-the-eu/>, 21 Kasım 2019.
- Wong, Dorcas, Koty, Alexander Chipman:
- “The US-China Trade War: A Timeline”, **China Briefing Magazine**, July 22, 2020, (Çevrimiçi) <https://china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/>, 23 Temmuz 2020.
- Yıldızoğlu, Ergin:
- “ABD-Çin gerginliği: Yeni Soğuk Savaş’a doğru mu?”, **BBC Türkçe**, 28 Aralık 2018, (Çevrimiçi) <https://www.google.com.tr/amp/s/www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46692892.amp>, 4 Aralık 2019.
- Herman, Yves:
- Associated Press (aktaran The Independent), January 29, 2020a (Çevrimiçi) <https://www.independent.ie/business/brexit/sit-down-put-your-flags-away-and-take-them-with->

[you-irish-mep-mcguinness-cuts-off-farage-during-final-eu-speech-38908197.html](https://www.journalgazette.net/news/world/20200129/brexit-deal-clears-eu-parliament-uk-to-leave-friday), 16 Eylül 2020.

Herman, Yves:

Associated Press (aktaran The Journal Gazette),
January 29, 2020b (Çevrimiçi)
<https://www.journalgazette.net/news/world/20200129/brexit-deal-clears-eu-parliament-uk-to-leave-friday>, 16 Eylül 2020.

EKLER

Ek-1: Anket (Ön Yazı ve Sorular)

Değerli ihracatçımız,

İngiltere Haziran 2016’da AB’den ayrılma kararı aldı ve biliyoruz ki İngiltere dış ticaret fazlası verdiğimiz sayılı dış pazarlardan biri. Bütün küresel platformlarda dünya ekonomisi ve dünya ticareti için büyük “risk” ve “belirsizlik” olarak kabul edilen Brexit’in ülkemize, ülkemiz ihracatçısına da elbette yansımaları olacak.

Zira şu ana kadar Gümrük Birliği çatısı altında dış ticaret yaptığımız İngiltere artık Gümrük Birliği kapsamında olmayacak. Peki, siz değerli ihracatçılarımızın olumsuz etkilenmemesi için bu konuda önem ve öncelik verilmesi gereken alan ve hususlar neler olmalıdır?

Doktora çalışmamız için İngiltere’ye ihracat yapan firmalarımıza yönelttiğimiz bu anketin sonunda elde edilecek bulgular, Türkiye ihracatının strateji ve eylem planlarına ışık tutacak, küresel gelişmelerin gerektirdiği yeni yol haritasına yön verecektir.

Sadece 15 dakika sürecek bu anket çalışması dört bölümden oluşmaktadır:

1. Şirket Profili (2 soru)
2. AB ile Ticaret (8 soru)
3. Brexit (8 soru)
4. Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi (3 soru)

İşte araştırmanın linki: <https://tr.surveymonkey.com/r/XJTJSWS>

Değerli katılımınızı bekliyoruz.

Şirket Profili

- 1) Firmanızın kanuni merkezinin bulunduğu il?
- 2) Toplam çalışan sayınız?

AB ile Ticaret

1) İhracat yaptığınız AB ülkelerini işaretleyiniz.

☐ Almanya	☐ İspanya
☐ Avusturya	☐ İsveç
☐ Belçika	☐ İtalya
☐ Bulgaristan	☐ Letonya
☐ Çek Cumhuriyeti	☐ Litvanya
☐ Danimarka	☐ Lüksemburg
☐ Estonya	☐ Macaristan
☐ Finlandiya	☐ Malta
☐ Fransa	☐ Polonya
☐ GKRY	☐ Portekiz
☐ Hırvatistan	☐ Slovakya
☐ Hollanda	☐ Slovenya
☐ İngiltere	☐ Romanya
☐ İrlanda	☐ Yunanistan

2) 2019 yılı toplam ihracatınızda İngiltere'nin yüzdelik oranını işaretleyiniz.

- ☐ 0 – 20 ☐ 21 – 40 ☐ 41 – 60 ☐ 61 – 80 ☐ 81 – 100

3) İngiltere ile kaç yılında ticaret yapmaya başladınız?

.....

4) İngiltere'ye ihracatınızda en yüksek ciro elde ettiğiniz sektör/sektörler hangileridir?

☐ Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamul.	☐ Kimyevi Maddeler ve Mam.
☐ Yaş Meyve ve Sebze	☐ Hazırgiyim ve Konfeksiyon
☐ Meyve ve Sebze Mamul.	☐ Otomotiv Endüstrisi
☐ Kuru Meyve ve Mamul.	☐ Gemi ve Yat
☐ Fındık ve Mamul.	☐ Elektrik-Elektronik, Mak. ve Bilişim
☐ Zeytin ve Zeytinyağı	☐ Makine ve Aksamları
☐ Tütün	☐ Demir ve Demir Dışı Metaller
☐ Süs Bitkileri ve Mamul.	☐ Çelik
☐ Su Ürünleri ve Hayvansal Mamul.	☐ Çimento, Cam, Serami ve Toprak Ürünleri
☐ Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	☐ Mücevher
☐ Tekstil ve Hammaddeleri	☐ Savunma Sanayii
☐ Deri ve Deri Mamulleri	☐ İklimlendirme Sanayii
☐ Halı	☐ Madencilik Ürünleri
	☐ Diğer Sanayi Ürünleri

5) İngiltere'ye hizmet ihracatı yapıyor musunuz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

6) İngiltere'de yatırımınız var mı?

- ☐ Yatırımımız yok
☐ Üretim tesisimiz var
☐ Mağaza(ları)mız var
☐ Depo(ları)mız var
☐ İrtibat veya satış ofis(ler)imiz var
☐ Diğer (belirtiniz)

7) Varsa, ithalat yaptığınız AB ülkelerini işaretleyiniz.

☐ Almanya	☐ İspanya
☐ Avusturya	☐ İsveç
☐ Belçika	☐ İtalya
☐ Bulgaristan	☐ Letonya
☐ Çek Cumhuriyeti	☐ Litvanya
☐ Danimarka	☐ Lüksemburg
☐ Estonya	☐ Macaristan
☐ Finlandiya	☐ Malta
☐ Fransa	☐ Polonya
☐ GKRY	☐ Portekiz
☐ Hırvatistan	☐ Slovakya
☐ Hollanda	☐ Slovenya
☐ İngiltere	☐ Romanya
☐ İrlanda	☐ Yunanistan

8) 2019 yılı toplam ithalatınızda İngiltere'nin yüzdelik oranını işaretleyiniz.

- ☐ 0 – 20 ☐ 21 – 40 ☐ 41 – 60 ☐ 61 – 80 ☐ 81 – 100

BREXIT

1) İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma kararını doğru buluyor musunuz?

- ☐ Kesinlikle doğru buluyorum
☐ Doğru buluyorum
☐ Kararsızım
☐ Doğru bulmuyorum
☐ Kesinlikle doğru bulmuyorum

2) 2016'dan bu yana süren İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı ve görüşmeleri İngiltere'ye olan ihracatınız üzerinde nasıl bir etki oluşturdu?

- ☐ Arttı
☐ Azaldı
☐ Değişiklik olmadı

3) İngiltere'nin AB'den kesin ayrılması sonrasında İngiltere'ye ihracatınızın ne yönde değişeceğini düşünüyorsunuz?

- ☐ Artar
☐ Azalır
☐ Değişiklik olmaz

4) Brexit sonrası İngiltere AB'den ayrılacak. Bu durumda Gümrük Birliği kapsamında ticaret yapılmayacaktır. Bu Türkiye ve İngiltere arasında yeni bir ticaret rejiminin kurulması anlamına geliyor. Bu konu hakkında bilginiz var mı?

- ☐ Tamamen bilğim var
☐ Kısmen bilğim var
☐ Bilğim yok

5) İngiltere AB'den ayrıldığında Türkiye'nin İngiltere ile yeni bir ticaret anlaşması yapmasını destekliyor musunuz?

- ☐ Tamamen destekliyorum
☐ Destekliyorum
☐ Fikrim yok
☐ Desteklemiyorum
☐ Tamamen desteklemiyorum

6) Brexit'in sektörünüz ve firmanız üzerindeki olası etkilerine yönelik özel bir çalışmanız var mı?

- ☐ Evet ☐ Hayır

7) Brexit sonrası İngiltere pazarına yönelik yeni politikalar uygulamayı planlıyor musunuz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

8) İngiltere'ye ihracat yaparken karşılaştığınız sorunlar nelerdir? (Serbest yazım)

.....
.....
.....

Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi

1) Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisini nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

- ☐ Kesinlikle olumlu
- ☐ Olumlu
- ☐ Fikrim yok
- ☐ Olumsuz
- ☐ Kesinlikle olumsuz

2) Gümrük Birliği'nin güncellenmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- ☐ Kesinlikle olumlu
- ☐ Olumlu
- ☐ Fikrim yok
- ☐ Olumsuz
- ☐ Kesinlikle olumsuz

3) Gümrük Birliği'nin güncellenme görüşmelerinde Türkiye hangi alanlarda taleplerde bulunmalıdır? (*Serbest yazım*)

.....

.....

.....

ÖZGEÇMİŞ

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden 2004 yılında mezun olmuştur. 2009 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde Avrupa Etüdları alanındaki Yüksek Lisansını burslu olarak tamamlamıştır.

İlk iş deneyimini Cumhuriyet Gazetesi Dış Haberler Servisi’nde kazandıktan sonra AB Proje Uzmanı olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde iki yıl çalışmış, bunun hemen ardından girmiş olduğu Türkiye İhracatçılar Meclisi’nde pek çok ulusal ve uluslararası projede uzun süre görev almıştır.

2020 yılında Avrupa Birliği tarafından fonlanan “*Internalisation at Home Through Online Micromasters and Virtual Mobility*” projesi kapsamında düzenlenen girişim, inovasyon ve iletişim alanındaki “*Entrepreneurship Ecosystem And Innovation Strategy*” MicroMaster Programını başarıyla tamamlamıştır.

Son iki yıldır yaşamakta olduğu Riyad’da Türk öğrencilere özel dersler vermekte olup, freelance danışmanlık hizmeti veren uluslararası bir firma bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir. İyi düzeyde İngilizce ve başlangıç düzeyinde Arapça bilmektedir.